TC.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE BITYHNIA-PONTUS EYALETİ'NDE DARP EDİLEN MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

(DOKTORA TEZİ)

Metehan İHTİYAR

BURSA 2022

TC.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE BITYHNIA-PONTUS EYALETİ'NDE DARP EDİLEN MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

(DOKTORA TEZİ)

Metehan İHTİYAR

Danışman:

Prof. Dr. Derya ŞAHİN

BURSA 2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	**: Metehan İhtiyar**
Üniversite	**: Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitüsü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim/Anasanat Dalı	**: Arkeoloji**
Bilim/Sanat Dalı	**: Arkeoloji**
Tezin Niteliği	**: Doktora Tezi**
Sayfa Sayısı	**: xviii + 327**
Mezuniyet Tarihi	**: 05/07/2022**
Tez Danışmanı	**: Prof. Dr. Derya Şahin**

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia-Pontus Eyaleti'nde Darp Edilen Mimari Betimli Sikkeler

Antik Bithynia Bölgesi Helenistik Dönemde Anadolu'nun kuzeybatısında bağımsız bir krallık iken, MÖ 74 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. MÖ 63'te General Pompeius'un bölgede yaptığı düzenlemelerden sonra Pontus'un batısı Bithynia Eyaleti'ne ilhak edilerek "Provincia Bithynia et Pontus" adı altında yeni bir eyalet haline gelmiştir. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde, Roma hâkimiyetinden sonra imar faaliyetleri başlamış ve bu kapsamda, tapınaklar, sunaklar, tiyatrolar, amphitiyatrolar, fener kuleleri, liman yapıları kent surları ve karargâh kapıları gibi sivil, askeri ve dini içerikli birçok yapı inşa edilmiştir. Şehirlerin mimari dokusunu oluşturan bu yapılar Bithynia kentleri adına basılan birçok sikkenin arka yüzlerinde betimlenmiştir.

Ödeme aracı olarak maddi değerinin yanı sıra tarih boyunca bir bağımsızlık sembolü olan sikkeler mimari tipleri ile birlikte de merkez Roma ile Bithynia Eyaleti arasında iletişim aracı olarak politik propagandaların öncüsü olmuştur. Mimari betimli sikkelere göre tapınaklar, Bithynia kentlerinde saygınlık gören Zeus, Dionysos, Demeter, Asklepius, Apollon, Serapis, Herakles, Nemesis ve Fortuna gibi tanrı ve tanrıçalara adanmıştır. Sikkelerde tasvir edilen birçok tapınağın lokasyonu belli değildir. Ancak benzer kent planları ile yapılan karşılaştırmalar ve Hristiyanlık döneminde birçok pagan tapınağının kiliseye dönüştürülmüş olduğu dikkate alındığında muhtelif tapınakların mevcut kiliselerin temellerinde veya çevresinde aranması gerektiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra sikke tasvirlerine göre Bithynia kentlerinde olduğu düşünülen tiyatro, amphiyatro ve gymnasium gibi anıtsal yapılar MS 1. yüzyıldan sonra gelişen imparatorluk kültü kapsamında Roma imparatorları onuruna gerçekleştirilen agonlar için inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tezde, Roma İmparatorluk Döneminde basılan mimari betimli sikkeler temel alınarak, Bithynia Eyaleti'nde yer alan kentlerin yapı programı incelenmiş ve tarihi belgeler, yazıtlar ve antik tarihçiler ışığında dönemin muhtelif yapıları hakkında fikir ve düşünceler öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, Sikke, Nümismatik, Mimari Betimler, Roma Dönemi.

ABSTRACT

Name and Surname	**: Metehan İhtiyar**
University	**: Bursa Uludag University**
Institution	**: Social Science Institution**
Field	**: Archaeology**
Branch	**: Archaeology**
Degree Awarded	**: Doctorate**
Page Number	**: xviii + 327**
Degree Date	**: 05/07/2022**
Supervisor	**: Prof. Dr. Derya Şahin**

Architectural Coins in the Province of Bithynia-Pontus during the Roman Imperial Period

The Ancient Bithynia Region was an independent kingdom in the northwest of Anatolia in the Hellenistic Period, but later became a province of the Roman Empire in 74 BC. After the arrangements made by General Pompeius in this region in 63 BC, western Pontus was annexed to the Province of Bithynia and thus a new province was formed under the name of "Provincia Bithynia et Pontus".In the Province of Bithynia-Pontus, reconstruction activities started after the Roman domination and in this context, many civil, military and religious buildings such as temples, theaters, amphitheaters, light towers, bridges, port structures, city walls and fortification gates were built. These structures, which reflect the architectural texture of the cities, are depicted on the reverse types of many coins minted in the name of the cities of Bithynia. Ancient Coins, which have been a symbol of independence throughout history, as well as their economic value as a means of payment, have been the pioneer of political propaganda as a means of communication between central Rome and the Province of Bithynia with their architectural types.

According to the coins with architectural depictions, the temples were dedicated to gods and goddesses such as Zeus, Dionysus, Demeter, Asklepius, Apollon, Serapis, Heracles, Nemesis and Fortuna, who were respected in the cities of Bithynia. The locations of many temples depicted on coins are unknown. In this regard, comparisons were made with similar city plans and it was taken into account that many pagan temples were converted into churches during the Christian era. Accordingly, Various temples are thought to be localized in or around the foundations of existing churches. In addition, it was concluded that monumental structures such as the theatre, amphitheater and gymnasium in the architectural coin descriptions were built for the agons organized in honor of the Roman emperors within the scope of the imperial cult established after the 1st century AD. In this dissertation, in the light of historical documents and ancient historians, the building program of the cities in the Province of Bithynia was examined based on the coins with architectural descriptions minted in the Roman Imperial Period.

Keywords: Bithynia, Coin, Numismatic, Architectural Depiction, Roman Period.

ÖNSÖZ

Tezimde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan Bithynia-Pontus Eyaleti kentlerinde ele geçen mimari betimli sikkeler esaslı olarak ele alınmıştır. Lisans ve Yüksek Lisans tezlerimde ağırlıklı olarak mimari konular üzerine ve kısmen Bizans sikkeleri üzerinde çalıştım. Bu nedenle Doktora eğitimime başladığımda Tez Danışmanım Prof. Dr. Derya Şahin hocamın tavsiyesi üzerine tez konusu olarak Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Bölgesi'ndeki mimari betimli sikkelerini belirledim. İlk olarak Roma Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan ve İmparatorluk Dönemi ile birlikte yoğunluk kazanan mimari betimli sikkeler MS 1. yüzyıldan sonra Roma'nın sosyal ve siyasal gelişimine paralel olarak Anadolu'da birçok yerleşim yerinde basılan kent sikkelerinde yoğunluk kazanmıştır. Mimari sikke yoğunluğunun yaşandığı yerlerden biri de tez konusunun coğrafi kapsamını oluşturan Roma'nın doğudaki en önemli eyaletlerinden biri olan Bithynia-Pontus Eyaleti'dir. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde mimari betimli sikkeler birer ödeme aracı olmasının yanı sıra hem haber kaynağı hem de siyasal propaganda aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kent sikkelerinde yer alan birçok mimari tasvirin özellikle Roma'nın Anadolu'da tesis ettiği imparatorluk kültü ile ilgili ilişkili olduğu ve bunların din ve siyasetin aynı iktidar ağının parçaları olarak görülmesiyle anlaşılabileceğinin farkına varılmıştır.

Tezimin büyük bir bölümü tespit, tasnif ve katalog çalışması olmasından dolayı oldukça geniş bir kaynak taraması yapmak zorunda kaldım. Bu nedenle başta İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü olmak üzere, birçok Üniversite kütüphanesinde ve kent kütüphanelerinde araştırmalarda bulundum. Bunun yanısıra "AKMED Monetary History and Numismatics School Programı" gibi nümismatik içerikli ders programlarına katılarak antik sikke bilimi ananındaki deneyimimi ve bilgi tecrübemi geliştirme olanağı buldum. Bu süre zarfında yalnızca Bithynia Eyaleti değil hemen hemen tüm Küçük Asya sikkeleri üzerinde tasvir edilen mimari betimli sikkeleri inceleme şansı da buldum. Özellikle BMC, SNG, RG ve RPC gibi ana nümismatik kaynaklar tezimin katalog içeriğine önemli katkılar sağlamıştır. Buna ek olarak Bursa müze koleksiyonunda kayıt altına alınan nümismatik malzemeleri inceleme olanağı buldum. Müze çalışmaları sırasında sikke koleksiyonlarında çalışmama izin veren ve kolaylıklar sağlayan Bursa Müzesi Müdürlüğüne teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu tezin hazırlanmasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Ayrıca tez çalışmam boyunca bana yol gösteren başta tez danışmanım Prof. Dr. Derya Şahin'e olmak üzere Tez Komitesi Jüri üyelerinden sayın Prof. Dr. İ. Hakan Mert'e, Prof. Dr. Vedat Keleş'e, Prof. Dr. Bahadır Duman'a, Doç. Dr. Emre Okan'a, Doç. Dr. Ahmet Bilir'e, Dr. Öğr. Görevlisi Doğan Yavaş'a teşekkürlerimi sunarım.

Bursa 2022 Metehan İhtiyar

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….. xi
ABSTRACT……..... xii
ÖNSÖZ……..... xiii
İÇİNDEKİLER..... xiv
KISALTMALAR..... xvii
GİRİŞ..... 1
1. Araştırma Tarihi ve Araştırma Soruları 2
2. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Kuruluş Düzeni 9

BİRİNCİ BÖLÜM
BITHYNIA BÖLGESİ'NİN TARİHİ VE ROMANİZASYONU

1. ROMA ÖNCESİ BITHYNIA BÖLGESİ 15
1.1. Bithynia Krallığı ……..... 19
2. ROMA DÖNEMİ BITHYNIASI……...……..... 25
2.1. Bithynia Eyaleti'nin Kuruluşu 25
3.ANADOLU'NUN ROMANİZASYONU IŞIĞINDA MİMARİ BETİMLİ SİKKELER..... 27
3.1. Romanizasyon Kavramının Anadolu'daki Gelişim Süreci..... 29
3.2. İmparatorluk Kültü Kapsamında Neokorosluk Sikkeleri..... 35
3.3. Koinon Kurumu ve Birlik Sikkeleri..... 41
3.4. Agonlar ve Agonistik Sikke Tipleri..... 43
3.5. Kolonizasyon Hareketleri ve Koloni Sikkeleri..... 46

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİMSEL ANLAMDA MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

1. MİMARİ BETİMLİ SİKKELERİN ANLAMI VE İLK ORTAYA ÇIKIŞLARI.... 52
1.1. Modern Literatürde Mimari Betimli Sikkeler ve Fonksiyonları..... 60
2. MİMARİ BETİMLERİN ÇİZİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER..... 64
2.1. Sütun Eksiltme Yöntemi..... 65
2.2. Arka Yerine Yukarda Yöntemi..... 66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BITHYNIA-PONTUS EYALETİ'NDEKİ KENTLERDE DARBEDİLEN MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

1. KAISEREIA GERMANIKA / KAPANCA..... 70
1.1. Liman Betimleri..... 72
1.2. Kent Kapıları..... 76
1.3. Amphitiyatro / Circus Betimleri..... 78
1.4. Tapınak Betimleri..... 79
2. KALKHEDON / KADIKÖY..... 80
2.1. Apollon Betimli Tapınak..... 82
3. PRUSA AD OLYMPUM / BURSA..... 83
3.1. Tapınak Betimleri..... 85
3.2. Thermae Betimi..... 89
4. NIKAIA / İZNİK..... 91
4.1. Kent Surlarını Gösteren Betimler..... 95
4.2. Çok Katlı Anıtsal Yapı Betimleri..... 100
4.3. Muhtelif Tapınaklar..... 104
4.3.1. Dionysos Betimli Tapınak..... 104
4.3.2. Asklepius Betimli Tapınak..... 108
4.3.3. Kommodeia Tapınağı Betimleri..... 111
4.3.4. Serapis Betimli Tapınak..... 113
4.3.5. Demeter Betimli Tapınak..... 115
4.3.6. Fortuna (Tykhe) Betimli Tapınak..... 116
4.4. Kült Heykeli Barındırmayan Tapınak Betimleri..... 120
4.4.1. Tetrastylos Tapınaklar..... 120
4.4.2. Hexastylos Tapınaklar..... 123
5. NIKOMEDEIA / KOCAELİ..... 127
5.1. Bithyniae Koinon (Bithynia Birliği) Sikkeleri..... 128
5.2. Neokorosluk Sikkeleri..... 132
5.2.1. Demeter Tapınağı Betimli Sikkeler..... 133
5.2.2. İmparator Tapınağı Betimli Sikkeler..... 136
5.3. Homonoia Betimli Tapınak..... 146
5.4. Karargâh Kapısı Betimleri..... 148

5.5. Köprü Betimi…….. 149
6. PRUSIAS AD HYPIUM / KONURALP……... 152
6.1. Tapınak Betimleri……. 155
6.2. Kent Kapısı Betimleri…….... 156
7. HERAKLEIA PONTIKA / ZONGULDAK-EREĞLİ……..... 159
7.1. Fener Kulesi Betimleri..... 161
7.2. Tiyatro / Stadion Betimleri……. 164
8. BITHYNION-CLAUDIOPOLIS / ESKİHİSAR..... 167
8.1. İmparator Tapınağı Betimleri..... 169
9. IULIOPOLIS / NALLIHAN..... 172
9.1. Tapınak Betimi..... 174
10. TIOS / FİLYOS (HİSARÖNÜ)..... 176
10.1. Tapınak Betimi..... 178
11. KRETEIA-FLAVIOPOLIS / GEREDE..... 181
11.1. Tapınak Betimleri..... 182
12. SINOPE / SINOP..... 183
12.1. Tapınak Betimleri..... 185
13. AMISOS / SAMSUN..... 187
13.1. Kentin Dağ Üzerinden Perspektif Görüntüsü..... 188
13.2. Tapınak Betimi..... 189

DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ..... 191
KAYNAKLAR..... 201
ELEKTRONİK KAYNAKLAR..... 222
RESİMLER LİSTESİ..... 223
HARİTALAR LİSTESİ..... 225
ÇİZİMLER LİSTESİ..... 227
KATALOG..... 228
SİKKE LEJANDLARI LİSTESİ..... 308
TABLOLAR..... 314
GRAFİKLER..... 318
ANTİK TERİMLER SÖZLÜĞÜ..... 321
ÖZGEÇMİŞ..... 327

KISALTMALAR LİSTESİ

ANS	: American Numismatic Society
AJA	: American Journal of Archaeology.
AE	: bronz/bakır
AR	: gümüş
Auth.	: Author
ANRW	: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt
ANSMN	: American Numismatic Society Museum Notes (New York)
ANZWIEN	: Anzeiger Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien
AST	: Araştırma Sonuçları Toplantısı
A.Y.	: Arka Yüz
Belleten	: Belleten. Türk Tarih Kurumu.
Bkz.	: Bakınız
BMC	: Catalogue of the Greek Coins in the British Museum
C.	: Cilt
CollAn	: Colloquium Anatolicum
DFTC	: Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi
DNP	: Der Neue Pauly
çev.	: çeviren
ed.	: editör
eds.	: editörler
EpigrAnat	: Epigraphica Anatolica
Fig.	: Figür
Lev.	: Levha
IstForsch	: Istanbuler Forschungen
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı
No.	: Numara- sikke sıra numarası
HarvStCIPhil	: Harvard Studies in Classical Philology
NumChron	: The Numismatic Chronicle.
MOSROP	: Mimarlar Sanat Tarihçileri ve Restoratörler Ortak Platformu
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
Ö.Y.	: Ön Yüz

ICANAS	: Conference on Advances in Natural adn Applied Science
ProcCambPhilSoc	: Proceedings of the Cambridge Philosophical Society
pp.	: page
Pl.	: Plate
RE	: PaulysReal-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
RG	: Recueil Général
Ref.	: Referans
Res.	: Resim
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SEFAD	: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
SEG	: Supplementum Epigraphicum Graecum
SNG	: Sylloge Nummorum Graecorum
Taf.	: Tafel
TÜEFD	: Traya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Derneği
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
vd.	: ve devamı
y.y.	: yüzyıl
ZPE	: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

GİRİŞ

1. Araştırma Tarihi ve Araştırma Soruları

Nümismatik bilimi kendine özgü kurallarıyla birlikte çoğu zaman Eski Çağ Tarihi gibi araştırma disiplinleri ile ilişkilendirilse de birçok örneği ile Klasik Arkeoloji ile de yakın bir ilişki içerisindedir. Konumuz mimari temalı sikkeler de Klasik Arkeoloji'de ve modern görsel iletişim bilimlerde yapılan araştırmalarda gittikçe artan bir öneme sahiptir. Bu noktada Roma İmparatorluğu'nun ve imparatorlarının neden mimari tipteki sikkelere ihtiyaç duyduğu konusu araştırmacılar tarafından yanıt aranan bir soru olmuştur. Mimari tasvirli sikkeler üzerine çalışan ilk araştırmacılardan biri olan G. Fuchs kitabında bu probleme yanıt aramıştır. O genel olarak mimari betimli sikkelerin imparatorların yapı aktivitelerini göstermek, dini törenleri ve festivalleri resmetmek veya belli başlı bazı önemli siyasal olayları anmak gibi amaçlarla kullanıldıklarını ortaya koymuştur[1]. Tarih boyunca birer ödeme aracı olarak kullanılmış olan sikkeler, antik metinleri ve yazıtları okuyan veya kentlerin anıtsal yapılarını tecrübe eden bilim insanları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Roma mimarisi ile ilgili olan sikke tiplerinin de Roma sanatı ile yakın bir bağ içerisinde olduğu modern araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak bugüne dek Roma sikkelerindeki reprezentasyonların sistematik bir biçimde ele alındığı pek söylenemez. Özellikle Amerikan ve İngiliz literatüründe antik sikkeler çoğunlukla Eski Çağ Tarihçileri, Sanat Tarihçileri, Filologlar gibi bilim insanları veya sikke koleksiyonerleri gibi kendi kendini yetiştirmiş araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Birçoğu bronz ve gümüş olan mimari betimli sikkeler yakın zamana kadar çeşitli araştırmacılar ve koleksiyoncular tarafından toplanmış ve yayınlanmıştır. Şuanda bile Avrupa'nın ve Amerika'nın önde gelen büyük müzelerinde bulunan bu sikkeler sergilenmiş ve bununla ilgili birçok araştırmacı konuya referans oluşturabilecek türde yayınlar hazırlamışlardır.

Nümismatik biliminde farklı entellektüel birikime ve geleneğe sahip bilim insanları farklı sorulara cevap aramak için antik sikke tiplerini incelemektedirler. Roma sikkelerinin mimari yapıtları tasvir etmesi 19. yüzyıldan bu yana bilim dünyasının merak edilen bir konusu olmuştur. Esasen sikke tasvirleri ilk olarak Karl Otfried Müller ve Reginald Stuart Poole gibi bilim insanlarının sistematik bir şekilde bu tasvirleri

[1] Trell 1976: 7.

sanatsal eserlerin diğer formlarıyla karşılaştırmaya başladıkları 19. yüzyılda Sanat Tarihi araştırmaları kapsamında değerlendirilmiştir[2]. Ancak sikke tasvirleri üzerindeki mimari temsillerin ele alınması ile ilgili ilk yoğun çalışma 1859 yılında İngiliz mimar Thomas Leverton Donaldson tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışma Roma sikkelerindeki birçok mimari tasvirin derlenmesinde yararlı olmuştur. T. L. Donaldson, çalışmalarında mimari tiplerin çizimlerinde yazınsal kaynaklara atıflarda bulunarak kısa ve basitleştirilmiş yorumlar eklenmiştir. Mimari anlamda nümismatik araştırmalarda öncü çalışmalara imza atan ve kendisi de bir mimar olan Donaldson, 1859'da Amerikan Nümismatik yayını olan Architectura Numismatica'da "Architectural Medals of Classic Antiquity"[3] adlı eseri ile yayınlanmaya başlamıştır. Bu eser daha sonra 1965'te yeniden basılmıştır (Donaldson 1965). Donaldson'un bu eserleri yaklaşık bir asır önce yayınlanmasına rağmen hala nümismatik çalışmaların ilk adımı olarak sistematik bir şekilde ana referans kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Sonraki yıllarda, Fransız nümismat ve arkeolog Ernest Babelon ve birçok Alman bilim insanı, sikkeler üzerindeki tasvirlerin yazınsal kaynaklarla beraber mimari rekonstruksiyonlar için kullanılabileceğini savunmuştur. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, sikkeler üzerindeki mimari yapıların incelemesi öncelikle, anıtsal yapıların varsayımsal rekonstruksiyonları için bunları kanıt olarak kullanma düşüncesinden etkilenen Amerikan ve İngiliz bilim insanlarının uzmanlık sahası olmuştur. Newyork Üniversitesi'nden Karl Lehman'ın öğrencilerinden olan Bluma L. Trell yayınladığı bilimsel çalışmalarda Roma ve Anadolu coğrafyasındaki tapınakların rekonstruksiyonu veya yapısal özelliklerini doğrulamak için birçok sikke arka yüz tipi ve yazınsal kaynak kullanmıştır. 1976'da Bluma Trell'in "Architecture on Ancient Coins" adlı eserinde MS 1. yüzyılda Roma'nın doğu eyaletlerinde ortaya çıkan mimari betimlerden bahsetmesi, konuya öncü olabilecek bir çalışma niteliğindedir[4]. Bunun yanı sıra B. Trell, yayınlarında İtalya'nın ve Sicilya'nın sikkelerdeki mimari tasvirlerin eyalet tiplerine de değinmiştir.

[2] Elkins 2015a: 8.

[3] Sikkeler üzerindeki yapı çalışmalarını ifade etmek için kullanılan bir terim olan "Architectura Numismatica" genellikle arka yüz tiplerinin uzmanlığa tabi tutulduğu ve diğer yayınlardan izole edilmiş bir çalışma alanıdır (Price-Trell 1977: 15)

[4] Trell 1976: B. L. Trell'in bu yayını eyalet sikkelerinde resmedilen anıtların rekonstruksiyonları hakkındadır.

Bilimsel çalışması ölümünden sonra 1969'da meslektaşları tarafından yayınlanan Günter Fuchs ise, konuyla ilgili literatürde dikkate değer bir araştırmacı olarak bilinmektedir. Fuchs, mimari tasvirler hakkındaki ilk yayınında mimari sikke tiplerinin ilk ortaya çıkışları ve diğer görsel objeler ile ilişkilerine değinerek daha kapsamlı tarihsel bağlamlara yer vermiştir [5]. Günter Fuchs tarafından 1969'da "Architekturdarstellungen auf römischen Münzen" adlı eserde Augustus öncesi ve İmparatorluk Dönemi Roma sikkeleri üzerinde betimlenen mimari tasvirlerin yanı sıra bazı sikke sanatkârlarının formülleri, yöntemleri ve eksiklikleri gösterilmektedir. Ayrıca kitabının üçüncü bölümünde sikkeler üzerinde görülen mimari betimlerde kullanılan ilkeler detaylandırılmıştır. Bluma L. Trell, Günter Fuchs'un 1969'da Roma sikkelerindeki mimari betimler üzerine ele aldığı eserini bir değerlendirme yazısıyla tekrar ele almış ve konuya derinlik kazandırmıştır[6]. Burada Fuchs'un özellikle tarihleme konusunda yaptığı kendince bazı çıkarımlar yer almaktadır.

1960'lardan 1980'lere kadar Philip V. Hill üzerinde mimari yapıların temsil edildiği Roma sikkelerini konu alan bir dizi kısa makale kaleme almıştır[7]. P. V. Hill 1983 yılında The Numismatic Chronicle'de çıkardığı "Buildings and Monuments of Rome as Coin-Types" adlı makalesinde Roma anıtsal yapılarını sikke tiplerine göre incelemiştir. Bu makalelerde tasvir edilen anıtların tanımlanması ve teşhisiyle ilgili görüşler belirtilmiş ve söz konusu anıtlardan bahseden antik metinlere dikkat çekilmiştir. Mimari anlamda sikke tiplerinin anıtsal yapılar için bir kanıt olarak nasıl kullanılabileceği üzerine B. Trell'in ve P. V. Hill'in bu alanla ilgili yaptığı katkılar hala güncellğini korumaktadır. Onlar mimari tasvirlerin yorumlanmasında ve mimari sikke tiplerine ait yaklaşımlarda daha geniş bir bilimsel bakış açısına hitap etmişlerdir. Aynı yıllarda T. Bear Drew, Antik Yunan tapınaklarının sikkeler üzerindeki temsiliyetlerini American Numismatic Society'te [8] yayınladığı "Representations of Temples on the Greek Imperial Coinage" adlı makalesinde ele almıştır[9]. Makalede Yunan kentlerinde

[5] Fuchs 1969: 1–35, 47–91.
[6] Trell 1972.
[7] Hill 1983a; Hill 1983b.
[8] Amerikan Nümismatik Derneği (ANS): 1858'deki kuruluşundan bu yana sikkelerin, para birimlerinin, madalyaların ve diğer ilgili objelerin araştırılmasına yönelik çalışmalar yapan bir kuruluştur. http://numismatics.org (01.05.2021)
[9] Drew 1974: 27-63.

yükselen tapınaklara ait mimari tasvirlerinin sikkelere ne derecede yansıdığı irdelenmektedir.

1971'de Susan Handler İskenderiye'nin Roma sikkelerindeki mimari ögelerini toparlayıp tartışmıştır[10]. Söz konusu çalışmanın ilk iki sayfası İskenderiye'deki anıtsal kemerler ile ilgilidir. Yazar, İskenderiye sikkelerindeki kemerlerin bazı yerel anıtsal yapılar için önemli deliller sunduğu sonucuna varmış ve bunların bazı olası lokasyonları hakkında fikir yürütmüştür. Roma onursal anıtları hakkındaki bu çalışmada İskenderiye sikkelerini oldukça farklı sonuçlarla yeniden gözden geçirme olanağı sunmaktadır. Benzer bir çalışma, Fred Kleiner'in Nero Kemeri hakkında yaptığı bir yayınında görülmektedir. Bu çalışma, Nero kemerinin varsayımsal rekonstruksiyonu hakkında fikir verici özellikte olmasıyla birlikte, mimari sikkelerdeki kemer tasvirlerinin tasarımlarını da ele almıştır[11]. Fred Kleiner sikkeler üzerinde görülen bu görsel objeleri Roma İmparatorluğu'nun zafer kavramı üzerinden tartışmıştır. Bu teşhise ek olarak, bölgedeki yapı faaliyetlerinin Nero'nun ideolojisi doğrultusunda gerçekleştirdiğini ileri sürmüş ve anıtsal kemerleri sanat tarihinin geniş kapsamına yerleştirmiştir. Böylece imparatorların ideolojik amaçlarının sikkelere nasıl yansıttığı anlatmak istemiştir. S. Handler ve Kleiner tarafından yapılan bu çalışmalar, standart nümismatik yöntemlerin dışında mimari betimli sikke tasvirlerinin anıtların rekonstruksiyonlarını oluşturmak nasıl kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Fred. S. Kleiner daha sonra 1989'da "An Arch of Domitian in Rome on the Coins of Alexandria" makalesinde İskenderiye sikkelerini oldukça farklı sonuçlarla yeniden gözden geçirme olanağı sunmuştur[12]. Roma onursal anıtları kapsamında hazırlanan bu çalışmada İskenderiye sikkelerindeki Domitian kemerleri ile diğer onursal anıtlar arasında karşılaştırma yaparak mimari tasvirler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

1990'lı yıllarda Thomas Bayet, Roma sikkelerindeki ikonografi ve bunlar üzerinde betimlenen muhtelif yapılar hakkında Architectura Numismatica'da makaleler yayınlamıştır[13]. Bayet, bu yayınlarda genellikle, Roma tapınakları, karargâh kapıları ve mausoleum tasvirlerinin yer aldığı mimari tipteki birçok sikkenin kataloğunu oluşturarak hangi tiplerin neyi temsil ettiğine dair konuları yeniden ele almıştır. Bunun

[10] Handler 1971: 57-74.
[11] Kleiner 1985: 75–77, 99–100.
[12] Kleiner 1989.
[13] Bayet 1993; 51-59.

yanı sıra Geç Roma sikkelerindeki mimari tasvirlerin oldukça sembolik ve şekilci olduğu vurgulamıştır. Aynı zamanda bazı sikke betimlerini diğer Geç Roma görsel sanatlarındaki mimari tasvirler ile karşılaştırarak onlarla ilişkilendirmiştir.

Mimari sikke betimlerinin diğer görsel sanatlarla yapılan karşılaştırmalı analizleri ve tarihsel araştırmalara dayanan disiplinler arası yaklaşımları 1990'lı yıllardan sonra artmaya başlamıştır. 1999 yılında Maria R. Alfödi mimari betimli sikke tiplerini "Bild und Bildersprache der römischen Kaiser" adlı yayınında ele almıştır[14]. Tarihsel ve yazınsal bakış açılarından oldukça etkilenen Alfödi, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerine yaptığı deneysel çalışmalarda anıtsal yapılara ait belirli tiplerin neden Roma sikkeleri üzerinde görülebildiğini tetkik etmiş ve söz konusu mimari temsillerin belirli yönlerini ifade eden fikirleri incelemiştir[15]. Bu noktada Alfödi, mimari rekonstruksiyonlar için daha büyük bir şüphecilik anlayışıyla sikke tasvirlerinin güvenilirliğini sorgulamış ve bunlarla ilgili yeni araştırma soruları geliştirmiştir.

Melanie Grunow, Michigan Üniversitesi'nde sikkeler, kabartmalar ve heykellerdeki arka planda görünen mimari objeler ile ilgili bir doktora tezi yazmıştır[16]. Grunow'un bu tezinde konuya yaklaşımı daha çok nümismatik verileri diğer sanatsal yapılarla ilişkilendirme üzerine kuruludur. Grunow, ayrıca Roma'da inşa edilen devasa mimari yapıları imparatorluk gücünün bir merkezi olarak ele almıştır. Andrew Michael Burnett ise 2004 yılında yayınladığı "Coinage in the Roman World" yayınlarında, sınırlı sayıdaki nümismatik verilerin antik anıtların rekonstrüksiyonları için yetersiz olduğunu vurgulamıştır[17]. Burnett, mimari yapıların görünümleri konusundaki verilerin yetersiz olmasına rağmen, bu tip araştırmaların mimari yapıları inşa eden insanların bakış açılarından bu yapıları görmeye ve bunları üreten dünyanın kültürel vizyonunu anlamaya katkı sağlayabileceğini düşünmektedir[18]. Brunett'in değerlendirmeleri sikkeler üzerindeki mimari tasvirler üzerine yapılan pek çok çalışmanın sınırlarını aydınlatmakta ve anıtsal yapıların görünümünden öte çok daha derin sorulara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

[14] Alföldi 1999.
[15] Alföldi 1999.
[16] Grunow 2002: 98–153: https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/129533 (21.05.2022)
[17] Burnett 2004: 159–160.
[18] Burnett 2004: 159–160.

Nathan T. Elkins 2015'te yayınlanan "Monuments in Miniature: Architecture on Roman Coinage" adlı eserinde Roma sikkelerindeki anıtsal yapı tasvirlerini ikonografik açıdan değerlendirmektedir[19]. Bu kapsamlı ve kronolojik çalışmada, hem Roma sanatının hem de mimari sikke tasarımlarının altında yatan sosyo-kültürel eğilimlerin üzerinde durmuştur. Elkins'in aynı yıl çıkarttığı "Architectural Designs on Roman Republican Coins and Second-Style Wall Painting" adlı makalesinde Roma 2. stil duvar resim sanatı ile sikkeler üzerindeki perspektif açıdan resmedilmiş mimari tasvirler arasında teknik ve strüktüel açıdan bir bağ kurulabileceğini söylemiş ve konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır[20]. Elkins, Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerindeki mimari betimlerin Grek ve Pers sikkelerindeki anıtsal yapı tasvirlerinden üslup olarak farklı olduğunu da savunmaktadır. Aynı zamanda o, mimari sikke tasvirlerinin ortaya çıkışını Roma Cumhuriyet Dönemi'nde 2. stil duvar resmi olarak adlandırılan Roma Sanat anlayışı ile daha geniş çerçevede değerlendirmektedir. Bu konuda kentsel kavramın ve şehirciliğin gelişmesi eş zamanlı olarak mimari sikke tasarımlarına ve 2. stil duvar resim anlayışına etki ettiğini savunmaktadır[21].

Ülkemizde ise modern anlamda konuya referans oluşturabilecek ilk çalışmalar Mükerrem Usman Anabolu tarafından yayınlanmıştır. Anabolu, 1952'de "Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Betimleri" adlı Doktora Tezi hazırlamış[22], daha sonra "Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimarlık Yapıtlarıyla İlişkili Resimler" başlığı altında bir makale kaleme almıştır[23]. Arkeolog ve Mimarlık tarihçisi Nihat Tekdemir ise Nikomedeia'da Roma Dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde betimlenen mimari yapılarla ilgili "Roma Dönemi Nikomedeia Sikkelerinde Resmedilen Tapınak Betimleri" adlı bir yüksek lisans tezi[24] ve "Roma Duvar Resimleri ve Sikkeler Üzerindeki Mimari Perspektif Karşılaştırmaları" adı altında bir makale hazırlamıştır[25]. Bu makalede özellikle Roma ikinci stil duvar resim sanatı ile sikkeler üzerindeki mimari betimleri teknik ve strüktüel açıdan ilişkilendirilmiştir. Uludağ Üniversitesi Bölüm Başkanı Mustafa Şahin ise Nikaia sikkelerinden derlediği "Sikke Betilerine Göre Roma Çağı

[19] Elkins 2015a.
[20] Elkins 2015b: 321-333.
[21] Elkins 2015b: 321-333.
[22] Anabolu 1952.
[23] Anabolu 1983.
[24] Tekdemir 2016a.
[25] Tekdemir 2016b.

Nikaia'sında (İznik) Yapı Programı" adlı makalesinde kentin Roma Dönemi yapı faaliyetlerini değerlendirmesi dikkate değerdir[26]. Makalede Nikaia sikkelerinde görülen mimari tip çeşitlilikten yola çıkılarak kent planı hakkında tamamlayıcı fikirler öne sürülmektedir.

Yapılan tüm bu kişisel katkılar ve araştırmalar sikkeler üzerindeki mimari tasvirler üzerine yoğunlaşmakta ve konuyla ilgili yeni sorular ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde Roma İmparatorluk Dönemi Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kent sikkelerinde görülen mimari betimler ile ilgili olarak hazırlanan bu çalışmada tezin amacını oluşturan ve bu çalışmayla bilimsel açıdan yanıt aranan araştırma soruları şu şekilde sıralanmıştır:

1- Bithynia-Pontus Eyaleti kentlerindeki sikkelerde tasvir edilen yapılar birer ihtiyaca göre mi inşa edildi, yoksa imparatorların eyaletlerde uyguladığı siyasal propagandalar gibi daha geniş bir ideolojik görsel program bağlamında değerlendirilebilir mi?

2- Sikke betimleri mimari yapıları zamanımıza taşıyan vasıtalar olduklarına göre, Bithynia-Pontus Eyaleti'nde'da hangi tip tasvirlerin ve dolayısıyla hangi yapıların bulunduğu konusunda arkeolojik bilgilerimizi tamamlayan veriler nelerdir?

3- Tasvir edilen yapıların Bithynia-Pontus Eyaleti kentlerindeki mimari formlarının zamansal süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler ve evreler var mıdır?

4- Tasvirlerde kaydedilen mimari yapıların Bithynia-Pontus kentlerinin lokasyonuna ışık tutacak pozisyonları var mıdır?

5- Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kentlerde sikke tasvirlerinden yola çıkılarak hangi tanrı ve tanrıçalar mimari yapılar içerisinde gösterilmiştir?

6- Bithynia-Pontus kentlerinde hangi sosyal ve kültürel gelişmeler MS 1. ve geç 2. yüz yıllarda sikkelerin üzerinde mimari yapıların tasvir edilmesini sağlamıştır?

7- Anadolu'nun Romanizasyonu sürecinde Bithynia kentleri arasında geçen neokoros (Tapınak Bekçisi), prote (Birinci) ve metropolis (Ana Kent) gibi unvan mücadeleleri sikke betimlerine nasıl yansımıştır? Kentler adı geçen unvanların

[26] Şahin 2009.

kullanım hakkına yalnızca prestij sahibi olmak için mi istiyorlardı, yoksa bunun arkasında yatan daha farklı sebepler var mıydı?

8- Sikke arka yüzlerinde resmedilen mimari yapılardan günümüze kadar korunabilmiş olanları var mıdır?

9- Sikkelerde yer alan mimari tasvirlerde gerçekte olmayan yapılar resmedilmiş midir? Bu konuda özellikle Roma İmparatorluğu'nda imtiyaz amaçlı yapılan simgesel yapıların sikke arka yüzlerinde yer alan tasvirlerinin gerçeklikle ilişkisi ne derecededir?

10- Hangi şartlar ve koşullar MS 4. yüzyıldan sonra mimari tiplerin daha azalmasına ve nihayetinde MS 5. yüzyılda Roma sikkelerinden dolayısıyla Bithynia sikkelerinden tamamen kalkmasına sebep olmuştur?

Tüm bunlar tezin konusu için cevap aranan araştırma sorularıdır. Bu tez, antik anıtların tasvirleri için birer kaynak olarak mimari betimlerin araştırılması noktasında diğerlerinden ayrılmaktadır. Burada Roma sikkelerindeki mimari ikonografinin MÖ 1. yüzyılda ortaya çıkışından itibaren MS 5. yüzyılda ortadan kalkmasına kadar tarihsel, sanatsal, sosyal ve kültürel bağlamları araştırılmıştır. Bu bağlamda Bithynia kentlerinin Roma ile olan ilişkileri, imparatorların kentleri ziyaretleri, kentlerin imparatorluk kültüne gösterdikleri saygı ve bu sayede elde etmiş oldukları neokorosluklar ile ilgili oyunları düzenleme hakkı gibi hususların incelenmesi de çalışmamızda önem kazanmıştır.

2. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Kuruluş Düzeni

Geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları, bu medeniyetlere ait pek çok sosyal, kamusal ve dini yapıyı bünyesinde barındırmıştır. Antik tarihçiler ve gezginler tarafından Küçük Asya olarak da adlandırılan Anadolu coğrafyasına ait şehirlerde darp edilen birçok kent sikkesinde bu mimari yapılar resmedilmiştir. Antik Çağ'da mimari yapıları gösteren sikkelerin sayıca yoğunluk kazandığı söz konusu bölgelerden birisi de Bithynia Eyaleti'dir. Bithynia, Helenistik Dönem'de İstanbul'un Doğu yakası, Karadeniz Ereğlisi ve Bursa İlinin Ulubat Gölü'ne kadar uzayan coğrafyayı kapsayan bir krallık iken Roma Dönemi'nde Pontus'un Batı yakası ile birleştirilip bir İmparatorluk Eyaleti haline getirilmiştir. Söz konusu mimari betimli sikkeler Roma İmparatorluk Dönemi'nde basıldığı için tez başlığı Bithynia Bölgesi olarak değil yeni kurulan eyalet ismi ile birlikte anılmıştır. Dolayısıyla bu tezde mimari betimli sikkeler bölgesel bazda değil, bilakis daha spesifik olarak Roma İmparatorluğu'nun belirli bir eyaletinde basılan sikkelerini kapsamaktadır.

Bithynia-Pontus Eyaleti'nin etüd konusu olarak belirlenmesindeki amaç, Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu eyaletteki kentlerde basılan sikkelerde yoğun olarak görülen mimari tipler temel alınarak tarihi belgeler, yazıtlar ve antik tarihçilerin aktardığı bilgiler ışığında dönemin muhtelif yapılarını belirlemek ve bu kapsamda bölgenin yapı faaliyetlerini incelemektir. Bununla birlikte mimari yapıların tarihsel süreç içerisindeki değişimlerine ve fonksiyonlarına açıklık getirilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada günümüzde mevcut olan anıtsal yapılar mevcut tarihsel veriler ile birlikte sikke tasvirleriyle karşılaştırılıp bazı sonuçlar elde edilmiştir. Böylece ortaya çıkan sonuçlar diğer yapılarla karşılaştırılarak kalıntıları bilinen yapılardan bilinmeyenlere doğru araştırmalar derinleştirilmiştir. Bu konuda herşeyden önce mimari betimli sikkelerin kısaca anlamına açıklık getirilip, bu betimleri oluşturan sikke ustalarının hangi teknik ve metotları kullandıkları irdenelmiştir. Bölge coğrafyasında bu tip sikkelerin tespiti ve tasnifinden yola çıkılarak söz konusu yapıların olası rekonstrüksiyonları oluşturulmuştur. Bununla ilgili öncelikle sikke ustalarının arka yüz tasarımları için uyguladıkları formüller saptanmış ve bu tasvir edilen yapıların Bithynia kentlerindeki mimari formları incelenmiştir.

Nümismatik araştırmalarda bilimsel çeşitliliğin olması önemli bir husustur. Ancak mimari anlamda sikke çalışmaları bilim camiasında kısmen ihmal edilmiş bir konudur. Çalışmaları yapan bilim insanları bu konuya genellikle dolaylı olarak değinmişlerdir. Bilimsel alandaki bu eksiklik ve konunun bu denli önemli ve ilgi çekici olması, bu tezin hazırlanmasındaki esaslı amacı oluşturmaktadır. Ayrıca bu konudaki yoğun bir uzmanlaşma arkeolojik açıdan bölge coğrafyasına faydalı olmakla birlikte disiplinler arası çalışmalar da bilimsel alandaki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki mimari betimli sikkeler Anadolu'daki Roma anıtsal yapılarının gelişimi hakkında oldukça öneme sahip olmasının yanı sıra İmparatorluk Dönemi Roma mimarisi hakkında bize tamamlayıcı özellikte bilgiler sunmaktadır. Günümüze kadar hiçbir çalışma Roma sikkelerindeki mimari yapıları bir bütün olarak ele almamıştır. Literatürde Roma sikkelerindeki mimari temsillerin ortaya çıkışı, gelişimi ve bu eğilimleri etkileyen faktörleri dikkate alan kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu tez en azından Bithynia-Pontus Eyaleti için bilimsel alandaki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Binlerce resmin tasvir edildiği arka yüz sikkelerini inceleyen esaslı bir değerlendirme, henüz tanımlanmamış birçok sikke betiminin bize vermek istediği mesajları anlamamıza olanak sağlayacaktır. Mimari betimli sikkelerin ne derece anlamlı ve somut cevaplar verdiğini anlamak için bu tip sikkelerin darp edilmesindeki amacı sorgulayarak yapay bir süzgeçten geçirmek de önemli bir husustur. Bu nedenle Roma dünyasındaki mimari sikke tiplerinin kullanımı ve dönüşümünü incelemek için kaynak kullanımı konusunda Nümismatik, Sanat Tarihi, Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi gibi farklı bilim dalları ile müşterek hareket edilmelidir. Bu noktada daha geniş kapsamlı sorulara cevap verebilmek için Roma tarihinin farklı zaman dilimindeki sikke tasvirlerini ve sürekli değişim gösteren sikke tiplerini göz önüne alırken diğer bilimsel disiplinlerden de faydalanılmıştır. Bu kapsamda tezde yer alan nümismatik veriler epigrafik ve filolojik belgelerle desteklenmiştir.

Mimari betimli sikkeler Roma'da ilk olarak Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmış olsa da Anadolu'daki eyaletlerde MS 1. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle tez konusu epigrafik ve nümismatik malzemenin yoğun olduğu Roma İmparatorluk Dönemini kapsamaktadır. Bu dönem aynı zamanda İmparatorluk coğrafyasının uzun yıllar boyunca barış ortamında kaldığı Principatus Dönemi (MÖ 27 -

MS 284) ile de paralellik göstermektedir. MS 393'te İmparator I. Theodosius'un pagan tapınımları kaldırmasıyla birlikte bu tarihten sonra sikkelerde mimari tasvirler görülmez ve bu nedenle tez konusu için bu tarih terminus postquem oluşturmaktadır. Roma Dönemi'nde muazzam sayıda basılan sikkelerin belirli bir kısmı yok olduğu için, tez konusunun coğrafi kapsamı açısından bir seçim kriteri belirlemek zorunlu idi. Bu nedenle kültürler üstü ve eyaletler arası bağlantısı olan sikke resimleri ile çalışmayı mümkün kılan kentlerin bulunduğu bir antik bölgeyi seçmek daha akla yatkın görünmekteydi. Yakın zamandaki araştırmalara göre Anadolu'da MÖ 50'den MS 280'e kadar olan zaman diliminde sikke darp eden en az 312 yerleşim yeri bulunmaktadır[27]. Bithiynia coğrafyası da söz konusu tedavül gören yerleşim yerlerine sahip kentleri barındırmaktadır. Bu çerçevede Helenistik Dönem'de Anadolu'nun kuzeydoğusunda küçük bir krallık iken Roma İmparatorluğu zamanında büyük bir eyalet haline dönüştürülen Bithynia, tezin coğrafi mekânı olarak belirlenmiştir. Ancak bölgede sikkenin darbedilmediği veya mimari tasvirli sikke tiplerinin görülmediği kentler de bulunmaktadır. Bu nedenle bu kentler nicelik ve nitelik bakımdan araştırma konusu olmadığı için çalışma dışı bırakılmıştır.

Roma sikkeleri üzerindeki anıtların mimari temsilleri hakkındaki yayınlar çok sayıda yapıyı içermektedir. Bu mimari yapıların veya anıtların tanımdan yoksunluğu sikkelerdeki mimari tasvirler üzerine yazılan birçok çalışmayı karmaşık hale getirmiştir. Bu nedenle tez konusu ele alınırken kapsam olarak hangi nümismatik ve arkeolojik sınırlar içerisinde değerlendirileceği ve çalışmada geçen "sikke tipleri", "anıtsallık" ve "mimari" gibi kavramların ne anlam ifade ettiği de önemlidir. Genel olarak, 'mimari' veya 'anıtsal' sözcüklerinin kullanımı mimari yapıları ya da büyük boyutlu binaları tanımlamak için tercih edilir. Modern dünya literatüründe ise "Anıt" sözcüğünün birçok anlamı bulunmaktadır. Latincede, "Monumentum" anıtsal bir yapı veya bir olayı anma anlamına gelmektedir. Günümüzde ise geçmişten bu güne dek büyük bir iş veya başarı sağlayan insanlar adına inşa edilen yapıları ifade etmek için sıklıkla kullanılır. G. Fuchs bu kavramların kullanış şekli konusunda "Anıtsallık" ifadesinin yalnızca köprü, büyük sütunlu yapılar ve su kemeri gibi mimari kalıntıların değil aynı zamanda Klasik dünyada toplum yaşamında aktif işlevi olan tiyatrolar, meclis binaları ve hamamlar gibi

[27] Filges 2015: 3.

kentsel yaşama ait yapıları da nitelediğini söylemektedir[28]. Fuchs'un bu açıklamasının yanı sıra bu kelimelerin daha geniş anlamlı kullanımına bakıldığında heykel, cippus ve küçük altarlar gibi daha küçük yapı objelerini de içerdiği görülmektedir. Ancak tez metninde yer alan 'anıtsal' sözcüğünün kullanımı Bithynia-Pontus Eyaleti'nin büyük görkemli yapıları ile sınırlıdır. Bu kapsamda düşünüldüğünde, bu çalışma nümismatik kapsam olarak mümkün olan en uygun anlamıyla "mimari betimli sikke tipleri" ile ilgilidir. Bunlar genellikle anıtsal sütunlu yapılar, kutsal tapınaklar, su kemerleri, tiyatrolar, circuslar ve köprüleri içeren büyük ölçekli anıtlardır. Bu nedenle çalışmamız kapsam olarak cippus, lectisternium[29], küçük sunaklar veya mimari konteksten izole edilmiş heykel grupları gibi mimari objelerin dışındadır. Bir başka değişle mimari elementlerin büyüklüğü veya boyutu tezde kullanılan 'mimari tasvir' veya 'anıtsal tasvir' kavramları için belirleyici faktörlerden biridir. Madeni paraların arka yüzlerindeki görsel yapılar, kişileştirmeler, tanrı ve tanrıçalar gibi farklı konuları tanımlamak için belirlenmiş "sikke tipleri" kavramının da tamamen modern bir konsept olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü Yunanlıların ve Romalıların o dönemlerde sikke tasarımlarını böyle bir kategorik tarzda gördüklerine dair hiçbir kanıt yoktur. Antik sikkelerin tiplere göre kategorize edilmesi belirli yapay hiyerarşilerin oluşumuna da yol açabilmektedir. Örneğin, savaşta kazanılan bir zafer anıtını temsil eden sikke tipini, sivil bir nitelik taşıyan kamu yapılarını temsil eden sikkeden daha önemli görülebilmektedir. Bu nedenle kullanılan bu tip kategorizasyonlar antik gerçekliklerden esasen uzak olsa da bu tezde kavramsal olarak sikke tasvirlerindeki belli sınıflanmaları ayırdetmek için kullanılmıştır.

Bunların yanı sıra metinde geçen Grekçe unvan adlarıyla diğer yabancı sözcüklerin transkripsiyonlarında (çeviri yazı), uzun vokaller üzerlerine tire konularak belirtilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kurumsal anlamda Latince kullanılsa da yerel hakim dil Yunanca olduğu için kent adları ve tanrı ve tanrıça isimleri Grekçe formatıyla yazılıp gerektiği durumlarda parantez içerisinde Latincesi de verilmiştir. Hem antik yazarların adları ile eserlerin kısaltmaları hem de nümismatik standart eserlerin kısaltmaları için Alman Arkeoloji Enstitüsü, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve Der kleine Pauly tarafından önerilen kısaltmalar esas alınırken epigrafik eserlerin

[28] Fuchs 1969: 9–17.
[29] Lectisternium: Tanrılara yiyecek ikramı yapılan yer (Franke 1968: 57).

kısaltmaları için SEG kullanılmıştır. Metinde geçen tüm kaynaklar, dipnotlarda yazar soyadı ve yayım yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın bir yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak yayım yılından sonra eklenen a ve b harfleri ile sıralanarak gösterilmiştir. Eğer eser epigrafik ya da nümismatik bir eserse, ilgili kaynağın kısaltması ve tarihi birlikte verilmiştir. Kaynakça ise konumuzla ilgili olarak kullanılan antik ve modern kaynakların daha kolay takibi için iki başlık altında ayrılmıştır. Antik kaynaklar başlığı altında toplanan dizinde antik yazarların ve eserlerinin metinde kullanılan kısaltması da yazılmış, bu nedenle yazarın adının ve eserinin açılımı ayrıca "Kısaltmalar Listesinde" belirtilmemiştir.

Sikkelerde betimlenen imparatorluk kültüyle yakından bağlantılı olan tapınakların eyalet çapındaki konumları haritada gösterilmiştir. Kentlerde tapınım gören tanrılara ithaf için inşa edilen tapınaklar veya sivil mimari örnekler (köprü, deniz feneri, su kemeri vb.) ise ayrıca bir haritada gösterilmemiş bunlar grafikler ve tablolar aracılığıyla sayısal olarak değerlendirilmiştir. Haritadaki bu mimari yapı lokasyonları kod numarasına göre numaralandılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle birincil kaynakların ele alınmasından sonra mimari betimli sikkeler üzerine kapmsamlı bir literatür taraması yapılmış ve uygun kaynaklara ulaşılarak, bu konudaki tüm veriler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda ilk bölümde tez konusunun coğrafi sınırlarını oluşturan Bithynia Bölgesi'nin tarihine değinilmiş ve Roma İmparatorluğu'nun özellikle Doğu eyaletlerdeki uyguladığı Romanizasyon politikası ele alınmıştır.

İkinci bölümde mimari betimli sikke tiplerinin ilk ortaya çıkışları ve ne anlama geldikleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, mimari sikke formlarının bilimsel anlamdaki fonksiyonlarına ve sikke darpları içerisindeki ilk örneklerine değinilmiştir. Ayrıca sikke ustalarının bu tip sikke formlarını oluştururken kullandıkları formüller ve uygulamalara da açıklık getirilmiştir. Konuyla ilgili dünyanın farklı yerlerindeki sikkelerde görülen mimari tasvirler kullanılarak konuya daha geniş çerçeveden bakılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm tezin en kapsamlı kısmını oluşturmaktadır. Burada öncelikle mimari anlamda sikke darbeden Bithynia kentleri hakkında antik ve modern

kaynaklardan elde edilen bilgiler sunulmuştur. Konu kapsamındaki sikkeler ışığında Bithynia-Pontus Eyaleti'nde yer alan kentlerinin yapı programları incelenmiş ve bununla beraber bu mimari yapıların tarihsel süreç içerisindeki değişimleri, fonksiyonları ve lokalizasyonları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Burada Bithynia-Pontus Eyaleti sikkelerinin tarihsel ve nümismatik bağlamı içerisinde imparatorluğun kavramsallaştırılan ideolojik önemi de incelenmiştir.

Tezin nümismatik kataloğu ve burada yer alan sikkelerin tanımları ve açıklamaları "Katalog" kısmında verilmiştir. Katalog listesinde kullanılan sikkelerin açıklamaları için yararlanılan standart eserlerin metinde kullanılan kısaltması verilerek yanında bu çalışmanın geçtiği sayfa ve katalog numarası verilmiştir. Katalog'da kullanılan nümismatik kısaltmaların açılımı da "Kısaltmalar Listesi"nde gösterilmiştir. Bu tez kataloğu oluşturulurken çalışılan sikke tiplerinde seçici davranılmıştır. Seçilen sikke tipleri beraberindeki Latince ve Grekçe lejand bilgileri ile birlikte verilirken, katalog sıralamasında öncelikle kentler coğrafi olarak doğudan batıya sıralanmış, ardından sikkeler basıldığı dönemdeki imparatorluk dönemine göre sıraya konmuştur. Bithynia-Pontus Eyaleti mimari betimli sikkeleri incelenirken şimdiye dek yaklaşık 151 farklı mimari tip gözden geçirilmiştir. Bunların çoğu müzelerde, kişisel koleksiyonlarda, yerli ve yabancı kaynaklarda ve online veri tabanlarında bulunmaktadır. Bu noktada arkeolojik verilerin daha sağlıklı irdelenebilmesi için seçilen malzemeye ait sikke yuvarlağını tamamlayan tüm figür ve lejandların belirgin olduğu örneklerin verilmesi ilk zorunluluktur. Bu nedenle araştırma konusuna malzeme olarak seçilen tüm sikke örnekleri lejandların ve tasvirlerin en iyi korunmuş olanlarından seçilmiştir. Ayrıca imparatorluk dönemindeki mimari sikke tiplerinin kapsamlı ele alınabilmesi için her bölümün sonunda yapılan yoruma dayalı analizler ile de değerlendirilmiştir.

Nümismatik biliminde yer alan mimari betimli sikkelerin ilk ortaya çıkışları, fonksiyonları ve çizimlerinde kullanılan yöntemlerden önce tez konusunun içeriğini oluşturacak olay, olgu ve bilgileri daha netleştirmek adına Bithynia Bölgesi'nin tarihi ve coğrafi konumunu özet olarak verilecektir.

(BİRİNCİ BÖLÜM)

BITHYNIA BÖLGESİ'NİN TARİHİ VE ROMANİZASYONU

1. ROMA ÖNCESİ BITHYNIA BÖLGESİ

Bölgesel konumu nedeniyle, Asya ile Avrupa arasındaki geçiş yolarının kavşağında yer alan Bithynia Bölgesi tarihin her döneminde iskan görmüş ve önemli yerleşim yerlerini bünyesinde barındırmıştır. Tarih öncesi dönemlerden, Pers egemenliğine, Kolonizasyon Döneminden Helenistik Döneme ve daha sonra Roma ve Bizans Dönemlerinde Bithynia Bölgesi önemli tarihi olaylara şahitlik etmiştir. Bithynia Bölgesi'nin sınırları ile ilgili ilk verilere MÖ 5. yüzyılda Karialı Amiral ve coğrafyacı Skylaks'tan ulaşılmaktadır[30]. Skylaks'ın zamanımıza kadar gelmiş olan bir gemi seyahatine ait el kitabı araştırmalara referans sağlayacak önemdedir. Buradaki bilgilere göre Bithynialıların MÖ 5. yüzyılda Sangarios (Sakarya) nehrinden itibaren Olbianus (İzmit) körfezine kadar yerleştikleri anlaşılmaktadır[31]. Bithynialılar ismini MÖ 4. yüzyılda Trakya'dan Anadolu'ya geçen "Bithyn" halkından almıştır. MÖ 4. yüzyıl tarihçilerinden Thykydides eserinde bölgeden "Thrakialı Bithynlerin yurdu" olarak bahsetmektedir[32]. MÖ 64 – MS 19 yılları arasında yaşamış olan Amasyalı tarihçi ve coğrafyacı Strabon'a göre ise "Bithynia Bölgesi doğuda; Paphlagonialılar, Mariandynler ve Epiktetonlar, kuzeyde; Sangarios Irmağı'nın döküldüğü yerden Byzantion ve Pontus Euxenios (Karadeniz), batıda; Propontis (Marmara) Denizi, güneyde; Mysia ve Hellespontos Phyrgiası ile sınırlanmıştır"[33]. MS 77'de "Naturalis Historia" adlı eserini kaleme alan Yaşlı Plinius Bithynialıların Asya'ya geçmeden önce Styrmonia kıyılarında oturduklarından ve önceleri Styrmonialılar adını taşıdıklarından bahsetmiştir[34]. Yaşlı Plinius "Bithyn" halkının bölgenin iç kısımlarında, "Thyn"lerin ise Kios'tan (Gemlik) Pontus Euksenios'un ağzına kadar olan bölgede iskan ettiklerini aktarmıştır[35]. Yaşlı Plinius, Strabon, ve Genç Plinius (Secundus)'un eserlerinde adı geçen Bithynia kentlerine krallığa daha sonra eklenen Herakleia Pontika ve Tios'u da dâhil edersek bu

[30] Skylaks. Periplus, 92.
[31] Skylaks, Periplus, 92.
[32] Thyky. IV. 75.
[33] Strab. 12.4.1.
[34] Hdt. VII.75.
[35] Plin. Nat. V. 150.

söz konusu kentler batıdan doğuya doğru şöyle sıralamaktadır; Kaisereia Germanika, Kalkhedon, Apamea/Myrleia, Prusa ad Olympum, Prusias ad Mare/Kios, Nikaia, Nikomedeia, Prusias ad Hypios, Iuliopolis, Bithynium/Claudiopolis ve Kreteia/Flaviopolis[36] (Harita 1).

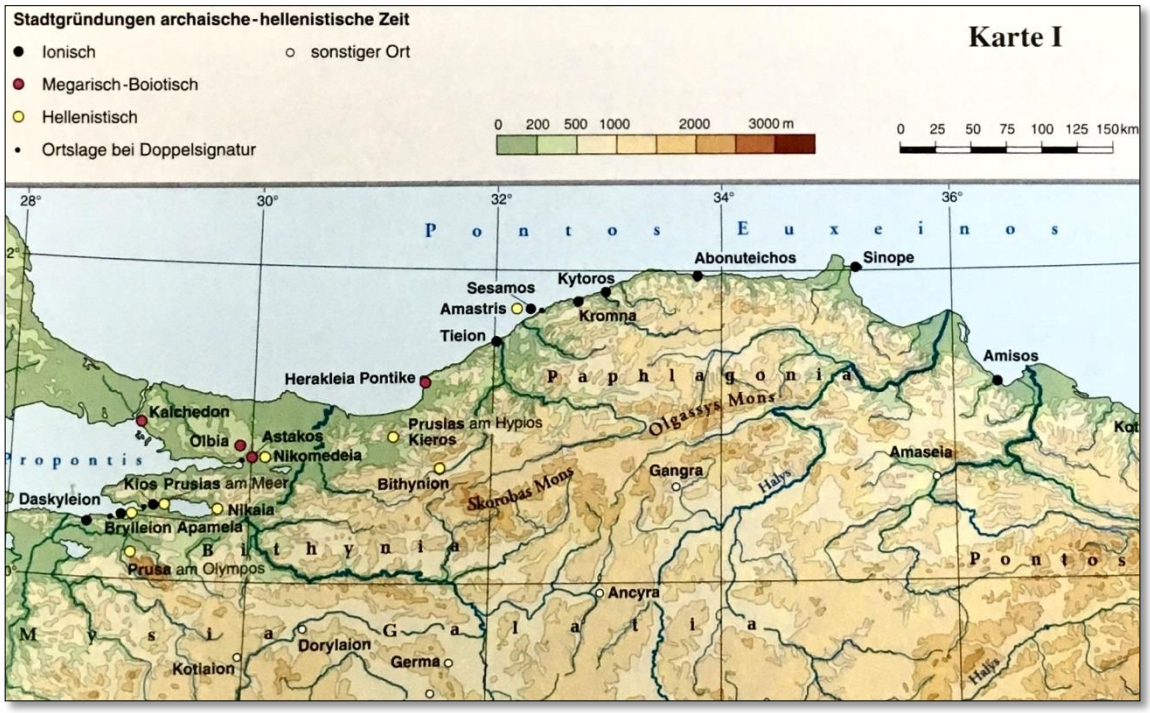

Harita 1: Bithynia Bölgesi Helenistik Dönem Kent Sınırları

Byzantium, Bosporus'un Avrupa yakasında olmasına rağmen idâri açıdan Bithynia Krallığı'na bağlı idi. Kalkhedon ve Byzantium civitas liberatis yani hür ve özgür statüsündeki kentlerdi[37]. Nikomedeia eyaletin başkenti idi. Batıda Apollonia üzerindeki Rhyndakos'tan (Orhaneli Çayı) itibaren Mysia Bölgesine sınırı vardır. Bu nehir Roma Dönemi'nde Bithynia Eyaletini Asia Eyaleti'nden ayıran bir sınır hattı idi. Kuzeybatıda Kalkhedon'a (Kadıköy) kadar olan bölge ise Bithynia'nın kuzey sınırını teşkil etmektedir. Prusa (Bursa) ve Olympus'un (Uludağ) kuzey yamaçları bölgenin güney sınırını teşkil etmiştir. Güneyinde Phrygia ve Galatia bölgelerine sınırı vardır[38].

[36] Bosch 1935: 68; Haris-Ryde: 1980: 880.
[37] Doğancı 2007: 110.
[38] Storey 1998: 23.

Antik edebi kaynaklarda sunulan coğrafi bilgiler ve terimlerin eksikliği nedeniyle bölgenin doğu sınırlarını tanımlamak zordur. Küçük Asya'nın en önemli ırmaklarından biri olan Sangarios erken zamanlarda bölgenin doğu sınırını oluşturuyordu[39]. Ancak sınırların zamanla genişlemesiyle birlikte Pontus Euksenios boyunca en doğudaki kent Tios (Hisarönü), iç kesimde ise Krateia veya daha sonra Flaviopolis olarak adlandırılan Kreteia (Gerede) olmuştur. Tüm bu verilere göre Bithynia Bölgesi Roma hâkimiyetinden önce, Propontis denizinin ve Bosphoros'un (İstanbul Boğazı) doğu kıyılarını ve Pontus Euksenios'un (Karadeniz) batı kısmını kapsayan, Anadolu'nun kuzeybatısındaki bir bölgenin adı olduğu söylenebilir.

Helenistik Dönem'deki bu sınırlar MÖ 74'te eyaletin Roma İmparatorluğuna eklenmesiyle birlikte güneye ve doğuya doğru genişlemiş ve bölgenin esas sınırları belirlenmiştir[40]. Roma egemenliği ile birlikte MÖ 63'te Pompeius yaptığı düzenlemeler ile Bithynia ve Pontus'un batısı yani İç Paphlagonia bölgesi birleştirilerek "Provincia Bithynia et Pontus" adı altında tek bir eyalet haline getirilmiştir[41] (Harita 2).

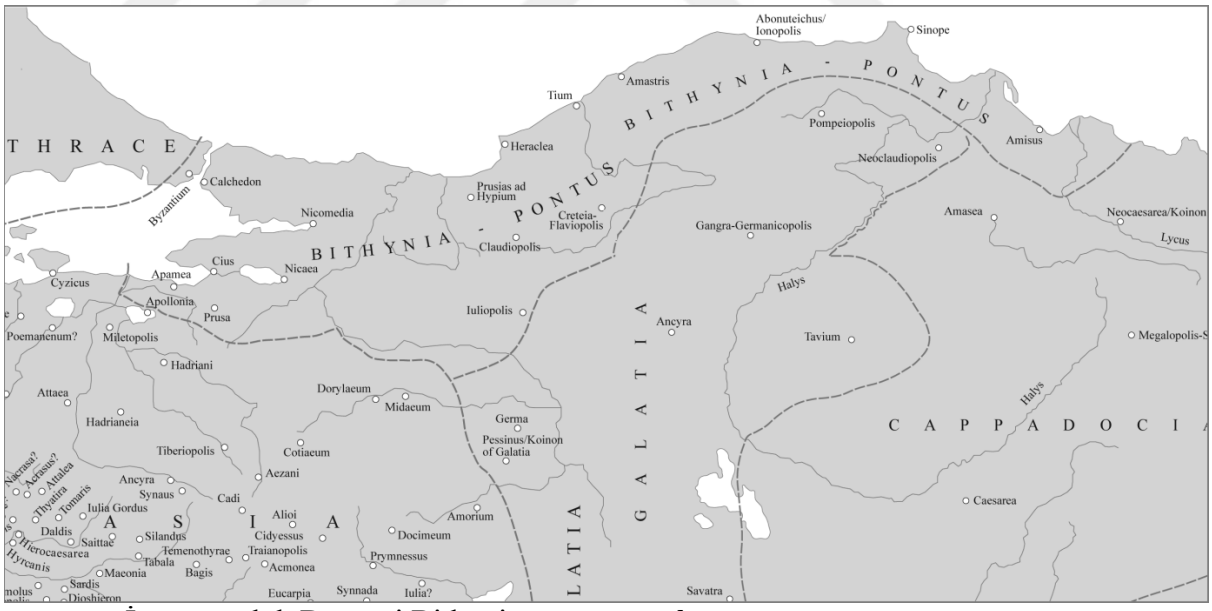

Harita 2: İmparatorluk Dönemi Bithynia-Pontus Eyaleti

[39] Jones 1971: 152.
[40] Kaya 2005: 17.
[41] Haris-Ryde 1980: 869; Arslan 2007: 306.

Bu kapsamda Strabon'a göre Bithynia ile ilintili Pontus; Herakleia Pontika, Tios, Amastris, Abonuteichos, Sinope ve Amisos kentlerinden oluşmaktaydı[42]. Tezin konu kapsamında adı geçen Bithynia ile ilintili Pontus kentlerinden mimari sikke tiplerine sahip Herakleia Pontika ve Tios kentleri de dâhil edilmiştir. Eyaletin özellikle doğusunda MS 1. ve 2. yüzyıllarda sınırları sabit olmayan her imparatorla birlikte değişen kentleri belirmele konusunda sıkıntı yaşansa da bu tezde Bithynia-Pontus Eyaleti'nde yer alan Sinope ve Amisos kentlerine ait mimari betimli sikkeler de incelenmiştir (Harita 3). Bilindiği gibi MS 107 ila 113 yılları arasında İmparator Traianus tarafından, birleşik Galatia ve Kapadokia Eyaletini ikiye böldü ve muhtemelen aynı zamanlarda Pontus'taki Eparkheia[43] da tekrar düzenlenerek Pontus Mediterraneus ile Kerasos ve Trapezus'u kapsayan kıyı bölgesi olarak ikiye ayrılmıştır[44]. Burası Bithynia ile birleştirilen, aynı isimli sahil bölgesindeki Pontus ile karıştırılmamalıdır. Bithynia Bölgesi'nin coğrafyası antik ve modern araştırmacılar tarafından elde edinilen bu bilgiler ışığında şekil almıştır. Bu aşamadan sonra bölgenin Krallık Dönemi ve Roma hâkimiyetindeki siyasal olayları kronolojik bir şekilde iki başlık altında anlatılacaktır.

Harita 3: MS 1. Yüzyıl Ortalarında Bitnynia-Pontus Eyaleti Sınırları

[42] Strab. XII 3.
[43] Eparkheia: Roma İmparatorluğu'nun idari bölünmelerini gösteren terim. Roma İdari sisteminde ana eyalete bağlı daha küçük eyaletlerdir.
[44] Marek 2019: 270.

1.1. Bithynia Krallığı

Bithynia Hanedanlığı MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında bir yönetim çatısı altında birleşerek Doidalses ile başlamıştır[45]. MÖ 435 yılında Astakos kenti Megaralılar tarafından kurulduğunda Doidalses Bithynialıların lideri konumundaydı[46]. Doidalses'tan sonra sırasıyla oğlu Boterias ve onun oğlu Bias yönetime geçmiştir[47]. Hellenistik Dönem öncesinde, Heredotos'un (1.28) bildirdiğine göre Bithynia, muhtemelen Lydia kralı Kroisos'un Perslere yenildiği MÖ 547 civarından itibaren Akhaimenid İmparatorluğu'nun kontrolü altındaydı. Bölge, MÖ 334'te Büyük İskender'in gelişine kadar merkezi Daskyleion olan Hellespontos Phrygiası Satraplığı'nın bir parçası idi[48]. MÖ 377–327 yıllarında Bithynia'da yerel bir kral olan Bias, MÖ 327 yılında Bithynia Krallığı üzerine yürüyen III. Alexandros'un generallerinden Kalas'ı yenilgiye uğrattı. Böylelikle Makedonya Krallığı Bithynia topraklarından uzak tutulmuştur[49]. Tarihte sağlam bir yere sahip ilk Bithynia Kralı, muhtemelen MÖ 326 yılında Bithynia'nın hakimiyetini ele geçiren Bas'ın oğlu Zipoetes'tir. MÖ 279 civarında Bithynia Era'sı ise Zipoetes'in kendi krallığının başlangıcı olarak bu tarihi kabul ettiğini akla getirmektedir[50].

Zipoetes, MÖ 315'te Astakos'u ve Kalkhedon'u kuşatma altına almıştır[51]. Ancak kuşatma I. Antigonos Monophthalmos'un generali Ptolemaios'un müdahalesiyle kaldırılıp her iki krallık arasında ittifak kurulmaya zorlanmıştır[52]. Bu olay Bithynia Krallığı'nın topraklarını genişletme çabalarının bir başlangıcı olmuştur. Zipoetes MÖ 301–281 yıllarında Ipsos ve Kyroupedion savaşlarından sonra üzerine ordu gönderen Lysimakhos'u iki kez yenilgiye uğratmış ve bu olayın onuruna MÖ 297'de Zipoteum kentini kurarak kendisini Bithynia kralı ilan etmişti[53]. Zipoetes bölgedeki egemenliğini Herakleia Pontika'ya kadar genişletmesinin yanı sıra, I. Antiochos'un saldırılarına karşı başarılı bir savunma yapmış ve böylece bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmiştir[54].

[45] Strab. 12.4.2
[46] Mem. Frag. 20; Bosch 1946: 51.
[47] Mem. Frag. 20.
[48] Dowler 2019: 90.
[49] Mem. Frag. 20.
[50] Dowler 2019: 90.
[51] Diod. 19.20.
[52] Dowler 2019: 92.
[53] Mem. Frag. 20.
[54] Magie 1950: 311.

Zipoetes'in MÖ 278 yılında ölümünden sonra, yerine büyük oğlu I. Nikomedes (MÖ 280-242) geçti ve II. Zipoetes dışındaki bütün kardeşlerini ortadan kaldırdı[55]. II. Zipoetes Herakleia'nın kontrolünü ele alırken I. Nikomedes ise Bithynia'nın kuzeybatısını kontrol altına almıştır. Seleukos kralı I. Antiochos, I. Nikomedes'e karşı Zipoetes ile ittifak yoluna girince Nikomedes o sırada Küçük Asya'ya geçmek isteyen Galat Tetrarkhos'u Leonnoris'un Bosphoros'tan geçmesine izin verip onunla bir anlaşma yapmıştır. Yapılan anlaşma gereğince, Nikomedes'in izni olmaksızın başkalarıyla anlaşma yapılmaması ve Byzantion, Tios, Herakleia Pontika, Kalkhedon ve Kios ile müttefik olunması hususunda anlaşmışlardır[56]. İhtiyaç duydukları silahların sağlanmasından sonra MÖ 278 yılında yaklaşık 20.000 kadar Galatlı Bosphoros üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve I. Nikomedes kardeşi Zipoetes'i kolayca bertaraf ederek Bithynia'nın tamamına egemen olmuştur[57]. Bundan sonra I. Nikomedes ülke topraklarını güney ve doğu yönünde genişleterek Nikaia'yı ele geçirmiştir[58]. Daha sonra Paphlagonialılardan kazanılan toprakları koruyabilmek için stratejik bir noktada olan Bithynion kentini kurmuştur[59]. I. Nikomedes daha önce Lysimakhos tarafından yıkılmış olan ve Megaralılara ait bir koloni kenti olan Astakos kentinin karşı kıyısına kendi adına izafeten Nikomedeia kentini kurmuştur[60]. Böylece Nikomedes Astakos'a göre daha merkezi bir konumda olan Nikomedeia kenti ile ticari ilişkilerinden faydalanacağı iyi bir liman kenti elde etmiş olmuştur[61]. I. Nikomedes, gerek askeri konularda gerekse diplomasi yoluyla başarılı bir yönetici olarak Bithynia'yı küçük bir krallıktan önemli bir bağımsız devlet konumuna getirmiştir[62]. O ayrıca, krallığın hem coğrafi hem siyasi hem de ekonomik statüsünde kalıcı değişiklikler gerçekleştiren ilk Bithynia kralıdır[63].

I. Nikomedes'in MÖ 255 civarında ölümünden sonra yerine oğlu Ziaelas (MÖ 255-232) geçti. Bu dönemde Kreteia kenti alınmış ve Phrygia ile Paphlogonia gibi sınır bölgeleri Bithynia hâkimiyetine girerek krallık sınırları doğuya doğru genişletilmiştir[64]. Topraklarında huzuru ve barış ortamını sağlayan Kral Ziaelas, bu dönemde krallığı

[55] Mem. Frag. 20.
[56] Mitchell 1993: 15; Magie 1950: 10
[57] Strab. 12.5.1-2; Kaya 2005: 44.
[58] Magie 1950: 312.
[59] Jones 1971: 150.
[60] Strab. 12.4.2; Mem. Frag. 20.
[61] Magie 1950: 305.
[62] Magie 1950: 311-312.
[63] Dowler 2019: 92.
[64] Doğancı 2003: 75.

tüccarlara açık hale getirmiş ve bu açıklık sebebiyle başta Nikomedeia olmak üzere diğer Bithynia kentleri bölgede ticaret merkezleri konumuna gelmiştir[65]. Kral Ziaelas dönemi barışçıl geçse de sonu şiddetle sonlanmıştır. Kral Ziaelas MÖ 228 yılında kralları tuzağa düşürmeyi umduğu bir komplo sürecinde planı ifşa olunca bir Galatlı tarafından öldürülmüştür[66]. Ziaelas hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Ondan sonra yerine oğlu I. Prusias geçmiştir (Resim 1).

Resim 1: I. Prusias'ın Gümüş Tetradrachmisi

Babasının ölümüyle tahta geçen I. Prusias (MÖ 228-182), seleflerinin politikasını sürdürmüş ve krallığın sınırlarını genişletmiştir. Makedonya Kralı II. Demetrius Aetolicus'un kızı Apame ile evlenerek kendisine yeni bir müttefik edinmiştir[67]. Daha sonra Prusias, Pergamon tehlikesine karşı Makedonya kralı V. Philippos'un dostluğunu kazanarak batıdaki hâkimiyetini Rhyndakos ırmağına kadar genişletmiştir. MÖ 232 yılında V. Philippos, Myrleia ve Kios'u ele geçirmiş ve daha sonra bu yerleri akrabası I. Prusias'a vermiştir[68]. I. Prusias'ın Makedonya kralı V. Philippos ile ittifak yapması Btiynia'nın genişleyen sınırlarının güvence altına alınması bakmından önemliydi[69]. I. Prusias zamanında Bithynia toprakları en geniş sınırlarına ulaşırken, politik ve ekonomik anlamda en güçlü dönemini yaşadı. Bu dönemde Herakleia Pontika'nın bağlaşığı olan Kieros kenti ele geçirilmiştir[70]. I. Prusias, Kios'un adını Prusias ad Mare olarak, Kieros'un adını da Prusias ad Hypium olarak

[65] Dowler 2019: 93.
[66] Arslan 2000: 75; Magie 1950: 312.
[67] Polyb. 15.22 vd; Strab. 12.4.3
[68] Polyb. 15.22 vd; Strab. 12.4.3.
[69] Dowler 2019: 94.
[70] Mem. Frag. 27.

değiştirmiştir[71]. I. Prusias, Roma komutanı Scipio ile diplomatik ilişkiler kurarak krallığı Roma ile olası bir çatışmadan korumuştur[72]. I. Prusias, Apamea barışından bir süre sonra, Makedon kralı V. Philippos'dan aldığı yardım ile kendisine sığınan Hannibal'ın komutanlığı öncülüğünde Mysia topraklarını işgal etmiştir[73]. Buna rağmen Prusias, savaş sırasında II. Eumenes'e esir olmaktan son anda kurtulmuş ve savaş MÖ 184 yılında Pergamon'un kesin zaferi ile sonuçlanmıştır[74]. Böylelikle Hellespontos bölgesi tekrar Pergamon hâkimiyetine girmiştir. Apamea Antlaşması'nda T. Quinctius Flaminius, Prusias'ın himaye ettiği Hannibal'in teslim edilmesini istemiş[75], ancak Hannibal teslim olmayı reddedip intihar etmeyi tercih etmiştir[76]. Bu olaydan kısa süre sonra I. Prusias da vefat etmiş ve yerine oğlu II. Prusias geçmiştir.

II. Prusias (MÖ 183-149) tahta geçtiğinde Makedonya kralı Perseus'un kız kardeşi olan Apamea ile evli idi. Siyasal ve politik açıdan çalkantılı bir dönem geçiren II. Prusias, MÖ 179 yılında Pontus kralı I. Pharnakes'in Bithynia topraklarına girmesi üzerine yaptığı savaşların ardından Pergamon kralı II. Eumenes'e ve Kappadokia kralı IV. Ariarathes'e karşı yaptığı savaşları da kaybetmiş ve barış imzalamak zorunda kalmıştır[77]. Daha sonra 3. Makedonia Savaşı'ında (MÖ 171–168) Roma'nın yanında savaşa katılmıştır[78]. Pergamon Kralı II. Attalos tahta çıktığı ilk yıllarda II. Prusias'ın önderliğinde Bithynia ordusu Pergamon topraklarını işgal edip yağmalamıştır[79]. Bithynia kralı II. Prusias'ın MÖ 156 yılında Pergamon Krallığı topraklarına saldırarak başlattığı askeri harekâtı nedeniyle, II. Attalos Roma'dan yardım istemiş ve Romalılar II. Prusias'ı geri çekilmeye ikna etmekle birlikte II. Attalos'u da karşı saldırıya geçmekten alıkoymuşlardır[80]. Attalos'un karşı saldırı hazırlıklarının önlenmesi ve Prusias'a konan tazminatın da ağır olmaması göz önüne alınırsa Roma'nın bu süreçte açıkça Bithynia Krallığı'nın Pergamon'a karşı zayıflamasını istemediği görülmektedir[81]. Ancak Bithynia ile Pergamon arasında tekrar alevlenen bu rekabet, Roma'nın Küçük

[71] Umar 2004: 119; Zeyrek-Çelik, 2005: 20.
[72] Magie 1950: 314.
[73] Strab. 12.4.3.
[74] Magie 1950: 59.
[75] Strab. 12.4.3.
[76] Magie 1950: 56.
[77] Polyb. 25.2.4.
[78] Polyb. 31.32; Magie 1950: 65.
[79] Dowler 2019: 96.
[80] Polyb.32.16.1-5.
[81] Tozan 2016: 60.

Asya siyasetinde daha etkin rol oynamasıyla ciddi sonuçlara yol açmıştır. MÖ 170'lerden sonra Bithynia'ya ve özellikle II. Prusias'a edebi kaynaklarda yapılan atıflar giderek olumsuzlaşmıştır[82]. MÖ 149 yılında babası II. Prusias'a başkaldıran genç Nikomedes'e II. Attalos Bithynia topraklarına girerek destek vermesi üzerine II. Prusias, Roma'da elçilik görevini üstlenen oğlu II. Nikomedes'in ordusu tarafından bozguna uğratılarak öldürülmüş ve bunun sonucunda II. Nikomedes tahtı ele geçirmiştir[83].

II. Attalos'un desteği ile tahta geçen Epiphanes lakaplı II. Nikomedes (MÖ 149-127), Roma ile ilişkilerini iyi tutup uzun süre barış dolu yıllar geçirmiştir. Bu nedenle Romalıların saygınlığını da kazanan II. Nikomedes Pergamon'la ve komşu Yunan kentleri ile de iyi ilişkiler kurmuştur[84]. Ancak kendisinin tahta geçmesine destekte bulunmuş olan Diegylis isimli bir kabile lideri Thrakia kıyılarındaki bazı kentleri işgal edip Bithynia topraklarını tehtit edince Pergamon Kralı II. Attalos olaya müdahale etmiş ve bunun üzerine Diegylis geri geçilmiştir[85]. MÖ 127'de II. Nikomedes ölünce yerine oğlu III. Nikomedes geçti[86].

MÖ 2. yüzyılın sonuna doğru Bithynia kralları iktidarda kalabilmek için genellikle Roma'nın desteğini almaya çalışmıştır. Ancak III. Nikomedes (MÖ 127-94) babasın aksine daha çok Roma'dan bağımsız politikalar izlemiştir. III. Nikomedes batısında yeni kurulan Roma'nın ilk eyaleti Asia toprakları bulunduğu için yönünü doğuya çevirmiştir. Iustinus'tan öğrendiğimize göre Mithridates'in, Asia ve Bithynia'daki gizli gezisinin ardından, Anadolu'daki ilk faaliyeti Bithynia kralı III. Nikomedes ile ittifak kurarak Paphlagonia'yı işgal etmek olmuştur[87]. Ancak Mithridates ile birleşerek MÖ 107 yılında Paphlagonia bölgesini işgal edince Roma, Bithynia ve Pontus'un derhal Paphlagonia'yı terk etmesini istemiştir[88]. Bithynia'nın MÖ 102-101 yıllarındaki Kappadokia işgali Pontos ile olan ittifakı bozdu ve VI. Mithridates, III. Nikomedes'i yenmiş ve bölgesel güç dengesi Pontus lehine dönmüştür[89]. Bu dönemde Propontis'te ortaya çıkan korsanlık faaliyetlerinin etkisiyle pek çok kent gibi Kalkhedon

[82] Dowler 2019: 96.
[83] App. Mithr.4-7; Diod.32.20-21; Polyb. 36.14.
[84] Magie 1950: 314.
[85] Strab. 13.4.2.
[86] Magie 1950: 318.
[87] Iust. 37.4.3-8.
[88] Dowler 2019: 96.
[89] Dowler 2019: 97.

da Phokaia ve Tenedos kentlerinden dokunulmazlık statüsünün kabulünü talep etmiş ve bu hakkı almıştır[90]. Romalı General C. Sulla, Kappadokia'da bulunduğu sırada büyük olasılıkla MÖ 94 yılında Bithynia kralı III. Nikomedes hayatını kaybetmiş yerine oğlu IV. Nikomedes geçmiştir[91].

Bithynia Krallığı'nın son yıllarına Mithridates savaşları damga vurmuştur. General Sulla'nın Roma'ya dönmesinden kısa bir süre sonra 91 yılında Roma'nın İtalya'daki müttefikleri ile çıkan savaşını fırsat bilen Pontus kralı VI. Mithridates Eupator, önce IV. Nikomedes'e karşı gizli bir suikast tertiplemiş, ancak kurduğu bu komplo ortaya çıkınca III. Nikomedes'in oğlu Sokrates'i kışkırtarak tahtta hak iddia etmesini sağlamıştı[92]. Sokrates, Roma senatosuna başvurup tahtta hakkı olduğunu iddia etse de Senato resmi kral olarak IV. Nikomedes'i tanıdığını belirterek Sokrates'i geri çevirmişti[93]. Fakat Sokrates dönünce Mithridates'in yardımcı destek kuvvetleriyle birlikte IV. Nikomedes'i tahttan indirmişti[94]. IV. Nikomedes ise MÖ 89 yılında M. Aquillius'un öncülüğündeki Roma ordularının desteğiyle tahta yeniden geçmiştir. Sonrasında intikam almak isteyen Nikomedes, Aquillius'un da emriyle Pontus Krallığına saldırdı ve topraklarını yağmaladı. Bu durum Mithridates'in ordusuyla IV. Nikomedes'i Amnias (Gök Irmak) yakınlarında karşı karşıya getirdi[95]. Savaş sonunda yenilgiye uğrayan IV. Nikomedes Skoroba Dağı eteğinde kamp kurmuş olan Roma Generali Manius'un yanına kaçtı. Küçük Asya kentleri tarafından bir kurtarıcı olarak karşılanan VI. Mithridates Roma generalini ortadan kaldırmış ve on binlerce Romalıyı öldürmüştür[96]. Bunun üzerine Roma tarafından Anadolu'ya gönderilen General Sulla, MÖ 87-85 yılları arasında yaptığı savaşlarda Mithridates'i ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Roma'ya tabi olması şartıyla Sulla tarafından tekrar tahta çıkarılan IV. Nikomedes Bithynia'ya döndükten sonra MÖ 74 yılında ölmüştür[97].

[90] Güçlü 2007: 15, Bkz. Yazıt No. 2, Phokaia ve Tenedos kentlerinin Kalkhedon'a dokunulmazlık hakkı tanıması.
[91] Arslan 2007: 106.
[92] App. Mithr. 3.57; Magie 1950: 207.
[93] Mem. Frag. 30.3.
[94] App. Mithr. 10.
[95] Haris-Ryde 1980: 865.
[96] App. Mithr. 23; Mem. 31.4; Arslan 2000: 136.
[97] App. Mithr. 11; Iust. XXXVIII.5.4.

2. ROMA DÖNEMİ BITHYNIASI

MÖ 1. yüzyıldaki Mithridates savaşlarında Roma Devleti hem politik hem askeri açıdan Bithynia topraklarında etkin bir siyaset yolu izlemiştir. Bithynia stratejik açıdan bütün yolların geçiş güzergahında bulunmasından dolayı bu tür savaşların etkisine maruz kalmıştır[98]. Bunun neticesinde IV. Nikomedes Bithynia Krallığını MÖ 74'te vasiyet yoluyla Roma'ya miras bırakmış olduğu bilinmektedir. IV. Nikomedes vasiyetiyle Roma'ya bıraktığı Bithynia Krallığı II. Prusias Dönemi'ndeki sınırları ile hemen hemen aynıydı[99]. Bithynia Krallığı'nın Roma'ya ilhak edilmesi görevi bu tarihte Asia Eyaleti valisi olan Marcus Iunctus'a verilmiştir[100]. Bithynia Krallığı'nın Roma'ya katılması ile birlikte Küçük Asya topraklarında karışıklıklar baş göstermiş VI. Mithridates olaya sessiz kalmayıp Bithynia ve Roma topraklarına saldırmıştır. Neticede ilk etapta Galatia, Kappadokia, Pisidia bölgelerini ele geçiren Mithridates, uzun süren savaşların ardından Lucullus komutasındaki Roma ordusuna yenilmiş ve Bithynia kentlerini bırakmak zorunda kalmıştır[101]. Bu aşamadan sonra yeni eyaletin kuruluş süreci hız kazanmıştır.

2.1. Bithynia Eyaleti'nin Kuruluşu

MÖ 67 yılında Roma'ya geri dönen Lucullus'un yerine Pompeius görevlendirilmiş ve ona doğu eyaletlerinde düzenlemeler yapma yetkisi verilmiştir[102]. Pompeius, MÖ 65'te Mithridates'i Dasteira[103] (Erzincan yakınları) kentinde yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğratmış ve böylece Roma Devleti Küçük Asya'da kesin üstünlük sağlayarak bölgede egemenliğini tekrar güçlendirmiştir. Pompeius, MÖ 63 yılında Pontus Krallığı'nın batı kesimlerini Bithynia ile birleştirerek, "Bithyniae et Pontus" Eyaletini kurmuştur[104]. MÖ 44 yılında Caesar'ın katlinden sonra Roma'nın batı eyaletlerinin yönetimini Octavianus, doğu eyaletlerinin yönetimini ise Marcus Antonius üstlenmiştir. M. Antonius egemenliği sürecinde Bithynia'ya gelmiş ve

[98] Bosch 1937: 33.
[99] Storey 1998: 25.
[100] Magie 1950: 320.
[101] Haris-Ryde 1980: 868.
[102] Haris-Ryde 1980: 869.
[103] Strab. 12.3.28.
[104] Doğancı 2007: 308.

Nikomedeia kentinde doğum günü onuruna gladyatör dövüşleri düzenlenmiştir[105]. Ancak M. Antonius MÖ 31'de Actium Savaşı'nda yenilmiş ve böylece Octavianus tek başına ülkenin hakimi konumuna gelmiştir[106]. Augustus ile birlikte Bithynia kentlerinin refahı artmış ve Romalılar burada yoğun bir yol inşasına başlamışlardır[107]. Bithynia coğrafyası Avrupa'dan Asya'ya geçmek isteyen tüccarlar için bir kavşak noktası olmuş ve bu sayede ticaret oldukça gelişmiştir. Bu dönemde bu eyaletin valileri, preator rütbeli proconsullerdir, yani senatonun preator eyaleti idi. MS 110 yılında İmparator Traianus, eyaletin bozulan ekonomisini düzeltmek amacıyla Bithynia'yı senatodan alıp bir imparator eyaleti haline getirmiştir. Bu dönem boyunca Bithynia praetorlar tarafından seçilen ve proconsul rütbesiyle atanan legatuslar tarafından yönetilmiştir[108]. Traianus Dönemi'nde MS 111 yılında Bithynia eyalet valisi olarak göreve getirilen Plinius Caecilius Secundus (Genç Plinius) İmparatora yazdığı mektuplarda Bithynia'nın acilen çözüm bekleyen sorunlarından bahsetmektedir[109]. Proconsul Plinius görev yaptığı 2 yıl boyunca başta Nikomedeia ve Nikaia olmak üzere eyaletin farklı kentlerindeki yerel yönetim sorunları ve bayındırlık problemleri ile yakından ilgilenerek karşılaştığı en küçük konuyu dahi yazdığı mektuplarla İmparator Traianus'a danışmış ve İmparatorun sunduğu çözüm önerileri ışığında hareket etmiştir. İmparator Hadrianus ise MS 117 yılının Kasım ayında Antiocheia'dan yola çıkarak Ankyra üzerinden Bithynia'ya gelmiş ve kışı Nikomedeia'da geçirmiştir. Hadrianus MS 120 yılında meydana gelen depremde yıkılan Nikaia ve Nikomedeia şehirlerine yardımlarda ve çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur[110]. MS 162 yılında İmparator Marcus Aurelius daha önce senato eyaleti olan Bithynia-Pontus'u Part sorunu çıkması üzerine Traianus Dönemi'nde verilen imparator eyaleti statüsünü kalıcı hale getirmiştir[111]. Dion Cassius'a göre senato eyaleti ile imparator eyaleti arasındaki fark Augustus'un barış ve huzurun egemen olduğu savaştan uzak eyaletleri senatoya bırakırken, iç barış açısından istikrarsız eyaletleri de kendisine bağlamasından kaynaklanıyordu[112].

[105] Cass. Dio. LXXVIII 19. 1.
[106] Doğancı 2007: 23.
[107] Haris-Ryde 1980: 887.
[108] Kaya 2005: 24.
[109] Plin. Epist. X.41.
[110] Eus. Hier. Chron. 198.9.
[111] Kaya 2005: 24.
[112] Cass. Dio. LXXVIII 19.1.

MS 257–258 yıllarına gelindiğinde kuzeyden gelen Gothlar başta Nikomedeia olmak üzere, Nikaia, Apamea, Kios ve Prusa ad Olympum gibi Bithynia kentlerini yağmaladılar[113]. Claudius Gothicus Dönemi'nde (MS 268-276) imparatorluktaki bu karışıklık devam etmiştir. Bu işgal girişimi sırasında Nikaia'nın surlarında yeniden tahkimat yapılmıştır[114]. MS 293 yılında Tetrarşi sistemine geçmeye karar veren Diocletianus, yönetimi Maximianus ile paylaşmıştır. Ülkenin Doğu eyaletlerini yöneten Diocletianus bu süre boyunca Bithynia'nın başkenti Nikomedeia'da oturmuş ve bu kenti imparatorluğun doğudaki başkenti ilan etmiştir[115]. Diocletianus, imparatorluk çapında yaptığı askeri, idâri ve ekonomik düzenlemeler kapsamında başkent Nikomedeia'da bir darphane açmış ve yeni sikke reformları gerçekleştirmiştir (Harita 4).

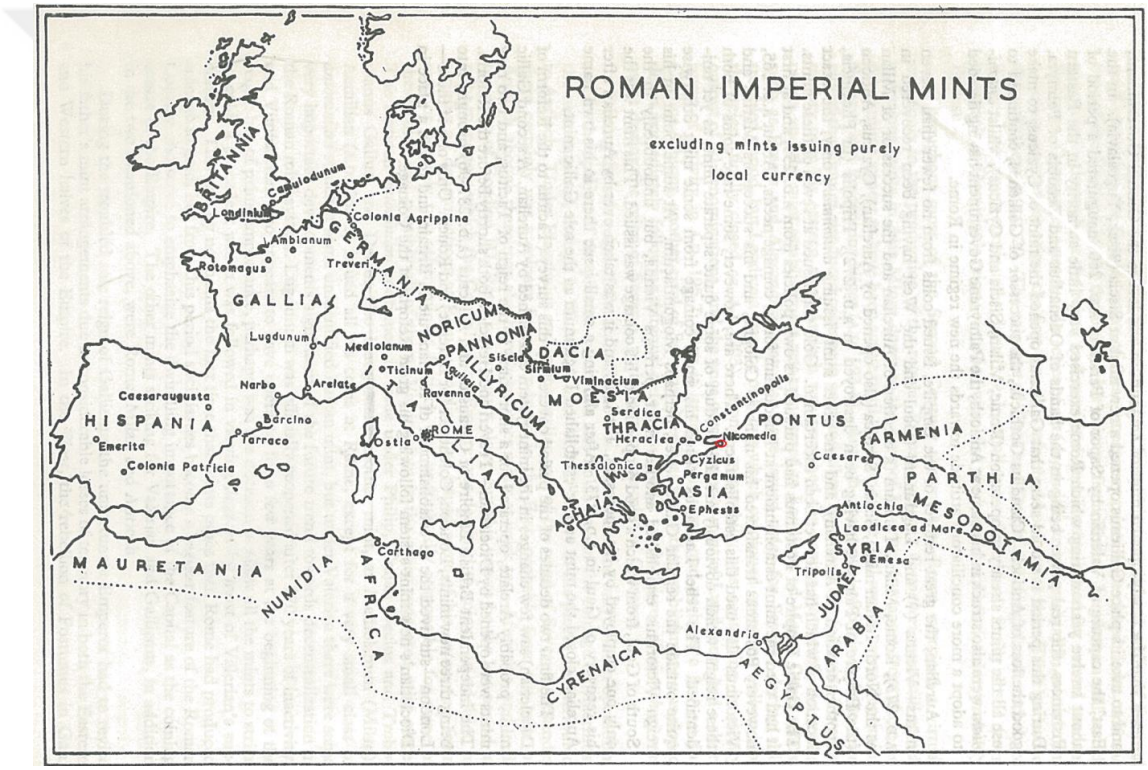

Harita 4: Roma İmparatorluk Darphaneleri

[113] Zos. 1.73.2.
[114] Güçlü 2007: 20, Bkz. yazıt no.52–53 Claudius Gothicus Döneminde Nikaia Surlarının yeniden yapılması.
[115] Zos. I. 73. 2.

3. ANADOLU'NUN ROMANİZASYONU IŞIĞINDA MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerde uyguladığı kültürel ve sosyal değişimin araştırılması Eski Çağ Tarihi ve Klasik Arkeoloji için giderek önem kazanan bir konu olmaya başlamıştır. Bu kapsamda düşünüldüğünde tez kataloğundaki imparatorluk kültü ile ilgili olan sikke tasvirlerinin niteliğinin daha iyi kavranması açısından Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da yürüttüğü egemenlik politikası ve stratejisi üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Roma'nın doğusundaki eyaletler MÖ 1. yüzyıldan sonra Roma egemenliği ile karşı karşıya gelince buralarda bir kültürel değişim süreci başlamıştır. Bu dönemde yerel halk tarafından İmparator adına düzenlenen agonistik oyunların merkez Roma'da imtiyaz sağlaması da önemli bir konu haline gelmişti. Bu nedenle bu tür oyunlar için inşa edilmiş yapılar literatürde imtiyaz yapıları olarak adlandırılmaktadır. Bunlar özellikle Roma'nın İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkelerinin arka yüzlerinde mimari tasvirler olarak karşımıza çıkmıştır. Sikkelerdeki söz konusu bu mimari tasvirler tapınaklar gibi kutsal yapıların yanı sıra özellikle Hadrianus Dönemi'nde gelişen boş zaman kültürünün mekânları olan tiyatrolar, amphitiyatrolar, circuslar ve stadionlardır. Tez konusunun coğrafi sınırlarını oluşturan Bithynia-Pontus Eyaleti'nde darp edilen bazı sikkeler üzerinde görülen mimari yapılar da, Roma'nın Augustus'tan sonra Küçük Asya'daki egemenliğiyle birlikte gelişen politik, kültürel ve sosyal değişime paralel olarak ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Anadolu'nun Romanizasyonu konusu üzerine detaylı bir araştırma Roma sikkeleri üzerindeki İmparatorluk kültü ile ilişkili olan tasvirlerin aydınlatılmasında önemli bir etkene sahip olacaktır. Bu başlık altında öncelikle Romanizasyon kavramının tanımı üzerinde durulacak ve Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren İmparatorluk Çağı'na kadar Anadolu egemenliğinin gelişim aşamaları tespit edilerek olayların arkasında yatan politik, sosyo-kültürel gelişmeler ve bunların Bithynia-Pontus Eyaleti üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Ardından imparatorluk kültü ile birlikte ortaya çıkan neokorosluk, koinon, agon gibi toplumsal ve kurumsal yapılar başlıklar halinde ele alınıp bunlarla ilişkili olarak darbedilen sikke tipleri hakkında bilgiler verilecektir. Bu kapsamda Bithynia kent sikkeleri üzerinde görülen imparatorluk kültüyle ilişkili olarak darbedilmiş bir çok mimari tip kavramsal açıdan açıklığa kavuşturulacak ve konu hakkında ön bilgi sağlanacaktır.

3.1. Romanizasyon Kavramının Anadolu'daki Gelişim Süreci

Roma İmparatorluğu'nun MÖ 1. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar egemen olduğu Küçük Asya olarak adlandırılan Anadolu topraklarında kültürel, toplumsal, dinsel, sosyal ve siyasal anlamda birçok değişim yaşanmıştır. Roma hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşanan bu değişimi ifade etmek üzere bilim insanları tarafından Romalılaşma veya Romanizasyon kavramları sıklıkla kullanılagelmiştir. Romanizasyon kavramı ilk olarak 1905 yılında Francis Haverfield tarafından yayınlanan "The Romanization of Roman Britain" adlı eserde kullanılmış ve bu kavram Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve kültürel organizasyonunun egemen olduğu eyaletlerde devlet eliyle yaygınlaştırılması politikası olarak açıklanmıştır[116]. Romalılaşma ve Romalılaştırma olarak da Türkçe'ye çevrilebilen bu kavramın bu bölümde "Romanizasyon" olarak kullanılmasının nedeni içerik olarak daha genel bir organizasyonu ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Romanizasyon kavramı, Roma kültürünün ve siyasi organizasyonunun Roma egemenliğindeki topraklarda yayılması sürecine verilen bir ad olsa da bu süreç her yerde aynı şekilde gelişmemiştir. Bazı eyaletlerde bu süreç zorla dayatılsa da bazı yerlerde halkın veya yerel elitlerin kendiliğinden kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim Wealkens, Romanizasyon'un tek yönlü bir kültür asimilasyonundan öte iki tarafın kültür alış verişinden ibaret olduğunu söylemektedir[117]. Başka bir araştırmacı Sherwin White "Romalılaşma" kavramını ortaya atmış ve eyaletlerdeki yerli insanların dışarıdan bir baskı olmadan devletin getirdiği avantajları kullanarak kendilerini Romalılaştırdıklarını söylemiştir[118]. Bu nedenle Romanizasyon politikasının tek bir tanımı yoktur. Romanizasyon bu bölümde karşılıklı etkileşim ve bütünleşme sürecinden kaynaklanan "Romalılaşma" tanımının ötesinde bir çatı kavram olarak kullanılmıştır. Romanizasyon olgusuna ilişkin kullanılan kavramlardan biri de Akültürasyondur. Akültürasyon kavramını inceleyen Veli Köse, eyaletlerde görülen kültür değişimini Helenizasyon ya da Romanizasyon terimleri ile sınırlamak yerine bu süreç için "Akültürasyon" kavramını kullanmayı önermiştir[119]. Bu kavram için tek taraflı bir asimilasyon olmadığı gibi karşılıklı bir etikeleşim söz konusudur. Bir başka değişle Akültürasyon iki veya daha fazla kültürün belirli bir

[116] Haverfield 1915: 12.
[117] Wealkens 2002: 311.
[118] Sherwin-White 1973: 222.
[119] Köse 2017: 108.

bölgede karşılıklı kültür alış-verişi ve her iki kültürün de kendi özünü koruduğu bir süreçtir. Roma'nın bu coğrafyadaki amacının asimilasyondan öte yerel halklar üzerindeki otoritesini sağlamak olduğu söylenebilir[120]. Greg Woolf'un iddia ettiği gibi, Yunan kimliği ortak tarih, kökenler, dil ve edebiyat üzerine kurulmuştur ve Romalılar tarafından yaratılan materyalist dünyaya makul ölçüde bağlaşmıştır. Woolf bu hadiseyi "Yunan kalırken Romalı olabilirler" şeklinde tanımlamıştır[121]. Bunlar romanizasyon olgusunu açıklamak için oldukça etkili sözcüklerdir.

Roma'nın Anadolu'ya ilgisinin arttığı MÖ 1. yüzyılda magistrat ya da legatus olarak Anadolu'ya gönderilen Romalı devlet adamlarının izlediği tutumlar gerek kentler gerekse bağımlı krallıklar (Clientkingdoms/Klientelkönigsreiche) üzerindeki egemenlik politikasında belirleyici rol oynamıştır[122]. Helenistik Krallıkların çöküşüyle birlikte Roma'nın Akdeniz'e hâkim olma sürecinde Anadolu'nun bu sürece dâhil olması esas olarak Apamea barışı ile başlamıştır. Bilidindiği gibi bu bölgede hak iddia eden Seleukoslar, kral III. Antiochos'un Magnesia Savaşı'nda mağlup edilip MÖ 188 yılında Apamea'da imzalanan anlaşma ile kesin olarak Anadolu'dan çıkarılmıştır[123]. Apamea Anlaşması, Roma için Anadolu hâkimiyeti adına hukuksal bir dayanak noktası olarak uzun süre geçerliliğini korumuş ve Roma bu anlaşmaya dayanarak Küçük Asya'da tek taraflı olarak bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Anadolu'daki yerel krallıkların Apamea Anlaşması'nın ardından Roma'yı aralarındaki sorunların çözümünde bir karar merci olarak görmeye başlaması Roma'nın bu anlaşmayı takip eden süreçte herhangi bir eyalet kurmasa da Anadolu'da egemen güç konumuna geldiğini göstermiştir. Bithynia Kralı I. Prusias bu sırada Scipio kardeşlerin diplomatik girişimleri sonucunda tarafsız kalmıştı[124]. Prusias, savaşta tarafsızlığını ilan etmesi sonucu Roma'nın dostu olarak kabul edilmiş ve muhtemelen bu sırada Bithynia Roma hâkimiyetini tanımıştı[125]. Anadolu'daki diğer kent devletleri bu dönemde Roma ile doğrudan temasa geçerek bağımsızlıklarını ve ayrıcalıklarını devam ettirmek eğilimindeydiler[126].

[120] Wealkens 2002: 312.
[121] Woolf 1994: 116-143.
[122] Tozan 2016: 13.
[123] Magie 1939: 170; Kaya 1996: 224; Tozan 2016: 11.
[124] Polyb. 21.11.1-13; Liv. 37.25.4-8; Magie 1950: 314.
[125] Liv. 37.31.4.
[126] Tozan 2016: 36.

Bu anlaşmadan sonra III. Antiochos, hiçbir şekilde Toros dağları ve Halys (Kızılırmak) nehrinin ötesine geçemeyecek ve boşaltılan araziler, Roma'nın savaştaki müttefikleri olan Pergamon ve Rodos arasında paylaştırılacaktı[127]. Roma'nın burada istediği gibi kentlerin statülerini belirlediği görülmektedir. Bu tarihten sonra Anadolu, Roma nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Roma'nın Anadolu'da Apamea Anlaşmasının ardından yaptığı düzenlemelerdeki en önemli husus, bu düzenlemeleri tek taraflı olarak kendi arzusuyla yapması idi[128]. Artık Roma'nın tüm Akdeniz dünyasındaki tartışmasız gücünün farkında olan Anadolu'daki yerel güçler egemenliklerinin devamının Roma'nın desteğine bağlı olduğunu anlamışlardı[129]. Bu nedenle bu kritik dönemde yerel krallıklar tarafından iç karışıklıklarda danışabilecekleri bir üst merci olarak gördükleri Roma'ya imtiyaz amaçlı simgesel yapılar yapılmıştır. Bununla ilgili daha sonraki süreçte basılan Asia ve Bithynia Eyaletlerindeki kent sikkelerinde Augustus ve Tanrıça Roma kültünü temsil eden tasvirler yer almıştır. Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomedeia'da Koinon (Birlik) sikkelerinde tapınak içerisinde Tanrıça Roma, askeri kıyafetler içindeki Augustus'u taçlandırdığı tasvirler yer almaktadır (**Kat. No. 80/85**). Söz konusu imparator tapınağı içerisinde başında miğfer bulunan giyimli Tanrıça Roma ortada himation giyimli imparator ve elinde bir sceptre tutan İmparator Augustus'un başına çelenk takmaktadır. İmparatorun arkasında bulunan peplos giyimli diğer figür ise Bithynia Eyaleti'nin personifikasyonunu temsil etmekdir. Bu sikke tasvirleri imparatorluk çapında gerçekleştirilen kült törenlerinin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Apamea Anlaşmasından sonra Seleukoslar'ın çekilmesiyle oluşan güç boşluğu sebebiyle rekabet haline giren yerel krallıklar daha sonra birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdi. Yapılan savaşlarda II. Eumenes galip gelmesine rağmen hem Prusias'ın hem de Eumenes'in Roma senatosuna başvurup haklarını savunmaları [130] bundan sonraki birçok problemde gerçekleşecek olan bir uygulamanın da öncüsü olmuştur. Antiocheia ile Samos arasındaki imzalanan bir ittifak anlaşmasında Roma, "Herkesin ortak velinimeti" olarak tanımlanmaktadır [131] . Bu kapsamda Anadolu'da Roma egemenliğiyle birlikte kentler kendi baş tanrısı veya ana tanrıçaları dışında artık Tanrıça

[127] Polyb. 21.18.1-24.17.
[128] Eckstein 2008: 345.
[129] Tozan 2016: 46.
[130] Polyb. 23.1.5.
[131] IG, XII 6, 1,6, II. 21-22; Mellor 1975: 45-46; Errington 1987: 103-104.

Roma adına da kurban sunmaya başlamışlardır. Tanrıça Roma adına kurbanların sunulduğu gün bayram ilan edilip, bu bayramlar kapsamında çeşitli şenlikler düzenlenmiştir. Tarihçi Livius, Alabandalıların, Tanrıça Roma adına bir tapınak inşa edip oyunlar düzenlediklerini ve Iupiter Capitolianus'a ait altın bir taç getirdiklerini söyleyerek, Roma Senatosu'nun istediği her şeyi gönderebileceklerini belirtmektedir[132]. Tanrıça Roma kültünün oluşturulması ve bu kült kapsamındaki bayramların gerçekleştirilmesi Roma'nın üstünlüğünü net bir şekilde gösterdiği açıktır[133]. Bu kült siyasal bir amaçla kurulmuştu ve Anadolu'daki yerel güçler Tanrıça Roma aracılığıyla kendilerini Roma'nın koruması altına almış oluyorlardı [134]. Nikomedeia'daki neokorosluk sikkelerinde şehir tanrıçası Fortuna'nın tanrıça Roma'ya tapınak modeli sunduğu sahnelerin tasvir edilmesi (**Kat. No. 108**) kentlerin bu dönemdeki merkez Roma'ya olan sadakatlerinin nümismatik delillerinden biridir.

Pergamon Kralı III. Attalos tahtında geçirdiği beş yılın ardından MÖ 133 yılında bir veliaht bırakmaksızın vasiyetname yoluyla krallığını Roma'ya bıraktığının ortaya çıkması [135] Roma'nın Anadolu'daki egemenlik politikasında yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur. Ancak III. Attalos'un kardeşi olan Aristonikos, Pergamon tahtında hak iddia ederek vasiyetnameye karşı çıkmasıyla Batı Anadolu'daki bazı kent devletlerini işgal etmişti [136]. Nihayetinde Aristonikos'un Stratonikea'da Perperna tarafından ortadan kaldırılmasından sonra consul seçilen Manius Aquilius (MÖ 129) on kişilik elçiler heyeti ile birlikte Asia'ya gönderildi ve Anadolu'nun batısında Pergamon Krallığı toprakları üzerindeki ilk Roma eyaletini kurma çalışmalarına başlandı [137]. Anadolu'daki bu ilk Roma eyaletine yerini aldığı krallığın yani Pergamon'un adı değil, içinde bulunduğu kıtanın adı yani "Asia" adı verilmiştir [138] (Harita 5). Roma Senatosu'nun Aquilius ve elçiler aracılığıyla kentler ve bağımlı krallıklar ile ilgili olarak yaptığı düzenlemeler, Roma'nın Anadolu'daki yeni egemenlik politikasının da zeminini oluşturmuştur[139]. Manius Aquilius'un inşa ettirdiği yollar üzerinde diktirdiği miltaşları ve Asia gümrük yasasındaki geçen yer isimleri Roma'nın doğrudan egemenlik altına

[132] Liv. 43.6.5-6.
[133] Tozan 2016: 119.
[134] Magie 1939: 167.
[135] Liv. per. 58; App. Mithr. 62.
[136] Kaya 2005: 15.
[137] Strab. 14.138.
[138] Kaya 2005: 15.
[139] Tozan 2016: 86.

aldığı alanların neler olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir[140]. Roma, İtalya'da uyguladığı politikaya paralel olarak doğrudan egemenlik kurduğu bir bölgede inşa ettiği yollar sayesinde o bölgeyi idâri olarak tek bir birim haline getirmiş oluyordu[141]. Bu durum Roma'nın Anadolu'da sağladığı egemenliğinin bir diğer önemli bir dayanağı idi. Sonuç olarak tüm bunlar açıkça göstermektedir ki, MÖ 188 yılındaki Apamea Anlaşması ve MÖ 133 yılındaki III. Attalos'un vasiyetiyle Pergamon Krallığını Roma'ya bırakması Roma'nın Anadolu'daki egemenlik politikasının ilk temelini oluşturmaktadır denilebilir[142].

Harita 5: İmparatorluğun Kuruluş Sürecinde Asia ve Bithynia Eyaletleri Sınırları

MÖ 2. yüzyıldan sonra Seleukoslar'a karşı kazanılan zaferler neticesinde de kademeli olarak Anadolu topraklarını hâkimiyeti altına alan Roma, bu süreçte siyasal, sosyal, ekonomik çıkar ilişkileri bulunan Helenistik krallıkları ve yerel hanedanları arasındaki dengeleri kendi lehine değiştirerek bu coğrafyaya egemen olmuştur. Ancak Pontus kralı VI. Mithridates'in bu egemen güce karşı direnişe geçmesi bu olaya farklı bir boyut kazandırmış, geçici de olsa Roma hâkimiyeti kesintiye uğramıştır. MÖ 89 yılında Mithridates Savaşları'nın başlaması ile tüm Anadolu'da Roma egemenliği geçici olarak ortadan kalkmıştır. Bu nedenle Christian Marek, Roma İmparatorluğu'nun

[140] Tozan 2016: 92.
[141] Mitchell 1999: 17-20.
[142] Tozan 2016: 187.

Pontus Kralı VI. Mithridates ile mücadelesinin Anadolu'daki Romanizasyonu içi uygun bir dönüm noktası oluşturduğunu söylemiştir[143]. Uzun süren Mithridates savaşlarının ardından galip çıkan Roma, Anadolu'ya General Pompeius'u göndermiştir. Pompeius'un MÖ 63 yılında bölgede uyguladığı düzenlemeleri[144] ile bir anlamda Romanizasyon sürecinin ikinci aşaması başlamıştır[145]. Roma egemenliği ile birlikte MÖ 63'te Pompeius'un yaptığı düzenlemeler kapsamında Pontus Krallığı'nın batısını Bithynia'ya ilhak etmesiyle oluşturduğu yeni Bithynia-Pontus Eyaleti kentsel gelişimin bir ifadesi olarak sivil kurumların bir temelini oluşturmaktaydı[146]. Bu noktada Roma'nın ilhak edilen krallıkları tümüyle şehir teritoryumlarına bölme planı gelişen polis kültürünü ortaya çıkarmış, Anadolu topraklarınının sorunsuz yönetilebilmesi için de yönetimi kentlerin idaresine bırakmıştı. Şehir anayasaları Grek Polis modeli örnek alınarak hazırlanmış, ancak bu model üzerinde Roma'ya kentler üzerinde dolaylı olarak kontrol sağlama imkanı vermiştir[147]. Anadolu kentleri zenginlikleriyle doğru orantılı olarak kentsel yaşamı hayata geçirmek için inşa edilmiş olan görkemli binalarda festivaller, tiyatro gösterileri, gladyatör dövüşleri ve imparatorlar adına düzenlenen agon oyunları en görkemli şekliyle yerine getirilmekteydi. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde de darbedilen kent sikkelerinin arka yüzlerinde bu tip faaliyetler için inşa edilmiş olan stadion, tiyatro (**Kat. No. 128/129**), amphitiyatro, circus (**Kat. No. 6/7)** ve çift katlı anıtsal yapılar (**Kat. No. 25/26**) gibi mimari yapılar tüm ihtişamıyla resmedilmiştir.

Anadolu'nun Romanizasyonu süreci özellikle Anadolu'nun kuzeyinde daha net bir şekilde görülebilmektedir. Buna verilebilecek en belirgin örneklerden biri Bithynia Eyaleti'dir. Bithynia daha Krallık Dönemi'nde iken bir yandan Helen dünyasıyla savaşırken diğer yandan kültürel olarak Helen dünyasının içine girmeye başlamıştı. Bunun en belirgin göstergelerinden biri de Kral Zipoetes'in kendi oğluna Yunanca bir isim olan Nikomedes'i vermesi olmuştur[148]. Bu noktada Anadolu'da Roma Dönemi'nde yaşanan akültürasyonunun bir parçası da Latincenin bu coğrafyada yayılması olmuştur. İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde doğudaki diğer Roma eyaletlerinde olduğu gibi

[143] Marek 2009: 36.
[144] Kaya 2000: 124.
[145] Marek 2009: 39.
[146] French 1996: 75-92.
[147] Doğancı 2005: 37.
[148] Marek 2009: 37.

Bithynia-Pontus Eyaleti'nde de hem Latince hem Grekçe birlikte kullanılmışır[149]. Ancak, İmparator Hadrianus'un bir Yunan dostu olarak Panhellenizmi kurduğu bir dönemde, Yunan dilinin yaşamın her alanına hâkimiyeti Roma otoriterleri tarafından bir anda engellenememiştir[150]. Örneğin Genç Plinius, Yunan kentlerinin kurumsal ve yasal çerçevedeki konularla ilgili olan faaliyetlerini imparatora açıklamak için Latince kullanmasına rağmen teknik terim olarak Yunancadan geçen yabancı sözcükleri sıkça kullanmaktaydı[151]. Bununla beraber senato kararıyla basılan gümüş Koinon sikkeleri (**Kat. No. 70/71**) dışında diğer bütün kent sikkelerinin yazı dili Yunanca'dır. Bölgede kullanılan bu yazı dili belki de romanizasyonun gelişimi için daha aydınlatıcı bir bilgidir. Sonuçta, Roma Dönemi Anadolusu ve Bithynia Bölgesi, Roma İmparatorluğu'nun kurduğu askeri ve idâri yenilikler ile birlikte güçlü bir Romanizasyon sürecinin yaşandığı bir yaşam alanı olmuştur. Artık bu aşamadan sonra Küçük Asya'da Roma İmparatorluk kültü kurumsallaşmaya başlamış ve bu kapsamda Neokorosluk ve Koinon Kurumu aracılığıyla imparatorlar adına agonlar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu süreçte ele alınan tüm bu kavramların alt başlıklar halinde açıklanması Romanizasyon denilen olgunun sikkelere nasıl yansıdığı hususunda konuya daha geniş çerçeveden bakmamızı sağlayacaktır. Burada temel alınan konu imparatorluk ritüellerinin fiziksel ortamını oluşturan koşullar ve bunların sikkelere nasıl yansıdığıdır.

3.2. İmparatorluk Kültü Kapsamında Neokorosluk Sikkeleri

Anadolu'da Roma hâkimiyeti ile yaşanan en büyük değişimlerden biri İmparatorluk kültünün bu kentlere girmesi olmuştur[152]. Roma, doğusundaki eyaletlerde, özellikle Küçük Asya gibi Yunan kültürünün etkin olduğu, belirli bir siyasi organizasyonu olan ve kentleşmesini tamamlamış insan topluluklarıyla karşılaşınca bu coğrafyada yaymak istediği kültür ile birlikte bir İmparatorluk kültü de kurmak istemiştir. Yunan kentlerinin siyasi ve dini ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olan Roma İmparatorluk kültünün oluşumunda yine Yunan kültürünün etkin olduğu düşünülmektedir[153]. Çünkü ideal Yunan kent devletinin ana unsurlarından biri de

[149] Jones 1971: 155; Doğancı 2007: 14.
[150] Marek 2009: 38.
[151] Bengisun 2011: 61.
[152] Aytaçlar 2009: 5.
[153] Price 1984: 234; Wealkens 2002: 313.

hükümdar kültlerine sahip olmaktı. Esasen Roma imparatorlarının hem hayattayken hem de öldükten sonra tanrısallaştırılmaları ve adlarına kült merkezlerinin kurulması, Helenistik Dönem'de doğudaki Helen bölgelerinde uzun süredir yaygın olan hükümdarlık kültü geleneğine dayanmaktaydı[154]. Büyük İskender, daha hayattayken tanrı olarak kutsanmıştı. Ardıllarından Seleukos hükümdarları ise kendilerini tanrısallaştırmamış olsalar da, Apollon soyundan geldiklerini iddia ederek sıradan insanlardan daha yüksek mertebede olduklarını vurgulamışlardı. Bu dönemde krallar "Tanrıların Tezahürü" (Theoi Epiphaneis) idi[155]. Bu nedenle kentler ve krallar arasında önemli bir iletişim aracı olan hükümdar kültü, Helenistik Dönem'de halk ile kral arasındaki ilişkinin de sürekliliğini sağlayan bir olguydu[156]. Roma Dönemi'nde ise bu kült, Roma İmparatorluk tebaasının egemen gücü somutlaştırdığı ve çeşitli festivaller düzenleyerek imparatorların gıyabında onurlandırıldığı bir kurum olmuştur[157]. Bu dönemde Küçük Asya'daki topluluklar sadakatlerini ifade etmek üzere hükümdar kültünü tesis etmiş ve bastırdığı madeni paraların tasarımlarında bunu belirtmiştir. Bunun ötesinde imparatorluk tebaası tapınaklar **(Kat. No. 53/53)** ve heykeller dikmiş, düzenledikleri bayramların ve törenlerin adlarını değiştirerek imparatora olan saygılarını göstermişlerdi[158] (**Kat. No. 21**).

İmpatatorluk kültü, Roma'nın Doğu eyaletlerinde kent ve eyalet düzeyinde olmak üzere iki aşamada kurumsallaşmıştır. Asia ve Bithynia Eyaletlerindeki kentlerde karşılaşılan Metropolis Prote (Eyaletlerin Birinci Şehri) ve Neokoros (Tapınak Muhafızlığı) gibi unvanlar imparatorluk kültünün bu coğrafyada kurumsallaştığının bir göstergesiydi[159]. Eyaletlerdeki imparatorluk kültünün uygulanmasında önemli bir etken olan Neokoros ve Metropolis gibi unvanlar kentlere Roma Senatosu veya İmparatorun kendisi tarafından verilen onursal bir statüydü[160]. Bu kent unvanları imparatorluk kültü kapsamında eyalet çapında kentler arasında hiyerarşik bir düzen olduğunu göstermiştir. Kentlerin büyüklüğünü belirleyen unvanların belki de en önemlilerinden birisi kentlerin bir eyalet kültü barındırma hakkının ifadesi olan "*neokoros ton sebaston*" yani

[154] Vitale 2019: 288.
[155] Vitale 2019: 288.
[156] Schuler 2019: 22.
[157] Erol-Özdizbay 2011: 260.
[158] Marek 2019: 264.
[159] Sartre 1995: 261.
[160] Vitale 2019: 289.

imparator tapınağı bekçisi unvanıydı. Tapınak bekçiliği anlamına gelen Neokoros, esasen tapınak görevlisi anlamındadır[161]. Neokorosluk kavramı, MÖ 1. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkmış ve Roma imparatorları için tapınak yapan kentlere bir unvan olarak verilmiştir. İmparatorluk kültü ile birlikte ortaya çıkan "Neokoros" kavramı Asia Minor eyaletlerine ilk olarak Augustus Dönemi'nde yayılmıştır. Asia ve Bithynia'daki en eski arkeolojik veriler MÖ 29'da Augustus'un onuruna bir kült başlattıklarını vurgulamaktadır[162]. MS 3. yüzyılın Bithynialı Greko-Romen tarihçisi Cassius Dion, Geç Cumhuriyet Dönemi'nden Augustus'un yükselişine kadarki dönemini konu alan eserinde Augustus'un, Antonius ile girdiği mücadelede kendisini destekleyen doğu kentleri için kült kurma taleplerini kabul etmiş ve Roma vatandaşı olmayanların imparator için tapınak inşa etmelerine müsaade ettiğini aktarmıştır[163]. Bu kapsamda Augustus tarafından Pergamon'a ve Nikomedeia'ya birer tapınak inşa etme hakkı verilmiştir[164]. Bu nedenle Roma egemenliğinin politik ve kült merkezlerini oluşturan Asia ve Bithynia-Pontus Eyaletlerinde birçok tapınağın Roma İmparatorluk kültü ile yakından ilişkili olarak inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir[165]. Buna ek olarak Augustus, Roma vatandaşlarının Ephesos'ta (Asia) ve Nikaia'da (Bithynia) Tanrıça Roma ve "Kahraman Iulius" olarak anılan Caesar'a tapınmaları konusunda talimat vermiştir[166]. Bu gelenek diğer imparatorlar tarafından da sürdürülmüş ve Küçük Asya'da diğer bölgelere de yayılmıştır. Nitekim Bithynia Eyaleti'nin baş şehri Nikomedeia da Senato'dan çıkan bir karar ile oyunlar düzenleme ve bir Commodus tapınağı yapma hakkı kazanmıştır[167]. İmparator Commodus'a adanan tapınak onun döneminde darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde temsil edilmiştir (**Kat. No. 91**). Bu yapılar esasen İmparatorluğun merkezden uzak eyaletler üzerindeki otoritesini tesis eden politik bir kurum vazifesi görmüştür.

Neokorosluk Roma İmparatorluğu'nun Helenistik Dönem'den gelen siyasi ve politik yapısıyla yakından ilişkili olması sebebiyle eyalet yöneticileri açısından uygulanması basit bir kontrol mekanizması olmuştur[168]. Roma Çağı'nda Küçük Asya

[161] Er 2006: 269.
[162] Marek 2009: 40.
[163] Vitale 2019: 288.
[164] Dio Cass. LI, 20, 7-8; Fuchs 1969: 39.
[165] Mommsen 1856: 318; Fuchs 1969: 39.
[166] Vitale 2019: 289.
[167] Price 2004: 128.
[168] Tekdemir 2016a: 105.

kentlerine verilen bu onursal unvan, kentler arasında var olan rekabeti daha da artırmış ve önemli anlaşmazlık konularından biri haline gelmiştir. Kısa sürede bu kült tüm Küçük Asya'ya yayılmış ve kentler imparator adına tapınak inşa etme konusunda rekabete girmiştir. Bu nedenle neokorosluk terimi bir Roma İmparatoru için belirli kentlerde inşa edilen bir kutsal tapınağı da ifade etmektedir[169]. Bu tip tapınaklar İmparatorluk içinde neokorosluk yapıları olarak bilinmektedir. Bu yapılar eyaletlerde imparatorun mevcudiyetini tebaasının gözünde daimi kılan mimari yapılarıyla ilgili fikir verebilmektedir. İmparator Hadrianus zamanından itibaren ise neokorosluk, eyalet şenliklerinin kutlandığı bir imparator tapınağına sahip olmayı ifade eden kent unvanlarından biri haline gelmiştir[170]. Bu nedenle Bithynia'da özellikle başkent Nikomedeia ve Bithynion gibi imparatoroluk kültü kapsamında "Hadriane" unvanı alan kentlerde imparatora adanmış tapınak tasvirleri sikke arka yüzlerindeki yerini almıştır (**Kat. No. 76; Kat. No. 137)**. Kentlerde teşhis edilmelerinin güç olması nedeniyle kesin bir sayı vermek mümkün olmamasına rağmen S. F. R. Price, Küçük Asya eyaletlerinde Roma'nın bilinen yirmiden fazla imparatorluk kültü (Resim 2) ve seksenden fazla imparator tapınağı bulunduğunu belirtmektedir[171]. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi bazı kentler birden fazla neokor unvanı almıştır. Yani tapınak muhafızlığı statüsü bahşedilen bu kentlerde imparatorluk tapınakları birden fazla bulunmaktaydı. Bazı kentler birden fazla neokoros tapınağına sahip olduğu için bunlar basılan sikkelerde ΔIC-NЄΩKOPΩN (**Kat. No. 104**) ya da TPIC-NEΩKOPΩN (**Kat. No. 116**) şeklinde belirtilmekteydi. Bazı serilerde ise bu numaralandırma Grek sayıları ile ifade edilmiştir[172]. İmparatorluk kültü ideolojisinin bir ifade biçimi olarak neokorosluk sikkeleri bu dönemde dini anlamda imparatorluk mimarisini temsil etmekteydi. Özellikle Erken İmparatorluk Dönemi'nde bir kent, imparatorluk tapınağının inşası ile aslında bütün bir eyaletin kült merkezi haline gelmekteydi[173]. Neokorosluk ayrıca kudretli Roma imparatorunu ve kendi iç dinamikleri olan Küçük Asya kentlerini barışçıl ve kutsal bir ortak paydada buluşturan unsur olmuştur. Bu statünün kentlere verilmesi onların imparatora olan bağlılığını da beraberinde getirmekteydi.

[169] Donaldson 1965: 138.
[170] Price 2004: 125.
[171] Price 2004: 230.
[172] Donaldson 1965: 138.
[173] Dönmez-Öztürk 2006: 114.

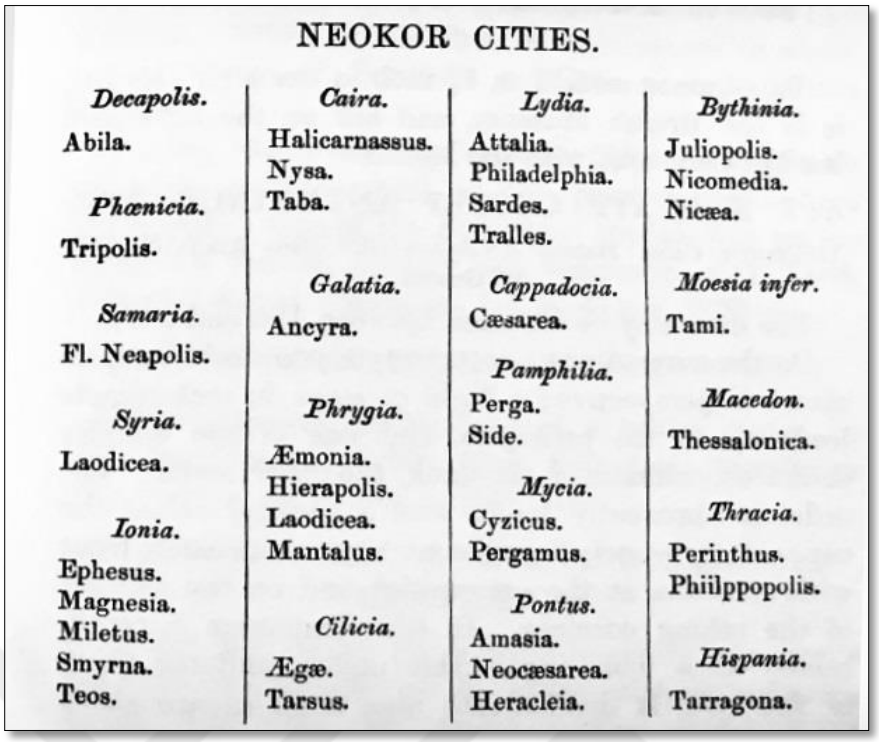
NEOKOR CITIES.

Decapolis.
Abila.

Phœnicia.
Tripolis.

Samaria.
Fl. Neapolis.

Syria.
Laodicea.

Ionia.
Ephesus.
Magnesia.
Miletus.
Smyrna.
Teos.

Caira.
Halicarnassus.
Nysa.
Taba.

Galatia.
Ancyra.

Phrygia.
Æmonia.
Hierapolis.
Laodicea.
Mantalus.

Cilicia.
Ægæ.
Tarsus.

Lydia.
Attalia.
Philadelphia.
Sardes.
Tralles.

Cappadocia.
Cæsarea.

Pamphilia.
Perga.
Side.

Mycia.
Cyzicus.
Pergamus.

Pontus.
Amasia.
Neocæsarea.
Heracleia.

Bythinia.
Juliopolis.
Nicomedia.
Nicæa.

Moesia infer.
Tami.

Macedon.
Thessalonica.

Thracia.
Perinthus.
Phiilppopolis.

Hispania.
Tarragona.

Resim 2: Asia Minor'daki Neokor Kentleri

İmparator adına tapınak yapma yetkisi almak yalnızca ritüel anlamda bir onurlandırma değil, kente ekonomik ve politik getirisi bakımından da oldukça önemli bir gelişme idi. Kentler bu şekilde bazen Roma'ya vergi vermekten muaf tutulur ve özel bir statüye sahip olurdu[174]. İmparator tapınaklarına sahip olmak yalnızca kente prestij kazandırmaz aynı zamanda imparatorların kente yardımlarını da sağlardı. Mesela MS 120 depreminde büyük zarar gören Nikaia ve Nikomedeia kenti İmparator Hadrianus'un yardımları ve finasal desteği ile yeniden onarılmıştır[175]. Nikomedeia buna karşın kenti ziyaret eden ve finansal destek sağlayan imparatora bağlılığını ifade etmek için "Hadriane" unvanını almıştır[176]. Ayrıca kentte daha önce Augustus'a adanan tapınaklar da onarılmış ve bu yapılar sikke arka yüzlerinde gösterilmiştir (**Kat. No. 72/73**). İmparator Caracalla MS 214-215 kışını Nikomedeia'da geçirdiğinde imparatorluk çapında uğradığı pek çok kent gibi Nikaia kendinde de muhafızlık, konaklama ve eğlence ihtiyaçları burada gidermiş ve kent bu ihtiyaçları kendi bütçesinden

[174] Price 2004: 155.
[175] Haris-Ryde 1980: 895; Mithcell 1987: 351.
[176] Weber 1907: 128.

karşılamıştır[177]. Bu nedenlerle kentte inşa edilen imparator tapınaklarının sebeplerinden biri de ekonomik gereklilikler denilebilir (**Kat. No. 94/95**).

Bir imparator tapınağına sahip olmak ve bununla bağlantılı oyunları düzenleme hakkına sahip olmanın, kentler açısından itibar kazanma yönünün yanı sıra, ekonomik bir boyutu da olması, şüphesiz, festivallerin düzenlendiği zamanlarda kente olağan üstü bir insan ve para akışı sağlanmaktaydı[178]. Bu nedenle imparator kültü çerçevesinde yapılan festivallerde kent halkının aklında sürekli imparatorun gözüne girip diğer kentleri de imrendirecek bir yer edinme isteği vardı. Kült böylece, Roma tebaasının yıkıcı faaliyetlere yönelmesini de engellemiştir. Bu nedenle neokorosluk düzensizlikten çok düzeni sağlayan bir güç olarak, içinden çıktığı sosyal ve siyasi hiyerarşiyi güçlendirmiştir[179]. İmparatorluk şenlikleri oldukça uzun sürmekteydi. Düzenlenen bu festivallerde çevre illerden gelen yarışmacılar, ziyaretçiler ve seyirciler yaptıkları harcamalar ve adadıkları kurbanlar ile neokorosluk kentlerinin zenginliğine ve itibarına oldukça katkı sağlamışlardır[180]. Yani İmparatorluk kültü esasen site hayatının bir parçası haline gelmiştir. Anadolu kentleri bu sayede merkez Roma ile doğrudan diyalog kurarak barışçıl ve kutsal bir ortak paydada buluşma imkanı bulmuştur. Yani bu kentler neokorosluk unvanı ile bir tapınak inşa etme hakkına sahip olmasının ötesinde Roma imparatorlarının onuruna festivaller ve oyunlar yapma hakkına da sahip olmuştu. Bu tür aktiviteler için inşa edilen imtiyaz yapıları Roma sikkelerinin arka yüzlerinde sıkça resmedilmiştir (**Kat. No. 30/34**). Sonuç olarak tüm bunlar söz konusu neokorosluk olgusunun, imparatorluk çapında düzenlenen geçici ve basit bir olayı değil, imparator adına ve onun gıyabındaki bir temelde kurumsallaşmış olan kültlerini temsil ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, neokorosluk sikkeleri imparatorluk tebaasının, egemen gücü tasavvur edebilmek amacıyla oluşturduğu kalıcı bir kurum olan imparatorluk kültünü incelemek de için iyi bir fırsat sunmaktadır.

[177] Cass. Dio, LXXVII, 9, 5-7.
[178] Dönmez-Öztürk 2006: 35.
[179] Price 2004: 226.
[180] Price 2004: 189.

3.3. Koinon Kurumu ve Birlik Sikkeleri

Roma Dönemi Akdeniz Havzası'nda ilk olarak ortaya çıkan bir diğer yenilik de yerel yönetim alanında görülmektedir. Anadolu'nun ilk Roma Eyaleti olan Asia topraklarında büyük kent merkezlerindeki yerel toplulukların temsilcilerinden oluşan ve "Asia Koinonu" olarak adlandırılan bir eyalet meclisi kurulmuştur[181]. Koinon sözcüğü basit anlamıyla üye kentlerin delegelerinden oluşan bir kurumsal yapı anlamına gelmektedir[182]. Koinon, eyaletteki tüm toplulukları temsil eden ortak bir organizasyon olup, bu organizasyonların temel işlevi eyaletteki toplulukların bir bütünsellik içerisinde Roma ile olan ilişkilerini sağlamak idi[183]. Bu doğrultuda Roma egemenliği altındaki birbirinden farklı unsurları siyasal anlamda tek bir birim haline getirerek, Roma yönetiminin tüm bu topluluklarla doğrudan ve kolayca diyalog kurabilmesi sağlanmış olmalıdır. Bu noktada Asia Eyaleti kent topluluklarının ortak konseyi olan Koinon kavramının daha eyaletin kuruluş aşamasında var olduğu açıkça görülmektedir[184]. Eyalet koinonunda imparatorluk kültünün örgütlenmesi ve eyalet meclisi toplantılarının düzenlenmesi sorumluluğu ise imparatorluk kültünün başrahiplerine aitti. Başrahipler aynı zamanda eyaletteki tüm kentlerin delegelerinden oluşan eyalet meclisinin de (Koinoboulion) başkanlığını üstlenmekteydi[185]. Dahası kısmen koinon oyunlarını düzenlemek ve mali olarak desteklemekle görevliydi. Eyaletlerde imparator kültünün yüksek rütbeli yetkililerinin unvanları Asia veya Bithynia gibi idari birimlere göre belirlenmişti[186]. MS 3. yüzyılda yaşamış olan Greko-Romen hukukçu Modestinus dönemin koinon yetkililerinden *Asi-arkh, Bithyni-arkh* şeklinde bahseder ve görevlerinin "bir eyaletin rahipliği" olduğunu belirtmiştir[187]. Böylece, başrahiplik makamının aynı zamanda bir başkanlık (arkhe) makamı olarak anlaşıldığı da söylenebilir.

COM(mune) BIT(hyniae) gibi meclisin adına gönderme yapan kısaltmalar, Hadrianus Dönemi'nde Nikomedeia'da basılan sikkelerin arka yüzlerinde imparatorluk kültüne adanmış tapınakların betimiyle bağlantılı olarak görülür. Nikomedeia darplı bir

[181] Vitale 2019: 287.
[182] Doğancı 2007: 92.
[183] Tozan 2016: 100.
[184] Mitchell 2008: 184.
[185] Vitale 2019: 289.
[186] Vitale 2019: 290.
[187] Vitale 2019: 290; Burada kullanılan –*arkh* eki bir başkanlık makamını ifade etmektedir.

sikke arka yüzünde tasvir edilen imperator tapınağının arşiv ve frizinde; ROM(AE) S(ENATVS) P(OPVLOQVE) AVG(VSTE) kısaltması görülmektedir (**Kat. No. 73-75**). Böylelikle Roma İmparatorluğu'nun Doğu Eyaletlerindeki bu sikkelerde imparatorluğun egemenliği altındaki Asia Minor kentlerinde Senato imgesine yer verilmektedir[188]. Bithynia birliğini simgeleyen bu tip gümüş serilerde genellikle COM(MUNE) BIT(HYNIAE) lejandı kullanılırken, bronz serilerde Helence KOI-NON BEIΘYNIAC[189] lejandları görülmektedir. Latince lejandlı tüm sikkeler eski Attalos Hanedanı para birimi olan kistophor tipi serilerdir. Böylece Roma, bu topraklarda yalnızca bir eyalet kurmamış aynı zamanda Pergamon Krallığı'nın parasal sisteminin de mirasçısı olmuştur[190].

Koinon kurumu zamanla eyaleti ilgilendiren politik nitelikli bütün olayların konuşulduğu bir zemin haline gelmiştir. Ancak kentlerin birlik içinde basit bir yönetim modeli olarak mevcudiyetlerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda elimizde yeteri kadar kaynak olmasa da sikkeler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Bithynia-Pontus Eyaleti'nde eyalet meclisinin yılda bir kez Nikomedeia kentinde toplanmasına özen gösterildiği fikri ağırlık kazanmıştır[191]. Özellikle Augustus döneminde Bithynia'nın politik bakımdan yeni bir yapıya sahip olmaya başladığı bilinmektedir. "Bithynia Birliği" denilebilecek "Koinon" adlı bu yapıyı gerçekte Augustus ve Roma tapınımına adanmış dini bir organizasyon veya eyaletin tamamını kapsayan bir yönetim modeli olarak tanımlamak mümkündür. Zira bu kentte MS 3. yüzyılın başlarına kadar bir imparatorluk kültünün bulunduğu ve buna bağlı olarak kutlanan bir festival çerçevesinde birtakım oyunların düzenlendiği saptanmıştır[192]. Nikomedeia kentinde bununla ilişkili olarak Koinon lejandlı birçok sikke darbedilmiştir (**Kat. No. 70-85**). Bu dönemde bu tip bayram oyunların ve festivallerin yer aldığı ortak organizasyonlara genel olarak "Agon" denilmiştir.

[188] Price 2004: 91.
[189] Bosch 1935: 172 vd.
[190] Vitale 2019: 288.
[191] Magie 1950: 1296-7, nr. 57.
[192] Wilson 1961: 107; Doğancı 2007: 92.

3.4. Agonlar ve Agonistik Sikke Tipleri

Eyalet meclislerinin en önemli işlevlerinden biri de yüksek memurlar tarafından yürütülen bir görev olarak imparatorluk kültüyle alakalı kutlamaların ve halk festivallerinin düzenlenmesiydi[193]. Kitlesel Yunan eğlence kültürünün bir parçasını oluşturan gladyatör dövüşleri, at yarışları veya burada gerçekleştirilen diğer oyunlar, kuşkusuz hemen hemen her şehirde yaşatılmış ve farklı kültürel ve etnik kökene sahip toplumlara ait unsurları çeken merkezi bir faaliyet haline gelmiştir[194]. Bu nedenle evrensel bir eğlence kültürü olan agonların kentlere sağladığı sosyal ve ekonomik katkılarının yanı sıra, kültürler arası etkileşimlere de zemin hazırlamıştır. Bu hareketliliğin epigrafik kayıtları, özellikle dünya çapındaki zaferleri ile tanınan sporcuların ve sanatçıların biyografisini bizlere aktaran mezar kitabelerinde bulunmaktadır[195]. Farklı şehirlerde eyalet meclisleri münasebetiyle düzenli olarak kutlandığı anlaşılan agonlar Anadolu'daki Romanizasyonun birer parçası olarak görülmüştür. Bu nedenle agonlar Roma dünyasının homojenliğine oldukça katkıda bulunmuş ve bu nedenle Romanizasyon olarak adlandırılan kavram üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştu.

MÖ 1. yüzyılda Asia artık kesin bir Roma eyaleti haline geldikten sonra, özellikle batı kıyı şeridindeki önemli kentler Roma generalleri ve valileri için eyalet çapında önemli festivaller düzenlemişlerdir[196]. MÖ 29'da tanrısallaşmış Octavianus'a adanan tapınakların yanı sıra, eyalet meclisi, "Federal Asya Oyunları" (Koinon Agon Asias) olarak adlandırılan ve tüm Asia Minor eyaletleri için kutsal sayılan bir festival geleneği oluşturulmuştur[197]. Bu festivallerin ilki Asia Eyaleti'nde Pergamon kentinde gerçekleşmiştir[198]. Bu şehirleri Bithynia-Pontus Eyaleti'inde Nikomedeia ve onun baş rakibi Nikaia kenti takip eder. Bu durum imparatorluk coğrafyasında bu dönemdeki mimari sikke çeşitliliğinin de artmasına vesile olmuştur[199]. Bu tür spor ve oyunlarla ilişkili sikkelere "agonistik sikke tipleri" adı verilmektedir. Helenistik Dönem'de atletlerin, güreşçilerin, yarış arabalarının veya yarışma ödüllerin betimlendiği agonistik

[193] Vitale 2019: 288.
[194] Marek 2009: 41.
[195] Marek 2009: 41.
[196] Vitale 2019: 289.
[197] Vitale 2019: 289.
[198] Erol-Özdizbay 2011: 165.
[199] Marek 2009: 41.

sikke tipleri Roma İmparatorluk Çağı'nda oldukça çeşitlilik kazanmıştır[200]. Bu sikkelerin hem imparatorların propaganda aracı olması hem de kentler için özel bir zamanda basılmış olması özelliğiyle imparatorluk döneminde oldukça öneme sahip olmuştur. Wolfgang Leschhorn'a göre Roma İmparatorluk Dönemi'nde MS 2. ve 3. yüzyıllarda özellikle imparatorluğun doğusunda epigrafik ve nümismatik kanıtlara göre 94 kentte beş yüze yakın agon düzenlenmiş ve bu kentlerde 27 farklı imparatorun egemenliği altında agonlar ile ilgili sikke basılmıştır[201].

İmparatorluk coğrafyasında yaygınlaşan çok kültürlü festivaller Roma Dönemi'nde Bithynia kentlerine de ulaşmıştır. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde tanrılar ve imparatorlar adına düzenlenen festivaller veya cenaze törenleri ile birlikte organize edilen yarışmalar ve Bithynia Koinonuna ait oyunlar olduğu bilinmektedir[202]. Koinon Bithynias agonları eyaletin başkenti Nikomedeia kentinde gerçekleşse de farklı zamanlarda Nikaia kentinde de düzenlendiği sikke lejandlarından anlaşılmaktadır[203]. Koinon Bithynias eyaletin iki önde gelen kenti Nikomedeia ve Nikaia'da olasılıkla dönüşümlü olarak kutlanmıştır. Nikaia ve Nikomedeia'daki tapınakların hemen hemen hepsi Bithynia'daki festivalleri düzenleme hakına sahipti[204]. Bu nedenle meclis (Commune Bithyniae) agonlar düzenleyebilmekteydi[205]. Eyalet festivalleri düzenleme hakkında sahip olan Nikaia kentinin agonistik sikkeleri üzerinde Bithynia eyalet bayramının adı geçmese de sporcuların zafer listelerinin verildiği yazıtlardan bu agonların varlığı bilinmektedir[206]. Düzenli olarak gerçekleştirilen bu tür etkinlikler eyalet meclisleri tarafından takdirle karşılanmış ve başarılı sporcuların onursal anıtları yazıtlara kazınmıştır. Bu festivaller ve oyunlar kentin önde gelen zenginleri tarafından finanse ediliyor ve festival boyunca "Bithyniarkhos" unvanı ile onursal başkan sayılıyordu[207]. Bithynia eyaletinde bilinen en ünlü oyunlardan biri "Kommodeia" agonlarıydı. Nikaia kentinde İmparator Commodus (MS 180-192) adına düzenlenen oyunlara Kommodeia agonu adı verilmektedir[208]. İmparator Commodus Dönemi'nden

[200] Erol-Özdizbay 2011: 299.
[201] Leschhorn 1998: 31-33; Erol-Özdizbay 2011: 300.
[202] Bosch 1950: 80-99.
[203] RG 1910; LXXV.10: "Hieros Agon".
[204] Erol-Özdizbay 2011: 209.
[205] Merkelbach 1986: 12-13.
[206] Erol-Özdizbay 2011: 157.
[207] Erol-Özdizbay 2011: 165.
[208] Miranda 1992-1993: 69-88; Leschhorn - Franke 2002: 175; Erol-Özdizbay 2011: 165.

itibaren festival ve yarışmaların sikke ikonografisinde yer edinmeye başladığı görülmektedir. Commodus'tan önce agonları temsil eden sikkeler oldukça nadir basılmıştır[209]. Nikaia'da agonistik sikkelerin darbedilmeye başlanması da bu döneme tekabül etmektedir[210]. Agonistik sikkeler genellikle festival sırasında oluşan pazar için ihtiyaçtan dolayı basılıyor ve bir kısmı da festival ve oyunların anısına darp ediliyordu[211]. Bu tip sikkelerde zafer sahibi atletler (**Kat. No. 30**), tapınaklar (**Kat. No. 34**), palmiye dalı, masa, sunak, çelenkler, gibi birçok figür betimlenmiştir (Resim 3). Resim 3'teki sikke betimlerinde görüldüğü üzre KOMO-ΔEIA lejandlı tapınak veya oyunlardan önce veya oyunlar sırasında öldüllerin teşir edildiği üzerinde iki adet ödül sepeti taşıyan bir masa betimlenmiştir[212]. Bunlar agonistik sikkelerde sık görülen tasvirlerdir. Ayrıca Bu figürlerin yanı sıra çoğu zaman agonlara ait isim ve sıfatlara atfedilen kısaltmaların da verildiği görülmektedir (**Kat. No. 24)**.

Resim 3: Nikaia'da Kommodeia Agonlarını Gösteren Sikkeler

Nikaia'da Commodus Dönemi'nde artış gösteren agon düzenleme geleneği Severuslar Dönemi'nde de sürmüştür. Severuslar hanedanlığı adına düzenlenen oyunlara "Severeia" agonları adı verilmekteydi[213]. Nikaia kentinde CЄOYHPЄIA lejandlı sikkelerin arka yüz tasvirleri Severeia agonları için inşa edilmiş onursal anıtları canlandırmaktadırlar (**Kat. No. 30**).

[209] Klose 2005: 128, Erol-Özdizbay 2011: 300.
[210] Erol-Özdizbay 2011: 164.
[211] Leschhorn 1998: 35.
[212] Bosch 1948: 334.
[213] Bosch 1948: 342.

Bithynia'da başkent Nikomedeia ve Nikaia dışında daha birçok kentte agonlar düzenlenmekteydi. İmparator Hadrianus onuruna düzenlenen "Hadrianeia" agonları Claudiopolis (Bithynion) kentinde gerçekleştirilmiştir[214]. Bu agonun adı Hadrianus'un gözdesi Claudiopolisli Antinous'tan gelmektedir. Kent Hadrianus'un ziyaretinden sonra "Hadrianeia" sıfatını yaklaşık bir yüz yıl boyunca kullanmıştır[215]. Claudiopolis kenti hem İmparator Hadrianus hem de Antinous adına festivaller düzenlemiştir[216]. Kent sikkelerinde görülen Antinous büstü (**Kat. No. 130**) ve imparator tapınağı betimleri (**Kat. No. 137-138**) olasılıkla bu kültün varlığından ileri gelmekteydi. Pontus Euxinus kıyısındaki Herakleia Pontika kentinde ise Roma İmparatorluk Dönemi'nde "Hadrianeia Herakleia" agonu düzenlenmiştir. Agonun adından da anlaşılacağı üzre İmparator Hadrianus'un yanı sıra Herakles'in onuruna da düzenlenmekteydi. İmparatorluk Dönemi'nde basılan quasi autonomos (yarı otonom) kent sikkeleri üzerinde resmedilen stadion içinde oyunları izleyen Herakles ve önündeki atlet betimi Herakles onuruna düzenlenen oyunlara işaret etmektedir [217] (**Kat. No. 128/129**). Bithynia-Pontus kentlerindeki tüm bu örneklere 3. Bölüm'de kapsamlı bir şekilde değinilecektir.

3.5. Kolonizasyon Hareketleri ve Koloni Sikkeleri

Anadolu'nun Romanizasyonu sürecindeki en önemli etkenlerden biri de bu coğrafyada Roma egemenliğinden sonra gerçekleşen koloni hareketleridir. Bu bölümün büyük kısmı, Anadolu'nun Roma Dönemi'ndeki koloni kimliğiyle ve bu konunun sikke arka yüzlerinde nasıl görselleştiği ile ilgilidir. Koloni sikkeleri, Küçük Asya'daki Yunan yerleşim bölgelerine yerleşen Roma kolonilerinin yerli halkla entegre olması süreci hakkında bilgi potansiyeli taşımaktadır. İmparatorluk devrine ait koloni sikkelerindeki tasvir çeşitliliği imparatorluk coğrafyasında var olan kentsel ve kamusal mekanizmalardaki mimari yapı görünümleri hakkında da bizlere bilgi sağlamaktadır[218]. Koloni kelimesi muhtemelen yeryüzünün çiftçisini ifade eden "colonus" ve çift sürmek anlamına gelen "colore" sözcük köklerinden türemiştir[219]. Koloni sözcüğüne kavramsal

[214] Boatwright 2000: 995.
[215] Ruge 1933: 542.
[216] Magie 1950: 614; Weber 1907: 126.
[217] Erol-Özdizbay 2011: 209.
[218] Filges 2015: 3.
[219] Abay 2018: 209.

açıdan bakıldığında buradaki amacın her ne kadar tarımsal ve ekonomik nedenler olarak bilinse de Roma Dönemi'nde içerik açıdan farklı olduğu görülmektedir[220]. Bunlar kendine has bir nüfus yapısı, Roma tarzı yönetim kurumları ve Doğu ile Batı kültürlerinin etkilerinin yanı sıra yalnızca Latince lejantlı bronz sikkelere sahip kentlerdir. Özellikle Anadolu'da kurulan ilk Roma kolonilerine bakıldığında buradaki amacın daha çok stratejik olduğu anlaşılmaktadır[221]. Roma kolonileri, ele geçirilmiş önemli topraklar üzerinde, görev süresini tamamlamış askerlerin ya da Latin müttefiklerin yerleştirilmesi ile meydana gelen Roma'ya bağlı yerleşme alanlarıdır[222]. Bazı araştırmacılar kolonilerin işlevinin bir çok yerel ulusu barındıran karmaşık Anadolu nüfusuna "Romalı hayat biçimini" öğretmek ve aralarındaki irtibatı sürdürebilecek yetenekli kişileri kullanmak olduğunu ileri sürmüştür[223]. Bu açıdan düşünüldüğünde bu koloni merkezlerinin kurulma amacı Romalı olmayan tebaa arasında Roma kültür ve uygarlığını yaygınlaştırarak, bölge halkını Romalılaştırmak ve böylece bölge halkı üzerinde Roma egemenliğini sağlamlaştırmak olduğu söylenebilir. Bu süreçte Roma Devleti, Küçük Asya'da bulunan kentlerdeki yerel seçkinlerin ithal Roma nüfusuyla sosyal olarak kaynaşmasını teşvik etmiştir[224]. Kimi araştırmacılar da sıklıkla kolonilerin askeri işlevine dikkat çekerek eski askerlerin bu toprakları koruyarak lejyonların konuşlandığı bölgelerde bir çeşit askeri kamplar oluşturduklarına dikkat çekmişlerdir[225]. Bu nedenle bu tür kolonilerin askeri amaçlarla kurulmuş olduğu ileri sürülebilmektedir. Örneğin Bithynia kentlerinden Apamea'nın koloni sikkelerinde savaş gemisi tasvirleri yer almaktadır (Resim 4). Apamea sikkelerinde popüler olan savaş gemilerinin tasviri, sivil ve ticari gemi tasvirlerinde olmayan mahmuz ile temsil edilir[226]. Salt madeni paralara bakılarak askeri konular hakkında yorum yapılamasa da motifler arasında savaş gemilerinin sıkça görülmesi Kolonizasyon döneminde Apamea'da bir askeri limanın varlığına işaret edebilir[227]. Sonuçta koloniler hiçbir zaman tek bir işleve sahip olmamışlardır ve Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Apamea kenti de bunlardan biri idi.

[220] Salmon 1955: 64.
[221] Keleş-Çelikbaş 2014: 3.
[222] Özsait 1999: 124.
[223] Filges 2019: 401.
[224] Yegül 2016: 16.
[225] Sartre 2001: 123.
[226] Filges 2015: 277.
[227] Filges 2015: 317.

Resim 4: Apamea – Commodus Sikkesi

Küçük Asya'daki Roma kolonilerinin yayılımı yaklaşık 300 yıllık bir süreç içerisinde gerçekleşmiş olduğunu gözönüne almamız gerekmektedir. Roma Çağı'nda Iulius Caesar, Augustus ve Hadrianus dönemlerinde Roma kolonizasyon hareketlerine oldukça önem verildiği bilinmektedir. Anadolu'daki Roma kolonilerinin tarihi, devlet adamı ve asker Gaius Iulius Caesar ile birlikte başlamaktadır[228]. Caesar dönemi kolonizasyon hareketlerinin diğer imparatorlar dönemindeki koloni hareketlerinden en büyük farkı, kurulan bu koloni merkezleri vasıtası ile sahip olduğu eyaletleri Romalılaştırmak isteğiydi[229]. Caesar eski askerlerine görevlerinden ayrılırken imparatorluğun farklı bölgelerinden araziler vermiş ve yaklaşık 80.000 yoksul şehirliyi Proletarya (Altsınıf) kolonilerine yerleştirmiştir[230]. Bununla birlikte zamansal süreç içerisinde yerel halka Latinceyi öğreten yerleşimciler, tersine kendileri de Helenceyi öğrenerek karşılıklı bir etkileşim sürecine girmişlerdir[231]. Caesar'ın kolonileri günümüz Türkiyesi'nin kuzey kıyılarında yer alır. Batı'dan doğuya bunlar; Lampsakos, Parium, Apamea, Herakleia Pontika ve Sinope'dir (Harita 16: kırmızı olanlar). Gaius Octavius, Roma iç savaşından zaferle çıktıktan sonra Anadolu'nun merkezindeki geniş topraklar Roma'nın eline geçmiştir. Bu yeni bölgelerden dağlık Pisidia bölgesinde Antiochia pros Pisidiam, Cremna, Comama, Olbasa kentleri ve daha doğuda yer alan Iconium ve Lystra kentleri ile daha kuzeyde Germa ve güneyde Ninica kentleri Augustus tarafından kurulmuştur[232] (Harita 6: mavi olanlar).

[228] Filges 2019: 401.
[229] Chilver 1954: 43.
[230] Filges 2019: 401.
[231] Filges 2019: 404.
[232] Filges 2019: 402.

Harita 6: Anadolu'da Roma Kolonileri

Augustus, Actium deniz savaşında Antonius'u yendikten sonra ordusundaki lejyon sayısı ve buna bağlı olarak piyade ve atlı asker sayıları artmıştı[233]. Buna göre bu kadar büyük bir ordunun masraflarını ve ihtiyaçlarını karşılayamayacağını anlayan Augustus, yeni koloniler kurarak bu lejyonları buralara yerleştirmiştir[234]. Yerleşen kişiler artık Roma'dan gelen sivil kişiler değil, imparatorluğun farklı bölgelerinden hiç tanımadıkları yerlere gelen emekli askerlerdi. Augustus, veteranlar için yer seçimi konusunda kolonizasyon politikasına uygun olarak koloni bölgelerinin güvenliğini sağlamak ve bu bölgelerde Roma dil ve uygarlığının yayılmasını sağlamak amacı güdüyordu[235]. İmparator Marcus Aurelius'un hükümdarlığında Anadolu'daki kolonilerin son evresi başlamıştır. Bu dönemde artık eski askerler kolonilere yerleştirilmemiş, kentler imparatorun bahşettiği onursal koloni haline gelmiştir. MS 3. yüzyıldan itibaren koloni unvanıyla onurlandırılan bu kentler haritada (Harita 6) yeşil renkle gösterilen Tyana Archelais ve Halala idi. MS 230'lardan itibaren ise turuncu

[233] Keleş-Çelikbaş 2014: 4.
[234] Filges 2019: 401.
[235] Özsait 1999: 124.

renkle gösterilen Mallus, Trebbenna ve Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Nikomedeia kentleri onursal koloni unvanıyla onurlandırılmıştır[236]. Roma'yla olan bu onursal ve demografik bağlar sebebiyle koloni kentleri komşu şehirlerdeki halka göre daha seçkin konuma geldiği düşünülmektedir. Bu uzun zaman dilimi içerisinde gözlemlenen son kolonizasyon evresi, yalnızca imparatorun unvan bahşetmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde hiçbir asker veya Romalı yurttaş Anadolu'ya gönderilmemiş, bunun yerine kentler onurlandırma niteliğinde koloni statüsü almıştır[237].

Burada merak edilen esas konu koloni sikkelerinde resmedilen temalar, hangi kentlerde hangi nedenlerde tercih edildiğidir. Hammadesi genellikle bronz olan koloni serilerinde genellikle ön yüzde yönetim süren imparatorun büstü bulunurken, kentlerin koloni kimliğini yansıtan tasvirler arka yüzlerde yer almaktadır[238]. Sikkelerin arka yüzlerinde, koloni kentinin önemli ve karakteristik özelliklerini tanıma konusunda etkili olan temalar yer almıştır[239]. Bu konuda 2015 yılında yayınladığı çalışmada Küçük Asya'da bulunan 14 Roma kolonisinin sikke darplarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Axel Filges'e göre [240] kolonilere has geniş kapsamlı ortak bir motif paleti olmasa da özellikle erken imparatorluk döneminde kentin kuruluşunu sembolize eden tasvirleri içeren Lupa Romana, lejyon sancakları ya da çift süren rahip gibi figürler, Roma halkının demografik konumuna özel bir göndermede bulunuyor olabilir[241]. Yani Roma dış politikası için fırtınalı sayılabilecek dönemlerde Romalı köklere yeniden vurgu yapıldığı söylenebilmektedir. Söz konusu tasvirler arasında Romanın dişi kurdu ile ikizler Remus ve Romulus ve Roma lejyon sancakları da sayılabilir (Resim 6). Remus ve Romulus, Roma toplumunun soyunu yürüten ve Roma kentini kuran kardeşlerdir. Koloni sikkelerinde sıkça karşımıza çıkan bu tasvir sahnesi kentin kuruluş mitlerine işaret etmektedir[242]. Bu tasvirin en erken örnekleri Bithynia-Pontus Eyaleti kentlerinden Apamea şehrinde görülebilir (Resim 5). İkizleri emziren dişi kurt sahneleri benzer şekilde başkent Nikomedeia'daki birlik sikkelerinde yer alan tapınakların alınlık figürlerinde de sıkça yer edinmiştir (**Kat. No. 77; Kat. No. 81**).

[236] Filges 2019: 403.
[237] Filges 2019: 401.
[238] Filges 2015: 4.
[239] Filges 2019: 405.
[240] Filges 2015: 3-4.
[241] Filges 2015: 3-4.
[242] Filges 2015: 232.

Resim 5: Apamea Koloni Sikkesi

Her ne kadar Roma bağlantısı ile veteranların kuruculuğuna atıfta bulunma geleneği yüzyıllarca devam ettiyse de kolonilerin arka yüzlerinde ele aldıkları konular, yavaş yavaş diğer Küçük Asya kentlerininkiyle benzeşmiştir[243]. Erken imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde önde gelen yerel tanrılar da yer alması buna örnek gösterilebilir. Kullanılan bu sikkelere bakıldığında Sinope'den Nemesis gibi bir çok tanrının koloniler tarafından sikkeler üzerinde iki sütunlu mimari yapılar içerisinde betimlendiği görülür (**Kat. No. 147**). Yukarıda belirtilen koloni temaları ele alındığında, koloni kentlerinin Roma temalarını özellikle erken imparatorluk döneminde kullanıdığı ortaya çıkmaktadır[244]. Koloni sikkeleri üzerinde yer alan lejandların karakteristik bir özellik olarak basım süreleri boyunca Latince olması belirgin bir Roma ögesidir korumuştur[245]. Zamanla nüfus iç içe geçtiği için sikke üzerindeki temalar yerel imgelere entegre olmuştur ve bu şekilde Helen Anadolu kültürü ile Roma kültürü birbirine kaynaştığı da söylenebilmektedir[246]. Sonuç olarak kolonizasyon sikkeleri üzerindeki betimler ve lejandlar değerlendirildiğinde bunların ikonografik açıdan oldukça çeşitlilik gösterdiği ve koloni olarak basıldıkları kentlerde Romalı köklere atfılarda bulundukları anlaşılmaktadır.

[243] Filges 2015: 343.
[244] Filges 2019: 410.
[245] Abay 2018: 214; Filges 2019: 407.
[246] Filges 2019: 327.

(İKİNCİ BÖLÜM)

BİLİMSEL ANLAMDA MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

Konumuzun coğrafi sınırlarını teşkil eden Bithynia Bölgesi'nin tarihi, coğrafyası ve Romalılaşma süreci hakkında verilen bu genel bilgilerin ardından bu bölümde modern literatürden edinilen bilgilere göre mimari betimli sikkeler bilimsel açıdan ele alınacaktır. Bu kapsamda nümismatik tarihinde sikkelerde görülen mimari betimlerin ilk ortaya çıkışları ve ilk örneklerine değinerek bunların bilimsel araştırmalardaki rolleri ve fonksiyonları tüm yönleri ile açıklanacaktır.

1. MİMARİ BETİMLİ SİKKELERİN ANLAMI VE İLK ORTAYA ÇIKIŞLARI

Nümismatik biliminde sikkeler temel fonksiyonel özelliklerine göre incelendiğinde, MÖ 6. yüzyılda Lidya Uygarlığı'nın bir keşfi olarak önceleri ödeme aracı olarak maliyetlerin değerini ifade eden para kaynakları, sonrasında ise siyasal propaganda ve haberleşme aracı olarak karşımıza çıkmaktadırlar[247]. Tarihsel süreç içerisinde mimari betimli sikkeler de ilk olarak askeri tahkimatlar ve yerel tanrıları temsilen ortaya çıkmış ve sonrasında Roma İmparatorluk Çağı'nda devletin askeri ve ekonomik gelişimine paralel olarak sayıca zirveye çıkmıştır. Ancak sikkelerdeki mimari yapı tasvirleri antik dünyada tamamen Roma'ya özgü bir konu değildi. Mimari tasvirli sikkeler Roma'nın İmparatorluk evresinde yoğunluk kazanmasına rağmen tarihi çok daha öncelere gitmektedir. Roma öncesinde Pers satraplarının bastırdığı sikkeler çoğunlukla geleneksel Pers kraliyet simgeleriyle bağlantılı olarak sur tahkimatlarını ve kentteki baş tanrıların kutsal mekânlarını tasvir etmekteydi[248]. 1950'lerde Küçük Asya sikkeleri üzerindeki mimari betimler hakkında çalışmalar yapan Mükerrem Anabolu'ya göre Anadolu'da mimari betimli ilk sikke darbı MÖ 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır[249]. Bu dönemde bölgede süren siyasal karmaşıklık, şehirlerde askeri tahkimatlara ağırlık verilmesine neden olmuş ve böylece sikkeler üzerinde savunma sistemlerine ait mimari

[247] Filges 2015: 5.
[248] Elkins 2011: 323.
[249] Anabolu 1952: 265.

tipler görülmeye başlamıştır[250]. Bununla birlikte Doğu kentleri aynı şekilde kendi sikkelerinde kendi yapılarını kullanmaya başlamışlardır. Küçük Asya'da en erken mimari betimli sikke MÖ 4. yüzyılda Pers egemenliğindeki Tarsos kentinde darbedilmiştir. Bunlar Satrap Datamos (MÖ 378-372) adına basılan sikkelerdeki askeri tahkimat içerikli tasvirlerdi[251]. Bu durumda mimari açıdan askeri tasvirler dini tasvirlerden önce işlenmiş olduğu söylenebilir. Ancak M. Anabolu, çalışmalarında söz konusu sikkelere ait herhangi bir resim göstermese de konuya ışık tutacak görsel kanıtlar 1970'lerde mimari sikkeler hakkında yayınlar yapan bir diğer araştırmacı Bluma L. Trell'den gelmektedir. Ona göre ilk mimari tasvir örnekleri Hierapolis-Bambyce ve Tarsos (Tarzu/Tarsus) sikkelerinde resmedilmiştir[252]. Hierapolis-Bambyce'te Akhaimenid Kralı Abd-Hadad'a ait olan sikke örneğinde iki sütunlu bir ön cepheye sahip tapınağın önünde ayakta ve sola bakar şekilde askeri giyimli bir figür bulunmaktadır (Resim 6). Burada tapınağın üçgen formundaki eğimli çatısı da belirtilmeye çalışılmıştır. Datamos adına darbedilen Tarsos serisinde ise dörtgen formlu yapının ön kısmında iki figür ayakta karşılıklı olarak tasvir edilmişlerdir (Resim 7). Ancak bunların kesin olarak askeri veya kutsal bir yapıyı temsil edip etmediği netleşmiş olmamasına rağmen sikke ustalarının burada bir mimari yapıyı göstermek istediğinden şüphe yoktur.

Resim 6: Hierapolis-Bambyce Sikkesi

Resim 7: Tarsos Sikkesi

[250] Trell 1972: 47.
[251] Anabolu 1952: 265.
[252] Trell 1972: 47.

Sikkelerde mimari tipler Roma Dönemi'nden daha önce ele alınmış olduğu bir gerçektir. Ancak bu tiplerin henüz Roma etkisinde olmamasına rağmen Roma öncesi örnekler ile ilksel görünüşleri açısından istisnai olarak ortak yönleri vardır[253]. Bunlar erken dönem sikkelerinde sıklıkla görülen büyük anıtsal sunaklardı. Parium (Resim 8) ve Mantinea (Resim 9) kentlerine ait MÖ erken 1. yüzyıl bronz sikkelerin arka yüzlerinde söz konusu anıtsal altar tasvirlerinin etkileyici görünümleri yer almaktadır. Bu örnekler yakın doğuya ışık tutan birçok anıtsal altardan birkaçı olması sebebiyle bugün oldukça önem taşımaktadırlar.

Resim 8: Parium Sikkesi

Resim 9: Mantinea Sikkesi

Günter Fuchs, o dönemde sikke ustalarının yapı tipleriyle ilgili tasarımlarında deneyimsiz olduğunu ve belirli bir yapının planını çizme tekniğinden yoksun olduğunu ileri sürmektedir[254]. Ancak erken dönem sikke ustalarının yapıların şeklini tasavvur etme konusundaki başarısızlıkları söz konusu değildir. Aksine yapıların mimari şeklini canlandırma konusundaki başarıları kayda değerdir. Örneğin MÖ 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen iki farklı sikkede çok katlı yapılar şaşırtıcı bir gerçeklikle tasvir edilmiştir (Resim 10). Dikdörtgen planlı ve olağan üstü galeriyle çevrili bu binalar, kubbesiyle oldukça kendine özgü bir yapıdadır. Tarihleri ve özellikleri ne olursa olsun bu örnekler mimari tiplerin Anadolu dışındaki en erken örnekleridir[255].

[253] Ronzevalle 1940: 5.
[254] Fuchs 1969: 3.
[255] Trell 1972: 45-59.

Resim 10: Paestum Sikkeleri

Zaman kavramı, kalıntıları kolayca tanınabilen ve teşhis edilebilen binaların göreceli bir cismidir[256]. Asırlar boyunca Akdeniz coğrafyasındaki antik kentleri ziyaret eden gezginler de Roma Dönemi boyunca birçok antik sikke tasvirine konu olan bu ihtişamlı kalıntıların orijinal görüntülerine şahitlik etmişlerdir. Arkaik Dönem'den Helenistik Dönem'e kadar Grek ve Roma şehir sikkelerine ait betimlerin görünümlerinde çeşitlilik artmaya devam etmiş, tasvirler daha da belirginleşmeye başlamıştır. Bu durum Geç Roma Cumhuriyeti'nin sonuna doğru sikke tasvirlerinde köklü bir değişiklik olarak görülmüş ve MÖ 1. yüzyılın sonundan itibaren ilk kez sikke arka yüzlerinde Roma'nın geçmiş olayları anlatılmaya başlanmıştır[257]. MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından sonra Roma egemenliğinin genişlemesiyle birlikte sikkelerde politik, siyasi ve dini içerikli konuların yanı sıra mimari tipler de çoğalmıştır[258]. Romalıların mimari yapı ikonografisini sikkelerde kullanması Pers sikkelerinden temel olarak çok farklıydı. Çünkü mimari tasvirlerin Roma sikkelerinde kullanılmaya başlanmasından itibaren Geç Roma dönemine kadar, mimari sikke tasvirleri söz konusu yapılara ya politik anlam yüklüyor ya da onları anıtsallaştırıyordu. Tasvirlerin MÖ 1. yüzyıldan itibaren daha geniş bir görsel program çevresinde ele alınması ister devletin desteklediği sanat kapsamında olsun isterse de belirli bir emisyonu oluşturan sikkeler söz konusu olsun Roma sikke repertuarında mimari betimler artık olağanlaşmıştı. Bu nedenle Roma sikke ikonografisine ait çalışmalarda en çok sevilen konuların başında anıtsal tasvirler gelmekteydi. Bu aynı zamanda nümismatikte en çok keşfedilmeye ihtiyacı olan bir konu olma özelliğine sahiptir.

[256] Trell 1976: 9.
[257] Filges 2015: 6.
[258] Trell 1972: 50.

Antik zamanlarda anıtların genel görüntülerinin nasıl olduğunu bilmek için devrin en parlak dönemini tasvir eden sikkelere bakmak gerekir. Mimari tasvirler açısından parlak diyebileceğimiz bu dönem hiç şüphesiz Roma Çağı idi. İhtişamlı yapılara sahip olan Romalılar tüm Akdeniz dünyasında hala varlığını sürdüren mimari yapılarının görkemli birçok örneğine sahipti. Bu yapıların birçoğu arka yüz tipi formlarına sahip sikkelerde görülmektedir. Özellikle Augustus ile birlikte sikke tiplerinin kullanımı hem doğuda hem batıda artmış ve mimari tipte birçok sikke tedavüle sokulmuştur. Bunda Roma'nın o dönemdeki askeri ve politik anlamdaki gelişimi ve yayılımı etkilidir. Buna bağlı olarak Roma sikke sisteminin gelişimi, Roma'nın askeri ve politik gelişimini yansıtmakta olduğu söylenebilir[259]. Mimari tiplerin sikkelerde zenginleşmesi Roma'nın MS 1. ve 2. yüzyıldaki kültürel ikliminin bir sonucu olarak da gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Bu dönemde imparatorun ve imparatorluğun övüldüğü Roma sikkeleri artık kentlerin de övüldüğü bir durum olarak işlevini sürdürmüştür[260]. Çünkü Roma imparatorları ihtişamlı başkentlerindeki bu devasa yapılarından övünç duymaktaydılar. Ayrıca mimari tipteki sikkeler Roma para sistemi içerisindeki en çok rağbet gören grubu oluşturmaktaydı. Bu dönemde eserlerin ve mimari yapıların muazzam sayıdaki çeşitliliği sikkelere kaydedilmiştir. Bluma L. Trell'e göre iki yüzün üzerinde antik yapı Roma sikkeleri üzerine işlenmiş ve Roma dünyası boyunca birçok taşra kenti tarafından yedi yüzün üzerinde farklı tipte mimari sikke basılmıştır[261]. Bu dönemde tapınaklar, altarlar, anıtsal kuleler, sukemerleri, köprüler, bazilikalar, liman yapıları, deniz fenerleri, çeşmeler, köprüler, zafer anıtları ve kent surları gibi antik çağda kentlerin görünüşleri hakkında fikir veren birçok mimari eser sikkeleri süslemiştir. Daha çok kent sikkeleri ile tasdiklenen bu mimari yapılar imparatorluk imgelerinin yanı sıra daha çok yerel karakterler de taşımaktaydılar. Bunlar o dönemlerdeki şehirlerin zenginliğini ve devasa büyüklükteki yapı aktivitelerini resmetmekteydirler.

Roma Dönemi boyunca birçok kent, aralarındaki karşılıklı politik rekabet ve artan lüksün de teşvikiyle birlikte her zaman yeni binalar yapılmış ve eski yapılar görkemli bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemde bir yerleşim birimine Civitas

[259] Baydur 1998: 26.
[260] Filges 2015: 7
[261] Trell 1976: 6.

(Polis) denebilmesi için bazı koşulların yerine getirilmiş olması gerekiyordu[262]. Bu noktada öncelikle bu yerleşim yerlerinde sütunlu caddeler, halk pazarları, su kemerleri, gymnasium, tapınaklar, hamamlar, tiyatro, odeon, stadium ve hipodrom gibi yapıların olması gerekmekteydi. Bunun haricinde kentin savunma zorunluluğu, şehir surlarının da yapımını gerektirmiştir. Bir yerleşimi kent yapan tüm bu mimari ögeler şehirlerin kendi bastıkları sikkelerin arka yüzlerinde kendilerine yer bulmuş ve birer ödeme aracı olmakla birlikte politik ve siyasi propagandaların öncüsü haline gelmiştir. Antik Çağlarda yetenekli zanaatkârlar tarafından Roma yapılarının belirgin tasvirleri sikkelere uygulanmıştır. Roma belki de bununla ilgili en güzel örneklerin verildiği coğrafyadır. Bir Roma sikkesinde bulunan en eski kutsal yapılardan biri MÖ 63-32 yılında L. Scribonius Libo tarafından darbettirilen bir denariusta görülmektedir. Bu sikkenin arka yüzünde anıtsal bir altar yapısı resmedilmiştir (Resim 11). Roma forumundaki anıtsal bir altar biçimindeki bu yapı, Scribonus Libo tarafından restore edildiği için onun adını taşımaktaydı[263]. Ancak bunlar büyük mimari yapılar gibi plan ve lokasyon bilgisi veren yapıtlar değil küçük iddiasız sunaklardı.

Resim 11: Altar Yapısı - L. Scribonius Libo

Resim 12: Venüs Tapınağı - C. Nonianus

Araştırmacı Jane D. Evans'a göre bir Roma sikkesinde tarihlenebilen en erken mimari yapı tasviri MÖ 55'te M. Considius Nonianus[264] tarafından basılan bir denariusta bulunmaktadır[265] (Resim 12). Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait sikkenin arka yüzünde "ERVC" lejandından teşhis edildiği kadarıyla bir dağın tepesindeki tapınak gösterilmektedir ki bu da Sicilya'nın Eryx kasabasındaki ünlü Venüs tapınağını

[262] Doğancı 2007: 107.
[263] Baydur 1998: 20; Fuchs 1969: 71.
[264] Marcus Considius Nonianus: Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde görev yapan bir preator.
[265] Evans 2011: 171.

temsil etmektedir [266]. Sikke, dağın tabanını kuşatan kemerli bir kapıyla özenle hazırlanmış bir sur duvarını göstermektedir. Tasvirde akropolisin zirvesine ise küçük bir tapınak kayalıkların üzerine oturtulmuş olarak gösterilmiştir. Bu durum dağın eteğindeki tapınağın ön cephesini vurgulamakta ve mimari yapıyı somutlaştırmaktar [267].

Mimari sikke tasvirlerinde teşhisi kolay olabilen dünyaca ünlü yapıtar da temsil edilmiştir. Bunlardan birisi antik Roma dünyasının en etkileyici mimari yapıtları arasında yer alan Flaviuslar Amphitiyatrosu, bir diğer bilinen adıyla Colosseum'dur (Resim 13). Colosseum'un inşasına Vespasianus döneminde başlanmış ve yapımı MS 81 yılında İmparator Titus yönetimindeyken sona ermiştir [268]. Bununla ilgili III. Gordianus dönemi bir bronz sikkenin arka yüzünde devasa yapıtın betimi yer almaktadır. Sikke dairesinde yapının kuşbakışı görünümü verilmiştir. Burada oyunları ve dövüşleri izleyen imparator, coşkulu seyirciler, anıtsal giriş kapısı ve güneş tanrısı Helios'un dev bir heykeli resmedilmektedir. Tüm bunlar o dönemlerdeki yapıların görünüşleri hakkında oldukça önemli detaylar sunmaktadır. Esasen mimari betime sahip sikkelerin çok azında bu tip yerler eski görüntülerine veya karakterlerine sahiptir. Bununla birlikte birçok yapı ya tümüyle gözden kaybolmuş ya da orijinal durumları hakkında fikir verebilecek görüntülerinde değişimler yaşanmıştır[269]. Fakat daha detaylı işlenen sikke tasvirlerinde Colosseum gibi dünyaca ünlü mimari yapıtlar kolayca teşhir edilebilmektedir.

Resim 13: Colosseum – III. Gordianus Sikkesi

[266] Baydur 1998: 20.
[267] Evans 2011: 171.
[268] Trell 1976: 8.
[269] Trell 1976: 7.

Tüm bu ilksel örneklerde belirtildiği gibi mimari betimli sikkelerin, imparatorlukların veya devletlerin ticari, ekonomik, politik ve askeri aktiviteleri gibi araştırma konularına kavramsal açıdan katkıda bulunan tarihsel disiplinlerin merkezinde olduğu görülmektedir[270]. Çünkü mimari betimli sikkeler ekonomik, politik, kişisel ve ritüel pek çok boyuta sahip çok yönlü objelerdir. Bu nedenle nümismatik haricinde diğer tarihsel bilim dalları da konuya farklı bakış açılarıyla yarar sağlayabilir. Nihayetinde, antik sikkeler dış dünya ile irtibatsız bir ortamda üretilmiş ve kullanılmış değillerdi. Mimari betimli sikkeler de kendilerini bastıran yönetimin ardından uzun bir süre dolaşımda kaldığından, belki de fonksiyonları bakımından Roma'da yaşayan insanların takdir edeceği kentteki kamusal yapıların birer minyatür anıtları olarak görülmüştür[271].

Severus Alexander'in ölümünden sonra, Roma İmparatorluğu yoğun siyasal ve ekonomik kargaşanın yanı sıra şiddetli bir askeri huzursuzluk yaşamıştır. Bu tarihi koşullar madeni para üretiminin artmasına ve darphanelerin çoğalmasına sebep olmuştur. MS 3. yüzyılın imparatorluk sikkelerinde mimari betimler azalma gösterirken, eyaletlerde bu tipler gelişme göstermekteydi. Mimari tasvirlerin MS 5. yüzyılda Roma sikkelerinden kalkmasına kadar geçen sürede bu betimler sikkelerin arka yüzlerinde sıklıkla temsil edilmiştir. Kullanıcısına kesin ve hassas mesajlar ileten Erken İmparatorluk Dönemi mimari tasvirli sikkelerin aksine Geç Roma Dönemi sikke tipleri daha genel fikirleri ile imparatorluk çapındaki kitlelere hitap etmiştir. Aynı zamanda karargâh kapıları (**Kat. No. 120**) gibi Geç Roma İmparatorluk Dönemi tipleri de Roma sanatının siyasi ve askeri koşullara göre değişen niteliği açısından değerlendirilmiştir. Bu nedenle Roma eyalet tipleri ve İmparatorluk tipleri üzerindeki mimari tasvirlerin nitelikleri arasındaki farklılaşmalar da söz konusudur. Eyalet tipleri resimsel içerik bakımından daha çok yerel kullanıcılara yönelikti. Eyalet sikkeleri, bir başka ifade ile basıldığı kentte tedavüle sokulan kent sikkeleri genellikle o kentteki simgesel anıtların tasvirleri ile sivil kimliği vurgulamaktaydı[272].

[270] Price-Trell 1977: 15.
[271] Elkins 2015b: 321-333.
[272] Elkins 2015b: 321-333.

1.1. Modern Literatürde Mimari Betimli Sikkeler ve Fonksiyonları

Son zamanlardaki araştırmalar, sikkeler üzerinde betimlenen mimari tasvirlerin metodolojik bir şekilde incelendiklerinde bizlere pek çok şey öğretebileceklerini göstermektedir. Doğru yorumlanan sikkeler mimarlık tarihinin sayısız sırlarını gün yüzüne çıkarabilir. Şematik tasarımlarına rağmen bu tip yapıların doğru representasyonları sikkelerin genel hassasiyetlerine şahitlik etmektedirler. Mimari temalı sikke tipleri, bir kült yapısının veya kamu yapılarının o dönemdeki görüntüleri ile birlikte antik dünyanın modern toplumu hakkında bilgilendirme potansiyeline sahiptir. Roma sikkeleri üzerindeki mimari betimler öncelikli olarak kayıp anıtların rekonstruksionları ve orijinal görünümlerinin ortaya çıkması için çalışılmış ve değerlendirilmiştir. Mimari rekonstruksiyonlar için mimari betimli sikkeleri kullanan çalışmalar oldukça yararlı olmakla birlikte, bunlar anıtsal yapıların görsel tasvirlerinden fazlasını sağlamaktadır. Beraberindeki lejandlar ile verilen sikke tasvirleri imparatorluk propagandaları ve portre tipleri gibi tarihsel karakterlerin teşhisi için de önemli birer kanıttır. Bu genel yaklaşımların yanı sıra mimari betimli sikkeler özellikle, kentsel, politik, dini, mitolojik, estetik ve kültürel olarak anıtlara tanıklık eden bir bilgi potansiyeli olarak karşımıza çıkmaktadır[273]. Mevcut araştırmalar bu konuda eksik olsalar da tarihi yapıların ve karakterlerin teşhisi için önemli bir iletişim aracı görevi üstlenen mimari betimli sikkeler, farklı bakış açılarıyla ele alınması gereken geniş bir araştırma potansiyeline sahip konudur.

Ödeme aracı olarak ekonomik değerinin yanı sıra tarih boyunca bir bağımsızlık sembolü, propaganda ve iletişim aracı olan sikkeler aynı zamanda mimari tipleri ile birlikte dönemin sanatını ve estetiğini yansıtan birer eserlerdir. Mesela merkez Roma'da yapılan bir anıtsal yapının eyaletlerde basılan sikkelerde teşhir edilmesi o bölgede yaşayan insanların hiç görmedikleri devasa yapılardan haberdar olmaları anlamına geliyordu. Böylelikle sikkeler antik çağ toplumları için merkez Roma ile eyalaletler arasında bir iletişim aracı olarak politik propagandaların öncüsü olmuştur. Tam da bu konu ile ilgili içeriksel açıdan bilgi sahibi olduğumuz antik sikkelere ait mimari tasvirlerin niteliğini ve fonksiyonlarını MÖ 19/18 yıllarına tarihlenen bir tetradrachmi daha iyi açıklayacaktır (Resim 14). Sikkenin arka yüzü İmparator Augustus'a ait bir

[273] Filges 2015: 2.

zafer anıtını (Arcus Augusti) konu almaktadır. Ephesos darbı bu sikke MÖ 19'da Partların püskürtülmesi anısına ve imparatorun başarısı onuruna Roma'da yapılmış olan bir zafer takıyı temsil etmektedir[274]. Arka yüz tasvirindeki zafer kemeri tasvirinde arşitrav üzerinde; IMP IX TR PO V, niş içinde; S.P.R. SIGNIS RECEPTIS[275] yazıtı okunmaktadır. Sikke betimi attik heykeltıraşlık grubu ile çevrelenen quadriga içindeki Augustus'u teşkil etmektedir[276]. Kemer tek bir nişe sahip ve tepesini imparatorun quadrikasını çeken bir grup at süslemektedir. Diğer figüratif objeler normalde anıtın kendisinde olmayan sembolik aksesuarlardır. Esasen sikkelerdeki zafer kemerleri tasvirlerinin bu tip anıtların güncel yapısı hakkında en az gerçekliğe sahip mimari konular olduğu da unutulmamalıdır[277]. Tasvir edilen zafer takı Ephesos'a ait bir yerel anıt değildir ve Roma'da inşa edilmiştir[278].

Resim 14: Zafer Takı – Augustus Sikkesi - MÖ 19/18

Fred Kleiner bu tasvirin benzer emisyonlarını Kuzey Afrika eyaletlerinden İskenderiye serilerinde de kaydetmiştir[279]. Roma'da inşa edilmiş olan Zafer Takı'nın Asia Eyaleti'nden Ephesos veya Kuzey Afrika'dan İskenderiye gibi kentlerde basılan sikke tasvirlerinde işlenmiş olması İmparatorluğun Doğu eyaletlerindeki insanlar için Partlara karşı Roma'nın önemini ve politik üstünlüğünü tasdik etmektedir. Bu da bir bakıma merkez yönetimin eyaletler üzerindeki siyasi otoritesini ve propagandasını göstermektedir. Bunun da ötesinde Roma'da inşa edilen bir yapının eyaletlerde basılan sikkelerde teşhir edilmesi merkez Roma'daki ihtişamlı mimari yapıların imparatorluk

[274] Fuchs 1969: 40; Franke 2007: 42.
[275] Franke 2007: 87.
[276] Franke 2007: 42.
[277] Fuchs 1969: 40.
[278] Kleiner 1989: 71.
[279] Kleiner 1989: 71.

çapındaki kitlelere tanıtımı için de bir araç olmuştur. Bu durum aslında mimari betimli sikkelerin bu dönemde medya iletişim aracı görevi üstlendiğini de göstermektetir. Bunlar adeta üretildikleri kentsel dünyanın değerlerini, sanattaki ve estetikteki değişimlerini, kentsel yaşamını ve zamanının politik ve kültürel olaylarını yansıtan birer vasiyetnamelerdir.

Mimari yapılar, genellikle hammaddesi bronz olan kent sikkelerinde resmedilmişlerdir [280] . Mimari tasvirler sikkeye uygulandığında yapıların mevcut görünümleri basitleştirilmiş olmasına rağmen antik yapıların görünümleri ile ilgili problemlerin çözümlenmesinde bizlere büyük olanak sağlar. Sikkelerde tasvir edilen yapıların yalnızca küçük bir bölümü günümüzde ayakta durmaktadır. Kalıntılarının bir kısmı veya tamamı mevcut olan binalar ise bizlere gerekli olan ipuçlarını sunmaktadırlar. Yargı süreçlerinde olduğu gibi bu tür konularda da yapıların önemi hakkında hüküm verirken her türlü veri göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak lokasyonları tespit edilememiş birçok yapının tamamlayıcı başka bir kaynağı olmadığı durumlarda, bu yapılara ait mimari tasvirli sikke serilerindeki tüm benzer örnekleri birleştirmek orijinal yapının doğru rekonstruksiyonunu bulmamızda bizlere yardımcı olacaktır[281]. Bunun yanı sıra sikke tiplerinde bazı farklılıklar ve uyumsuzluklar olsa da, tapınaklar veya diğer kentsel yapılar genellikle aslına sadık olarak tasarlanmıştır[282]. Tapınakta bulunan kült heykeli çoğunlukla, tapınağın ön kısmındaki bir dizi sütun içerisinde tasvir edilmiştir. Ancak sikke üzerindeki figürlerin değişken boyutları veya sikkelerin muhafaza koşullarındaki farklılıklar nedeniyle, anıtsal yapıların nasıl resmedildiklerini saptamak her zaman mümkün olmamıştır[283]. Ayrıca mimari sikke tasvirleri, binaların dönemler boyunca geçirdiği onarım evrelerini de gösterebilirler. Bununla ilgili bazı mimari yapılar sikkelerde uzun süre boyunca tasvir edilmişlerdir. Böylelikle eğer belirli bir mimari yapı dönemler boyunca değişim geçirmiş ve şekil değiştirmişse bu değişimleri mimari sikke tasvirleri üzerinde takip etmek mümkün olabilecektir. Buna ilişkin benzer yapılarla ilgili tüm sikke örneklerinin incelenmesi gereklidir. Ancak sikkelerde tasvir edilen mimari yapının hangi tür yapı olduğu anlaşılamayan durumlarda, yapıların teşhisi için nümismatik belgelerin yanı sıra

[280] Price 2004: 296.
[281] Trell 1976: 11.
[282] Kraft 1972: 94
[283] Price 2004: 297.

epigrafik ve filolojik verilerin de toplanması gerekmektedir. Özellikle MS 2. yüzyılın başlarından itibaren yerel tanrıların ve mimari yapıtların çok büyük önem taşıdığı Roma İmparatorluk Dönemi'nde darbedilen sikkeler üzerine güçlü bir yoğunlaşma, tipolojik olarak diğer kentlerdeki antik grupların tanımlanmasında bizlere bilimsel açıdan enteresan bir çerçeve sunmaktadır.

Roma, özellikle İmparatorluk Çağı'nda bünyesinde barındırdığı anıtsal mekânları resmetmeyi bir gelenek haline getirmiştir. Özellikle Doğu Eyaletlerinde üretilen birçok sikke bazı Roma İmparatorluk Dönemi mimari tasarımları için bir proto-tip görevi görmüştür. Bu durum Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde sanatın ve ikonografik içeriğin Cumhuriyet Dönemi'ne göre nasıl dönüşüm ve değişim geçirdiğine dair bazı pratik bilgilere ulaşılmasına izin vermiştir. Mimari sikke tiplerine yönelik bu kapsamlı yaklaşım, mimari sikke tasvirlerinin altında yatan ve Roma sanatını büyük ölçüde etkileyen sosyal, kültürel ve tarihsel eğilimlerin temeli üzerinde durmaktadır. Nathan Elkins'e göre mimari temalı sikke tipleri ile ilgili sosyal ve kültürel sorulara yanıt aranmaya çalışıldığında onları diğer çağdaşı tipler ile birlikte ve belirli bir imparatorun görsel programı kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir [284]. Bu nedenle araştırmalarda bir mimari arka yüz tipinin özelliğini ve ideolojik değerini anlamak için emisyonun basıldığı imparator yönetimindeki görsel programa özellikle dikkat etmek gerekir. Mimari sikke tiplerinin iletişimsel özelliklerini anlamak için diğer sikke tiplerinden ayrı değerlendirmek yerine, aynı imparatorun bastırdığı sikkenin ideolojik programındaki diğer sikke tiplerinin anlaşılması da konuya katkı sağlayabilir. Bir imparatorun politik programında hangi sikke tasvirinin büyük rol oynadığını anlamanın en iyi yöntemlerinden biri ise sikke buluntularındaki nitelikleri incelemektir [285]. Sikke tiplerindeki kişileştirmeler de imparatorun ideallerini ve niteliklerini bizlere iletmektedir. Bu konuda farklı bilim dallarını hedef alan sikke araştırmaları arka yüz tiplerinin birbiriyle olan ilişkilerine ait frekansları ölçmemize izin verebilmektedir. Bu nedenle Roma sikkeleri üzerindeki mimari betimlerin değerlendirilmesi nümismatik, sanat tarihi ve arkeoloji gibi materyal eğilimli bilim dallarının yanı sıra daha geniş tarihsel bağlamlarda da ele alınmaktadır. Bazı durumlarda, mimari tiplerin diğer görsel objelerle karşılaştırılması sikkeler üzerinde

[284] Elkins 2015a: 8.
[285] Elkins 2015a: 9.

görülen tasvirlerin seçimini belirleyen tarihi faktörleri de aydınlatacaktır. Çünkü şüphesiz pek çok faktör sikke üretiminin niteliğini etkilemiştir.

Antik Roma dünyası, farklı etnik ve inançtan gelen nüfus çeşitliliğiyle oldukça büyüktü. İmparatorluğun sınırları içerisinde sikke programına bağlı çeşitliliğin Roma'nın varlığını her yerde göstermek için etkili bir mekanizma olduğu açıkça görülmektedir. Romalılar, bu birleştirici mesajlar içeren mekanizmanın yayılımını sağlamak için bir yandan tanımlanmış ve teşhis edilmiş portrelerden oluşan geniş ikonografisini diğer yandan resmedilen mimari tasvirleri etkili bir biçimde kullanıyordu. Genel yayılımı nedeniyle Roma dünyasındaki iletişim ağı için esas vasıta olan nümismatik materyaller, kısa ve öz açıklamalı birer haber kaynağı olarak mükemmel birer örnektir. Bu nedenle söz konusu sikkelere bakan nümizmatlar veya diğer araştırmacılar için bu durum daha geniş kapsamlı bir anlam ifade etmekteydi. Dahası okunaklık sorunu olmayan küçük bir resimde verilmek istenen mesajlar, burada antik sikkelerin önemini kanıtlamaktadır. Sonuç olarak sikkelerdeki mimari temalı representasyonlar Roma anıtsal yapılarının rekonstruksiyonları için birçok delil sunmakla birlikte görünüşleri kayıp olan anıtların resimleri ve planları olarak değerlendirilmiştir.

2. MİMARİ BETİMLERİN ÇİZİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Sikke sanatkârları darp ettikleri sikkelerde benzer yapıların farklı detaylarını vurgulamışlardır. Çünkü her biri farklı sanatsal zevklere ve değişken bakış açılarına sahiptiler. Bu bağlamda sikkeler üzerindeki mimari tasvirler hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da bu tasvirlerin uygulamasında kullanılan yöntemlerdir. Antik kalıpçılar sikkelerde üç boyutlu yapıları daha küçük olan iki boyuta indirgemek için değişik yöntemler denemişlerdir. Bunu başarabilmek için de çeşitli kısaltmalar ve kurallar kullanmışlardır[286]. İncelenen mimari sikkelerin doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için sikke kalıpçılarının bu uygulama yöntemleri anlaşılmak zorundadır. Sikkenin dili ve gramer özelliklerinin yanı sıra burada bazı nümismatik kurallar da devreye girmektedir. Bu yöntemlerden en sık kullanılanı tapınak sütun sayılarının eksiltilmesidir.

[286] Trell 1976: 10.

2.1. Sütun Eksiltme Yöntemi

Antik sikkelerin özellikle ön cephedeki bazı yapı bölümlerini temsil eden sikke tasvirlerinin gerçeklik konusundaki güvenilirliği analiz edilmeye muhtaçtır. Bu noktada H. Dressel 1906'da sütun sayısı eksiltme yönteminin nümismatik reprezentasyonların standart bir özelliği olduğunu gözlemleyen ilk araştırmacılardan biridir[287]. Susan Handler ise Roma Dönemi'ndeki İskenderiye sikkeleri üzerine kaleme aldığı makalesinde bu yöntemde genellikle kült heykelinin daha anlaşılır bir teşhiri için sütunların azaltıldığını söyler[288]. Eski nümismatik sistemde kısaltılan binanın açıları yeni sistemde sıklıkla vurgulanmaktaydı. Bununla birlike B. Trell, tasvir edilen mimari yapılar hakkındaki potansiyel bilginin aynı yapının farklı sikke serilerindeki temsilleri ile karşılaştırmasından elde edilebileceğini söylemiştir[289]. Bu özellikle imparatorun hükümdarlık yıllarına tarihlenen sikkelerinin bulunduğu doğu eyaletleri için doğru bir metot olmalıdır. Mimari representasyonlar genellikle arka yüzde belirtilen yılın tarihi ile birlikte gösterilmesinden dolayı, tüm tasvir ve figürler her yıl değiştirilebilirdi[290]. Buna göre mevcut sikke serileri ne kadar fazla olursa yapıya ait ek mimari özelliklerin ortaya çıkma şansı da o kadar yüksek olurdu. Bu sistemde sikke arka yüzlerinde görülen tapınak içerisindeki kült heykelini temsil eden figürler, tapınağın ön kısmındaki bir kısım sütun kaldırılarak tasvir edimektedir[291]. Bu kısaltma yönteminin Anadolu'da uygulandığı bölgelerden birisi Ephesos kentidir. Kült heykeli ile birlikte inşa edilen Ephesos'daki Diana Tapınağı, birkaç sikke üzerinde farklı sütun sayıları ile birlikte gösterilmektedir. Mevcut cephelerde en büyük sütun adedi sekizdir. Bununla ilgili örnek teşkil eden ilk serideki tapınak tasvirinde ön cephe sekiz sütunludur ve ortadaki kült heykeline yer açmak için yandaki sütunlar kenarlara çekilip orta sütun aralığı geniş tutulmuştur[292] (Resim 15). Diğer seride ise orta sütunlar kaldırılıp ön cephe dört sütuna indirilmiştir (Resim 16). Görüldüğü üzre normalde ön cephesinde on sütun barındıran Diana tapınağı, kült heykelinin sikke tasvirinde daha geniş temsili için farklı sütun sayıları ile birlikte gösterilmiştir.

---

[287] Dressel 1906: 21-22.
[288] Handler 1971: 59.
[289] Handler 1971: 60.
[290] Sikkelerin darbedilmesi için kullanılan kalıplar eskidikleri gibi yıl boyunca değişebilmekteydi. Buna benzer bir tasarım şeması yıl boyunca takip edilirdi (Handler 1971: 60).
[291] Price 2004: 297.
[292] Gerçekte kült heykelinin tapınağın ön cephesinde değil iç kısmında yani Cella bölümünde yer aldığı unutulmamalıdır.

Resim 15: Diana Tapınağı - Tetrastylos

Resim 16: Diana Tapınağı - Oktastylos

2.2. Arka Yerine Yukarda Yöntemi

Mimari tasarımların çizimi konusunda diğer bir nümismatik kural da Sidon sikkesi üzerinde kullanıma sokulmuştur. Bu yöntemde esasen arka veya yan cephe mimari yapının iç kısmında ya da yukarı kısmında gösterilmekteydi. Bu sikke tasarımıyla ilgili bir Elagabalus serisinin arka yüzünde üç bölümden oluşan Astarte Tapınağı betimlenmektedir (Resim 17). Söz konusu tapınak burada esasen iki sütunun arkasında bulunmaktadır. Burada arka kısımda bulunan bölüm tapınağın üstünde gösterilmiştir. Bu durum nümismatik bir yöntem olan "above instead of behind" yani "arka yerine yukarıda" olarak bilinmektedir[293]. Nümizmatiğin büyüsü sayesinde tapınak ve içindeki figüratif objeler sütunların üzerinde gösterilerek bir anlamda derinlik algısı oluşturulmuştur.

Resim 17: Astarte Tapınağı – Elagabalus Sikkesi

[293] Trell 1976: 11.

Bu kuralların kullanımı sikke ustalarının basit ve sıradan bir işi değildi. Onlar bu yöntemlerin kullanımında, tasvirlerde gizli kalmış detayları ortaya çıkarmak için katı gerçekleri feda ediyordu. Bu noktada benzer tasvirlerdeki sütun sıralarının gerçekte nasıl göründüğü konusundaki düşünceler bir başka çizim yöntemi keşfedilene kadar bu yöntemle keşfedilmeye devam edecektir. Sonuç olarak kullanılan tüm bu yöntemler mimari tasvirli sikkelerde gizli kalmış detayları açıklığa kavuşturmak için oluşturulan metodolojik tekniklerdir.

(ÜÇÜNCÜ BÖLÜM)

BITHYNIA-PONTUS EYALETİ'NDEKİ KENTLERDE DARBEDİLEN MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

Bithynia Bölgesi'nin tarihi ve mimari betimli sikkeler hakkında verilen bu genel bilgilerin ardından bu bölümde antik ve modern literatürden elde edinilen bilgilere göre bölge coğrafyasında mimari betimli sikke bastığı bilinen kentlerin tarihçesi ve sikke darplarına yönelik kısaca bilgilere yer verilecektir. Ardından bu kentlere ait ele geçen tüm mimari betimli sikke tipleri kent sırasına göre detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bithynia Bölgesi'nin kentleri hakkında farklı antik yazarlardan farklı bilgiler elde edinmekteyiz. Clemens Bosch, Strabon [294] , Yaşlı Plinius [295] ve Genç Plinius (Secundus) [296] gibi antik kaynaklardan edindiği bilgilere göre hazırladığı listede 11 Bithynia kentinin ismi geçmektedir[297]. Ancak bahsi geçen kentler Bithynia Bölgesi'nin Helenistik Dönemdeki sınırları idi. İmparatorluk Dönemi'nde MÖ 63 yılında Romalı General Pompeius'un bölgedeki düzenlemelerinden sonra Pontus Krallığı'nın batısı ile IV. Nikomedes'in vasiyeti üzerine ilhak edilen Bithynia Krallığı'nı birleştirmesi sonucu ortaya çıkan yeni Bithynia-Pontus Eyaleti'nden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Yeni kurulan bu eyalette Pontus ile ilintili kentlerden yalnızca mimari tip sikkelere sahip Herakleia Pontika, Tios, Sinope ve Amisos kentleri bulunmaktadır. Bithynia'da sikke darbeden kentler arasında Kios, Apamea, Dia ve Astakos gibi şehirler de bulunmaktadır. Ancak mimari anlamda herhangi bir sikke tipi barındırmadıkları için bu kentler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Buna göre konu kapsamında incelenecek olan Bithynia Eyaleti'ndeki mimari betimli sikke darbeden kentler batıdan doğuya doğru şöyle sıralanmaktadır; Kaisereia Germanika, Kalkhedon, Prusa ad Olympum, Nikaia, Nikomedeia, Prusia ad Hypium, Herakleia Pontika, Bithynion-Claudiopolis, Iuilopolis, Tios, Kreteia-Flaviopolis, Sinope ve Amisos (Harita 7).

[294] Strab. XII. 4.
[295] Plin. Nat. 5.
[296] Plin. Epist. X.
[297] Bosch 1935: 68.

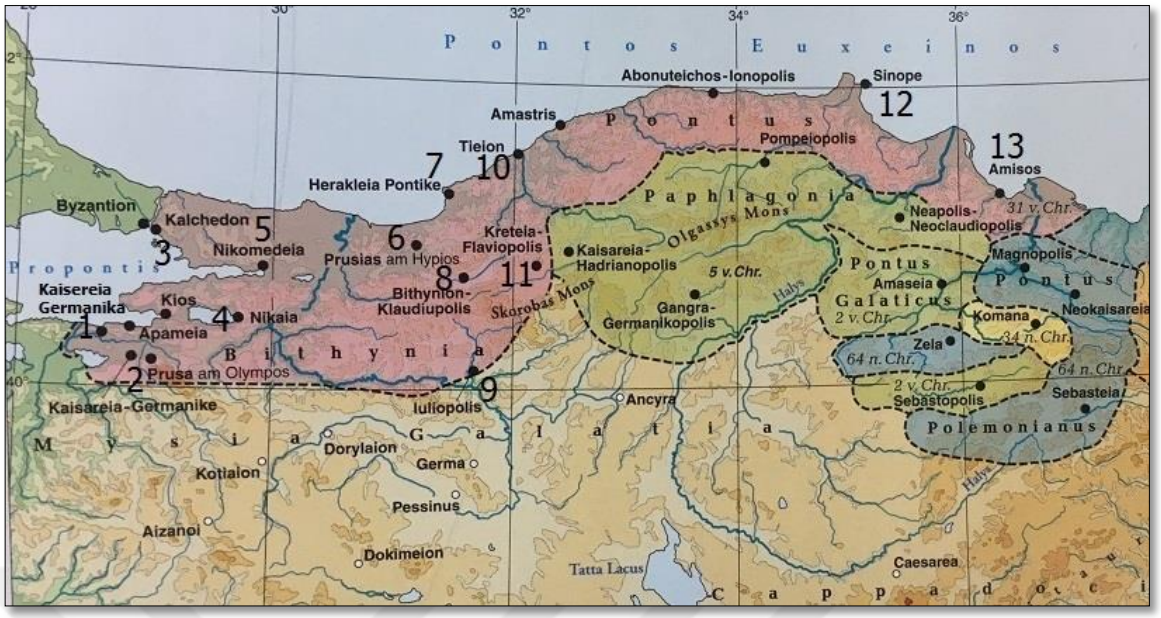

Harita 7: Bithynia-Pontus Eyaleti Kentleri ve Sınırları

Bithynia Krallık Dönemi'nde Nikomedeia, Nikaia, Bithynion, Kreteia, Prusa ad Olympum ve Prusias ad Hypium kentleri sikke basma hakkını elde etmiş olmalarına rağmen bunların hiç biri krallık döneminde sikke basmamıştır[298]. Deniz kıyısında kurulmuş olan Kios ve Kalkhedon[299] ise birer eski Grek kentleriydi ve bu kentler Bithynia Krallık döneminden önce sikke basma hakkı elde etmiştir[300]. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Roma Senatosu yeni kurulan eyaletlere siyasi ve ekonomik açıdan yararlanılması gereken birer unsur olarak bakmıştır. Bu dönemde "Lex Pompeia"[301] ile Civitas yani Polis statüsü verilen Nikaia, Nikomedeia, Prusa ad Olympum ve Bithynion şehirleri sikke darbetmeye başlamışlardır[302]. Bithynia Eyaleti'ndeki bütün kentler MS 3. yüzyılın ikinci yarısına kadar sikke basmaya devam etmişlerdir. Roma eyalet sikkelerinin kalıpları belirli merkezi atölyelerdeki hakkaklar tarafından yapılmaktaydı[303]. Konrad Kraft'ın, Roma eyalet darplarında sikke kalıpları üzerine yaptığı araştırmaya göre Bithynia'da muhtemelen Nikomedeia, Tios ve Herakleia kentlerinde olmak üzre toplam üç atölyede sikke kalıpları hazırlanarak

[298] RG 1908: 218-233, no. 1-42.
[299] Strab. XII 4.3; Plin. Nat. V. 144
[300] RG 1908: 290-297, no. 1-44; RG 1908: 311-315, No. 1-20.
[301] Lex Pompeia; Şehirlerin statülerini, iç teşkilatlanmalarını, anayasaları hakkındaki düzenlemeleri içermektedir. (Doğancı 2005: 37).
[302] Doğancı 2007: 111.
[303] Erol-Özdizbay 2011: 301.

madeni para basılmaktaydı[304]. Buna göre her kentte darphane yoktu. Muhtemelen kentlere özel arka yüz tiplerini de, kentlerin ana tanrılarını pek bilmeyen ve gerçekte olan mimari yapıları hiç görmemiş sikke ustaları tarafından hazırlanmaktaydı.

Bithynia'da sikke basan kentler hakkında verilen bu ön bilgilerin ardından öncelikle Bithynia kentlerinin kuruluş dönemleri, statüleri ve sikke darplarına değinilecek ve ardından kentlerin darbettikleri sikkeler üzerindeki mimari tasvirler incelenip bunlara yönelik düşünceler ve fikirler ileri sürülecektir. Bu kapsamda incelenecek olan kentler coğrafi sıraya göre batıdan doğuya doğru sıralanmış ve bu nedenle öncelik sırası Bithynia-Pontus Eyaleti'nin en batı ucunda yer alan Kaisereia Germanika kentine verilmiştir.

1. KAISEREIA GERMANIKA / KAPANCA

Yakın zamana kadar yapılan araştırmalara bakıldığında lokasyonu tartışmalı kentlerden birisi olan Kaisereia Germanika, Bithynia Bölgesi'nde yer alan kentlerden biridir. Kentin tahmini lokasyonu yaklaşık olarak bugünkü Marmara Bölgesi'nin güneybatısında yer almaktadır. Bu nedenle Kuzey sınırını Propontis, güney sınırını ise Olympos Dağı oluşturduğu düşünülmektedir. Antik yazarlardan çok az bilgi alabildiğimiz kent hakkında, Yaşlı Plinius, "Helgas oppoidum quae Germanicopolis" olarak bahsetmiş ve Rhyndacus ile Apamea arasında bir yerde kurulmuş olduğunu yazmıştır[305]. Yaşlı Plinius, Güney Marmara teritoryumundaki kentler listesinde Kaisereia Germanika ve Daskyleion'u birbirinden ayıran bir sarı nehirden bahsetmiştir[306]. Tarif edilen yer bugünkü Nilüfer Çayı (Odryses) olmalıdır[307]. Strabon ise eserinde bu kentten hiç bahsetmemiştir. Thomas Corsten'e göre Atinalı Quadratus, sürgün edildiği ve tutsak olduğu yılları farklı Bithynia kentlerinde geçirmiş ve Nikomedeia'dan Nikaia'ya sonra sırasıyla Apamea, Kaisereia ve son olarak Apollonia'da vakit geçirmiştir[308]. Bu sıralama tam olarak Nikomedeia'dan Nikaia'ya ve oradan Apollonia'ya giden antik bir rotaya tekabül ediyor olmalıdır. Burada alıntı yapılan iki antik kaynağa göre kentin konumu Apamea ve Daskyleion kentleri arasında

[304] Kraft 1972: 15-20.
[305] Plin. Nat. V 143.
[306] Plin. Nat. V 143.
[307] Corsten 1990b: 43-48
[308] Corsten 1990a: 20.

yer almalıdır. Bu nedenle A. H. M. Jones ve A. D. Macro gibi kentin eyaletin batı sınırındaki Ulubat gölü yakınında kurulduğunu düşünen modern araştırmacılar da mevcuttur[309]. Sonuç olarak antik kaynaklara göre şehrin kesin lokasyonu hakkındaki düşünceler şimdilik tuttarsız ve belirsizdir. Modern araştırmacılardan Kaisereia Germanika'nın lokasyonu hakkında yazılan en önemli makale 1911 yılında Johann Sölch tarafından hazırlanmıştır[310]. Fakat bugün Daskylitis'in doğu sahili yani Bandırma'nın güneyindeki Kuş Gölü civarında kurulduğuna yönelik önerisi mesleki çevreler tarafından şüpheli bulunmuştur. Yakın zamanda Thomas Corsten kentin olası konumunu yeniden açıklamış ve bu kapsamda alternatif bir konum olarak en yakın Yaylacık çevresini önermiştir[311]. Ancak dağınık haldeki birkaç antik mimari parça haricinde onun hipotezi için sağlam veriler yoktur. Bölgede inceleme yapan bir başka araştırmacı ise F. W. Hasluck'tur. Hasluck'un Kaisereia Germanika limanının lokasyonu için bugünkü Trilye'yi (Trigleia) öne sürerken, kentin kurulduğu yer olarak ise Olympos Dağı'nın (Uludağ) eteklerindeki Bursa'nın 15 km. batısında yer alan bugünkü Tahtalı Köyü'nü önermiştir[312].

Kaisereia kenti için en önemli kaynaklardan biri sikkelerdir[313]. Kentte sikke darbı Augustus ile başlamıştır. Augustus döneminde basılan sikkeler üzerinde ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΒΕΙΘΥΝΙΑ yazısı ile görülmektedir[314]. MS 17-19 yıllarında Germanicus doğuya yaptığı ziyaretten sonra kenti yeniden kurmuş ve böylece Kaisereia kenti "Germanika" unvanını almıştır[315]. Bu tarihten sonra basılan sikkeler üzerinde ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΚΤΙΣΤΗΣ lejandı görülmektedir[316]. Kentte sikke darbı Valerianus dönemine kadar devam etmiştir[317]. Bu sikkeler bize Kaisereia Germanika kentinin Yaşlı Plinius'un eserinde belirttiği Bithynia'nın 12 kentinden biri olduğunu göstermektedir. Caracalla sikkeleri üzerinde görülen dağ tanrısı ΟΛΥΜΠΟΣ[318] lejandı Kaisereia topraklarının gerçekten Uludağ'a yakın olabileceğini düşündürse de son zamanlarda yapılan araştırmalar konuya açıklık getirmektedir. Bu konuyla ilgili ilk

[309] Jones 1971: 69; Macro 1980: 673.
[310] Sölch 1911: 325-334.
[311] Corsten 1990a: 19.
[312] Hasluck 1910: 187 vd.
[313] RG 1908: 281.
[314] Haris-Ryde 1980: 877.
[315] Bosch 1935: 68.
[316] RG 1908: 281; Haris-Ryde 1980: 877; Jones 1971: 69; Macro 1980: 673.
[317] RG 1908: 287, No. 40-41.
[318] RG 1908: 283 No.16, Pl. XLIV/11.

olarak modern çağda yapılan araştırmalarla birlikte kentin lokasyonu hakkında önemli detaylar içeren liman tasvirli sikkeler incelenecektir.

1.1. Liman Betimleri

Bölgedeki birçok kentin lokasyonu belirgin olmasına rağmen Kaisereia Germanika'nın konumu yukarıda ana hatlarıyla belirtildiği gibi hala ikna edici bir çözüme kavuşmuş durumda değildir. Kentin konumu hakkında süregelen tartışmalarda önemli bir husus Kaisereia Germanika'nın denize limanı olan bir kentin hinterlandında mıydı yoksa gerçek bir liman kenti miydi sorusudur. Bu noktada liman tasvirli sikkeler Kaisereia Germanika kentinin coğrafi konumuna dair ipuçları sunmaktadır. Bu düşünceler için önemli olan ilk sikke serisi Pescennius Niger yönetiminde darbedilmiştir (**Kat. No. 1**). Benzer tasvirler Septimius Severus (**Kat. No. 2**), Iulia Domna ve (**Kat. No. 3**) zamanında tedavüle sokulan sikkelerde de bulunmaktadır[319]. Tüm liman tasvirli sikkelerin ortak özelliği üzerinde giriş kısmı iki dalgakıran ile çevrili olan dairesel veya omega formdaki liman kompleksinin kuş bakışı görünümünü canlandırmasıdır.

Bu sikkelerin arka yüz betimlerinde bir liman tesisi için gerekli olan önemli ve tipik elemanlar temsil edilmiştir. Sikke tasvirlerindeki liman tesisinin omega forumunda ve kuşbakışı perspektifinden verilmesi liman tesisinin doğal değil yapay olarak inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir[320]. Bazı araştırmacılara göre Pescennius Niger ve Iulia Domna sikkesindeki tasvirlerde bir ticaret gemisi teşhis edilirken, Septimius Severus serisindeki tasvirde ise bir savaş gemisi resmedilmiştir[321]. Ticaret gemisi olduğu düşünülen tasvirde yelkenler indirilmiş, buna karşın savaş gemisi olduğu düşünülen tasvirde yelkenler kaldırılmış şekildedir. Farklı tiplerdeki geminin tasvirleri liman yapısının hem askeri hem de sivil amaçla kullanıldığını düşündürmektedir[322]. Bunun yanı sıra J. Sölch, bu durumun Geç Roma Dönemi'nde Kaisereia Germanika kentine son derece önemli bir statü kazandırdığını da kaydeder[323]. Sikke tasvirlerindeki diğer ortak detaylar arasında liman girişinin karşısına inşa edilmiş bir deniz feneri ve

[319] RG 1908: 281-283.
[320] Lehmann – Hartleben 1923: 249; Kienast 1966: 117.
[321] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 220.
[322] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 220.
[323] Sölch 1911: 327.

üzerinde zafer tanrıçası Nike'nin bulunduğu bir sütun yer almaktadır. Tasvirde limanın kenarında görülen distylos ön cepheye sahip bina bir tapınak izlenimi vermektedir[324]. Pescennius Niger Dönemi'nde basılan sikke tasvirinde sikke ustası tapınak binasının dar ve uzun şeklini vurgulamıştır. Ancak sikkeler üzerindeki kutsal yapıların alışılagelmiş şematik tasvirlerinde belirtilen akroter, kült heykeli ve ön cephe dekorasyonu gibi tipolojik detaylar, eksiktir [325] . Söz konusu tapınak şeklindeki yapı son derece basitleştirilerek köşe sütunları ve çift yüzeyli çatısı (kırma çatı) ile gösterilmektedir. Septimius Severus bronzundaki tasvirde ise bu yapının yalnızca ön cephesi görülmektedir. P. Niger sikkesinde dikkat çeken birşey tasvirde tapınak ön cephesinin arka planında büyük bir çam ağacının gözlemlenmiş olmasıdır. Ancak bunun eğimli tapınağın çatısı mı yoksa gerçekten bir çam ağacının gövdesi mi olduğu belirgin değildir. Tüm bu sikke varyasyonlarında olan ortak figür ise saat 6 konumunda gösterilen hareketsiz bir boğa[326] veya inek tasviridir. Sölch, tasvir edilen ineği basit bir hayvan olarak tanımlarken [327] , Thomas Corsten, kentin yerel kurucu mitine atıfta bulunulduğunu iddia etmektedir[328]. Yaşlı Plinius'un kitabında kent isimlerini anarken burası için "İneğin sakin şehri" [329] diye bahsettiği gözönüne alınırsa Corsten'in açıklaması akla yatkın görünmektedir. Bölgesel bir coğrafi referans noktası olan Septimius Severus serisindeki çam ağacı tasviri ve ineklerin tasviri Kaisereia Germanika'nın aynı çağdaki florası ve faunası ile ilişkili betimler de olabilir[330].

Söz konusu sikkeler Kaisereia Germanika'nın lokalizasyonunu kesin olarak deniz kenarında ya da iç kesimde olduğunu göstermese de, Marmara'daki bir limanla bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir. Karl Lehmann-Hartleben'e göre liman yapısının inşası Roma İmparatorluk Dönemi'nde başlamıştır[331]. Buna karşın Thomas Corsten, liman tesisinin çok daha erken tarihte "Helgas" adı altında kurulduğunu ve ancak Marcus Aurelius döneminde tamamlanabildiğini tahmin etmektedir [332] . Augustus'un yakın arkadaşı Vedius Pollo'nun Kaisereia'da doğması gözönüne

[324] Lehmann – Hartleben 1923: 239; Price-Trell 1977: 40, Fig. 57.
[325] Price-Trell 1977: 16 ff.
[326] Kraft 1972: 196 Nr. 14a. (Kraft burada boğa yerine geyik diye tanımlamıştır)
[327] Sölch 1911: 327.
[328] Corsten 1990a: 20.
[329] Plinius Nat. His. V 143.
[330] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 221.
[331] Lehmann – Hartleben 1923: 249.
[332] Corsten 1990a: 29.

alındığında kentin gerçekten Germanicus'tan önce var olması anlamına gelmektedir[333]. Ancak kentin erken kuruluş tarihini destekleyecek yüzey buluntuları henüz bulunmamıştır. Sikke tasvirlerinin şimdiye kadarki yaygın yorumu limanın ağırlıklı olarak Marmara Denizi'nin iç kısımlarında bulunan göllerden birinde konuşlandırılması yönünde olmuştur [334] . Bununla birlikte Kaisereia Germanika sikkelerinde savaş gemilerinin var oluşu kentin limanının iç kısımda bulunmasını imkansız hale getirmektedir. Bundan ziyade denize daha yakın stratejik noktadaki bir kent yerleşiminden söz edilebilir. Bu noktada Uludağ Üniversitesi tarafından desteklenen "Güney Marmara Sualtı Kültür Varlıkları Envanteri" projesi kapsamında, yakın zamanda gerçekleştirilen bir yüzey araştırması konuya açıklık getirmektedir. Burada yapılan araştırmalar sonucunda koruma duvarlarına ait yapı kalıntıları Marmara Denizine uzanan bir ören yeri kayıt altına alınmıştır. Alan, Mudanya İlçesine bağlı Zeytinbağı Beldesi üzerindeki Kapanca bölgesinde bulunmaktadır. Toplam 238 m. uzunluğunda ve ortalama 8 m. genişliğinde olan koruma duvarı Marmara Denizine uzanan bölümünde kaba ve sertleşmiş taş bloklardan oluşmakla birlikte kıyıdan itibaren yüzeye çıkıldığında düzgün kesilmiş ve temiz işlenmiş blokların bulunduğu da görülmektedir[335] (Resim 18).

Resim 18: Liman Çevresinde Düzgün kesilmiş Taş Bloklar

[333] Sölch 1911: 326.
[334] Sölch 1911: 326; Corsten 1990a, 23.
[335] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 203-232.

Blokların korunan kesitleri, arkasında bulunan araziyi rüzgâr ve yüksek dalgalara karşı korumakta ve desteklemektedir. Yapı taşlarının boyutu da bu yapının önemli ölçüdeki genişliğini, bölgeye iskân etmiş olan balıkçılar için terkedilmiş bir koruma limanı vazifesi olduğunu göstermektedir. Deniz seviyesine göre kayda değer yükseklik farkının yanı sıra limanın orjiinal seviyesinin erozyonla ilgili bir durumla çökmüş olabileceği üzerinde de durulmuştur[336]. Yüzeyde görülen tüm bu yapı elementleri tartışmasız bir şekilde omega formundaki yapay bir liman kompleksini teşkil etmektedir (Resim 19; Çizim 1).

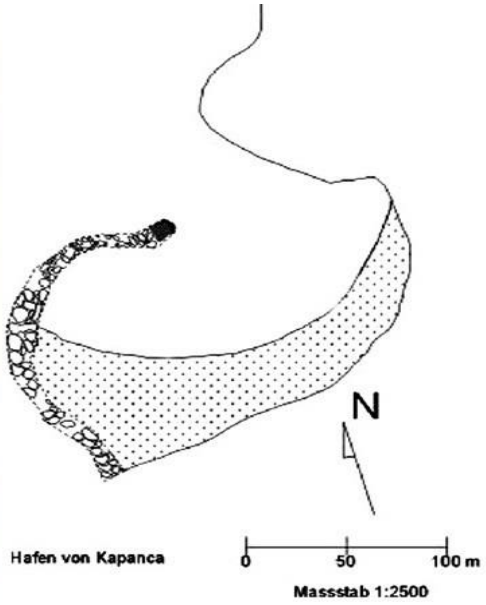

Resim 19: Kapanca Limanı – Fotoğraf Çizim 1: Kapanca Limanı – Kroki

Yüzey araştırmasında hiçbir mimari kalıntı tespit edilememesine rağmen, rıhtımın 500 m batısında ele geçen birçok seramik parçası burada canlı bir yerleşim etkinliğinin olduğunu göstermektedir[337] (Resim 20). Arazi topoğrafyasına bakıldığında söz konusu antik liman kompleksinin bulunduğu yerin bilinçli olarak seçildiği anlaşılmaktadır. Yapının tarihine veya organizasyonuna dair limanın çevresinde bulunan çok sayıdaki keramik ve cam parçası önemli ipuçları sağlamaktadır. Ticari amphoralar ve diğer seramik buluntulara göre ilk yerleşim MS 3. yüzyıla

[336] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 207.
[337] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 208.

tarihlenmektedir. Geç Roma dönemi kırmızı astarlı seramikler, yağ kandilleri ve bir adet cam levha ise MS. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenmektedir[338].

Resim 20: Liman Çevresinde Yoğunlaşan Seramik Parçalar

Buna göre tarihlendirilebilir buluntular dikkate alındığında Kapanca Limanı'nın kullanımı ağırlıklı olarak Geç Roma Dönemine tekabül etmektedir[339]. Sonuç olarak sikkelerde tasvir edilen omega formundaki liman, gözetleme kulesi ve anıtsal yapı buradaki liman tesisinin olası bir planını ortaya çıkarmakta olup burada belirtilen tüm tarihsel, arkeolojik ve nümismatik veriler Kaisereia Germanika antik yerleşim bölgesindeki liman yapısının varlığını desteklemektedir.

1.2. Kent Kapıları / Karargâh Kapıları

Iulius Claudiuslar hanedanı mensubu Romalı General Germanicus ve Vespasian yönetiminde Titus henüz caesarken adına darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde kent kapıları betimlenmektedir (**Kat. No. 5**). Bu tasvirler "iki yanında çift burç bulunan şehir kapısı" olarak da tanımlanmıştır[340]. Burası aralarında üç kapı bulunan dört burçlu kale yapısı olarak da düşünülebilir [341] . Burçların üzerinde mazgallar bulunmaktadır.

[338] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 219.
[339] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 219.
[340] RG 1908: 281.
[341] Anabolu 1952: 233.

Diğerlerinden daha geniş olan orta aralıkta kentin anakapısı bulunmaktadır. Titus sikkesinde burçların arasındaki mesafe daha geniştir.

Şehir surlarına ait kent kapılarını tasvir eden mimari betimli sikkeler aynı zamanda bu şehir surlarının antik yerleşim bölgesinin tam olarak neresinde lokalize olduğu sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bununla ilgili arkeolojik olarak yeterli bilgiler elimizde olmasa da Kapanca limanının havzasında bulunan büyük taş blokları (Resim 21) burada yerleşim kalıntılarına göre yaklaşık 3 metre zemin altına olması beklenen kent surlarının başlangıcını oluşturduğunu akla getirmektedir[342]. Bu alanda gerçekleştirilecek olan bir kurtarma kazısı, genel yerleşim planına ilişkin ilk ipuçlarını edinmemize olanak sağlayabilmekle birlikte burada sunulan hipotezler için de resmi dayanaklar oluşturabilir.

Resim 21: Liman Çevresinde Bulunan Düzgün Kesilmiş Mimari Bloklar

[342] Şahin – Polat – Zimmerman 2011: 223.

1.3. Amphitiyatro / Circus Betimleri

Kaisereia Germanika sikkelerinde bir diğer mimari konu amphitiyatro veya circus tasvirleridir. Bununla ilgili Iulia Domna (**Kat. No. 6**) ve Alexander Severus (**Kat. No. 7**) adına darbedilmiş sikkeler ön cephesi kalkanlarla süslenmiş içi seyirci dolu bu yapıları canlandırmaktadırlar. Alexander Severus sikkesinde tasvirde, solda; bir bereket boynuzu ve üzerinde meşale, sağda ise asa üzerinde bir capricorn betimi görülürken Iuluia Domna serisinde bu figürler bulunmamaktadır. Oturmuş oldukları için sadece bellerine kadar görünen izleyiciler binaya nazaran büyük boyutlu yapılmışlardır. Giriş kapısı veya oturma kademeleri belirgin değildir. İçi seyircilerle dolu yapı sahanın yuvarlaklığına uyarak dairesel bir şekil almıştır. Bu bakımdan amphitiyatroya benzemektedir. Yuvarlak binanın altında bulunan koni şeklindeki işaret ise metadır. Meta, circus ve amphitiyatrolarda sahayı uzunluğuna ikiye bölen spina[343] duvarının iki ucunda bulunup yarışmacıların dönüşünü belirleyen sınır işareti görevi görüyordu. Meta'nın yuvarlak yapı ile birlikte görülmesi Kaisereia Germanika'da amphitiyatronun yanı sıra bir circus bulunduğuna da işaret eder. Circuslar, içinde at ve araba yarışlarının yapıldığı bir tarafı yarım daire şeklinde olan ince ve uzun yapılardır[344]. Bunun en iyi örneği antik Roma'daki Circus Maximus'tur (Resim 22). Söz konusu yapı tasviri eğer bir circus ise antik dünyanın bilinen en ünlü yapılarından biri olan Circus Macimus ile kıyaslandığında son derece basitleştirilerek tasvir edilmiştir. Burada farklı olarak Kaisereia Germanika sikke betimlerindeki meta, sahanın iç kısmında değil, sembolik olarak yapının dışına ve alt boşluğuna yerleştirilmiştir. Bunun nedeni olasılıkla sikke yuvarlağının söz konusu yapının daha detaylı gösterilmesi için yetersiz kalmasıdır. Sikkeler üzerinde betimlenen söz konsu mimari yapının antik yerleşim bölgesinde nerede konuşlandığına ait henüz elimizde herhangi bir delil bulunmamaktadır.

[343] Spina: Roma'da circus veya hippodromu uzunlamasına bölen bir duvar. Obelisk ve başka anıtlarla süslenen bu duvarın uçlarında yarışmacılar dönerdi. (Er 2006: 364).
[344] Er 2006: 252.

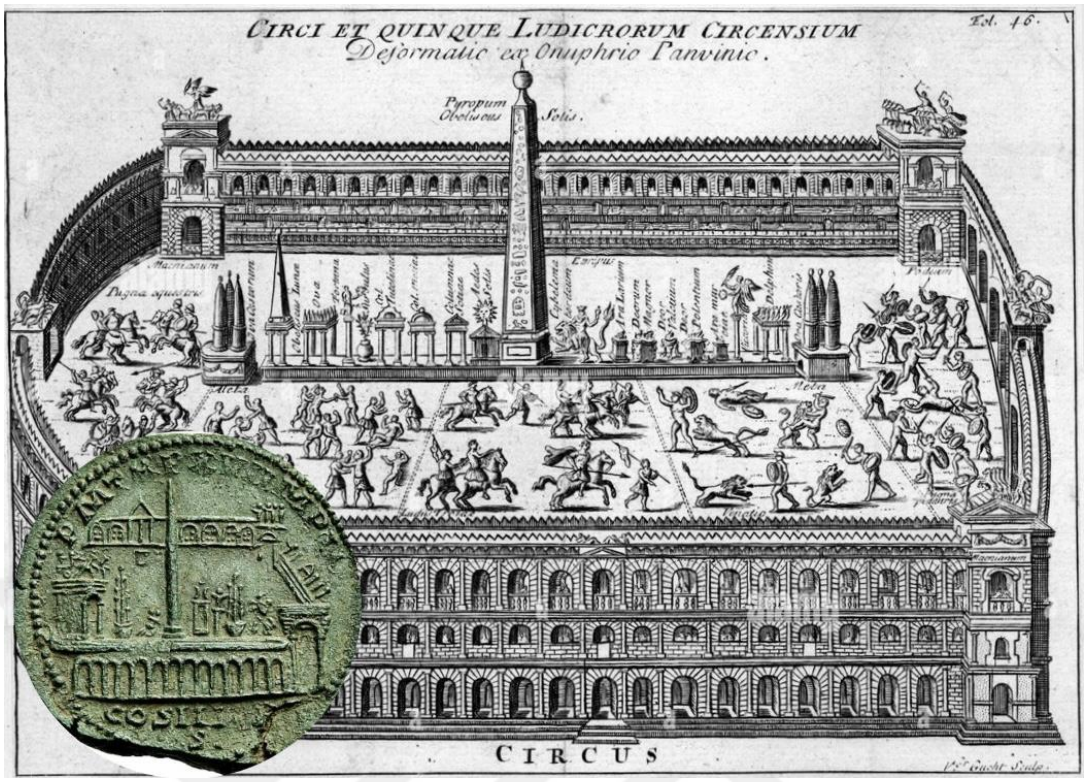

Resim 22: Antik Roma'daki Circus Maximus

1.4. Tapınak Betimleri

Kentteki tek tapınak tasviri ise İmparator Elagabalus adına basılan bir bronz darpta karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 8**). Yapı üç krepisli bir podyum üzerinde ion sütunları ile yükselmektedir. Üçgen alınlığa sahip üst yapıda herhangi bir figür bulunmamaktadır. Geniş bırakılan orta sütunlar arasında oturur vaziyette bir kült heykeli görülmektedir. Sikke tasvirinde kült heykelinin bulunduğu kısım belirgin olmasa da Requeil Général'deki tapınak tanımından anlaşıldığı kadarı ile kült heykeli Zeus'a ait olmalıdır. Bu tanıma göre tapınağın içinde Zeus'a ait kült heykeli sol eliyle uzun bir asaya dayanmış, sağ eli ile belirsiz bir nesne tutmakta ve sol tarafta durmaktadır[345]. Kaisereia Germanika'da darbedilen diğer sikke tiplerinde en çok görülen tanrı betiminin Zeus olduğu[346] göz önüne alınırsa söz konusu tapınak içindeki kült heykelinin de Zeus olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tapınağın konumu hakkında ise henüz herhangi bir kayda değer delil mevcut değildir.

[345] RG 1908: 281 No.11.
[346] RG 1908: 282 No.10, Pl. XLIV/9; RG 1908: 282 No.11.

2. KALKHEDON / KADIKÖY

Kalkhedon kenti Byzantium'un karşısında Bosphoros üzerinde bir Megara kolonisi olarak kurulmuştur[347] (Harita 8). Zira Pomponius Mela'ya göre kentin ilk kurucusu Megaralı Arkhias'tır[348]. Antik kent bugünkü Kadıköy İlçesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Kalkhedon toprakları Nikomedeia'nın batısında olup bir tarafı Propontis'e bir tarafı Pontus Euxenios'a bakıyordu. İlk olarak MÖ 7. yüzyılda kurulduğu söylenen Kalkhedon kenti MÖ 512'de Pers Kralı Darius tarafından ele geçirilmiştir[349]. Daha sonra Herodotos, kentin Attik Delos Birliğine üye olduğunu aktarır[350]. Ayrıca Herodotos, Kalkhedonluların ilk olarak Byzantium'a yerleştiklerini ancak burasını beğenmeyip daha uygunsuz koşullara sahip Asia tarafındaki bir yerde kenti kurmalarını "Körler Ülkesi" olarak nitelendirmektedir[351].

Harita 8: Kalkhedon Antik Kentinin Bölgesel Konumu

Kalkhedon kenti, MÖ 3. yüzyılda Herakleia ve Pontus kralı I. Mithridates ile birlikte I. Seleukos'a karşı yapılan ittifaka katılmıştır[352]. Bu dönem sikkelerinde kentin adı da görülmektedir[353]. Kent, daha sonra Büyük İskender'e tâbi olmuş ve

[347] Strab. XII.4. 2; Thyky. IV.75.
[348] Mela. Chorog. I. 89.
[349] Hdt. V 26.
[350] Hdt. VI 33.
[351] Hdt. IV.144.
[352] Mem. VII 2; XI 2.
[353] RG 1908: 297.

Lysimachos'un da ölümünün ardından MÖ 281'de bağımsızlığını kazanmıştır. Makedonya Kralı V. Philippos'a karşı Roma ile müttefiklik kurmuş ve böylece Roma ile ittifak kuran ilk Bithynia kenti olmuştur[354]. Ayrıca Kalkhedon, V. Philippos'un oğlu Perseus'a karşı yapılan III. Makedonya savaşında, Herakleia Pontika ile birlikte Roma'ya yardımcı destek olarak gemi göndermiştir[355]. MÖ 74 yılında diğer Bithynia kentleri gibi yeni kurulan Roma eyaletine dâhil edilen kent, Pompeius'un Bithynia'daki düzenlemelerinden sonra sikke basan kentler arasına girmiştir[356]. Kalkhedon Roma yönetiminde, özgür ve federatif bir şekilde yönetilmiş ve varlığını bu şekilde sürdürmüştür[357]. Bu haliyle bağımsız ve özgür bir kent olarak eyalet valisinin müdahalesinden bağımsız kendi yasalarına sahipti[358]. MS 258 yılında Gothlar şehri ele geçirip yağmalamışlar ve kent bir daha eski ihtişamlı günlerine dönememiştir[359].

Kalkhedon, Klasik Çağ'dan MS 3. yüzyıla kadar sikke basmıştır. Kentin Roma İmparatorluk Çağı'na ait sikkeleri üzerinde genellikle Apollon betimi, tapınak, tripod, lir gibi çeşitli tasvirlere yer verilmiş ve şehrin ethnikonu sikkeler üzerine ΚΑΛΧΑΔΟΝΙΩΝ şeklinde yazılmıştır[360]. Bunun yanı sıra antik kaynaklara göre Kalkhedon kentinin antik dönemde birden fazla tapınağa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kalkhedonlar tapınağı[361] ve Hestia tapınağından[362] başka kentte Apollon tapınağının yer aldığını kentin sikkelerinden öğrenmekteyiz[363]. C. Bosch, Kalkhedon'daki Apollon tapınımıyla ilgili olarak bu kültün Kalkhedon'a Nikomedeia'dan gelmiş olduğunu söylemektedir[364]. Bunun nedeni ise Nikomedeia kentinin kurulduğu yerde daha önce bulunan Astakos kentinin bir dönem Kalkhedon'dan gelen sömürgecileri barındırmış olmasıdır[365]. Yani iki kent arasında olasılıkla bir kült aktarımı gerçekleşmiştir. Antik Çağ yazarlarının sözünü ettiği tapınaklardan sikke betimlerinde yalnızca Apollon'a adanan tapınak tasvirleri görülmektedir.

[354] Polyb. Hist. XVIII.2.
[355] Liv. 42.56.6; Magie 1950: 1939.
[356] RG 1908: 98: No. 51-54.
[357] Macro 1980: 676.
[358] Doğancı 2007: 156.
[359] Zos. Hist. I. 34. 2; Magie 1950: 704.
[360] RG 1908: 288-289.
[361] Strab. XII 4.2.
[362] Plin. Nat. V: 150.
[363] RG 1908: 307 No.111 PL. XLVIII/22.
[364] Bosch 1935: 269.
[365] Bosch 1935: 269.

2.1. Apollon Betimli Tapınak

Apollon Tapınağı betimi İmparator Elagabalus (**Kat. No. 9**) ve III. Gordianus (Pius) (**Kat. No. 10**) dönemlerinde darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde yer alır. Tanımlayabilmek için arka yüzü daha iyi durumdaki Elagabalus serisini ele alacak olursak; burada tapınağın iki krepisli bir podyum üzerinde, cepheden ve dört sütunlu olarak tasvir edildiği görülmektedir. Üzerlerindeki yivlerin oldukça berligin olduğu görülen sütunlar bir kaide üzerine oturmakta ve başlıkları korint düzenindedir. Entablatürde üçgen formdaki alınlığın altında düz olarak devam eden arşitrav kült heykelinin üzerinde yarım daire bir kemer teşkil etmiştir. Tapınağın sağında ve solunda ΚΑΛ-ΧΑ; altında ise ΔΟΝΙΩΝ lejandı yerleştirilmiştir. Alınlığın eğimli kenarlarına yerleştirilmiş olan antefiksler belirgindir. Apollon'a ait kült heykeli geniş bırakılan orta sütunlar arasında ayakta sola dönük şekilde durmaktadır. Burada Apollon sol eline khlamysini dolamış, sağ elinde bir dalı sunağın üzerine tutarak bir şeyler boşaltır şekilde sunu yapmaktadır. Bugün herhangi bir kalıntısı bulunmayan tapınak ile ilgili her iki sikke tipi de bu tapınağın varlığına işaret etmektedir. Sonuç olarak söz konusu sikkelerdeki mimari tasarıma bakacak olursak Kalkhedon Apollon tapınağı korint düzeninde ve tetrastylos bir ön cepheye sahip yapı idi (Çizim 2).

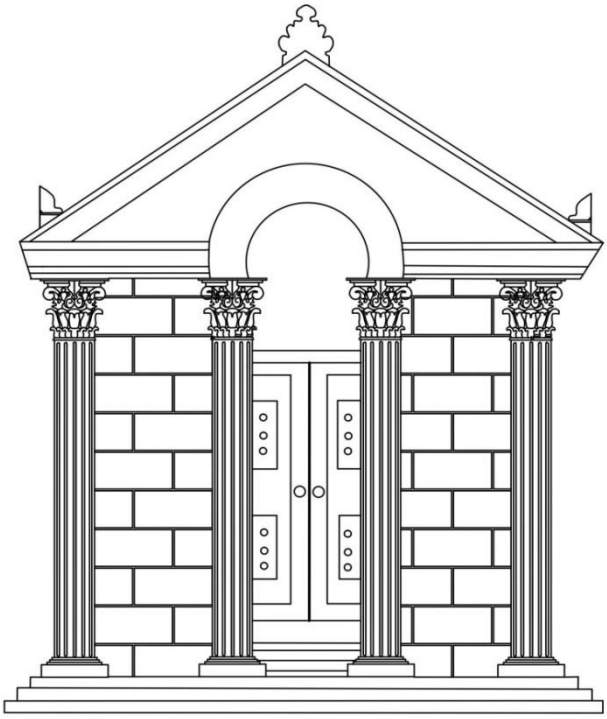

Elagabalus Sikkesi (MS 218-222)

Çizim 2: Sikke Betimlerine Göre Kalkhedon Apollon Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

3. PRUSA AD OLYMPUM / BURSA

Antik Çağ'da Bithynia'nın önemli kentlerinden birisi de Prusa'dır (Harita 9). Prusa kenti Mysia Olymposu'nun (Uludağ) kuzey yamaçlarında kurulduğundan adına Prusa ad Olympum denmiştir[366]. Strabon'a göre Prusa'nın ilk sakinleri Bithynler, Mygdonlar ve Dolionlar gibi Trakya kökenli kavimlerdir[367]. Strabon'un bahsettiği bu yer yaklaşık olarak bugünkü Bursa Hisar bölgesindeki Prusa'nın kurulduğu yerdir. Kuzeyinde ise Propontis'in güney kıyısında yer alan Apamea kenti yer almaktadır. Antik kaynaklarda Prusa kentinden ilk bahseden Yaşlı Plinius ve Strabon'dur. Her iki kaynak da kentin kuruluşuyla ilgili farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Strabon, Prusa kentinin Mysia Olympos'u eteklerinde Kroisos'a karşı savaşan Prusias tarafından kurulduğunu söylerken[368], Yaşlı Plinius ise kentin Hannibal tarafından kurulduğunu iddia etmiştir[369]. Kentin kurucusunun I. Prusias olduğu öne sürülse de yaşadığı dönem (MÖ 243-182) dikkat alındığında Lydia Kralı Kroisos ile aralarında bir savaşın olması mümkün görünmemektedir. Çünkü Lidya kralı Kroisos ile Prusias'ın yaşadıkları dönem arasında yaklaşık 300 yıllık bir zaman dilimi vardır. Bu nedenle Strabon bu açıklamasında bir hata olmalıdır. Muhtemelen bu hikayeyi başkasından duymuş ya da nakletmiş olabilir. Bu durum antik çağda her kentin kendi kuruluşunu bir kahramana dayandırma anlayışıyla da açıklanabilir. Yani Prusa adı esasen Bithynia kralı I. Prusias'dan daha öncesinden gelen bir isim olmalıdır[370]. Konu üzerine araştırmalarda bulunan Mustafa Şahin, "Bursa" adının çok daha erken bir tarihten gelen isim olabileceği üzerinde durmakta ve Asur kaynaklarında "Burushattum", Akkad kaynaklarında ise Prushanda (Bursahanda) olarak geçen kentin Bursa olabileceği önerisinde bulunmaktadır[371]. Bu nedenle Bursa isminin nereden geldiği günümüzde de hala yanıt arayan sorulardan birisidir.

[366] Strab. XII 4.3
[367] Strab. XII 8.10.
[368] Strab. XII 8.10.
[369] Plin. Nat. V. XLIII: 148.
[370] Şahin 2017: 19.
[371] Şahin 2017: 10.

Harita 9: Prusa ad Olympum Antik Kenti Bölgesel Konumu

Uzun süre Bithynia Krallığı'nın en önemli kentlerinden biri olan Prusa, MÖ 74'te IV. Nikomedes'in Krallığını Roma'ya bırakmasıyla birlikte Bithynia Eyaletine bağlanmıştır[372]. Prusa kenti, Romalı komutan Pompeius'un Lex Pompeia'ya dayanarak yeni bir organizasyona tabi tuttuğu 12 Bithynia kentinden birisi olmuştur[373]. Prusa kenti zengin su kaynaklarının yakınında kurulup verimli ovalara sahip olmasına ve ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunmasına rağmen Nikomedeia ve Nikaia ile rakip olamamıştır. Eyalet valisi Genç Plinius döneminde (MS 111-113) bu kent, kütüphane ve hamam gibi yeni binalar inşa edilmesiyle birlikte hızlı bir şekilde gelişmiştir[374]. Buna rağmen Principatus döneminin (MÖ 27 - MS 284) sonlarına doğru Goth kavimlerinin Bithynia kentlerini yağmalamasıyla Prusa ad Olympum da bundan kurtulamamış ve Bizans dönemine kadar hep ikinci planda kalmıştır. Günümüzde bu kentte sur kalıntıları arasında Hisar bölgesindeki yıllardır gelen yapılaşmadan dolayı yoğun bir tahribat söz konusudur. Bu nedenle Helensitik ve Roma Dönemlerinden kayda değer pek az malzeme günümüze gelebilmiştir. Son yıllarda Hisar bölgesinde yapılan çalışmalarda sur kalıntıları arasındaki bazı stel parçaları, çok sayıda seramik, sikke ve cam gibi küçük buluntuların yanı sıra mermer kalıntıları tespit edilmiştir[375]. Bu durum Helenistik ve

[372] Macro 1980: 665.
[373] Doğancı 2005: 35.
[374] Plin. Epist. X 23.
[375] Şahin-Gülsefa 2017: 77-101.

Roma Dönemlerinden kalan devşirme taş malzemelerin daha sonra bina yapımlarında ve surların güçlendirilmesinde kullanılmış olduğunu göstermektedir[376].

Kent, Roma Dönemi'nde MÖ 61-59 yıllarında proconsul görevi yapan C. Papirius Carbo zamanında sikke basma hakkına sahip olmuştur[377] (Resim 23). İmparator Nero dönemine (MS 54-68) kadar sikke darbına ara veren kent, bu dönemde yeniden sikke basmaya tekrar devam etmiş ve İmparator Gallienus (MS 253-268) dönemine kadar sikke darbını sürdürmüştür[378]. Sikkeler üzerinde kentin adı ΠΡΟΥ CAEΩN – ΠΡΟΥ CAEIC ΔIA ΟΛΥΜΠΙΟΝ – ΠΡΟΥ CA şeklinde görülmektedir[379]. Prusa ad Olympum kentinde mimari betimli sikke darbı ilk olarak İmparator Commodus Dönemi'nde görülmektedir[380]. Sikkeler üzerinde mimari betim olarak genellikle tapınak ve thermae tasvirleri bulunmaktadır. Bu sikkelerin tamamı bronzdur. Prusa sikkelerinin mimari tasvirlerine genel olarak bakıldığında cephesi hexastylos tapınak betimlerinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 23: Prusa Sikkesi (C. Papirius Carbo)

3.1. Tapınak Betimleri

Prusa ad Olympum sikke arka yüzlerinde tapınak betimleri İmparator Commodus ile başlamaktadır. Commodus adına darbedilen bir seride hexastylos tapınak ön cephesi görülmektedir (**Kat. No. 11**). Arka yüz tasvirinde tapınak kalın bir stylobat üzerinde ion sütunları ile yükselmektedir. Üçgen alınlık herhangi bir figür içermemektedir. Zira tapınak tasviri oldukça basitleştirilerek gösterilmiştir. ΠΡ – ΟΥ –

[376] Doğancı 2005: 38.
[377] SNG 1944: 584.
[378] RG 1912: 601, No. 184-185.
[379] RG 1912: 574-575.
[380] SNG 1944: 591; SNG 1957: 571; BMC 1889: Pl. XXXV/4.

CAЄΩN lejandı tapınağı çevrelemektedir. Pertinax adına darbedilen bir seride ise yine bir hexastylos tapınak cephesi görülmektedir (**Kat. No. 12**). MS 193'te kısa bir süreliğine tahta geçen Didius Iulianus ve onun öldürttüğü selefi Pertinax adına basılan sikkelerde tapınak tasviri tasarım olarak bire bir aynıdır (**Kat. No. 13**). Burada üçgen alınlığın ortasına bir clipeus (yuvarlak kalkan) ve tepesine akroter yerleştirilmiştir. Tapınak iki krepisli bir podyum üzerinde ion sütunları ile yükselmektedir. Prusa, Iulianus ve ailesi için eyalet sikkesi basan tek merkezdir. Roma'da Iulianus'un yükselişi Suriye'de Pescennius Niger isyanına neden olmuş, ancak bu durum MS Nisan 193'te Bithynia'da Iulianus yükselişinin duyulması ve isyan haberlerinin gelişi arasında iki veya üç hafta kadar sürebilmiştir[381]. Söz konusu bu sikkeler de bu kısa zaman dilimi içerisinde basılmıştır[382]. Septimius Severus adına darbedilen bir diğer sikkede ise aynı tapınak farklı bir ön cephe özelliğine sahip olarak karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 14**). İki krepisli podyum üzerinde yükselen tapınağın orta sütunları üzerinde kemerli bir geçiş kısmı bulunmaktadır[383].

Cephesi altı sütunlu tapınak tasvirleri İmparator Caracalla ve Macrianus dönemlerinde darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde görülmeye devam etmektedir (**Kat. No. 15-16**). Her iki sikke tasvirinde de tapınak kompozisyonu olarak bir farklılık görülmemektedir. Iulia Maesa adına darbedilen bir bronzdaki tapınak tasvirinde farklı olarak krepis sayısı belirtilmemiş ve lejand ΠPOY – CAЄ – ΩN şeklinde sikke dairesine tapınağı çevreleyecek şekilde yerleştirilmiştir (**Kat. No. 17**). Tapınak tasvirli Prusa sikkelerinde içerisinde kült heykeli figürü bulunan tapınak betimleri de vardır (**Kat. No. 18**). Buna örnek teşkil eden bir Iulia Paula sikkesinden anlaşıldığına göre Prusa'da bir Zeus tapınağı olmalıdır[384]. Bu sikkedeki tapınak tasvirinde geniş tutulan orta sütun aralığında oturur halde, sola dönük bir kült heykeli; sol elinde asa, sağ elinde ise bir patera tutmaktadır. Atribülerinden ve duruş özelliklerinden anlaşıldığı kadarı ile kült heykeli Zeus'a aittir. Zira Zeus kentin baştanrısı olduğu için Prusa sikkelerinde birkaç Zeus betimli sikkeler üzerinde "Prusa Zeus Olympios'un Onurlu Vatandaşları"

[381] Sear 1982: 196.
[382] Didius Iulianus, Pertinax'tan sonra imparatorluk tahtını yasalara aykırı bir şekilde, kendisini imparator seçmeleri karşılığında preator muhafızlarına para vaadinde bulunarak elde etmiştir. Bu, İmparatorluğun öylesine öfkesini uyandırdı ki, üç il valisi aynı anda imparatorluğunu ilan etti. Bunlar arasında Didius Iulianus çok az desteğe sahip olmasına rağmen, Prusa adına sikke basmıştır (Sear 1982: 197).
[383] Trell 1972: 52.
[384] RG 1912: 593, No. 130, Pl. CI/35.

anlamına gelen ΔΙΑ ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΠΡΟΥCΑΕΙC[385] lejandı sıkça görülmektedir[386]. Zeus, tapınağın alınlık kısmı silinmiş olduğundan dolayı pek seçilememektedir, ancak orta sütunlar üzerinde bir kemerli geçiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni de Septimius Severus sikkesinde olduğu gibi devasa boyuttaki kült heykelini tapınak ön cephesine daha orantılı olarak yerleştirmek olabilir. Ancak diğer hexastylos tapınak tasvirlerinin genel kompozisyonu dikkate alındığında Zeus tapınağının orijinal rekonstrüksiyonunda böyle bir kemerli geçiş olmadığı düşünülmektedir (Çizim 3). Cephesi altı sütunlu tapınak betimleri İmparator Commodus'tan Severuslar hanedanlığının son üyesine kadar geçen zaman diliminde görülmektedir. Bunların tamamı hexastylos düzendeki tapınak cephelerini oluşturmaktadır. Ancak bunlarda herhangi bir kült heykeli mecvut değildir. Bu nedenle kent sikkelerinde başka hexastylos tapınak bulunmadığına göre bunların da Zeus tapınağını temsil ettiği düşünülebilir.

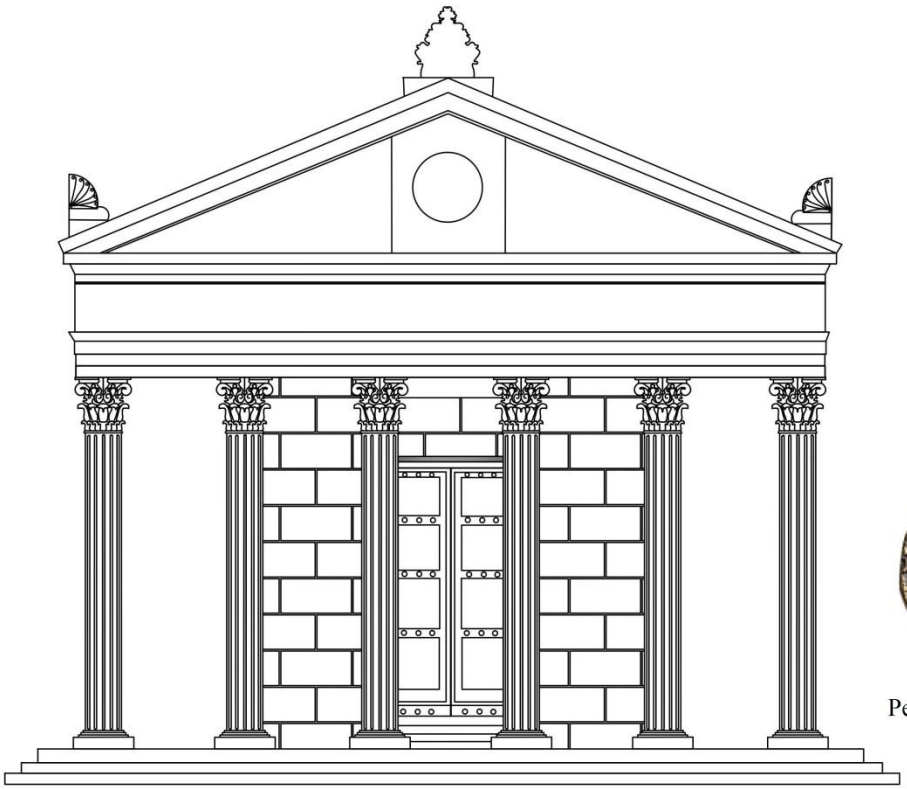

Pertinax Sikkesi (MS 193)

Çizim 3: Sikke Betimlerine Göre Prusa ad Olympum Zeus Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

[385] Leschorn- Franke 2002: 92, 251.
[386] RG 1912: 577, No. 7, Pl. XCIX/7.

Prusa ad Olympum kentindeki sikkelerde resmedilen tapınak tasvirlerinin sonuncusu İmparator Geta [387] (**Kat. No. 19**) adına basılan bir bronz sikkede görülmektedir. Sikke tasvirinde yuvarlak bir tapınağın önünde bulunan küçük bir sunak ve bunun önünde libasyon yapan giyimli erkek figürü resmedilmektedir. Tapınak betimi sikke dairesinin sol kısmında yer almaktadır. Yüksekçe bir stylobat üzerine oturan yarım daire biçimli bir revakla süslenmiş yuvarlak tapınağın üst yapısında çatı koni şeklinde yükselmektedir. Tapınak binası perspektif açıdan gösterilip tam olarak cepheden tasvir edilmiş değildir. Tapınak tasvirinde yapının görünen kısmında toplam beş adet sütun bulunmaktadır. Perspektif kurallara göre görünmemesi gereken diğer yüzde 7 sütun olduğu düşünülürse yuvarlak tapınak toplamda 12 sütunlu olduğu tahmin edilebilir. Yuvarlak kemerle sonlanan sütun aralığının diğerlerinden daha geniş tutulması tasvirin böyle sonuçlanmasına sebep olmuş olabilir. Bu şekilde bir tasarım yapıyı daha belirgin kılmak için yapılmış da olabilir. Üzerlerinde kıvrık arşitrav taşımalarıyla aralarından geçit verdikleri anlaşılan iki sütun merdivenin tam hizasında gösterilmiştir. Tapınağın düzeni belirgin değildir. Tapınağın önünde bir sunak ve boyutu hemen hemen tapınağa eşit olan olasılıkla askeri giyimli bir erkek figürü bulunmaktadır. Figür, başı sola doğru, ayakta ve cepheden görülmekte, sol elinde bir asa ve sağ elinde belirsiz bir nesne tutarak önündeki sunağa doğru libasyon yapmaktadır. Sunak küçük oval formlu ve üzerinde bir alev yanmaktadır. Sunağın hemen dibinde ise olasılıkla kurbanlık öküz başı ve bacakları bulunmaktadır. Tapınak ve kült figürü arasındaki boşluğun arka planında yüksekçe bir ağaç resmedilmiştir. Bunun üzerinde kanatlarını açmış şekilde ağaca konmaya hazır bir kartal figürü yerleştirilmiştir. Sikkede yer alan figürünün ikonografik özellikleri ve "Kentin Kurucusu Prusias" anlamına gelen TON KTICTHN ΠPOYCAЄIC [388] lejandı kült heykelinin I. Prusias'a ait olduğuna işaret etmektedir. Tasvirde arka planda bir kartal figürünün bulunması da tapınağın olasılıkla Zeus'a adandığına işaret etmektedir. Zira Prusa ad Olympum sikkelerindeki tapınak tasvirlerinde daha önce de gördüğümüz gibi sadece Zeus figürü bulunmaktadır. Ancak bu sikkedeki tapınak tasviri diğer tapınakların aksine yuvarlak planlı olarak tasarlanmıştır. Sonuç olarak Iulia Paula ve Geta bronzu dikkate alınırsa Prusa ad Olympum kentinin mimari betimli sikkelerinde tanrı betimi

[387] RG 1912: 591, No. 57, Pl. CI/22.
[388] Leschorn- Franke 2002: 181.

olarak Zeus'un hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sikke betimleri Zeus'a adanmış iki farklı planlı tapınağın varlığına işaret etmektedir.

Prusa kentindeki tapınağın varlığı hakkında yazılı kaynaklardan yalnızca Genç Plinius'un mektuplarından referans alabilmekteyiz. Genç Plinius, Traianus'a yazdığı bir mektupta Prusa kentinde bakımsızlıktan yıkılmış, sütunlu bir evin avlusunda bulunan bir vasiyetin koşulları gereğince İmparator Claudius için tapınak yapılmasının buyrulduğunu belirtmiştir[389]. Buna rağmen aynı mektupta bu tapınağın gerçekten yapılıp yapılmadığına net olarak değinilmemiştir[390]. Claudius Polyaenus adlı bir vatandaş, kendi evini İmparator Clauidus'a miras olarak bırakmış ve bu evinin avlusunda imparator adına bir tapınak yapılmasını vasiyet etmiştir[391]. Yine Plinius'un bildirdiğine göre ev onun zamanında yıkıntı halde olduğu için İmparator Traianus'un adına buraya bir hamam inşa ettirmeyi düşünür[392]. İmparator Traianus bu önerisini kabul etmiştir. Ancak Claudius adına yapılan tapınak yıkılmış olsa bile ona tapınılması için ayrılmış özel bir alan olduğunu da belirtir[393]. Buna göre hamam yapısının olduğu yerde muhtemelen bir imparator tapınağı da bulunmaktaydı[394]. Ancak günümüze kadar bu tapınağın varlığına delil oluşturacak herhangi bir somut bir kanıt elde edilememiştir. Mevcut bu verilere göre Plinius'un mektuplarında bahsi geçen imparator tapınağının Prusa sikke tasvirlerindeki Zeus tapınağı ile aynı olduğu konusunda bir kanaate varmak zordur. Bu durum ileride bölgede gerçekleştirilecek olan arkeolojik kazı ve araştırmalar neticesinde aydınlığa kavuşabilecektir.

3.2. Thermae Betimi

Prusa ad Olympum sikke betimlerine göre tapınakların yanı sıra kentte var olduğu düşünülen bir diğer mimari yapı Thermae'dır. Bununla ilgili Iulia Mamea (MS 180-235) adına darbedilen bir bronz sikkenin arka yüzünde dört sütunlu giriş kapısı, kırık bir arşitrava sahip ve üçgen alınlık taşıyan bir yapı cephesi resmedilmiştir (**Kat. No. 20**). Karşılıklı uzanmış yatan iki kadın figürü binanın önüne yerleştirilmiş ve

[389] Plin. Epist. X 70-1.
[390] Bengisun 2010: 35.
[391] Plin. Epist. X 70-1.
[392] Plin. Epist. X 71.
[393] Plin. Epist. X 71.
[394] Erol-Özdizbay 2011: 263.

bunların arasında ağızlarından sular akan, dışarıya doğru eğimli testiler vardır. Tasvir tetrastylos tapınak cepheleri ile benzerlik gösterse de testileri, akarsuları ve kadın figürleri sebebiyle tamamen farklı bir özellik taşımaktadır. T. Reinach ve Christian Marek bunların nehir tanrıçalarını (Hypios) temsil ettiğini ve yapının tetrastylos bir ön cepheye ait MS 3. yüzyıl imparatorluk hamamı olabileceği üzerinde durmuştur[395]. Nitekim Imhoof-Blumer "Fluss und Meergötter auf Griechen und Römischen Münzen" adlı makalesinde söz konusu sikkedeki kadın figürlerinin pınarların başında oturan Nympheler olduğu sonucuna varmıştır[396]. Bu konuda en akla yatkın fikir Louris Robert'te ait olmalıdır. Yazıtlardan faydalanan Robert, Çekirge kaplıcalarının Romalılar döneminde büyük bir şöhrete sahip olduğunu ileri sürerek Nymphelerin sıcak su kaynaklarını temsil ettiğini ve yapının da Thermae olarak tanımlanması gerektiğini vurgulamıştır[397]. Gerçekten de antik yazarların ve modern kaynakların bize aktardığı bilgilere bakılırsa sikkede tasvir edilen bu yapının anıtsal boyutlarda bir Roma hamamı olan Tharmae olması kuvvetle muhtemeldir.

Yapının fonksiyonu ve lokasyonu hakkında Bursalı hatip ve yazar Dion Chrysostom (MS 40-120) bazı ipuçları vermektedir. Dion Chrysostom, yaşadığı dönemde Bursa'da eski yapı ve kutsal alanların yıkılarak sütunlu giriş kapıları ve su kemerleri gibi yeni yapılarla kentin donatıldığına değinmiştir[398]. Genç Plinius ise Traianus'a yazdığı mektuplarda Prusa'ya yeni bir hamam yapısının gerekliliğinden bahsetmektedir[399]. Bu mektupların birinde burada harabe ve çok eski bir hamam yapısı olduğunu ve bu yüzden bir yenisinin yapılması gerektiğini İmpararto'a belirtmiştir[400]. Traianus'un Plinius'a cevaben yazdığı mektupta da bu hamamın zorunlu amaçlar için ayrılan gelirden daha fazla harcamamaları koşuluyla yapılmasına izin verdiği anlaşılmaktadır[401]. Yapının varlığına yönelik tüm bu bilgiler yola çıkılarak bu yapının olası lokasyonunun, bugün Bursa'nın kuzeybatısında, ovadan yaklaşık 100 metre daha yukarıda olmak üzere günümüzde Çekirge semtinde olabileceği düşünülmektedir[402].

[395] RG 1912: 595; Marek 2003: 80.
[396] Imhoof-Blumer 1923: 173-421.
[397] Robert 1946: 94-102.
[398] Dion Chr. XXXVIII 36.
[399] Plin. Epist. X 49.
[400] Bengisun 2010. 34.
[401] Plin. Epist. X 24.
[402] Şahin 2015: http://www.yenidonem.com.tr/yazarlar/mustafa-sahin-70/prusa-ad-olympum-dan-bursa-ya-1226.html (13.12.2018)

Yapının varlığını vurgulayan söz konusu mimari betimli sikke, yapının tamamlanmasından sonra bu yapıyı ölümsüzleştirmek üzere darbedilmiş olmalıdır.

4. NIKAIA / İZNİK

Günümüz İznik sınırları içerisinde yer alan antik Nikaia kenti, Askanius (İznik) gölünün doğu ucunda Sangarius (Sakarya) ırmağının 25 km. batısında yer almaktadır. Antik kaynaklara göre burası daha önce Olbia olarak adlandırılmaktaydı[403]. Bithynia Bölgesi'nin en önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Nikaia kentinin toprakları, antik çağda Askanius gölünün çevresindeki bölgeye ve güneydoğuya doğru uzanan geniş ve verimli ovaya yayılmaktadır[404]. Helenistik Dönem'in özelliklerini günümüzde de yansıtmaya devam eden kent planı, merkezde birbirini dik olarak kesen iki ana yoldan ve dört ana giriş kapısından oluşmaktadır (Harita 10). Öyle ki Strabon'a göre gymnasionun ortasına konan bir taştan kente ait dört kapı da görülebilmekteydi[405].

Harita 10: İznik - Nikaia Kent Planı

[403] Plin. Nat. V 143.
[404] Strab. XII 4. 7.
[405] Strab. XII 4. 7.

Kentin ilk sakinleri Makedonyalı Bottiaialılar olmuştur. Sonrasında Mysialılar bölgeye yerleşmiş ve Bottialıların kurduğu Olbia şehrini yıkmışlardır[406]. Stephanos, burasının önceleri Helikore veya Anchore, sonrasında ise Antigoneia olarak adlandırıldığını söylemektedir[407]. Helikore ve Anchore sarmaşığı bol, bağı bol anlamlarına gelmektedir[408]. Bunun yanı sıra Nikaia halkının, yaşadıkları şehri "Nikaieeus veya Nikaeus olarak adlandırıldığı da söylenmektedir (Step. Byzas.). Strabon'a göre ise, Büyük İskender'in ölümünden sonra Philippos'un oğlu Antigonos tarafından burası zaptedilmiş ve Antigoneia adıyla kent yeniden kurulmuştur[409]. Sonrasında Antigonus'un ölümüyle Lysimachos kenti ele geçirmiş ve burayı karısına ithafen Nikaia olarak adlandırmıştır[410]. Sencer Şahin tarafından incelenen Hadrianus Dönemi bir sunu yazıtında Nikaia için "Dionysos ve Herakles'ten gelen bir kent" ifadesine rastlanılmaktadır[411]. Nikaia kentinin kökenine dair geçen bu iki Yunan tanrısı bir tesadüf değildir. Mitolojiye göre Dionysos'un Sangarius ve Kybele'nin Nikaia adındaki kızlarına âşık olduğu ve onun adına ithafen bu kenti kurduğu söylenmiştir[412]. Öte yandan Dion Chrysostom da Herakles'i kentin kurucusu olarak göstermiştir[413].

MÖ 66'da Roma senatosunun doğuda özel bir yetkiyle görevlendirdiği Pompeius'un MÖ 63'te Pontus'un batısını bu bölgeye eklemesiyle Bithyia-Pontus Eyaleti'nin önemli kentinden biri olan Nikaia[414], Mithridates savaşları sırasındaki tutumu nedeniyle Pompeius tarafından cezalandırılmıştır[415]. Bu aşamadan sonra Nikaia kenti Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomedeia ile birlikte politik ve ekonomik bir rekabete girmiştir. Ancak Nikomedeia'nın önemli bir limana sahip olması ve başkent olmasından dolayı Nikaia'ya göre daha avantajlı bir konumdaydı[416]. Nikaia kenti ise liman ticaretini ve haberleşme faaliyetleri açısından Askania gölünün güney kıyıları boyunca uzanan bir yol ile Kios'a bağımlı idi[417]. Nikaia kenti, içinde bulunduğu konum itibarıyla antik çağda önemli bir ticari potansiyele sahip kentler arasındadır. Hem

[406] Plin. Nat. V XLIII 148; Stephanos Byzantios, Nikaia.
[407] Strab. XII 4. 7.
[408] Şahin 1987: 373.
[409] Strab. XII 4. 7.
[410] Strab. XII 4. 7.
[411] Şahin 1987: 370.
[412] Mem. XXVII. 9.
[413] Dion Chr. XXXIX 8; RG 1910: 405, nr. 54-55
[414] Macro 1980: 665; Frank 1927: 150.
[415] App. Civ. V 139.
[416] Doğancı 2007: 71.
[417] Magie 1950: 305; Storey 1998: 35.

kuzeye hem güneye doğru giden Sangarius nehri bu bölgede aynı zamanda doğal bir yol işlevi görmüştür.

Kente Augustus döneminden itibaren "ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ" (Metropolis) unvanı da verilmiş[418] ancak Niakaia bu unvanı zamanla başkent Nikomedeia'ya kaptırmıştır[419]. Strabon kenti Tiberius döneminde "μετροπολισ" olarak tanımlamaktadır[420]. Lefke Kapı'daki Hadrian yazıtının okunan kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla bu unvan şehre Roma Senatosu'nun kararları uyarınca verilmiştir[421]. Nikaia bu unvanı sikkeler üzerinde birkaç örnek [422] dışında pek kullanmasa da yazıtlar üzerinde kullanmaya devam etmiştir[423]. İmparator Nero döneminde Koinon Bithyniae adına kentte kutlamalar ve oyunlar gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir[424]. Koinon Bithyniae bir kent bayramı olmayıp tüm Bithynia şehirlerinin Millet Meclisi tarafından müşterek olarak, çoğunlukla Bithynia'nın merkezi olan Nikomedeia'da ve istisnai olarak Nikaia'da düzenlenirdi[425]. Bunun yanı sıra Lefke Kapı Hadrian yazıtından anlaşıldığı kadarıyla Nikaia kenti Hadrianus Dönemi'nden itibaren "Neokoros" unvanı alarak "Roma'nın dostu ve müttefiki" konumuna yükselmiştir[426]. Sencer Şahin buna kanıt olarak Lefke Kapı üzerindeki yazıtlardan 5a numaralı yazıtın yeniden ve düzeltilerek okunuşunu göstermektedir. Burada ikinci satırında Nikaia'nın bugüne kadar kayıp olan ve ceza olarak geri alınmış unvanı "νεο(κο)ροσ" sözcüğü kazınan taş üzerinde bıraktığı harf kalıntılarından açıkça okunmaktadır[427]. Bu konuda Barbara Burrel, Nikaia'nın darbettiği sikkelerde bu unvana rastlanmadığını söylese de [428], istisna olarak Gordian'ın sikkelerinden birinde "ΝΕΩΚΟΡΩΝ-NIKAIE-ΩΝ" lejandı görülmektedir[429]. Sikkenin bu yazıtı kentin en azından İmparator Gordianus (MS 238-244) yönetimine kadar bir süre "Neokoros unvanına sahip olduğuna ilişkin bir belge niteliği taşımaktadır. Esasen MÖ 29 yılında İmparator Augustus'un, Nikaia'da Romalı vatandaşlar için Roma ve Iulius Caesar adına bir tapınak yapmalarına izin vermesi ve bu iki tanrı kültüne karşı

[418] Dräger 1993: 239.
[419] Wilson 1961: 94.
[420] Strab. XII 4. 7.
[421] Şahin 1978: 92.
[422] RG 1910: 406, no. 61; RG 1910: 519, no. 31.
[423] IGR III 1964: 37.
[424] Dräger 1993: 239.
[425] Bosch 1948: 328.
[426] Donaldson 1965: 135-139; Şahin 1978: 91.
[427] Şahin 1978: 89, Lev. III Res. a)
[428] Burrel 2004: 164-165.
[429] RG 1910: 486, No. 646 Pl. LXXXIV/31.

saygılı olmalarını emretmesi[430] aynı zamanda bu kente "Neokoros" unvanı taşıması hakkını da beraberinde vermiş oluyordu.

Yine Roma İmparatorluk devrinde Nikaia kenti "Πρωτη Της Επαρχιας" (Kentlerin Birincisi) unvanı ile de anılmaya başlamıştır[431]. Bu unvan festivallerin anısına basılan bronz sikkeler üzerinde de görülmektedir[432]. Nikaia'da "Bithynia'nın Birinci Şehri" yazılı bronz sikkelerin basılıp dağıtılması bir nevi Nikomedeialılara olan husumetin ve rekabetin bir sonucu idi. Bu da aslında sikkelerin Antik Çağ'da bir propaganda aracı olarak kullanıldığını gösteren deliller arasındadir. Bu iki kent için uygun görülen sıfatlar aslında imparatorun bu kentlere verdiği değerin ve saygının da birer göstergesidir. Ancak daha sonra tüm bu unvanların Nikaia kentinden Septimius Severus tarafından geri alındığı da unutulmamalıdır. Buna sebep olan durum P. Niger ve Septimius Severus arasında gerçekleşen savaşta sırf rakibi Nikomedeia'nın Severus'u desteklemesinden dolayı misilleme olarak Niger'i desteklemesiydi. Niger'in Issos yakınlarında bozguna uğratılması[433] üzerine Septimius Severus, Cassius Dio'dan öğrendiğimiz kadarıyla bazı şehirleri ödüllendirirken bazı şehirleri cezalandırmıştır[434]. Kuşkusuz bu cezalandırılan kentler arasında Nikia da vardı. Özellikle şehrin giriş kapılarında yazıtlarda geçen Nikaia'nın "μετροπολις, νεοκορος, Πρωτη Της Επαρχιας" gibi oldukça önemli unvanlar tümüyle çıkarılmış ya da silinmiştir[435].

Nikaia kentinin otonom sikkeleri MÖ 1. yüzılda Proconsul C. Papirus Carbo ve C. Vibius Pansa zamanında darbedilmiştir[436]. Bu dönemde Lex Pompeia ile civitas yani polis statüsü verilen kentlerden biri olan Nikaia sikke darbetmeye başlamıştır[437]. Nikaia, Bithynia krallık döneminde sikke basma hakkı elde etmiştir[438]. İmparatorluk döneminde ilk sikkeleri Augustus döneminde darbedilen Nikaia kentinde İmparator Gallienus (MS 254-268) dönemine kadar sikke basımına devam edilmiştir. İmparator Marcus Aurelius zamanına kadar sikkelerin arka yüzlerinde Dionysos ve Asklepios figürleri [439]

[430] Cass. Dio. 51.20.6; Strab. XII 4. 7; Şahin 1978: 91; Dräger 1993: 238.
[431] IGR III 1964: 37; Sartre 1995: 261; Doğancı 2007: 94.
[432] RG 1910: 406, no. 60-65
[433] Cass. Dio. 74.7.2-8.
[434] Cass. Dio. 74.8.4.
[435] Şahin 1978: 93.
[436] RG 1910: 397-398, no. 2-10.
[437] Doğancı 2007: 112.
[438] RG 1910: 218-233, No. 1-42.
[439] Wilson 1961: 92; RG 1910: 410, No. 83-90.

görülürken, Commodus Dönemi ile birlikte Serapis, Artemis ve Hekate tapınımları da ortaya çıkmış ve sikkelere işlenmiştir[440]. Kentin adı sikkeler üzerinde NIKAIEΩN–NEIKAIEΩN–NIKAIEIC şeklinde yazılmıştır[441]. Özellikle MS 2. ve 3. yüzyıllarda Nikaia ve Nikomedeia kentleri arasında yaşanan bu unvan mücadeleleri[442] Nikaia kentinde büyük ölçekli kamu yapılarının inşa edilmesine zemin hazırlamış[443] ve bu durum kent sikkelerine mimari tipler olarak yansımıştır. Bunun sonucunda kentte kamusal, dini ve siyasi birçok yapı inşa edilmiş ve yapılan bu mimari yapılar Nikaia adına basılan birçok kent sikkesinde tasvir edilmiştir. Kentte darbedilen mimari betimli sikkelere genel olarak bakıldığında kenti çevreleyen surlar, tapınaklar ve çift katlı anıtsal binalar gibi spesifik yapıları içeren mimari tipler de karşımız çıkmaktadır. Bu kapsamda mimari tasvir değerlendirmelerine öncelikle Roma İmparatorluk Çağı'nda Nikaia kent planı hakkında önemli bir bilgi potansiyeline sahip olan sur betimleri ile başlamak yerinde olacaktır.

4.1. Kent Surlarını Gösteren Betimler

Nikaia kentinin mimari dokusu hakkında son derece önemli detaylar içeren sikke tiplerinde en çok öne çıkanlar arasında kenti çevreleyen sur betimleri yer almaktadır. (**Kat. No. 21-24**). Bugün hala büyük bir kısmı ayakta olan Nikaia surları, kenti çevrelemekle birlikte gölden ve etrafındaki ovadan gelecek tehlikelere karşı kenti korumak üzere inşa edilmişlerdir (Resim 24). Strabon'a göre kenti çevreleyen surların dört kapısı bulunmaktaydı ve toplam uzunluğu 16 stadion (2960 m.) idi[444]. Strabon'un bahsettiği surlar bugün herhangi bir izi kalmamış olan Helenistik duvarlardı. Zira burası birçok Helenistik kent gibi Hippodomos (Izgara) planlı bir yerleşim yeri idi. Ancak mevcut sur yapısının kentin ilk kurulduğu Helenistik Dönem'den olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü günümüzdeki sur duvarlarının uzunluğu yaklaşık 4.970 m.'dir[445]. Yani MS 258 yılındaki Goth istilalarında yıkılan surların tekrar onarılarak

[440] Haris-Ryde 1980: 895.
[441] RG 1910: 396-397.
[442] Bithynia'daki bu onursal unvan kavgalarına benzer çekişmeler Asia Eyaleti'nde Ephesos, Pergamon ve Smyrna arasında yaşanmaktaydı (Merkelbach 1978: 287-296).
[443] Merkelbach 1978: 287.
[444] Strab. XII 4. 7.
[445] Abbasoğlu - Delemen 2004: 190.

tahkimat yapıldığı dikkate alınırsa surların kentin Roma Çağı'nda iki kat büyümüş olduğu anlaşılmaktadır[446].

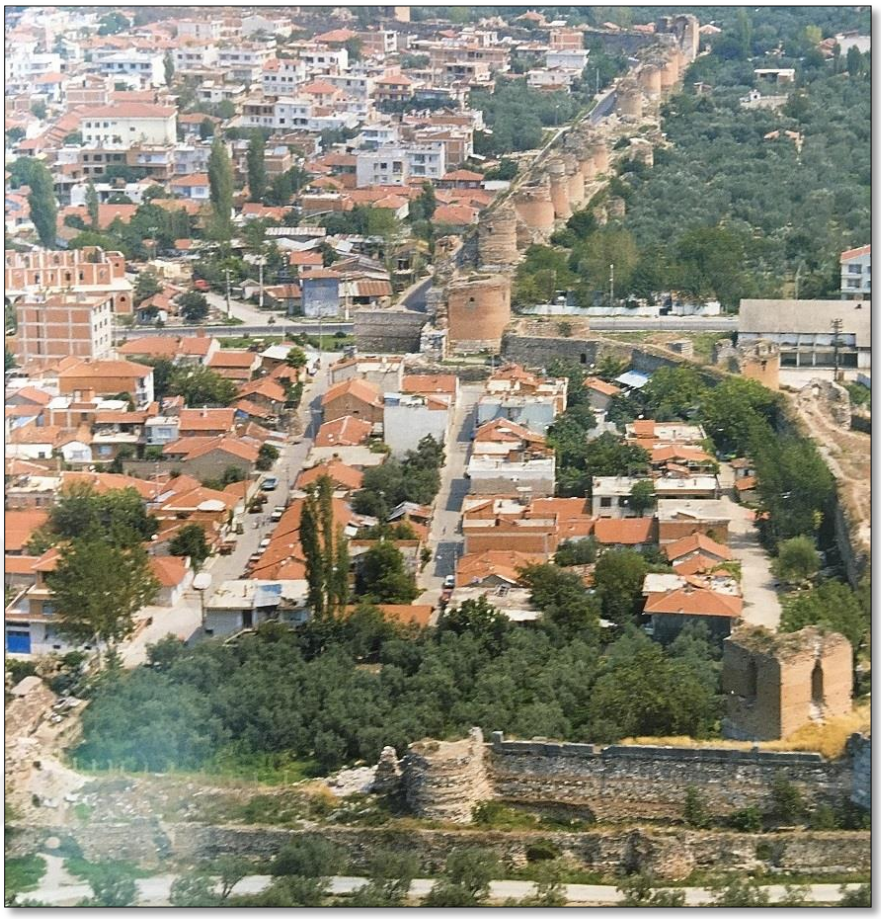

Resim 24: Mevcut Sur Duvarları, İznik.

Surlar dönem boyunca genişlemiş olmasına karşın kapıların yönlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır [447] . İmparator Traianus ve Hadrianus dönemlerinde Nikomedeia ile birlikte "Metropolis" unvanını alan Nikaia kenti[448], daha da genişlemiş ve sur yapımına başlamış olmalıdır. Bu dönemde Flaviuslar hanedanlığından günümüze kadar varlığını sürdüren Nikaia surları yapılmıştır[449]. Surlar MS 120'deki büyük depremle yıkılmış[450] ve şehre gelen Hadrianus daha sonra doğu kapısını yeniden inşa ettirmişti[451]. C. Texier "Asie Mineure" adlı eserinde bu kentin surlarına ait birçok detay ve ilgi çekici planlar sunmaktadır (Harita 11). Texier, kenti birbirine paralel iki hattan

[446] Foss 2004: 250 vd.
[447] Abbasoğlu – Delemen 2004: 189.
[448] Sölch 1925: 165; Bosch 1935: 220.
[449] IGR III 1964: 37.
[450] Mitchell 1987: 51.
[451] IGR III 1964: 37; Şahin, 1987b: 15.

oluşan, düzensiz mesafede kuleleri olan iç duvara sahip surları ve biri göle açılan üç kapısı bulunan kent olarak nitelendirmiştir[452].

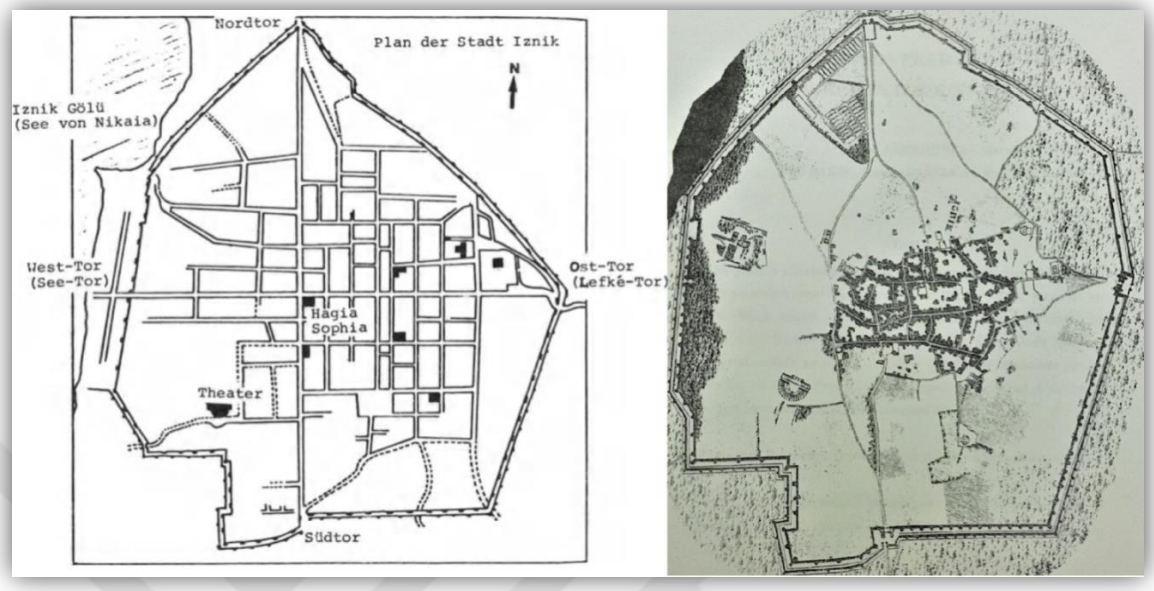

Harita 11: Nikaia (İznik) Kentinin Genel Durumunu Gösterir Planlar

Uzun süre bayındır halde kalan Nikaia kenti daha sonra MS 258'de Gothlar tarafından istila edilmiş ve yağmalanmıştır[453]. İstila atlatıldıktan sonra sur tahkimatları başlamış ve bu tahkimat MS 258'den 269'a kadar sürmüştür. A. Maria Schneider ve W. Karnapp'ın konu üzerine yaptığı araştırmalara göre Nikaia mevcut sur kapılarının MS. 3. yüzyıla ait olduğu sonucuna varmışlardır[454]. Sonrasında MS. 3. yüzyılda meydana gelen depremlerden sonra yıkılan binalardan kalan taşların birçoğu İmparator Iustinianus tarafından surların onarımında kullanılmıştır[455]. Günümüzde Vespasianus, Hadrianus ve II. Claudius tarafından onarılan kent kapıları bugün halen göze çarpmaktadır. Ancak göl tarafına bakan dördüncü kapı ise tamamen yıkılmıştır. Surların tahkimatı için kullanılan malzemenin birçoğu bugün hala kalıntıları insitu şeklinde korunan tiyatro binasına aittir. Sonrasında surlar zamanımıza kadar intikal eden son şeklini almıştır.

Goth istilasından sonra restore edilen ve güçlendirme yapılan surların tasvirleri İmparator Gallienus (**Kat. No. 21**), Salonina (**Kat. No. 22**), Macrianus (**Kat. No. 23**) ve

[452] Texier 2002: 39.
[453] Zos. Hist. I, 35, 1-2; Ruge 1936b: 233.
[454] Schneider – Karnapp 1938: 22-24.
[455] Amm. XXII. 9. 5; Bosch 1937: 39.

Quientus (**Kat. No. 24**) adına basılan sikkelerde görülmektedir. Sikke betimlerine genel olarak bakıldığında Nikaia'yı çevreleyen surların kuş bakışı görünümü verilmiş olduğu görülmektedir. Sur betimleri her biri büyük kuleler ile tahkim edilmiş, kenti çevreleyen oktagon bir yapıyı teşkil etmektedir. Tasvirlerdeki inşa tekniğine göre duvarlar düzgün kesilmiş dikdörtgen taş bloklarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Kent surlarının dört kapısı olmasına rağmen tasvirde birbirine bakışımlı iki sur kapısı gösterilmiştir. Daha geniş açı ile gösterilen ön kapı yanlardaki dairesel açıklığın üçte birine eşittir. Arka kısımdaki kapının genel şemasına bakıldığında önde bulunan giriş kapısının genel özelliklerine hemen hemen karşılık gelir. Ön kapının iki yanına yerleştirilen burçların üzerinde mazgallar fark edilebilmektedir. Kapı boşluğunun üzeri yarım daire bir kemer ile son bulur. Bunların üzerinde gerçekte tek bir kemer bulunmasına rağmen yan yana sıralanmış üç yarım daire formunda kemer daha bulunmaktadır. Bu kısım önce üç kemerli olarak tasarlanıp sonradan tek kemer şeklinde restore edilmiş de olabilir[456]. Bu kısım sikke tasvirlerine göre Anchialus'taki (Bulgaristan'daki Pomorie) sur kapısının form özelliklerine oldukça benzemektedir[457] (Resim 25). Surlara ait diğer kapılar ise perspektif kurallara göre görülmemesi gereken kenarlarda yer almaktadır. Sikke sanatkârları burada sadece adlarına para basılan imparatorların yaptırdıkları kısımları göstermek istemiş olabilirler.

Resim 25 : Anchialus Sur Kapısı

Resim 26: Nicopolis Moesia Inferior Kapısı

Macrianus sikkesinde (**Kat. No. 23**) kapının üstünde ve burçların arasındaki mesafede görülen boncuk veya top güllesi şeklindeki mimari öge bu kısımda bir saçak silmesi vazifesi görür. Bunların benzerlerine Nicopolis'teki sur duvarlarını temsil eden

[456] Anabolu 1952: 15.
[457] Donaldson 1965: 324, No. 81

sikke tasvirlerinde sıkça rastlanmaktadır[458] (Resim 26). Nikaia sur betimlerinde gözardı edilmemesi gereken bir diğer detay Gallienus sikkesindeki büstlerdir (Resim 27). Büstlerin kime ait olduğu belirgin değildir. Ancak kapıların her iki yanında heykellerin bulunduğuna işaret etmektedir. İznik surlarının doğu kapısı olan Lefke Kapı'nın her iki yanında içine heykellerin konulduğu nişler bugün hala görülebilmektedir. Daha önce yapılan rekonstrüksiyonlarda Lefke Kapı'nın bu bölümü açıkça gösterilmiştir (Çizim 5).

Resim 27: Gallienus Sikkesi (MS 253-268)

Çizim 4: Nikaia Surları-Sikke Çizimi

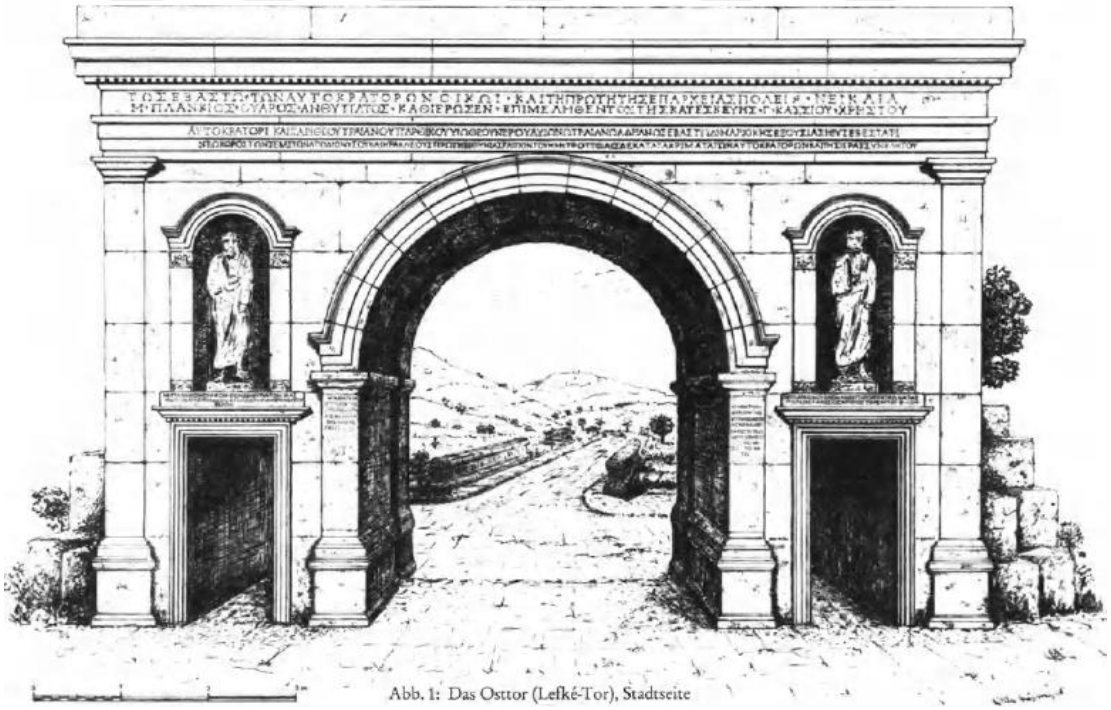

Çizim 5: Nikaia Doğu Kapısı (Lefke Kapı) Çizimi.

[458] Donaldson 1965: 324, no. 82.

Surları tasvir eden sikkelerin tamamında NIKAIEΩN lejandı alt kısma yani sikkenin kesim bölümüne yerleştirilmiştir. Gallienus (**Kat. No. 21**) ve Quientus (**Kat. No. 24**) sikkelerinde ise surların merkezindeki boşluk APIETΩN MEΓ lejandına ait harflerin yerleştirildiği alanı oluşturur (Çizim 4) [459]. Bu dönemde sur betimli tasvirlerin üzerinde bulunan "Ariston" ve "Megistos" sıfatları "En İyi – En Muhteşem – En Büyük" anlamlarında kullanılmıştır[460]. Donaldson, bu ifadelerin Gallienus döneminde yeniden imar edilen surlar için imparator adına düzenlenen agon ve neokor oyunları ile ilişkili olduğunu söylemektedir[461]. Burada agon adının yerine yeni bir sıfat veya unvan kullanılmış olduğu da düşünülebilir [462]. Bu dikkate değer sıfatlar bu dönemin bir uygulaması olup Ephesos, Smyrna ve Pergamon'un yanı sıra Nikaia'nın sınır komşusu Nikomedeia kentinde de sıkça görülen kullanımlar arasındadır [463]. Ayrıca bununla birlikte Bithynia'nın metropolis unvanına da atfedilmiş olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak karşılıklı iki kent kapısı, burçları ve oktogonal duvar yapısı ile Nikaia surlarını tasvir eden sikkeler, antik ve modern araştırmacıların kent planı hakkındaki genel düşünceleri ile uyumluluk göstermişlerdir. Bunlar Gallienus ve Claudius II Gothicus dönemi aralığında gerçekleştirilen sur tahkimatları ile ilgilidirler. Ancak Goth istilasının yaşandığı MS 258 yılından önce de Nikaia, kent surlarına sahip idi. Dolasıyla sur tasvirleri esasen yeni bir inşa faaliyetini değil MS 3. yüzyılda yapılmış olan restorasyon ve tahkimatlara işaret etmekte olduğu söylenebilir.

4.2. Çok Katlı Anıtsal Yapı Betimleri

Nikaia sikkelerinde bir başka mimari konulu betim çok katlı binaları canlandıran anıtsal yapılardır. Bu yapılarla ilgili İmparator Claudius ve eşi Messalina adına basılan bronz sikkelerin arka yüzlerinde iki katlı portal görünümündeki tasvirlere yer verilmiştir. Sikkelerin üzerindeki lejanda göre bu yapıların Proconsul C. Cadius Rufus (MS 47-48) tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır[464]. Bunların her biri aynı imparator yönetiminde darbedilen serilerden oluşmaktadır. Sikkeler benzer yazıtbilimsel

[459] Weiser 1983: 88-91.
[460] RG 1910: 503; Donaldson 1965: 323; Franke-Leschhorn 2002: 196.
[461] Donaldson 1965: 323.
[462] Franke-Leschhorn 2002: 49-197.
[463] Franke-Leschhorn 2002: 197.
[464] BMC 1889: 153 No.13; RG 1910: 400 No.27;

özellikler taşımasına rağmen yapısal açıdan bazı farklılıklar göstermektedir. Claudius bronzundaki tasvire göre yapı yüksek bir podyum üzerinde ion düzenindeki altı sütunla birlikte yükselmektedir (**Kat. No. 25**). Küçük Asya'daki Grek ve Roma sikkelerinin genel bir kataloğunu oluşturan "Recueil Général des Monnaies Grecques D'asie Mineure" adlı eserde yer alan tanımlamaya göre üç kademeli olarak tarif edilen krepidoma kısmı [465] sikkedeki tasvire uymamaktadır. Burada taban kısmı kademe belirtilmeksizin tek ve kalın bir stylobattan meydana gelmektedir. NEIKAIEΩN lejandı iki kat arasına yerleştirilerek üst kata ait bir podyum oluşturmuştur. Boydan boya asılı duran zafer simgesi girland üst kat sütunlarını süslemektedir. Bu çelenk biçimindeki bezeme ögesinin zafer simgesi olarak kullanılması Yunan agonlarının antik karakterine dayanmaktadır[466]. Claudius adına darbedilen ikinci örnekte ise strüktüel açıdan daha farklı bir mimari düzen karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 26**). Burada iki katlı yapı NEIKAIEΩN lejandı taşıyan bir podyum üzerinde yükselirken orta sütunlar eksiltilerek sütun sayısı üst ve alt katta dörde düşürülmüştür. Üst kattaki sütunlar alttakilere nazaran daha kısadır. Düzen olarak sütunlarda ion düzeni kullanılmıştır. Ayrıca yapı tasvirinde alışık olunmayan bir entablatür düzeni görülmektedir. Alınlık burada ilginç bir şekilde yarım daire formatındaki kemerle üç kısma ayrılmıştır. Tympanumda yüksek bir kemerle üç bölüme ayrılan bu kısım Donaldson'un deyimiyle boynuz şeklindeki köşe alınlıklarına bölünmüş ve simetri olarak altındaki sütunların tam üzerinde durmaktadır[467]. Claudius'a ait diğer bir seride ise anıtsal yapı üç basamaklı bir stylobat üzerinde yükselmektedir (**Kat. No. 27**). İki katı ayıran friz üzerinde NEIKAIEΩN lejandı yerleştirilmiştir. Saçaklık üzerinde üçgen alınık yükselmektedir.

Messalina adına darbedilen sikkelerde ise bazı farklılıklar olsa da yine aynı binaya ait yapısal özellikler temsil edilmektedir. Messalina sikkelerindeki ilk örnek Claudius adına darbedilen bir önceki seri ile aynı kompozisyon özelliklerine sahiptir (**Kat. No. 28**). Buradaki tek fark NEIKAIEΩN lejandının alt ve üst katları arasındaki frize yerleştirilmiş olmasıdır. Messalina adına darbedilen diğer bir serideki tasvirde ise yapı, sütunların duruş pozisyonlarına göre benzer özellikler gösterse de alınlık yapısında farklılıklar biraz daha belirgindir (**Kat. No. 29**). Burada alınlık yapısı Claudius'un üçüncü serisinde olduğu gibi üçgen bir formatta tasarlanmış olup gerçekliğe daha

[465] RG 1910: Pl. LXVI, No. 4.
[466] Erol-Özdizbay 2011: 309.
[467] Donaldson 1965: 265.

yakındır. Üçgen alınlığa sahip yapı NEIKAEIΩN lejandını taşıyan bir podyum üzerinde yükselmiş ve orta sütun aralığı yanlara göre daha geniş tutulmuştur. C. Bosch'a göre bu sikkede alt ve üst katların sağ ve sol taraflarında birer tane olmak üzere toplam dört adet agonistik zafer tacı ya da ödül tacı diye nitelendirilen objeler betimlenmiştir[468]. Bunlarda agon adı belirtilmemiş yalnızca C. Cadius Rufus'un adı yazılmıştır. Bunun bir benzeri Messalina'nın eşi İmparator Claudius adına darbedilen bir seride de görülmektedir[469]. Ancak agonistik sikkelerle ilgili yapılan bazı çalışmalarda bu görüşler şüpheli bulunmuştur[470]. Resmi verilen serilerin hepsi bazı farklılıklar olsa da Nikaia'da bulunan iki katlı yapıya ait aynı muhtelif yapıyı temsil ediyor olmalıdır (Çizim 6).

Resim 28: Anıtsal Yapı Tasvirindeki Agonistik Figürler

Çizim 6: Nikaia Anıtsal Yapı Tasviri Sikke Çizimi

Serilerde resmi basitleştirebilmek için sütun adedi bazen kısaltılmış ve iki farklı alınlık tasviri verilmiştir. Recueil Général'de bu yapı "Basilika" olarak tanımlansa da[471] burada özellikle son örnekte görülen zafer taçlarının resmedilmesinden dolayı M. Anabolu bu yapıyı Gymnasion olarak tarif etmiştir[472]. Bunun nedeni yapıda bulunan C. Bosch'un da bahsettiği zafer taçlarının bayram oyunlarıyla ilgili olduğuna işaret etmesidir (Resim 28). Bayram oyunlarının ancak Gymnasion ve Stadion gibi halka açık binalarda yapılabildiği tahmin edilmektedir. Gymnasion, aslında kentlerdeki en önemli kamu yapılarından biridir. Bu nedenle, Roma İmparatorları onuruna yapılan yarışmalar ve kurban törenleri muhtemelen burada düzenlenirdi[473]. Ayrıca Strabon'un eserinde[474]

[468] Bosch 1948: 333.
[469] Weiser 1983: Taf. 1 No.7.
[470] Erol-Özdizbay 2011: 325.
[471] RG 1910: 401, No.33.
[472] Anabolu 1952: 249.
[473] Price 2004: 193.
[474] Strab. XII. 4. 7.

ve Genç Plinius'un mektuplarında [475] geçen Gymnaison ifadesi de akla bunu getirmektedir. Kuşkusuz tasvir hakkındaki bu iki farklı görüş Nikaia agorasının bir parçasını oluşturan ve aynı binayı temsil eden yapının niteliği için öne sürülmüştür. Fakat açıkça bir anıtsal yapı karakterine sahip olmasına rağmen inşa nedeni hakkında kesin bir şey ileri sürmek şimdilik olanaksız görünmektedir. Antik dönemlerde Bithynia Bölgesi'nde birçok deprem yaşanmıştır. MS 34 yılındaki büyük Nikaia depreminde kentin büyük bir kısmı yıkılmıştır [476]. Claudius sikkelerinde ön plana çıkan ve Gymnasion olarak tanımlanabilen bu yapılar da olasılıkla bu depremden sonra yapılmış olduğu düşünülmektedir.

İki katlı anıtsal yapılara örnek olarak Septimius Severus bronzunda alışık olunmayan bir tasvir daha karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 30**). Cephede dört sütunlu olarak görülen bu yapının üzerinde ikinci bir kat daha görülmektedir. Alınlık kısmı karmaşık bir yapı kompozisyonuyla verilen bu yapının üst katında herhangi bir sütun yoktur. Ancak sütun aralıklarına denk gelen kısımların üzerinde üç adet pencere veya bölme şeklinde yerleştirilmiş aralıklar bulunmaktadır. Ön cephede sütunlar arasında üç heykel görünmektedir. Heykellerin altına birer kaide yerleştirilmiştir. Bu tip figürlerin nitelikleri hakkında yeteri kadar veri yoktur. Ancak daha önceki çalışmalarda bu tip tasvirler agonistik sikke tipleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu tür oyunların galibine oyunu kazandığı kentte veya doğduğu şehirde bir heykel dikilir, bu heykellerin kaidesine ismi, kazandığı spor dalı ve zaferleri yazılırdı[477]. Sikkede tasvir edilen sütunlar arasındaki kaide üzerinde yer alan figürlerin de bu oyunların galiplerini temsil ettiği düşünülebilir. Sikkenin arka yüzündeki CEOYHPEIA [478] lejandı Severuslar hanedanı onuruna düzenlenen Severeia oyunları ile ilgili olduğunu gösterir[479]. CEOYHPEIA adını alan oyunlarla ilgili olması bakımından agonistik sikke tiplerine dâhil olduğu söylenebilmektedir. Koinon Bithynia agonları genel olarak eyaletin başkenti Nikomedeia'da yapılmaktaydı. Ancak zaman zaman Nikaia'da da düzenlendiği yazıtlardan anlaşılmaktadır [480]. Eyalet bayramlarını düzenleme hakkına sahip olan Nikaia'nın sikkeleri üzerinde Bihtynia eyalet bayramının adı geçmese de sporcuların

[475] Plin. Epist. X, 39-40.
[476] Euseb. Chron. II, 148–9.
[477] Bosch 1948: 325.
[478] Leschhorn - Franke 2002: 272.
[479] Erol-Özdizbay 2011: 323, Lev. 28: S.31.
[480] Bosch 1948: 328.

zafer listelerinin verildiği yazıtlardan bilinmektedir[481]. Tüm bu epigrafik kanıtlar sikkeler üzerinde yer alan bu anıtsal yapı tasvirinin varlığını desteklemektedir. Ancak yapının açıkça Claudius serilerindeki gibi çift katlı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Bu tasvirdeki yapı eğer tek katlı bir tapınak ise olasılıkla Nikaia sikkelerindeki Severuslar hanedanlığı döneminde yoğunlaşan tetrastylos tapınak tasvirleri ile aynı yapıyı temsil ediyor olmalıdır[482]. Bu nedenle bu tapınak betimlerinin MS 2. yüzyılda Nikaia'da düzenlenen Severia oyunları adına inşa edilmiş imparator tapınağını temsil ettiği şeklinde yapılan yorumlar[483] akla yatkın görünmektedir.

4.3. Muhtelif Tapınaklar

Nikaia kentine ait sikkelerin arka yüzlerinde mimari çeşitliliğin en fazla olduğu yapı türü tapınaklardır. Bu tapınakların bir kısmı yazılı metinler, figürlerin ikonografisi ve lejandlar aracılığıyla bilinmektedir. Ancak bir kısmının ise hangi tanrı ve tanrıçaya adanmış olduğuna dair herhangi bir emare olmaması nedeniyle lokasyonları ve fonksiyonları hakkında fikir yürütmek mümkün değildir. Bu nedenle Nikaia sikkelerini incelerken öncelikle hangi tanrı ve tanrıçaya adanmış olduğu bilinenden başlamak daha doğru olacaktır. Bu tapınaklar sikkelerdeki mimari tasvirlerin ikonografisine göre Dionysos, Asklepios, Demeter, Fortuna (Tykhe) ve Serapis olmak üzere beş farklı tanrı ve tanrıçaya adanmış olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.1. Dionysos Betimli Tapınak

Dionysos, Nikaia kenti'nin efsanevi kurucusudur. Kentin kuruluş efsanesi ve Dionysos'a bağlı kökenine dair bilgiler antik yazarlar, yazıtlar ve sikkelerden elde edilmektedir. İmparator Hadrianus dönemine ait bir yazıtta kentin Dionysos tarafından kurulduğu yazmaktadır[484]. İmparatorun kent tarafından onurlandırıldığı bu yazıtın oluşumuna MS 123 yılında meydana gelen depremden sonra Hadrianus'un Küçük Asya'ya yaptığı gezi vesile olmuştur[485]. İmparator kentin yeniden imarı için finansal destek sağlamış[486] ve bu dönemde bir Dionysos tapınağı inşa edilmiş olmalıdır. Antik

[481] Bosch 1948: 328.
[482] Bkz. sayfa 137-138.
[483] Bosch 1935: 119.
[484] Şahin 1978: 85 Nr 5a; Şahin 1987: 370, Güçlü 2007: 48.
[485] Şahin 1978: 86; Weber 1907: 128; Erol-Özdizbay 2011: 154.
[486] Şahin 1978: 86.

yazarlar ve yazıtlar tarafından kentin efsanevi kurucusu ve baş tanrısı olarak bahsedilen Dionysos'a adanan tapınak tasvirleri M. Aurelius ve L. Versus sikkelerinde görülmektedir. Bununla ilgili ilk örnekte, ön cephesi dört sütunlu bir tapınağın orta sütunları arasında ayakta, sağa doğru duran bir kült heykeli; sağ elinde kantharos ve sol elinde thyrsos tutar bir şekilde betimlenmiştir (**Kat. No. 31**). Kalın işlenen arşitrav üzerinde, üçgen alınlık ve bunun ortasında bir kalkan işlenmiştir. Bunların köşelerinde akroterler mevcuttur. Kült heykelinin atribüleri bu figürün Dionysos olduğuna işaret etmektedir. Lucius Versus bronzunun arka yüzünde ise içerisinde bir kült heykelini barındıran tetrastylos tapınak betimi resmedilmiştir (**Kat. No. 32**). Üçgen alınlığın iç kısmı Dionysos'un kutsal hayvanlarından yılanlarla bezenmiştir[487]. Buradaki yılan yeniden doğuşu ve bilgeliği temsil etmektedir[488]. Kült heykeli tasvirde sola dönük, thyrsos ve kantharos tutmaktadır. Atribüleri nedeniyle tasvirdeki bu tapınağın da Dionysos'a adanmış olduğundan şüphe yoktur. Tapınak, sikke betimlerine göre korint düzenindeki tetrastylos bir ön cepheye sahiptir (Çizim 7).

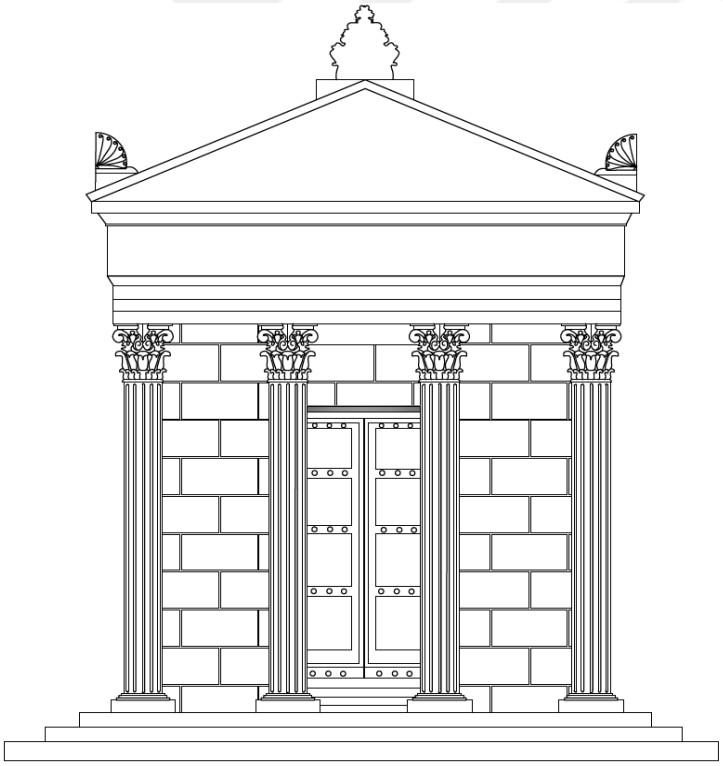

Marcus Aurelius Sikkesi (MS 161-180)

Çizim 7: Sikkelere Betimlerine Göre Nikaia Dionysos Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

[487] Boyana 2016: 56.
[488] Boyana 2016: 48.

Dionysos'u tasvir eden sikkelerden tapınağın mimarisi hakkında bilgi edinmemize rağmen yapının lokasyonu ile ilgili herhangi bir veri bulanmamaktadır. Ancak bu noktada tapınağın konumuyla alakalı olarak bazı görüşler ileri sürülebilir. Bilindiği gibi Nikaia kenti, Helenistik Dönem'den itibaren farklı uygarlıklar ve topluluklar tarafından devamlı iskan edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da antik çağlara ait yapılar daha yapılan yapıların altında kalmıştır. Bugün hala Helenistik ve Roma Çağlarına ait birçok yapının kent planındaki yerleri net olarak bilinmemektedir. Bu kapsamda düşünüldüğünde İznik'te de tarihsel süreç içerisinde Hristiyanlık döneminde inşa edilen birçok dini yapının eski tapınakların temelleri üzerine kurulduğunu savlamak olasıdır. Tarihte birçok Roma tapınağı Hristiyanlık döneminde Kiliseye veya Bazilikaya dönüştürülmüş olduğundan İznik'teki Ayasofya'nın temellerinde Nikaia kentinin önemli tapınaklarından birisinin bulunduğu düşünülebilir[489]. Bu konuda Semavi Eyice de Aya Sofya Kilisesi'nin altında bir tapınağın varlığından bahsetmiştir[490]. Bu nedenle İznik'te Aya Sofya'nın ana kilise olmasından dolayı da kentin baş tanrısına adanan tapınağın bu konumda aranması gerektiği akla gelmektedir. Bununla ilgili Nikaia kentinin planı bazı çağdaşı kentlerin planları ile karşılaştırılarak antik çağa ait bu tapınakların lokasyon bilgilerine ait bazı düşünceler ileri sürülebilmektedir. Bu noktada Nikaia kentinin Helenistik Döneme ait birçok kent gibi Hippodamik planda kurulduğunu unutmamak gerekir[491]. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi'nde kurulan birçok kentin planlaması da Anadolu'daki Helenistik Dönem öncülerine dayanmaktadır[492]. Bu konuda benzer kent planlarına sahip Colonia Claudia Ara Agrippinessium (Köln) ve Colonia Ulpia Traiana (Xanten) karşılaştırma örnekleri olarak sunulabilir. İlk olarak Colonia Ulpia Traiana kent planına bakıldığında merkezde birbirini dik kesen kuzey-güney ve doğu-batı yönlü (Cardo, Decumanus) iki ana caddenin yer aldığı görülmektedir (Harita 12).

[489] Mert 2011: 174.
[490] Eyice 2005: 331.
[491] Avcı 2005: 90; Yalman (Tarihsiz): 29.
[492] Heimberg – Rieche 1998: 38.

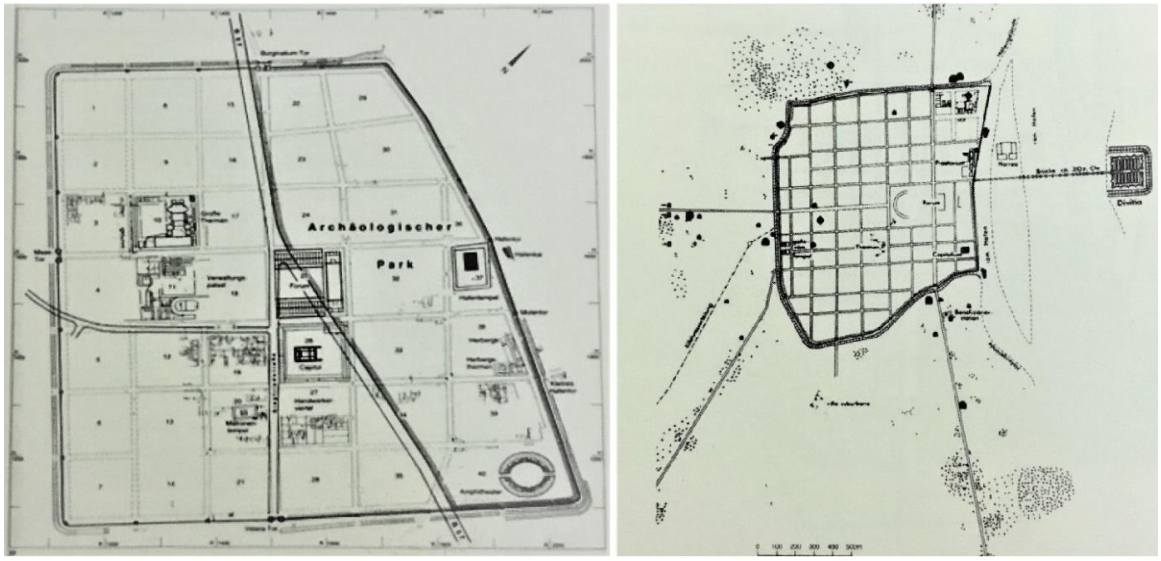

Harita 12: Colonia Ulpia Traiana (Xanten) - Colonia Claudia Ara Agrippinessium (Köln) Kent Planları

Köln'deki Colonia Claudia Ara Agrippinessium antik kent planında ise forum ve praetorium gibi önemli kamu yapıları her iki caddenin kesiştiği alan etrafında yer almaktadır. Bu karşılaştırmaya göre Nikaia'da Roma dönemi kent merkezindeki bu tip benzer özelliklerden dolayı forum ve gymnasium gibi kentin önemli sivil yapıları da bu aksta yer almış olabilir (Harita 13). Özellikle Colonia Ulpia Traiana (Xanten) kent planı Nikaia kenti ile hemen hemen aynı simetri görüntüsüne sahip planlandığı görülmektedir. Tüm bu karşılaştırmalara göre bugün Aya Sofya kilisesinin bulunduğu yerde kentin kurucu ve baş tanrısı Dionysos için bir tapınak olduğu düşünülebilir[493]. Bu tespitler birer hipotez olarak öne sürülmüştür. Ancak bu varsayımların sağlam temellere oturtulabilmesi için söz konusu alanlarda bilimsel arkeolojik kazı veya sondaj çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

[493] Mert 2011: 176.

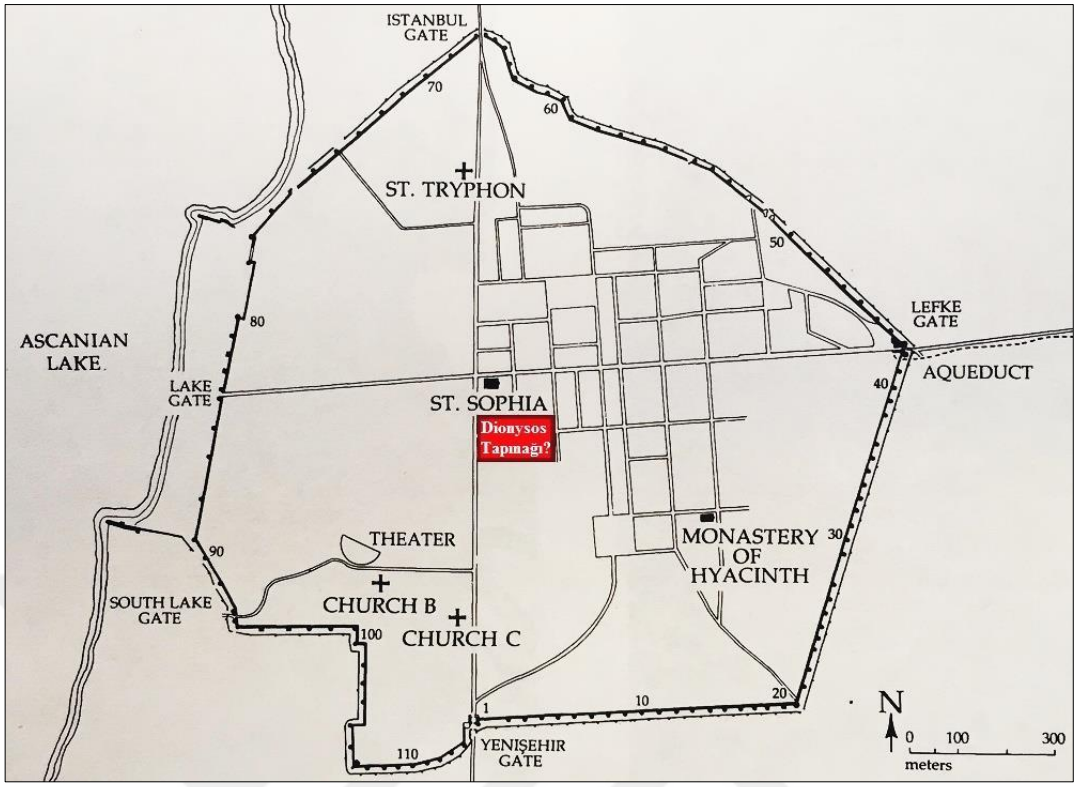

Harita 13: Dionysos Tapınağı'nın Lokasyon Önerisi

4.3.2. Asklepios Betimli Tapınak

Nikaia'da tapınım gören ve adına inşa edildiği düşünülen bir başka kült ise [494]Apollun'un oğlu, sağlık ve şifa tanrısı Asklepios'tur. Nikaia kentinde epigrafik belgelerle de kültünün varlığı kanıtlanan Asklepios, sikke tasvirlerinde genellikle atribüleri yılan ve asası ile temsil edilmiştir[495]. Bununla ilgili Marcus Aurelius Dönemi darbedilen bir bronz sikkenin arka yüzünde kalın bir stylobat üzerinde yükselen tetrastylos tapınağın ön cephesi resmedilmektedir (**Kat. No. 33**). Burada kült heykeli geniş bırakılan orta sütunlar arasında ayakta ve sola dönük olarak betimlenmiştir. Kült heykeli, sağ elinde bir yılanın dolandığı asa tutmaktadır. Korint düzeninde oluşturulan sütunların kaideleri ve başlıkları yüksektir. Bedri Yalman bu tapınağın uzun tarafında altı adet sütun bulunabileceğini[496] önerse de bu durum sikke tasvirlerine bakılarak anlaşılamamaktadır. Entablatürde üçgen alınlık Asklepios'un simgelerinden iki yılan ile

[494] Yunan Dünyasında hekim tanrı olarak büyük bir ünü olan ve Roma'lıların da "Aesculapius" adıyla benimseyip tapındıkları Asklepios, Apollon'un oğludur (Erhat 2007: 62)
[495] Boyana 1997: 222; Şahin 1981: 102a Nr. 703, 173a-173b Nr. 1041.
[496] Yalman (Tarihsiz): 60.

bezenmiştir. Tapınağın çevresindeki CΩ-THP (Kurtarıcı) lejandı, alınlıktaki ve kült heykelindeki yılan betimleri gibi simgesel özellikler sikke tasvirindeki tapınağın Asklepios'a adandığını göstermektedir.

Bithynia Bölgesi doğudaki eyaletlere lojistik destek sağlaması sebebiyle askeri bakımdan önemli bir coğrafyada yer almakta idi[497]. Nikaia kenti de anayolların içinden geçmesi ve doğuya doğru giden bir askeri yol üzerinde bulunduğu için Pers savaşları sırasında bu seferlerle yakından ilgilenmek zorunda kalmıştır[498]. Bu nedenle Pers savaşlarında orduda vuku bulan veba salgını nedeniyle özellikle M. Aurelius sikkelerinde iyileştirici bir tanrı olarak Asklepios kültü tasvirlere işlenmiş olmalıdır[499]. Bu vesileyle M. Aurelius onun kurtarıcı bir tanrı olduğuna hükmetmiş ve kent halkının katkıları ile onun adına bir tapınak inşa etmiş olduğu düşünülebilir. Ancak günümüzde hiçbir kalıntısı bulunmayan bu tapınağın yeri henüz tespit edilememiştir. Tapınağa ait mimari parçalar kentte sonradan yapılan binalarda kullanılmış olmalıdır. Yapının lokasyonu hakkında henüz kesin birşey söylemek olanaksız olsa da bu konuda bazı düşünceler ileri sürülebilmektedir. Bugün İznik'in Yakub Çelebi Sokağı üzerinde, Koimesis Kilisesi'nin yaklaşık 50 metre doğusunda Böcek Ayazması bulunmaktadır. Ayazma yapılarının Hristiyanlık döneminde kutsal su veya şifa verici bir merkez olarak kullanıldığı bilinmektedir[500]. Bu durum Asklepios kültü ile bağlantılı olarak antik dönemde de burasının sağlık merkezi olarak Asklepeion'un bir bölümünü oluşturduğunu akla getirmektedir. Bu nedenle bu yapının lokasyonu Koimesis Kilisesi ile Böcek Ayazması civarında aranması gerektiği düşünülebilir (Harita 14).

Asklepios'a ait kült merkezinin konumuyla alakalı ikinci ihtimal ise bugün İznik Gölü'nün kuzey kıyısına yaklaşık 1 km uzaklıktaki Orhangazi İlçesi Keramet Mahallesi sınırları içerisinde kalan Keramet Köyü Kaplıcası Kamp alanıdır. Sencer Şahin'nin 1981'de yayınladığı İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğuna göre konuya referans olabilecek Asklepios'a adanmış sunu yazıtları bulunmaktadır. Bunlar Keramet Köyü'ne yakın mesafedeki yine Orhangazi İlçesi Çeltikçi Mahallesi'nde bulunmuştur[501]. Bu parça S. Şahin'e göre Asklepios'a ait bir sunak ve bunun üzerinde duran bir

[497] Haris-Ryde 1980: 858.
[498] Anabolu 1952: 144.
[499] Erol-Özdizbay 2011: 151.
[500] İhtiyar 2016: 22.
[501] Boyana 1997: 222; Şahin 1981: 102a Nr. 703, 173a-173b Nr. 1041.

Telesphoros heykelinden ibarettir, ancak bulunan bu taş bugün kayıptır[502]. Günümüzde Keramet Köyü Kaplıcası söz konusu sunu yazıtının bulunduğu alana oldukça yakındır. Asklepios'a adanmış bu sunu yazıtları bu kadar yakın mesafelerde belgelenebiliyorsa antik dönemde Asklepios'a ait olası bir kült merkezinin Nikaia surlarının dışında bu Keramet Köyü'nde de olabileceği diğer bir ihtimaldir. Ancak mevcut kalıntılara göre herhangi bir bilimsel kazı yapılmadan bu hipotezin doğruluğunu kabul etmek mümkün değildir.

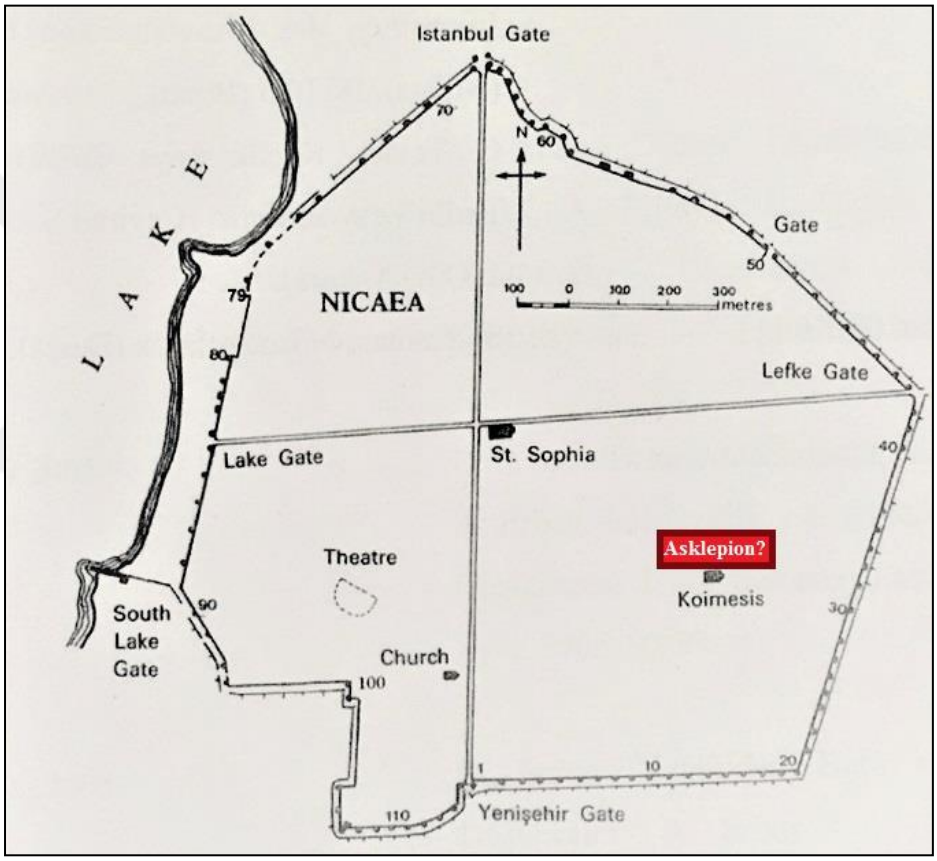

Harita 14: Asklepios Tapınağının Lokasyon Önerisi

[502] Şahin 1981: 102a Nr. 703.

4.3.3. Kommodeia Tapınağı Betimleri

Antik Nikaia kentinde İmparatorlar adına düzenlenen oyun ve merasimleri içeren sikke tipleri de mevcuttur. Bunlardan biri MS 2. yüzyılda İmparator Commodus (MS 180-192) adına düzenlenen Kommodeia agonlarını içeren tasvirlerdir[503]. Agonlar, tanrı ve tanrıçalar onuruna yapılan festivaller anlamına gelmektedir[504]. Bu agonlara ait tasvirler yarışmalara katılan atletlere verilen çeşitli öldülleri ve zafer taçlarını içermekteydi[505]. Augusteia, Severea ve Koinon Bithyniae olmak üzere Nikaia'daki dört muhtelif bayramdan biri olan Kommodeia agonuna ait tasvirler Nikaia'nın kendi hususi darpları olan şehir sikkelerinde görülmektedir[506]. Bu doğrultuda Nikaia'da Commodus Dönemi darbedilen bir sikkenin arka yüzünde yer alan tapınak betimi söz konusu bayramlara ait bir sikke tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 34**). Sikke arka yüzündeki tasvirde tapınak kalın bir podyum üzerinde köşelere doğru itilmiş dört ince sütunla yükselmektedir. Bazı serilerde bu tasvir kalın bir formatta çizilmiş iki sütunla gösterilmiştir[507]. Ortada kalan geniş alana Kommodeia agonuna atıfta bulunan KOMO-ΔEIA [508] lejandı yerleştirilmiştir. Sütunlar herhangi bir kaide başlığı olmayan ince direkler şeklinde şematik olarak gösterilmiştir. Alınlığın ortasında kalın bir clipeus bulunmaktadır. Bu dönemde sikke lejandlarında kentin ethnikonu "NIKAIEΩN" (Nikaialıların) ile birlikte agonun adı "Kommodeia" ve niteliği için "Hieros Agon" ifadeleri de kullanılmıştır[509]. Bu nedenle "KOMO-ΔEIA" lejandı İmparator Commodus onuruna düzenlenen festivaller ve oyunlar ile ilgili bir ifadedir. Bu tasvir Nikaia'nın kendine özgü ve özellikle kente ithaf edilmiş olan bir Commodus tapınağına sahip olduğunu düşündürmektedir[510]. Ayrıca bu sikke tipinden İmparator Commodus'un kentte Kommodeia oyunlarının düzenlenmesine müsaade ettiği de anlaşılmaktadır. Nikaia kentinde darbedilen diğer sikke tiplerinde de bu lejandın kullanımını görebilmekteyiz. W. Leschhron'a göre Kommodeia agonlarının adları III. Gordianus'a kadar Nikaia kentinde basılan sikkelerin üzerinde görülmektedir[511]. Bundan anlaşılacağı

[503] Erol-Özdizbay 2011: 165.
[504] Tekin 2019: 461.
[505] Bosch 1948: 333.
[506] Bosch 1948: 327.
[507] Bkz. s. 51, Fig. 15.
[508] Erol-Özdizbay 2011: 323.
[509] Bosch 1948: 337; RG 1910: 437, No.309 LXXV/10.
[510] Bosch 1948: 339.
[511] Leschhorn 1998: 37.

üzere Niakaia kentinde Kommodeia oyunları MS 1. yüzyıldan 2. yüzyılın ortalarına kadar düzenlenmiş olmalıdır.

MS 2. yüzyıldaki kültür dünyasının bir parçası olarak gerçekleştirilen bu şenlikler Nikaia'da önem kazanmış, bayram süresi boyunca çevre illerden gelen Romalı vatandaşlar arasında sportif yarışmalar, tiyatro oyunları ve alışverişler gibi kültürel faaliyetler gerçekleştirilmiştir[512]. Commodus Tapınağı hakkında pek birşey bilinmese de sikke tasvirine göre yapının Nikaia'da İmparator Commodus döneminde başlayan ve Kommodeia olarak adlandırılan bu yarışma şenlikleri için inşa edilmiş görkemli tapınaklardan biri olduğu açıktır. Clemens Bosch'a göre bu tapınak Nikomedeia'daki Commodus tapınağından farklı olarak Nikaia kentinin sakinleri tarafından yaptırılmıştır [513] . C. Bosch buna gerekçe olarak tapınakla ilgili Cass. Dio'nun aktardıklarını dile getirmiştir. Buna göre İmparator Commodus'un Tuna kıyısında kazandığı zaferden sonra zafer arabalarıyla merkez Roma'ya gelip imparatorun özel sevgisini kazanarak önemli mevkiler elde eden Commodus'un Nikomedeialı hazinedarı Saoteros, Commodus'a ait bir tapınağın inşası ve buna ait oyunların oynanması için ondan izin almıştı[514]. Ancak ne Kommodeia bayramı ne de bununla ilgili bir tapınağın yapımı Nikomedeia'da hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Çünkü Saoteros'un düşmanları tarafından öldürülmesinden sonra bu izin geri alınmıştır. Olasılıkla Saoteros'un düşmanları kente zarar vermek istemişler, ancak bir kültün bertaraf edilmemesi için söz konusu bayramın ve tapınağın yapımının Nikaia kentinde gerçekleştirilmesine karar vermişlerdi[515]. Yani belki de bu karardan dönmek imparatorun aziz hatırasının yok sayılması (damnatio memoriae) anlamına gelebileceği için böyle bir kült aktarımının yapıldığı düşünülmektedir.

Nikaia'da Commodus kültünün mevcut olduğu söz konusu mimari betimli sikkeler aracılığıyla anlaşılmaktadır[516]. İmparatorun sikke lejandları üzerindeki adları ve unvanları üzerine yapılan tespitlere göre Nikaia'da Kommodeia agonları MS 180-191 yılları arasında düzenlenmiş olmalıdır[517]. Ayrıca tapınak kentte Severuslar haricinde

[512] Yalman (Tarihsiz): 60.
[513] Bosch 1948: 339.
[514] Cass. Dio. 72, 12, 2.
[515] Cass. Dio. 72, 12, 2; Bosch 1948: 339.
[516] RG 1910: 437 No.302, Pl. LXXXVI/6; SNG 1957: Taf. 18/575.
[517] Erol-Özdizbay 2011: 274.

ikinci bir imparator kültünün varlığına da işaret etmektedir[518]. Bununla birlikte Kommodeia tapınağının hangi düzende yapıldığı mevcut tasvirlerden anlaşılamamaktadır. Bu tip agonistik tasvirler mimariyi tamamlayıcı ve açıklayıcı birer unsur olarak kullanılmıştır. Yapının lokasyonu hakkında ise hiçbir kayıt olmadığından yeri henüz tespit edilememiştir. Olasılıkla Goth akınları sırasında yarışmaların ortadan kalkmasıyla birlikte bu yapı da bundan nasibini almış ve yıkılmıştır. Ancak tapınağın konumunun tıpkı Dionysos tapınağında olduğu gibi Roma dönemi Nikaia kent merkezindeki forum ve gymnasium gibi kentin önemli sivil yapılarının bulunduğu aksta aranması gerektiği düşünülebilir.

4.3.4. Serapis Betimli Tapınak

Bir Mısır-Grek tanrısı olan Serapis, MÖ 4. yüzyılda Mısır dışına yayılmış, Helenistik Dönem'den itibaren ise Küçük Asya'da tapınım görmeye başlamıştır. Zira MS 1. yüzyıldan sonra Side ve Alexandreia arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler, Mısır tanrılarının önce Side'de sonra Anadolu'nun farklı antik kentlerinde taraftar bulmasına sebep olduğu bilinmektedir[519]. Mısır kökenli tanrıçalardan İsis, Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomedeia'da da tapınılan kültler arasındadır[520]. Özellikle MS 2. ve 3. yüzyıllar arasında Mısır tanrılarına tapınım daha da artmış, bu durum sikke tasvirlerini de etkilemiştir. Bu nedenle Nikomedeia ve Nikaia gibi Bithynia sikkelerinde de bu tanrının tasvirlerine yer verilmiştir[521].

İyileştirici tanrı veya deniz yolculuğunun tanrısı olarak bilinen Serapis, sikkelerde genellikle başında taşıdığı bir kalathos ve yanında taşıdığı uzun bir asa ile resmedilmiştir[522]. Nikaia kentinde ise Serapis betimli sikke Alexander Severus Dönemi bir bronz sikkenin arka yüzünde yer almaktadır. Sikke resminde sur duvarlarını andıran bir mimari yapı içerisinde devasa boyuttaki Serapis'e ait kült heykeli tasvir edilmiştir (**Kat. No. 35**). Kült heykeli giysilidir, başındaki kalathos, sol elindeki uzun sceptresi ile ayakta, sağ elini selamlar şekilde yana açmış ve sola dönük şekilde resmedilmiştir. Figür, içinde bulunduğu sur biçimli yapıdan bir kule gibi yükselmektedir. Ancak,

[518] Bosch 1935: 119.
[519] Dönmez-Öztürk 2006: 89.
[520] Plin. Epist. X. 33. 1.
[521] Ross 2007: 102.
[522] Boyana 1997: 51.

duvarlarda herhangi bir kapı veya giriş bulunmadığından dolayı heykel bir tapınak ya da kült alanı içerisinde gösterilmiş de olabilir. Özellikle başında bulunan kalathos şeklindeki tacı ve sceptresi ile bu kült heykelinin Serapis'e ait olduğu söylenebilir. Buna göre MS 3. yüzyılda Mısır kökenli bir tanrının Nikaia'da saygınlık görmeye başladığı ileri sürülebilir[523]. Burada Alexander Severus Dönemi'nde Serapis için farklı bir tapınım merkezi veya kült alanı oluşturulduğu da akla gelmektedir. Ancak Serapis tasvirindeki yapının gerçekten bir tapınak veya kült alanı olup olmadığı konusu henüz belli değildir. Çünkü tasvirde Serapis'in içinde betimlendiği yapı, giriş kapıları olmamasına rağmen sur tasvirlerine form ve tasarım açısından oldukça benzemektedir. Bu nedenle sikke ustasının oluşturduğu tasvirde Serapis'e ait bir kült yapısını, kent surlarını sembolize ederek de göstermiş olduğunu düşünebiliriz. Zira Nikaia'da Serapis kültünün varlığını farklı tipteki sikkelerde de teşhis edilebilmektedir[524] (Resim 29).

Resim 29: Geta Sikkesi-Nikaia

Ancak kült alanı olabilecek bir büyüklükte veya genişlikte bir yapının kalıntıları mevcut bilgilerimize göre henüz söz konusu değildir. Sonuç olarak, en azından Helenistik Çağ'dan beri Küçük Asya kentleri ve Alexandreia arasında ekonomik ve ticari ilişkilerden kaynaklanan kültürel ve dini bağlantıların Bithynia'da Nikaia kentine kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Bu bağlantı Septimius Severus ile daha ön plana çıkarılmıştır.

[523] Şahin 2009: 16
[524] RG 1910: 465, No. 529.

4.3.5. Demeter Betimli Tapınak

Nikaia kentindeki mimari sikkeler üzerinde görülen tanrıça betimlerinden biri de Demeter'dir. Demeter, Yunan mitolojisinde toprak ve bereket tanrıçası olarak insan ve hayvanlara hayat veren tanrıça olarak tanımlanır [525]. Genellikle örtülü giysisiyle betimlenir; elinde atribütleri olan bir asa, başak, mısır demeti ya da meşale tutar. Eyaletin başkenti Nikomedeia'da baş tanrıça olarak tapınım gören bereket tanrıçası Demeter'in [526] Nikaia kentinde de tapınım gördüğünü kanıtlayan birçok sikke mevcuttur[527]. Bu sikke tiplerinden mimari tasvirli iki adet seri bulunmaktadır. Bunlar Marcus Aurelius (**Kat. No. 36**) ve III. Gordianus (**Kat. No. 37**) dönemlerinde darbedilmiştir. M. Aurelius sikkesinde üç krepisten oluşan podyum üzerinde yükselen, dört sütunlu ön cepheye ait bir tapınak tasvir edilmiştir. Alınlıkta halka içerisinde clipeus görülmektedir. Oldukça geniş bırakılan orta sütunlar arasında tanrıça Demeter'e ait kült heykeli, ayakta, sola doğru durmakta ve elinde başak demeti ile meşale tutmaktadır. Atribülerinden de anlaşıldığı gibi bu kült heykelinin Demeter'e ait olması noktasında şüphe yoktur. III. Gordianus serisinde tasvir edilen tapınak mimarisi ise gerek kült heykelinin duruşu gerekse de tapınağın tasarımı açısından bir önceki seri ile bire bir benzerdir. NI-K-AI-E-ΩN lejandı tapınak tasvirini çevrelemektedir. Bununla birlikte sikkelerdeki tapınak tasvirlerinin her ikisinin de benzer form olarak ön cephesi tetrastylos ve korint düzeninde tasarlanmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu mimari tasvir farklı imparatorluk dönemlerindeki aynı Demeter tapınağının temsilleri olarak değerlendirilebilir. Sikkelerde gördüğümüz tapınak içerisindeki tanrıça Demeter tasvirleri bize Nikaia'da en erken Marcus Aurelius Dönemi (MS 161-180) ile en geç III. Gordianus Dönemleri (MS 238-244) arasında bu külte ait bir tapınım olduğu ve bununla ilgili en az bir tapınağın yapılmış olabileceği göstermektedir[528].

Yapının lokasyonu hakkında ise herhangi bir kayıt bulunmamakla beraber bu konuda bazı düşünceler öne sürülebilmektedir. Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomedeia'da anatanrıça Demeter'den önce tapınım gören Magna Mater yani Kyble kültüne ait tapınağın daha sonra kentin ana tanrıçası olarak tapınım gören Demeter

[525] Boyana 1997: 90; Er 2006: 443.
[526] Boyana 2006: 183-172.
[527] RG 1910: 488 No.705, Pl. LXXXIV/38; SNG 1957: Taf. 17/561.
[528] Boyana 1997: 236.

kutsal alanına çevrilmiş olduğu bilinmektedir[529]. Nikaia kentinde de benzer şekilde yıkılan Demeter Tapınağı'nın üzerinde farklı bir dini yapı inşa edilmiş olabilir. Bu nedenle İznik'te bulunan Kilise yapılarından en azından birisinin temelinde söz konusu tanrıçaya ait tapınak kalıntılarının olması kuvvetle muhtemeldir.

4.3.6. Fortuna (Tykhe) Betimli Tapınak

Nikaia'da sikke betimlerine göre kent kavramını tanrısal olarak kişiselleştiren kültlere ait tapınaklar da bulunmaktadır. Esasen bu figür kamu hukuku ve adalet alanında yer alan ve politik betimler olarak incelenen soyut kavramların personifikasyonudur. Bunlar Nikaia kentinin sikke tasvirlerinde Tykhe'ye, Roma Dönemi'ndeki adıyla Fortuna'ya adanmış olan tapınak betimleri olarak görülür. MS 3. yüzyılda sikke ustaları arka yüz tiplerinde bir imparatorluk sembolü olan ve Roma hukukunun ve vatandaşlarının savunucusu olarak kabul edilen Fortuna'yı kullanarak kent kavramını soyutlaştırmışlardır[530]. Fortuna, genellikle her yerde rastlanan ve karakteristik özelliklerine göre talih yönlendiricisi, kent tanrıçası veya talih tanrıçası olarak tanımlanmaktadır[531]. Atribülerinden Bereket boynuzu (cornucopia) ve bazen de bir kalathos ile görünmektedir[532]. Nikaia sikkelerinde Fortuna genellikle ayakta ve giyimlidir, başında bir kalathos ve bereket boynuzu ile temsil edilmiştir. Fortuna, büyük insanların ve devletlerin kaderini yönlendiren bir tanrıça olarak tanımlandığı için bu özelliğinden dolayı bir başka atribüsü olan gemi dümeni de tutmaktadır[533]. Tanrıça Fortuna Nikaia sikkelerinde kentin kişisel bir şeklini temsil etmektedir. Ancak aynı zamanda söz konusu tanrıçanın sadece Nikaia değil farklı kentlerin kültlerine ait şehrin kişileştirilmesi olarak da karşımıza çıktığı unutulmamalıdır. Nikaia'da söz konusu tanrıça adına resmedilen mimari sikkeler Commodus, Iulia Domna, Caracalla, Plautilla, Elagabalus, Tranquillina ve Salonina adına basılmışlardır[534]. Bu sikkelerin arka yüz betimlerinde Fortuna adına yapılmış olduğu düşünülen altı sütunlu bir ön cepheye ait tapınağın tasvirleri karşımıza çıkmaktadır.

[529] Bkz. s. 152-153.
[530] Evans 2011: 170.
[531] Bosch 1935: 156.
[532] Matheson 1994: 20-22.
[533] Boyana 1997: 82.
[534] Bosch 1935: 129.

İmparator Commodus adına darbedilen sikkelerde görülen tapınak içerisindeki Fortuna tasvirleri bu tapınağın yapımına MS 177 yılından önce başlandığına işaret etmektedir. Commodus (**Kat. No. 38**) ve Iulia Domna (**Kat. No. 39**) adına darbedilen sikke serilerine bakıldığında tapınak tasvirlerinin form ve tasarım açısından benzer oldukları görülmektedir. Burada iki krepisli stylobat üzerinde yükselen hexastylos bir ön cepheye sahip tapınak tasviri yer almaktadır. Başlıklar ion düzeninde tasarlanmış ve üçgen alınlığın ortasına halka içerisinde clipeus yerleştirilmiştir. Geniş bırakılan orta sütun aralığına kült heykeli bulunmaktadır. Kült heykeli her iki sikke tasvirinde de cepheden ayakta betinmiştir. Commodus serisinde kült figürü; başı sola dönük, sol elinde sceptre, sağ elinde bereket boynuzu tutuyor. Iulia Domna serisinde ise sol elinde gemi dümeni, sağ elinde yine bereket boynuzu tutmaktadır. Başında kent surlarını temsil eden tacı ve elinde tuttuğu cornucopia nedeniyle bu kült heykelinin tanrıça Fortuna'yı temsil ettiğinden şüphe yoktur. Fortuna tapınağının en çok resmedildiği dönem İmparator Caracalla zamanıdır. Caracalla'nın MS 212 yılında doğu eyaletlerine yaptığı ziyareti anısına Nikaia kenti için tanrıça Fortuna adına bir tapınak yapımına yardımda bulunduğu bilinmektedir[535]. Bir Caracalla bronzunda iki krepisli podyum üzerinde yükselen tapınağın iç kısımda cepheden ayakta betimlenen kült heykeli sağa dönük şekilde tasvir edilmiştir (**Kat. No. 40**). Kült heykelinin sol elinde Fortuna'nın atribülerinden olan gemi dümeni, sol elinde ise bereket boynuzu görülmektedir. Caracalla sikkeleri üzerinde görülen hexastylos Fortuna tapınağı bir başka bronz sikkenin arka yüzünde perspektif açıyla gösterilmiştir (**Kat. No. 41**). Sol profilden 4/3 açıyla gösterilen tapınak iki veya üç krepisli bir podyum üzerinde yükselmektedir. Tapınağın ön cephesinde altı, uzun tarafında ise yedi sütun sayılmaktadır. Ön cephedeki altı sütun köşelere doğru sıkıştırılarak kült heykeline yer açılmıştır. NIKAIE-ΩN lejandı tapınak podyumunun altına yerleştirilmiştir. Alınlıkta (tympanon) iki boynuz arasında üst üste iki clipeus yer alır. Orta sütunlar arasında ayakta sola dönmüş şekilde betimlenen kült heykeli başında bir kalathos taşımakta ve sol elinde sceptresini tutmaktadır. Bu atribülerinden dolayı kült heykelinin Fortuna olduğu açıktır. Kült heykelinin solunda küçük bir bir sunak yer almaktadır. Fortuna sağ elinde olasılıkla bir Nike tutmakta ve burada açıkça bir libasyon sahnesi resmedilmiştir.

[535] Şahin 2009: 16.

Tanrıça Fortuna Caracalla'nın eşi ve Septimius Severus'un kızı olan Plautilla adına darbedilen bronz sikkelerde de görülmektedir (**Kat. No. 42**). Tapınak burada yine önceki serilerde olduğu gibi hexastylos bir ön cepheye sahip ve ion düzeninde betimlenmiştir. İç sütunlar arasında khiton giymiş şekilde ayakta duran kült heykeli başında bir taç ve sol elinde bereket boynuzuyla görülmektedir. Burada farklı olarak gemi dümenini sağ eliyle tutmuştur. Bu tasvire göre figürün tanrıça Fortuna'ya ait olduğu açıktır. MS 217-218 yılları arasında kısa bir dönem yönetimi eline alan İmparator Macrinus Dönemi'nde de Fortuna tasvirli tapınak betimleri görülmeye devam etmektedir (**Kat. No. 43**). Bununla ilgili bir bronz sikkenin arka yüzünde ayakta duran bir kült heykeli sola dönük vaziyette ve sol elinde bir bereket boynuzu tutmaktadır. Kült heykelinin elinde tanrıça Fortuna'nin sembollerinden olan bereket boynuzu tutması ve başındaki kalathos atribüsü nedeniyle tapınağın tanrıça Fortuna'yı temsil ettiği düşünülebilir. Burada kült heykeli küçük bir sunağın önünde libasyon yaparak bir anlamda Nikaia kentinin personifikasyonu temsil ettiği de düşünülebilir. Söz konusu tanrıçanın tarihlenebileceği en geç dönem sikke serileri ise III. Gordianus'un (MS 241-244) eşi Tranquillina ve Gallienus'un (MS 253-268) eşi Salonia adına basılmışlardır. Her iki sikke serisinde de hexastylos tapınak cephe düzeni devam etmektedir. Tranquillina serisinde yapı iki basamaklı krepidoma üzerinde ion sütunlarıyla yükselmektedir (**Kat. No. 44**). Kült heykeli iç sütunlar arasında ayakta, baş sağa dönük ve elinde Fortuna'nın atribülerinden sceptre ve bereket boynuzu tutmaktadır. Salonina sikkesinde ise kült heykeline ayrılan alan daha geniştir ve farklılık olarak alınlık bezeksiz bırakılmıştır (**Kat. No. 45**). Fortuna'nın celladaki duruş vaziyeti Macrinus serisindeki tasvirle benzerdir; sola bakar şekilde ayakta betimlenen Fortuna elinde gemi dümeni ve bereket boynuzu tutmaktadır. Burada dikkat çeken bir başka detay tıpkı Commodus (**Kat. No. 38**) sikkesinde olduğu gibi sütun başlıkları ve alınlık çizgileri düzenli noktalar şeklinde belirtilmiştir. Buna nümismatik bir çizim metodu olan "düzenli noktalar tekniği" de denilmektedir[536]. Sikke ustalarının bu teknikte herhangi bir sanatsal kaygı gütmedikleri için mimari hatların çiziminde gerçekçi oldukları söylenemez.

[536] Trell 1972: 45-49.

Sonuç olarak sikke tasvirlerine göre Fortuna tapınağının yapımına en geç Commodus Dönemi'nde başlanmış olup Gallienus'un eşi Salonina serisine göre, tanrıçanın MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar kentte tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Tanrıça Fortuna'ya adanan tapınakların genel tipolojisi hakkında ortak bir sonucu belirleyebilmek için çoğunluğu bazalmak doğru olacaktır. Sikke tasvirlerinde tapınaklar hexastylos bir ön cepheye sahip ve ion düzenindeki sütunlar ile yükselmiştir. Söz konusu sikke (Çizim 8). Yan cephede ise en az 7 sütun bulunduğu perspektif açı ile resmedilmiş olan sikkeden anlaşılmaktadır. Tasvirlerde temsil edilen tanrıça Fortuna, Nikaia kentinin kişisel bir şekli yani bir başka değişle personifikasyonudur. Ayrıca Nikaia sikke tasvirlerinde tapınak içinde en çok temsil edilen tanrıça Fortuna'dır. Bunlar toplam sekiz farklı seride tasvir edilmişlerdir. Nikaia kentinde en çok tasvir edilen tanrıça olmasına rağmen Fortuna tapınaklarının lokasyonu hakkında henüz herhangi bir arkeolojik veri bulunmamaktadır. Olasılıkla kentte yaşanan depremler ve Goth saldırılarında bu yapı da yıkılmıştır.

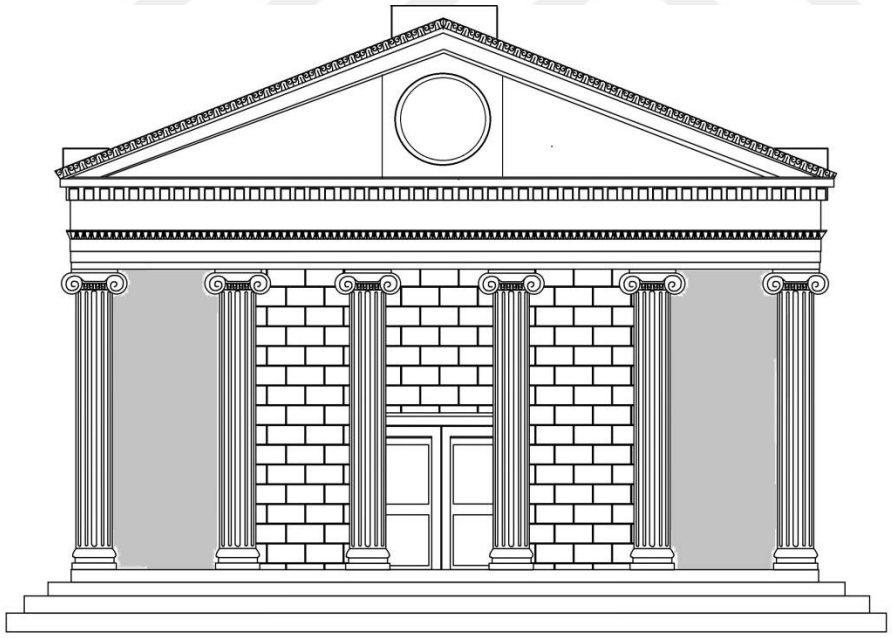

Iulia Domna Sikkesi

Çizim 8: Sikke Betimlerine Göre Nikaia Tykhe Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

4.4. Kült Heykeli Barındırmayan Tapınak Betimleri

Nikaia'da darbedilen mimari sikke tasvirlerinde şimdiye dek gördüğümüz bütün tapınaklar, epigrafik belgeler veya kült heykellerinin ikonografisi nedeni ile niteliği teşhis edilebilen serilerden oluşmaktadır. Ancak bazı tapınak tasvirlerinin salt betim olarak yer alması nedeni ile büyük bir bölümünün hangi tanrı ve tanrıçaya adanmış olduğu konusunda arkeolojik bir veri olmadan fikir ileri sürmek mümkün değildir. Bu nedenle tasvirlerin kentte saygınlık gören diğer tanrı ve tanrıçalar ile ilişkisinin araştırılması ve üzerinde önemle durulması diğer tapınak betimlerinin niteliklerinin belirlenmesi açısından önemli bir zorunluluktur. Bu kapsamda bundan sonra ele alacağımız tapınak tasvirlerinin hangi imparator veya hangi tanrı ve tanrıça ile ilişiği olduğunu saptamak için benzer örnekler göz önüne alınıp karşılaştırmalar yapılmıştır. Bunların tamamı ön cephesi dört veya altı sütunlu yapı tasvirleridir. Bu yapıları iki ana grupta toplamak gerekirse öncelikle sütun sayısı sırasına göre tetrastylos tapınak tasvirleriyle başlamak yerinde olacaktır.

4.4.1. Tetrastylos Tapınaklar

Nikaia kentine ait mimari betimli sikkelerde içerisinde herhangi bir kült heykeli ihtiva etmeyen tetrastylos tapınak betimleri de bulunmaktadır. Bunların tamamı Severuslar hanedanlığı döneminde darbedilmiş bronz sikkelerin arka yüzlerini süslemektedir. Ön cephesi dört sütunlu sikke betimlerine göre Nikaia'da en az iki farklı tetrastylos tapınak olmalıdır. Bunlardan ilki Severuslar Hanedanlığı Dönemi'nde yoğunlaşan sikke serilerinde resmedilmektedir.

İmparator Septimus Severus, karısı Iulia Domna ve oğullları Geta ve Caracalla adına darbedilen sikkelerde tasvir edilen cephesi dört sütunlu tapınak betimleri mimari tasarım açısından benzer özellikler taşımaktadırlar. Ancak tapınak tasvirleri hiçbiri kült heykeli barındırmadığı için tapınakların hangi tanrı veya tanrıçaya adanmış oldukları belli değildir. İmparator Septimius Severus adına basılan bir sikkenin arka yüz tasvirinde görülen tetrastylos tapınak üç krepisli podyum üzerinde yükselmektedir (**Kat. No. 46**). Orta sütunlar arasında kült heykeli yerine sembolik olarak bir clipeus bulunmaktadır. Sütunlar düzenli aralıklarla yerleştirilmiştir ve ion düzenindedir. Köşe ve tepe akroterleri belirgindir. Iulia Domna sikkesinde tapınağın krepis sayısı ise ikidir

ve sütunlar arasında bulunan clipeus alınlığa taşınmıştır (**Kat. No. 47**). Oğulları İmparator Geta (**Kat. No. 48**) ve Caracalla (**Kat. No. 49**) dönemlerinde darbedilen sikke betimlerinde ise yine benzer yapısal özellikler görülmekle birlikte clipeus hem alınlık hem de sütunlar arasında yerleştirilmiştir. Neticede burada resmedilen tetrastylos tapınaklar, Septimius Severus'un ve oğulları Geta ve Caracalla'nın egemenlik yıllarına denk gelmesi ve benzer tasarım özellikleri taşıması aslında aynı hanedana ait bir tapınak olduğunu akla getirmektedir. Septimius Severus ölümünden önce oğullarının idareyi ele almaları için kendisi ve halefleri adına büyük bir propaganda yaptığı bilinmektedir[537]. Septimius Severus kendisinden sonra iki oğlu Caracalla ve Geta'nın yönetimi birlikte ele almaları iki kardeş olarak karşılıklı uyum ve ahenk içinde ülkeyi yönetmeleri arusunda idi[538]. Bu nedenle "kardeş sevgisi bayramı" adı verilen Philadelphia unvanı ile Severeia agonlarının gerçekleştirilmesine izin vermiştir. Severuslar dönemi sikkelerine bakıldığında bu unvanın kullanıldığı açıkça görülmektedir (Resim 30). Bu nedenle burada hükümdar ailesine özel bir tapınak yaptırıldığı akla gelmektedir.

Resim 30: Nikaia'nın Severeia Agonları

[537] Anabolu 1952: 146.
[538] Bosch 1948: 341.

Bununla birlikte anıtsal yapılar kısmında Septimius Severus dönemine ait bir bronz darbın arka yüzünde iki katlı olduğu düşünülen anıtsal yapının da dört sütunlu olarak tasvir edildiği ve tasarım olarak agonistik simgeler içerdiği de unutulmamalıdır (**Kat. No. 30**). Bu durum Severuslar dönemindeki tetrastylos tapınak betimlerinin Nikaia'daki Severeia bayramlarının zafer sahiplerini konu aldığı anıtsal yapı tasvirleri ile aynı yapı olma ihtimalini yükseltmektedir. Ancak W. Weiser katalogunda I. Philippus'un (MS 244-249) karısı Otacilia Severa adına darbedilen bir bronz [539] Nikaia'da Severuslar ile ilgili olduğu düşünülen tapınağın dışında ikinci bir tapınağa işaret etmektedir. Otacilla serisine göre Nikaia'da en az iki tetrastylos tapınak olmalıdır (**Kat. No. 50**). Sikkenin arka yüzünde iki tetrastylos tapınak 4/3 açıyla perspektif olarak karşılıklı yerleştirilmiştir. Tapınakların her ikisi de iki basamaktan oluşan krepidomaya sahip ve uzun taraflarında altışar sütun sayılmaktadır. İki tapınak arasında bulunan clipeus, üçgen alınlıkların ortasına da yerleştirilmiştir. Tapınağın üst yapı elemanlarına ait çatı kiremit hattı yana doğru eğimli olarak verildiği görülmektedir. Sikke dairesine her iki tapınağı da sığdırmak için sütunlar ince ve uzun tasarlanmış, mimari düzen olarak ise yine korint düzeni kullanılmıştır. Mimari tasvirlerde iki veya üç tapınağın birlikte gösterildiği tiplerin yalnızca neokor unvanı alan kentlerde darbedildiği bilinmektedir [540] . Bu tip sikkelerde bir arada verilen tapınaklar genellikle ayrı zamanlarda ve ayrı lokasyonlarda inşa edilmişlerdir. Ancak Nikaia kenti Augustus Dönemi'nde Nikomedeia ile birlikte neokor unvanı almasına rağmen [541] bu unvanı sikkeler üzerinde istisnai örnekler dışında pek kullanmadığı da bilinmektedir. Ayrıca bu tür sikkeler genellikle ön veya arka yüzlerinde NЄΩKOPΩN lejandı ile birlikte gösterilir. Bu sikkede ise böyle bir ibareye rastlanmamış olması bunun neokor kavramıyla ilişkisini ortadan kaldırmaktadır. Buraya kadarki değerlendirmelere göre Nikaia'daki iki tetrastylos tapınağın en azından birinin niteliği hakkında yorum yapılabilmektedir. Bu kapsamda Severuslar Dönemi'nde yoğunluk kazanan tetrastylos tapınak betimlerinden en az birinin Severuslar hanedanlığı ile ilişkili olarak Nikaia'da MS 2. yüzyılda düzenlenen Severeia agonları adına inşa edilen imparator tapınağını temsil ettiği şeklinde bir yorum yapılabilmektedir. Ancak Otacilia sikkesinde resmedilen cephesi dört sütunlu diğer tapınağın, sikke ustasının kişisel bir hayal gücü

[539] Weiser 1983: Taf. 8, No. 109.
[540] Anabolu 1952: 196.
[541] Donaldson 1965: 135.

değilse hangi amaçla inşa edildiğinin sorgulanması gerekmektedir. Bu durum bölgede gelecek yıllarda gerçekleştirilecek sistemli arkeolojik araştırmalar sonucunda netlik kazanabilecektir.

4.4.2. Hexastylos Tapınaklar

Nikaia sikkelerinde mimari tasvir yoğunluğunun en fazla olduğu yapı türü, ön cephesi hexastylos tapınaklardır. İçinde herhangi bir kült figürü barındırmayan bu tapınak tasvirlerinin en erkeni Antoninus Pius yönetiminde Marcus Aurelius Caesarlık sikkelerinde görülmeye başlamıştır (**Kat. No. 51**). III. Gordianus Dönemine (MS 238-244) kadar devam eden hexastylos tapınak tasvirleri toplam 11 imparator/imparatoriçe döneminde, 16 farklı seride resmedilmiştir (Grafik 1). Roma İmparatorluk Çağı'nda böylesine geniş bir zaman diliminde basılmış olan cephesi altı sütunlu tapınak tasvirleri hakkında, yazılı ifadeler veya kült heykeline ait ikonografi eksikliği nedeniyle tapınakların kime adandığı konusunda isabetli tahminlerde bulunmak kolay değildir. Ancak hexastylos tapınakların imparatorlara göre sikke yoğunluğu ve kült heykeli ile birlikte resmedilen tapınak tasvirlerinin benzer ve ortak noktaları göz önünde bulundurularak bazı düşünceler ileri sürülebilmiştir (Resim 31). İmparator Commodus Dönemi'nde cephesi altı sütunlu tapınak tasvirlerinden biri (**Kat. No. 52**) Antoninus Pius serinden farklı olarak korint düzeninde gösterilmiştir. Kaide ise kalın ve tek bir bloktan oluşan stylobat formundadır. Septimius Severus serisinde ise ön cephedeki iç sütunlar geniş bırakılmış olmasına rağmen kült heykeli yerleştirilmemiş, bunun yerine bir clipeus tercih edilmiştir (**Kat. No. 53**). Eşi Iulia Domna adına darbedilen bir bronzda ise (**Kat. No. 54**) hexastylos tapınağın ion düzenindeki sütunlarının cepheden resmedilmesine rağmen burada bir perspektif görüntü denemesi yapılmıştır. Sütun başlıklarına ve kaidelerine bakıldığında her sütunda ikişer sütun başlığı ve ikişer kaide varmış gibi bir izlenim oluşturulmuştur. Bu tip bir perspektifteki amaç olasılıkla düz bir bakış açısından çizimi yapan sikke ustasının tapınağa derinlik katma girişimidir[542]. Üstte yer alan sütun başlıkları ve kaideleri ön sütun başlıklarını ve kaidelerini temsil ediyor olmalıdır. Bu derinlik algısı ve diğer tasvir özellikleri Fortuna'ya ait kült heykeli ile birlikte betimen Iulia Domna'nın önceki serisinde de görülmekteydi (**Kat. No. 39**).

[542] Tekdemir 2016a: 108.

Resim 31: Iulia Domna Adına Darbedilen Sikkelerdeki Hexastylos Tapınak Tasvirleri

Cephesi altı sütunlu yapı tasvirlerinin sikkelerde en yoğun yaşandığı dönem İmparator Caracalla'dır. Bu dönemde hexastylos tapınaklar, Fortuna tapınaklarını temsil eden Caracalla serilerindeki gibi hem cepheden hem perspektiften resmedilmişlerdir. Cepheden tasvir edilen hemen hemen tüm Caracalla serileri iki krepisli bir stylobat üzerinde korint düzenindeki sütunlarıyla yükselen benzer tasarımdaki yapı tasvirlerini teşkil ederler (**Kat. No. 55-58**). Bunlar arasındaki tek fark NIKAIEΩN lejandına ait harflerin sikke yuvarlağındaki dağılımlarıdır. Bu yönüyle Caracalla dönemine ait Fortuna tapınak tasvirini canlandıran önceki seriler ile (**Kat. No. 40**) mimari form açısından oldukça benzer nitelikler taşımaktadırlar. Tapınağı sol perspektiften gösteren Caracalla serisine göre tapınağın yan cephesinde sekiz sütun sayılmaktadır (**Kat. No. 59**). Tepe akroteri belirgin ve alınlığın ortasında clipeus bulunmaktadır. Burada ön cephesinde Fortuna kült heykelinin bulunduğu tasviri sağ perspektiften resmeden Caracalla[543] serisi ile yakın bir benzerlik bulunduğu karşılaştırılarak farkedilebilir (**Kat. No. 41**). Bu tip ortak yönler, benzer form ve tasarım özellikleri nedeniyle farklı serilerde yer alan hexastylos tapınakların aslında aynı Fortuna tapınağını temsil eden diğer örnekleri olduğu düşünülebilir.

Önceki bölümde de bahsedildiği gibi Fortuna'ya ait tapınak tasvirleri İmparator Macrinus (MS 217-218) adına darbedilen sikkelerde de görülmektedir (**Kat. No. 43**). Macrinus'a ait bu seriler arasında kült heykeli bulunmayan hexastylos tapınak betimleri de mevcuttur (**Kat. No. 60**). Betimlenen her iki yapı tasviri de cepheden ve ion

[543] Kat. No. 59'daki sikkenin ön yüzünde yer alan Caracalla portresi bazı kaynaklarda benzer portre özellikleri ve lejandlardan dolayı İmparator Elagabalus da olarak kabul edilmektedir. Her iki imparatorun da sikke lejandlarında Antoninus adını kullandığı bilinmektedir. Bu nedenle bu imparatorlara ait sikkeler zaman zaman karıştırılmaktadır (Harl 1981: 163-184; Howgego 1981: 147-149).

düzeninde tasarlanmıştır. Tapınak betimindeki alınlık figürleri farklı olsa da bunların aynı tanrıçaya adanan iki yapının ortak tasvirleri olduğu ileri sürülebilir. İmparator Macrinus Dönemi'nden sonra tasvir edilen hexastylos tapınakların nitelikleri bir Elagabalus serisine göre olasılıkla farklıdır. Çünkü bahsi geçen bronzun arka yüzünde cephesi altı sütunlu bir tapınağın ortasında kült heykeli yer almaktadır (Resim 32). Ancak burada betimlenen kült heykelinin diğer hexastylos tapınaklardan farklı olarak bir erkeğe ait olduğu görüşü mevcuttur[544]. Heykelin bir erkek figürüne daha çok benzediği belirgin olsa da tasvirdeki heykelin kullandığı atribüleri tam olarak belirgin değildir. Bu nedenle tanrıça Fortuna için yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma göre Nikaia'da tanrıça Fortuna dışında farklı bir imparator veya tanrı için yapılan bir hexastylos tapınak daha olmalıdır.

Resim 32: Elagabalus Sikkesi

Elagabalus adına basılan bir başka sikkede ise tapınak tasviri kült figürü olmadan resmedilmiş olsa da tasarım özellikleri açısından bahsi geçen sikke tasvirine oldukça benzediği görülmektedir (**Kat. No. 61**). Burada tapınak yapısı üç krepisli bir podyum üzerinde ion sütunlarıyla yükselmektedir. Ayrıca çift hatla belirtilen üçgen alınlığın ortasında bir yıldız bulunmaktadır. Bunun yanı sıra NIK-AIE-ΩN lejandı tapınağın sikke yuvarlağındaki çevresine aynı şekilde yerleştirilmiştir. Ön yüzdeki İmparator portresine ait özellikler ise bir önceki seri ile bire bir aynı özellikler taşımaktadır. Bunların dışında alınlıktaki yıldız motifi, krepis sayısı ve hatta lejandın sikke dairesine dağılımına varana kadar bir önceki seri ile benzer şekilde tasarlandığı görülmektedir. Tüm bu benzer karşılaştırma özelliklerine göre her iki tapınak tasvrinin Elagabalus döneminde ortaya çıkan aynı yapıyı temsil ettiği söylenebilir. Bu dönemden

[544] Şahin 2009: 16.

sonra tasvir edilen hexastylos tapınak betimleri özellikle Severuslar hanedanlığında yoğunluk göstermektedir. Bu tasvirlerde de herhangi bir tanrı veya tanrıça betimi görülmez. Esasen Iulia Maesa (**Kat. No. 62**) ve İmparator Alexander Severus (**Kat. No. 63-64)** adına darbedilen sikkelerdeki tapınak tasvirlerinde tasarım açısından öncekilerden fazla bir değişiklik yoktur. Ancak betimlenen bütün tapınakların öncekilerden farklı olarak korint düzeninde gösterildiği dikkat çekmektedir. Alexander Severus adına darbedilen bir başka seride (**Kat. No. 65**) ve bir Maximinus sikkesinde (**Kat. No. 66**) ise aynı tapınaklar bu defa sağ ve sol perspektiften resmedilmiştir. Her iki sikke tasvirinde de tapınağın uzun tarafında en az yedi sütun bulunmaktadır. Üçgen bir formata sahip alınlık figürleri belirgin olarak verilmiş ve olasılıkla bunlar da korint düzeninde tasarlanmıştır.

Cephesi altı sütunlu tapınak betimleri Maximinus ile devam etmekle beraber aynı imparatora ait farklı bir bronz seride bu sefer ilginç bir tapınak betimi karşımıza çıkmaktadır. Tasvirde tapınak ön cephesinde beş sütun bulunmaktadır (**Kat. No. 67**). Cella içinde herhangi bir kült heykeli görünmez. Antik Yunan'da çok nadir görülen ön cephesi beş sütunlu bu tapınak tipleri "Penta Stylos" olarak da bilinir. Ancak gerçekte tapınağın bu şekilde olduğu pek düşünülemez. Burada beşinci sütunun sikke ustası tarafından acelecilik veya bir ihmalkârlık sonucu kült heykeli yerine ilave edildiği düşünülebilir. Bu nedenle bu tapınak tasviri tetrastylos ve hexastylos gibi herhangi bir kategorizasyona dâhil edilememektedir. Nikaia sikkelerindeki hexastylos tapınak tasvirlerinin sonuncusunu İmparator Maximinus'a (**Kat. No. 68**) ve III. Gordianus (**Kat. No. 69**) adına darbedilen seriler teşkil etmektedirler. III. Gordianus'a ait son örnekteki sikke ile ilgili Requeil Général'de yer alan ön yüz açıklamasında[545] "kontrmark içinde; giyimli Demeter başı sağa" diye belirtilmiştir. Ancak levhalar listesinde bu açıklamanın yapıldığı ön yüz resmi bulunmadığından bu seri hakkında sağlıklı bir açıklama yapmak olanaksızdır.

Cephesi altı sütunlu tapınak tasvirleri hakkında yapılan tüm bu değerlendirmelere göre kentte en az iki farklı hexastylos tapınak olmalıdır. Bunlardan ilki tanrıça Fortuna adına inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Elagabalus serisindeki kimliği teşhis edilemeyen erkek figürü kentteki ikinci bir hexastylos tapınağa dikkat çekmektedir. Ancak Nikaia sikkelerinde birçok hexastylos tapınak tasviri yer aldığı için

[545] RG 1910: 488 No. 707.

epigrafik ve nümismatik belgeler olmadan bu yapı tasvirinin hangi tanrı veya tanrıçaya adanmış tapınak olduğu konusunda kesin tahminler yürütmek doğru olmayacaktır. Bununla beraber her iki farklı tapınağı temsil eden sikkeler, darbedildikleri imparatorlar döneminde bazen kült heykelleri olmadan resmedilmişlerdir. Bunlar benzer tasarım ve form özellikleri nedeniyle esasen aynı tapınakların tekrarları oldukları da düşünülebilir. Sonuç olarak sikke tasvirlerine göre, Nikaia kentinde İmparator Claudius ile başlayan yapı faaliyetleri MS 3. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve bunlar sikkelerin arka yüzlerinde tasvir edilmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre Nikaia kentinde tapınım gören Dionysos, Demeter, Fortuna ve Asklepios gibi tanrı ve tanrıçalar imparatorluk süresi boyunca önemini korumuş ve bunlar sikke tasvirlerinde anıtsal yapılar içerisinde resmedilmiştir. Septimius Severus ve Commodus adına basılan agonistik sikke tiplerinden Nikaia kentinde özellikle MS 2. yüzyılda imparatorlar adına Severeia ve Kommodeia [546] bayramlarının düzenlendiği anlaşılmaktadır. Sikke betimlerine göre şehri çevreleyen surlar, tapınaklar ve gymnasion olarak tanımlanabilen anıtsal yapılar ile Nikaia kentinin imar edildiği anlaşılmaktadır (**Grafik 1**). Bölgede sürdürülen arkeolojik kazılar ve araştırmalar ilerledikçe sikke tasvirlerinde resmedilen mimari yapıların nitelikleri ve lokasyonları aydınlatılmaya devam edecektir.

5. NIKOMEDEIA / KOCAELİ

Bithynia-Pontus Eyaleti'nin başkenti olan Nikomedeia kenti, Bithynia Krallarından I. Nikomedes tarafından Propontis'in kuzeydoğu ucunda "Sinus Astacenus" denilen bir yerde kurulmuştur[547]. Daha önce Lysimakhos tarafından yıkılan Astakos kentinin sakinleri MÖ 264 yılında I. Nikomedes tarafından bu bölgede iskân edilerek buranın ilk vatandaşları olmuşlardır[548]. I. Nikomedes Zipoetum kenti yerine burasını başkent ilan etmiş ve şehre kendi adına ithafen Nikomedeia adını vermiştir[549]. Romalı asker ve devlet adamı olan Pompeius Magnus'un bölgedeki düzenlemelerinden sonra Nikomedeia kenti bir eyalet başkenti olarak Bithynia Koinonu'nun merkezi olmuştur. Nikomedeia Bithynia-Pontus Eyaleti'nin başkenti olmakla birlikte Diokletianus Dönemi'nde Roma İmparatorluğu'nun kısa bir süre başkentliğini

[546] Bosch 1935: 119.
[547] Strab. XII 4.2.
[548] Strab. XII 4.2.
[549] Mem. Frag. 20.

yapmıştır[550]. Bu başkentlik süreci ile Nikomedeia şehir mimarisi anlamında oldukça gelişme göstermiş ve yapılan bu kamusal ve dini yapılar sikke arka yüzlerinde sıkça göserilmiştir. Nümizmatik kanıtlara göre Nikomedeia kentinin Roma imparatorluk Dönemi'nde Claudius'tan Hadrianus Dönemine kadar federal oyunların anısına sikke basmış olduğu bilinmektedir[551]. Nikomedeia kentinde, ilk mimari betimlerin görülmeye başlaması İmparator Hadrianus Dönemine denk gelmektedir. Bu sikkelerin üzerinde Pompeius zamanında eyalete vali olarak atanan C. Papirius Carbo'nun (MS 61-59) adı görülmektedir[552]. Nikomedeia'da mimari tipler sikke betimlerine göre yedi farklı tasvir özelliği göstermektedir. Bunlar; Bithynia Birliğini simgeleyen Koinon Bithyniae serileri, Demeter Tapınağı, Neokor (İmparatorluk) Tapınakları, Homonoia Tapınağı, Karargâh Kapısı, Köprüler ve herhangi bir kült heykeli ihtiva etmeyen tapınak betimleri şeklinde sıralanmaktadırlar.

5.1. Bithyniae Koinon (Bithynia Birliği) Sikkeleri

İlk olarak Asia Eyaleti'nde ortaya çıkan Koinon kurumu Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren Bithynia Eyaleti'nde de görülmektedir. Nikomedeia, doğal limanı ve Asya ile Avrupa'nın geçiş yollarının kavşak noktasında olması sebebi ile jeopolitik bir öneme sahipti[553]. Aynı zamanda eyalet yöneticilerinin oturduğu ve imparator kültüne evsahipliği yapan Bithynia Koinonu'nun başkenti idi[554].

Eyalet merkezi olarak başkent Nikomedeia kentinde Koinon Bithynia lejandlı birçok mimari betimli sikke mevcuttur. "Bithynia Birliği" anlamına gelen Koinon Bithyniae federal sikkeleri İmparatorluk Dönemi'nde Hadrianus ile birlikte kistophoros ve sestertius olarak darbedilmiş ve imparatoru temsilen eyalet yöneticileri tarafından basılmışlardır[555]. İmparator Hadrianus, tüm Bithynia kentlerine Sabina ve İmparator kültünü onurlandırmak için sikke basma izni vermiştir[556]. Bu izin Nikomedeia kentinde İmparator Hadrianus ve eşi Sabina adına basılan sikkeler üzerinde cepheden tasvir edilmiş oktastylos tapınaklar olarak görülmüştür (**Kat. No. 70-71-72**). Sikke arka

[550] Ross 2007: 94.
[551] RG 1910: 514-572.
[552] RG 1910: 514.
[553] Erol-Özdizbay 2011: 265; Güney 2013: 1467.
[554] Bosch 1948: 207.
[555] Bosch 1935: 174.
[556] Haris-Ryde 1980: 895.

yüzlerinde resmedilen tapınakların arşitrav ve frizinde; ROM(AE) S(ENATVS) P(OPVLOQVE) AVG(VSTE), lejandları görülmektedir (**Kat. No. 73**). Bithynia topluluğunu simgeleyen bu tip kistophoros sikkelerde genellikle COM(MUNE) BIT(HYNIAE) ve S(enatvs) P(opvloqve) Q(ve) R(omae), lejandı kullanılırken, bronz serilerde ise KOI-NON BEIΘYNIAC[557] lejandları görülmektedir (**Kat. No. 74-75**). Bu kısaltmalara tapınak betiminin altında sağ ve solunda yer verilmiştir. Hadrianus'a ait başka bir seride ise oktastylos tapınak cephesi bu defa imparator betimi ile gösterilmektedir (**Kat. No. 76**). Burada tanrı tasvirlerinin ait olduğu zengin gelenekten bu kez imparatorluk imgelerinin tasarımında yararlanılmıştır[558]. Frizde sıralı hayvansal figürler görülen bu tapınak cephesinde imparator sağ elinde sceptre ve sol elinde bir Nike tutuyor. Bu alınlık figürleri arasında bazen de Roma sikke ikonografisinde sıkça karşımıza çıkan Romus ve Remulus ikizlerini emziren dişi kurt tasviri yer almaktadır (**Kat. No. 77; Kat. No. 81**). Bu tasvirler aynı zamanda Roma'nın kuruluş mitlerine atıfta bulunmaktadır. Hadrianus'un eşi Sabina adına darbedilen serilerde ise aynı oktasylos tapınağın farklı alınlık figürleri dikkat çekmektedir. Sabina adına darbedilen Koinon sikkelerinin tamamı sestertiustur. Tüm serilerde cepheden resmedilen oktastylos tapınaklar üç krepisli bir stylobat üzerinde korint düzenindeki sütunlarla yükselmektedir (**Kat. No. 82-85**). Ayrıca tapınak tasvirlerinde arşitrav kısmı üç fascia bölümünden oluşmaktadır. Sikkelerdeki alınlıkların figürleri açıkça clipeus ya da büyük kalkan gibi çok daha küçük boyuttaki kült imajlarını sergilemektedirler (**Kat. No. 82**). Bazen de normalde sütunlar arasında durması gereken kült imajlarını alınlıklarda gösterilmiştir. Sabina adına darbedilen bir seri de tapınak alınlığında bir erkek figürünün küçük sunağa doğru yaptığı libasyon sahnesi tasvir edilmiştir (**Kat. No. 83**). Koinon Bitnyniae sikkelerindeki tüm bu tasvirler stil olarak bazı farklılıklar gösterse de aynı oktastylos tapınağı temsil etmektedirler[559].

Bir önceki bölümde anlatılan tapınak betimlerindeki sütun sayısı adedini kısaltma metodu Koinon serilerinde başarıyla uygulanmıştır. Aynı imparator tapınağını temsil eden Hadrianus serilerindeki tasvirlerde tapınağın ön cephesi bu defa tetrastylos olarak karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 78-79**). Esasen burada ortadaki dört sütun gizlenerek kült heykeline daha geniş yer verilmiştir. İmpararto'a ait kült heykeli ayakta

[557] Bosch 1935: 172 vd.
[558] Price 2004: 297.
[559] Bosch 1935: 193.

ve sağa doğru; sağ elinde bir sceptre (asa) tutarken sol elinde ise Nike figürü bulunmaktadır. Akroterde yine Nike figürleri kullanılmıştır. Cephesi tetrastylos olarak gösterilen imparator tapınağı son olarak bir Sabina serisinde de görülmektedir. Burada ön cephede dört sütun ile gösterilen tapınağın merkezinde ayakta ve sağa bakar vaziyette, sağ elinde sceptresi ve sol elinde patera tutan bir bayan figürü betimlenmiştir (**Kat. No. 84**). Figür olasılıkla Sabina ya da Bithynia'nın personifikasyonudur[560]. Cephede bulunan sütunlardan dördü kaldırılmış ve böylelikle kült heykelinin önü açılmıştır. BEIΘYNIAC lejandı ise tapınak podyumunun altında yer almaktadır.

Bithynia Federal sikkelerine ait son serilerde ise bu kez tapınak cephesinde köşe sütunları hariç bütün sütunlar kaldırılmış olduğu görülmektedir (**Kat. No. 80; Kat. No. 85**). Bu sayede iç kısımdan kazanılan yere birçok figür yerleştirilmiştir. Distylos tapınak cephesinde ayakta üç figür görünmektedir; ortada himation giyimli imparator elinde bir sceptre tutmakta ve önünde imparatorun başına çelenk takan miğferli ve giyimli tanrıça Roma görülmektedir[561]. İmparatorlar bazen bu şekilde yerel seçkinlerin sıklıkla kullandığı Grek himationu giyerken tasvir edilmiş ve bu şekilde Grek site yurttaşlarıyla bağdaştırılmıştır[562]. Ancak bazen Roma togasının daha yaygın kullanılmasıyla da onlardan ayrılmıştır. İmparatorun arkasında yani solunda yer alan peplos giyimli diğer figür ise olasılıkla Bithynia'nın personifikasyonunu temsil etmekdir. Bu tasvirde imparatorun yanı sıra iki farklı tanrı ve tanrıça betiminin işlenmiş olması, imparatorluk çapında gerçekleştirilen kült törenlerinin bir yansıması olabilir[563].

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi tapınaklar, içerisinde bazen kült heykelleri de barındıran distylos, tetrastylos ve oktastylos olarak betimlenmiştir. Ancak çoğunlukla oktastylos olarak resmedilmiş olmasından ötürü imparator tapınağının ön cephesinde gerçekte sekiz sütun kullanılmış olduğu düşünülebilir. Tapınak tasvirlerinde çoğunlukla ion düzeni kullanılmakla birlikte aynı zamanda korint düzeni de kullanılmıştır. Bu nedenle düzen konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Bithynia Birliği sikkeleri kentin mimari kimliğinden çok darbı gerçekleştiren merkezi otoriteyi yansıtmaktaydı. S.P.Q.R. lejandı bunun bir imparator tapınağı olduğunu teyit

[560] RG 1908: 244, no. 60.
[561] RG 1908: 240 No. 35.
[562] Price 2004: 306.
[563] Price 2004: 312.

etmektedir[564]. Ancak Koinon lejandı adı altında basıldıkları için bir sonraki bölümde gösterilecek olan neokorosluk sikkeleri ayrı bir başlık altında gösterilmiştir.

Sikkelerde görülen bu tapınak tasvirlerinin olasılıkla daha önce depremle yıkılan ve Hadrianus Dönemi'nde restore edilen Augustus tapınağı olduğu düşünülmektedir[565]. Böylelikle Roma ve Augustus kültü Hadrian Dönemi'ndeki sikkelerde özellikle vurgulanmış ve önem kazanmıştır. İmparator burada olasılıkla Nikomedeia'da Roma ve Augustus kültünü canlandırmayı tercih etmiş olmalıdır[566]. Bithynia Birliği sikkelerinde Hadrianus zamanında tasvir edilen imparator tapınağı Nikomedeia kentine değil aslında eyalete atfedilmiştir[567]. Bu nedenle Bithynia Koinon sikkeleri her ne kadar başkent Nikomedeia'da darbedilmiş olsa da tasvir edilen tapınaklar, sadece Nikomedeia kentine değil aynı zamanda eyaletin tümüne hitap etmekteydi. Sonuç olarak Koinon sikkelerine göre burada resmedilen tapınak tasvirleri yalnızca heykelini barındırdığı kutsal kişileri şereflendiren nesneler olarak değil, tasarımlarındaki farklı biçimlerle de öne çıkmıştır. Kent meclisleri eyalet valilerinin gözetiminde yerel idareyi kontrol etmeyi sürdürürken Koinon ve İmparatorluk kültü aracılığıyla eyaletin merkez Roma'ya sadakati de sağlanmış olmalıdır[568].

Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki mimari betimli sikkelere genel olarak bakıldığında bu konunun iki farklı türde ele alındığı görülebilmektedir. Bunlar; dinsel törenler, şenlikler, oyunlar ve siyasal olayları vurgulayan tasvirler veya sikkenin darbedildiği dönemden daha önce inşa edilip önemini koruyan yapıları gösteren tasvirlerdir. Nikomedeia sikkeleri için şimdiye kadar gördüğümüz bütün sikke tipleri genel olarak birinci grubu temsil etmektedir. Çünkü bu seriler cephe tasvirlerinden ve lejandlarından hangi imparator veya hangi tanrı/tanrıça için yapılmış olduğu anlaşılsa da lokasyonu veya kentin planı hakkında pek detay vermeyen seriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle herhangi bir sebeple yok olmuş veya bir kısım kalıntıları günümüze kadar gelen mimarlık yapıtlarını tanıyıp tespit etmek için daha çok ikinci türdeki tasvirlere bakmak doğru olacaktır. Bu kapsamda özellikle Neokoros lejandlı sikkeler, kentin planı hakkında oldukça önemli fikirler bize sunmaktadır.

[564] Bosch 1935: 193.
[565] Zeyrek – Çelik 2005: 26.
[566] Bosch 1935: 196; Weber 1907: 127.
[567] RG 1908: 239: Tekdemir 2016a: 99.
[568] Haris-Ryde 1980: 895.

5.2. Neokorosluk Sikkeleri

Neokorosluk serileri, Neokor unvanı almış şehirlerin bastırdığı ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejandlı sikkeleri ifade etmek için kullanılan nümismatik bir tabirdir. Neokoros, ilk bölümde de bahsedildiği gibi imparator kültü ile alakalı olarak bir imparator tapınağına sahip kentlere unvan olarak verilmekteydi. Roma İmparatorluğu'nda imparator kültü tapınağına sahip eyaletlerden biri de Bithynia-Pontus'tur. Plinius, Bithynia-Pontus valisiyken, şerefine kutsanacak bir binanın yapımıyla, adına düzenlenecek oyunlar için kullanılacak bir miktar paranın bağışlanması hakkındaki yasal bir sorun için İmparator Traianus'a başvurmak zorunda kalmış olduğu bilinmektedir[569]. Böylelikle imparatorluk kültü Bithynia'da Roma'nın yönetim süreci kapsamına alınmış oluyordu[570]. Henüz Krallık Dönemi'nde bile Roma senatörlerine "Theoi Sotores" (Kurtarıcı Tanrılar) şeklinde hitap eden Bithynia Kralı Prusias dikkate alınırsa bu kültün ne derece köklü ve etkili olduğu anlaşılabilecektir. Tacitus, Annales eserinde Küçük Asya'daki kentlerin tanrılar kültü esas alınarak kurgulanan hükümdar kültleri ile ilgili tapınaklara sahip olabilmek için adeta bir rekabet içerisinde olduklarından bahsetmektedir[571]. Buna göre tapınak inşa ettirmek için senatoya on bir kent başvurmuş ve Nikomedeia da bu kentlerden biri olarak MÖ 29 yılında Roma ve İmparator Augustus adına bir tapınak yapma hakkı elde etmiştir[572]. Bu yeni sistemde Roma'dan bir takım imtiyazlar elde etmek isteyen kentler, kendi aralarında rekabete girmiş ve bu kentler arası yaşanan rekabette Nikomedeia da yerini almıştır[573]. Bu kapsamda Batı Anadolu'da Nikomedeia kenti imparator tapınağına sahip kentlere verilen Neokoros unvanı alan ilk kentlerden biri olarak bir Roma ve Augustus tapınağı inşa etmiş olmalıdır[574]. Aldığı neokorosluk unvanı sayesinde imparatorluk kültünün merkezi haline gelen Nikomedeia kenti diğer komşu kentlere karşı politik üstünlük sağlamış[575] ve bunu sikkelerde vurgulamıştır. Ancak Nikomedeia'da var olduğu kaynaklardan öğrenilen tanrıça Roma ve Augustus tapınakları ile ilgili sikkeler imparator Hadrianus'tan sonra görülmektedir[576]. Bunlardan bir kısmını bir önceki bölümde Koinon lejandlı sikke serilerinde görmüştük. Neokoros

[569] Plin. Epist. X 75.
[570] Price 2004: 133.
[571] Tac. Ann. IV 15, 55-56.
[572] Dio Cass. LI 20, 6-9; Merkelbach 1978: 287.
[573] Güney 2013: 1479.
[574] Donaldson 1965: 135.
[575] Burrel 2004: 147-166.
[576] Dräger 1993: 238.

sikkeleri ise Nikomedeia darplarında baştanrıça Demeter tapınaklarının yanı sıra birden fazla imparator tapınağı ile temsil edilen arka yüz tipleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlardan ilk olarak sonradan imparator tapınağına dönüştürülecek olan tanrıça Demeter tapınağı betimli sikkeleri inceleyeceğiz.

5.2.1. Demeter Tapınağı Betimli Sikkeler

Nikomedeia sikkelerinde temsil edilen tanrıça Demeter'in şehrin baş tanrısı olduğuna dair en önemli bilgileri Geç Antik Çağın önemli Yunan hatiplerinden biri olan Libanius'tan öğrenmekteyiz[577]. Libanius, Nikomedeia'da bir okul açarak burada uzun yıllar kalmış ve MS 344-345 yılları arasında İmparator II. Iulianus'a (MS 360-363) hocalık yapmıştır[578]. Libanius eserlerinde Nikomedeia'ya sıkça değinir ve Orationes adlı eserinde Nikomedeia'yı "Demeter'in Kenti" olarak nitelendirmektedir (Libanius. Orationes, LXI 7; 1. 48). Nikomedeia, Bithynia Bölgesi'nin bir ticaret merkezi idi. Bunun başlıca dört nedeni vardı; eyaletin baş şehir unvanına sahip olması, kentin etrafındaki verimli topraklar, doğu ve batı arasındaki ticaret yollarının üzerinde olması ve önemli bir limana sahip olması. Sikkelerde sıkça görülen, bereketi ve bolluğu simgeleyen Demeter tasvirleri de bu nedenle olmalıdır.

Neokorosluk tapınakları, sunu heykellerinin dikilmesi için önemli birer mekân olmuşlardır. Nikomedeia'daki neokor lejandlı sikkelerde de tapınak tasvirleri içerisinde kentin baştanrıçası Demeter'e ayrıca yer verilmiştir. Sikkelerde görülen tanrıça Demeter tapınağı tasvirlerinde cephe sütunları ve mimari düzen veya tapınağın sikke dairesindeki konumu farklılık göstermektedir. Bu dönemde İmparator Marcus Aurelius, Lucius Versus ve Commodus adına darbedilen sikkelerdeki tapınak tasvirleri bu durumu açıklayıcı niteliktedir. Demeter tapınağını altı sütunlu olarak tasvir eden sikke serilerinden ilki bir Marcus Aurelius bronzunun arka yüzünde yer almaktadır (**Kat. No. 86**). Tasvirde, tapınağın hexastylos ön cephesinin merkezinde orta sütun aralığı geniş tutularak Demeter'e ait kült heykeli yerleştirilmiştir. Tapınak sütunlarıyla hemen hemen aynı boyutta resmedilen tanrıça Demeter sağ elinde mısır demeti, sol elinde bir asa tutmaktadır. Alınlıkta bir clipeus yer alır ve akroterler kanatları açık kartal biçiminde

[577] Bosch 1935: 245; Ruge 1936a: 468-492.
[578] Ross 2007: 100.

şekil almıştır. Tapınak üç basamak üzerinde, korint tarzında sütunlarla yükselmektedir. Tapınak podyumunun altına ise NEIKOMHΔ lejandı yerleştirilmiştir. Commodus Dönemi sikkede ise yine hexastylos ön cephede Demeter figürü işlenmiş olduğu görülür (**Kat. No. 87**). Burada yer alan tasvirde kült heykeli duruş özellikleri bakımından bir önceki seri ile aynıdır. Korint düzeninde tasvir edilen tapınağın alınlık kısmında kanatları açık kartal figürünün resmedildiği görülmektedir. Kartal figürü burada Nikomedeia kentinin kuruluş mitine atıfta bulunuyor olmalıdır [579] . İmparator Macrinus'un oğlu Diadumenianus Caesar (MS 217) adına darbedilen seride ise hexastylos tapınak cephesi ve alınlık figürleri Commodus sikkesindeki tasvir özellikleri açısından pek farklılık göstermemektedir (**Kat. No. 88**). Burada alınlık ve köşe akroterleri hurma dalı biçiminde süslenmiş ve alınlık yüzeyinde kanatları açık kartal betimlenmiştir[580].

Nikomedeia sikkeleri üzerinde işlenen Demeter tapınakları çoğunlukla hexastylos olmakla birlikte nümismatik bir kural olan sütun kısaltma yöntemiyle farklı sütun sayıları ile de gösterilmiştir. Bunlardan biri Lucius Versus dönemine ait bir sestertiusta görülmektedir (**Kat. No. 89**). Burada cepheden tasvir edilen tapınakta Sabina sikkelerindeki tapınak tasvirlerinde olduğu gibi ön cephede dört sütun gizlenmiş ve böylelikle kült figürü olan tanrıça Demeter heykeline yer açılmıştır. Tasvirde geniş verilmiş orta sütun aralığından elinde başak demeti ve meşale tutan Demeter figürü görünmektedir. Marcus Aurelius Dönemi'nde darbedilen diğer bir seride ise Demeter tapınağı bu defa distylos olarak karşımıza çıkmaktadır [581] (**Kat. No. 90**). Tapınak kompozisyonu son derece basitleştirilmiştir. Heykelin teşhiri için bütün cephe sütunları kaldırılmış, geriye kalan kenar sütunları ise kalın bir blok halinde resmedilmiştir. Alınlığın ortasında bir büst ve iki yanında yuvarlak çelenk bulunmaktadır. Alınlıkta kullanılan büst silüetinin kime ait olduğu belirgin olmasa da bunun imparatorluk imgesi ile bir geçişkenlik gösterdiği düşünülebilir. İmparatorluk büstleri genellikle kamusal

[579] Astakos sırtlarında kurban edilen bir hayvanın kutsal sunakta yanması sırasında gökten bir kartal inerek yanmakta olan hayvanı alır. Bu sırada bir yılan da hayvana sarılır. Yılan karadan, kartal havadan Nikomedeia'nın temellerinin atılacağı yerde bulunurlar. Kâhinlerce, tanrı şehrin buraya kurulmasını istemiştir. Böylece Nikomedeia'nın temelleri atılır (Sölch 1925b: 146).
[580] Boyana 2006: 183.
[581] RG 1910: 527: No. 83, Pl. XCI/6.

bağlamlarda sergilenmiş ve tapınakların içine veya alınlıklarına yerleştirilmiştir[582]. Bu nedenle büstün olasılıkla bir imparatoru temsil etmekte olduğu söylenebilir.

Tüm bu sikke tasvirlerinde gösterilen Demeter tapınağının varlığına açıklık getirecek belkide en önemli hususlardan biri Nikomedeia'da Demeter'den önce Ana Tanrıça olarak tapınım gören, Magna Mater yani Tanrıça Kybele'dir. Anadolu'da kökeni binlerce yıl öncesine dayanan tanrıça Kybele, Romalılar tarafından da benimsenmiştir. Ancak Bithynia'da Kybele kültü bu dağlık bölgeye daha geç geldiği için, Bithynia'daki tanrıçaya sunulan adaklar kırsal kesimde daha çok görülmektedir[583]. Nikomedeia'da bu kültün varlığını ve tapınağın lokasyonuna ait ipuçlarını Bithynia Valisi Plinius'tan öğreniyoruz. Demeter tapınağının inşa tarihi ile ilgili ipucu verebilecek olan Genç Plinius'un mektuplarından birinde söz konusu Kybele Tapınağı'nın taşınma işlemine değinmektedir[584]. Plinius bu konuyla ilgili şöyle demektedir: *"Efendim, Nicomedialılar benim buraya gelişimden önce, eski foruma ek olarak bir yenisinin yapımına başlamışlar, bunun bir köşesinde Mater Magna'ya adanmış, çok eski bir tapınak bulunuyor. Bunun onarılması ya da başka yere taşınması gerekiyor; özellikle şimdi yükselmekte olan yapıdan daha yüksek olmasından ötürü"*[585]. Plinius'un verdiği bu bilgiler ışığında Nikomedeia'da Ana Tanrıça Demeter'den önce tapınım gören Magna Mater yani Kybele kültüne ait tapınağın daha sonra kentin ana tanrıçası olarak tapınım gören Demeter kutsal alanına çevrilmiş olduğu tahmin edilmektedir[586]. Bir başka değişle Kybele Tapınağı olasılıkla kentin merkezinde, Demeter Tapınağı'nın yapıldığı yerde bulunmaktaydı[587]. Ancak Demeter kutsal alanına yer açmak için Kybele tapınağı kaldırılınca Demeter kültü Magna Mater kültünün yerine geçmiş olduğu düşünülmektedir.[588]. Plinius'un Bithynia valiliğine MS 111 yılında atandığını dikkate alınırsa Demeter tapınağının inşa tarihi bu tarihten sonra olmalıdır. Ayrıca C. Bosch'un Libanius'tan aktardığı bilgiye göre cephesi altı sütunlu Demeter tapınağı Nikomedeia tiyatrosunun hemen yakınında yer almaktadır[589] (Bosch 1937: 30). Ayşe Çalık Ross tarafından yapılan arkeolojik ve yüzey araştırmalarında ise

[582] Price 2004: 295.
[583] Ross 2007: 101.
[584] Plin. Epist. X. 49; Bengisun 2010: 61.
[585] Plin. Epist. X. 49.
[586] Bosch 1937: 252.
[587] Bosch 1937: 251.
[588] Bosch 1937: 252.
[589] Libanius, Orationes LXI 7-I 48.

Nikomedeia tiyatrosunun sütunlu cadde ile aynı aksta yer aldığı ve liman yönünde olduğu anlaşılmıştır[590]. Bölgede daha önce araştırma yapan Pogodin ve Wulf adlı araştırmacıların tiyatro yakınlarında, agoranın bulunduğu yerde ele geçirdikleri tapınak kalıntıları[591] Libanius'un Nikomedeia'da yer alan Demeter tapınağının tiyatro yakınında bulunduğu yönündeki tezini desteklemektedir. Bu tapınak daha sonra imparator tapınağı haline getirilip üçüncü neokor sikkelerinde yeniden gösterilmiştir[592]. Çünkü Elagabalus Dönemi'nde imparatorluk kültü ile ve Demeter kültlerinin birleştirilmiş olduğu bilinmektedir[593]. Zira Demeter tapınağının lokasyonu, imparator tapınaklarını gösteren neokor lejandlı sikkeler ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

5.2.2. İmparator Tapınağı Betimli Sikkeler

Nikomedeia kentinin MS 120'de yaşamış olduğu depremlerden sonra İmparator Hadrianus'tan başka kente yardımda bulunan imparatorlardan biri Commodus olmuştur[594]. Kent Senato'dan izin alarak İmparator Commodus için bir tapınak inşa etmiş ve adına festivaller düzenlemiştir[595]. Böylelikle Augustus Dönemi'ndeki ilk neokor unvanından sonra kentin ikinci kez neokor unvanı almasını sağlayan İmparator Commodus olmuştur[596]. Zamanla kentler sahip oldukları imparator kültü tapınaklarının sayısını önplana çıkarmak amacıyla, neokoros sözcüğünün başına dereceler eklenmiş ve bunu bir prestij unvanı olarak kullanmışlardır[597]. Bu nedenle Nikomedeia kenti de İmparator Commodus'tan itibaren sahip olduğu ikinci kez neokor tapınağı inşa etme hakkıyla birlikte sikke arka yüzlerinde ΔICNEΩKOPΩN lejandını kullanmaya başlamıştır[598]. Commodus döneminde inşa edildiği düşünülen imparator tapınağı kendi döneminde darbedilen bir bronz sikke arka yüzünde resmedilmiştir (**Kat. No. 91**). Ancak aynı tapınak daha sonra Septimius Severus'a da adanmıştır[599]. Bu nedenle Septimius Severus ve eşi Iulia Domna adına darbedilen sikke arka yüzlerinde olasılıkla

[590] Ross 2007: 97.
[591] Pogodin – Wulff 1897: 148.
[592] Bosch 1935: 216.
[593] Erol-Özdizbay 2011: 189.
[594] Tekdemir 2016a: 99.
[595] Cass. Dio. LXXII 12. 2.
[596] Cass. Dio. LXXIII 12. 2; Ruge 1936a: 486.
[597] Dönmez-Öztürk 2006: 32.
[598] Bosch 1935: 214.
[599] Bosch 1935: 214.

yine bu tapınak tasvir edilmiştir (**Kat. No. 92-93**). Ayrıca ön cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı tasvirleri Severuslar hanedanlığı döneminde darbedilen diğer serilerde de gösterilmeye devam etmiştir. Bunlardan biri Caracalla'nın caesarlık döneminde (**Kat. No. 94**), diğeri ise imparatorluğu döneminde darbedilen serilerde görülmektedir (**Kat. No. 95**). Her iki tapınak kompozisyonlarına bakıldığında oldukça benzerlik görülür. Cepheden resmedilen tapınak iki basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselirken alınlık ve sütun aralarına ise birer clipeus yerleştirilmiştir. Tepe ve köşe akroterleri belirgindir. Kardeşi Geta adına basılan bir bronz sikke tasvirinde ise aynı oktastylos tapınak cephesi korint düzenindeki sütunlar ile yükselmektedir (**Kat. No. 96**). Normalde sikke yuvarlağına tapınağın dışında olacak şekilde sığdırılan lejand bu kez alınlıkta ve arşitravda görülmektedir. Tasvirdeki tapınağın arşitravında; ΔIC, alınlıkta; NЄΩKOPΩN olacak şekilde yerleştirilerek kentin ikinci neokor unvanına atıfta bulunulmuştur. Severuslar döneminde cephesi oktastylos olarak gösterilen son seriler ise İmparator Severus Alexander döneminde basılmaya başlanmıştır (**Kat. No. 97**). Bu sikkelerden birinde cepheden resmedilen oktasylos tapınağın alınlığında olasılıkla Medusa başı yerleştirilmiştir (**Kat. No. 98**). ΔICNEΩKOPΩN lejandı ise tapınak tasvrinin altında yani sikke kesimi denilen bölümde yer almaktadır. Severus Alexander döneminde oktastylos tapınak cephesi onun adına darbedilen TPICNEΩKOPΩN lejandlı sikkelerde de gösterilmeye devam edilmiştir (**Kat. No. 99**).

Bilindiği gibi normalde birden fazla tapınak barındıran sikkeler kentlerin aldığı neokor sıfatıyla ilgilidirler. İmparator Marcus Aurelius yönetiminde Commodus'un Caesarlık sikkesi üzerinde neokor tapınakları birden fazla gösterilmeye başlanmıştır (**Kat. No. 100**). Söz konusu sikke üzerinde yer alan Demeter'in ayakları dibine sekiz sütunlu tapınak modeli yerleştirilmiştir. Fakat daha sonra darbedilen sikkelerde bu tapınak tasvirlerinin sikke dairesi içerisinde daha küçük görünmeleri gerektiği durumlarda sütun sayısında kısaltma yoluna gidilerek aynı tapınak farklı sütun sayıları ile gösterilmiştir[600]. Bununla ilgili örnek teşkil edecek bir İmparator III. Gordianus (**Kat. No. 101**) ve I. Philippus (**Kat. No. 102**) sikkesi üzerindeki tasvirde iki neokor tapınağı aynı anda gösterilmiş ve bununla birlikte oluşan alan yetersizliği nedeniyle ön cephe altı sütunlu tasarlanmıştır. Buna benzer hexastylos tapınak kompozisyonu bir Maximus sikkesinde her iki tapınak binasının dörtte üçlük görünümü ile verilerek

[600] Boyana 2006: 182.

gösterilmiştir (**Kat. No. 103**). Ancak karşılıklı tasvir edilen imparator tapınaklarının belki de en dikkat çekici örneği ise bir Geta serisinde karşımıza çıkmaktadır (**Kat. No. 104**). Geta adına darbedilen bir bronzda; ortada Demeter'in heykelini taşıyan bir sütun ve her iki yanında üç krepisli bir podyum üzerinde yükselen hexastylos tapınaklar gösterilmiştir. Burada tapınaklar bir önceki Maximus serisindeki gibi karşılıklı olarak köşeleme yerleştirilmiştir[601]. Fakat bu tasvirde en dikkat çeken özellik iki tapınak arasında yüksekliği tapınağın boyuna ulaşan bir sütunun yerleştirilmesidir. Tasvirde sütun üzerinde tanrıça Demeter'in sola dönük bir heykeli yer almaktadır. Burada Demeter sağ elinde başak demeti tutarken yukarı doğru kalkmış sol elinde de bir asa bulunmaktadır. Burada yer alan Demeter sütunu olasılıkla Nikomedeia Forumu'nun bir parçasını oluşturmaktaydı.

Nikomedeia'daki imparator tapınakları yalnızca şehrin baştanrıçası Demeter ile değil kentlerin tanrısal olarak kişiselleştirildiği tanrıça Tykhe (Fortuna) ile birlikte de temsil edilmişlerdir. III. Gordianus (**Kat. No. 105**) ve Traian Decius (**Kat. No. 106**) adına basılan ikinci neokorosluk sikkelerinde bununla ilgili tasvirler yer almaktadır. Sikke arka yüzlerinde tahta oturan sur taçlı şehir tanrıçası ellerinde iki imparator tapınağı tutarken betimlenmiştir. Tanrıçanın kale surlu taç taşıması ile kentin koruyucu tanrıçası olduğu vurgulanmıştır[602]. Mimari düzen belirgin olmasa da sütun sayısı olasılıkla sekizdir. Burada talih ve şehir tanrıçası Fortuna aynı zamanda kentin personifikasyonunu da temsil etmektedir. Benzer sikke betimini Gallienus bronzunda da görmekteyiz (**Kat. No. 107**). Burada sur taçlı Fortuna üç tapınak modeli ile bu kez sağ tarafa doğru oturur vaziyette bulunmaktadır. Fortuna'nın burada tapınak modellerini taşırken betimlenmesi de muhtemelen imparatorluk kültünün kent ile olan ilişkisine işaret etmektedir. Kentin soyutlaştırılmış bir sembolü olan tanrıça Fortuna'nın Bithynia sikkelerindeki tasvirleri oldukça zengindir. Bunlardan mimari betim kompozisyonu en zengin olanı bir III. Gordianus serisinde temsil edilmektedir (**Kat. No. 108**). Söz konusu sikkenin arka yüzünde, sağda miğferli tanrıça Roma, kılıcı ve kalkanı ile birlikte oturur vaziyette iken, solda sur taçlı Fortuna ayakta cepheden resmedilmiştir. Fortuna her iki elindeki tapınak modelleri tanrıça Roma'ya sunmaktadır. Üstte ise her iki figür arasına

[601] RG 1910: 550, 263. XCV/10.
[602] Boyana 2006: 114.

Nike yerleştirilmiştir. Bu sahne bir bakıma Nikomedeia kentinin merkez Roma'ya karşı olan sadakatini temsil etmektedir.

Nikomedeia'daki neokorosluk sikkelerinde görülen bir başka tema imparator tapınaklarıyla birlikte gösterilen liman betimleridir. İmparator Commodus (**Kat. No. 109**) ve Septimius Severus (**Kat. No. 110**) adına darbedilen ikinci neokorosluk sikkelerinde kentin limanı ile ilişkili tasvirleri görmek mümkündür. Tasvirlerde altta kürekçileriyle birlikte bir tekne ve gemi pruvası, üstte ise iki oktastylos tapınak aynı hat üzerinde perspektif içerisinde ve uzaklık algısı oluşturmak amacıyla küçültülerek betimlenmiştir. Bu tasvirlerin gemi oyunlarını temsil ettiğini söyleyen görüşler de mevcuttur[603]. Burada limanın kendisi ve sınırları gösterilmemiştir. Fakat tapınakların altında duran galeri limanın var olduğunu ve neokor tapınaklarının limana yakın olduğunu göstermektedir. Kentin limanını gösteren ikinci neokorosluk sikkeleri her zaman iki tapınak ile betimlenmemiştir. I. Valerianus'un Gallienus ile yönetimi paylaştığı dönemde (MS 253-268) basılan bronz sikkenin arka yüzünde Nikomedeia limanı bu kez üç tapınak modeli ile birlikte gösterilmiştir (**Kat. No. 111**). Sikkenin ön yüzünde karşılıklı olarak iki imparatorun portresi yer almaktadır. Arka yüzde; ortadaki cepheden, diğerleri dörtte üçlük açı ile tasvir edilen tapınakların altında yedi kürekçisi ile birlikte gösterilen kadırga, Wolfram Weiser, Recueil Général ve Sylloge Nummorum gibi nümismatik kaynaklarda savaş gemisi olarak tanımlanmıştır[604]. Bir diğer görüşe göre Nikomedeia kent sikkelerinde farklı dönemlerde basılan kadırga betimlerinin, kent limanında bulunan filonun bir göstergesidir[605]. Çünkü Nikomedeia kentinin doğuya giden yol üzerinde yer alması, doğal bir limana sahip olması ve boğazlara konum olarak yakın olması sebebiyle kentte sürekli bir Roma filosunun bulunması gerekliydi[606]. Ayrıca kentin Roma İmparatorluk dönemi sikkeleri üzerindeki bu gibi betimler deniz ticaretinin ve kent limanının buradaki öneminin bir göstergesidir[607].

Bahsi geçen bu serilerdeki disneokoron sikkelerinde görüldüğü üzre tasvirlerde imparator tapınakları ile birlikte kentin ana tanrıçası Demeter kültü yüceltilmiş ancak Nikomedeia forumu ile ilgili doğrudan bağlantı kurulabilecek bir başka ayrıntıya yer

[603] Donaldson 1965: 137.
[604] RG 1910: 570 No.406 Pl. XCVIII/27; SNG 1957: Taf. 26/858; Weiser 1983: Taf. 16/14.
[605] Güney 2013: 1481.
[606] Fıratlı 1971: 10.
[607] Güney 2013: 1473.

verilmemiştir. Bu nedenle **Kat. No. 104**'deki Geta serisi hariç ikinci neokorosluk sikkelerine bakarak tapınakların birbirine olan konumlarını belirlemek yanıltıcı olabilmektedir[608]. Ancak MS 2. yüzyılda basılan üçüncü neokorosluk sikkelerinde tasvir edilen imparatorluk tapınakları bu görüşün dışında tutulmalıdır. Elagabalus Dönemi'nde Demeter ve İmparator kültlerinin birleştirildiği ve kente üçüncü kez neokoros unvanı verildiği bilinmektedir [609] . Severus Alexander tarafından Elagabalus'un anısının silinmesiyle Nikomedeia'ya verilen 3. Neokoros'luk unvanı geri alınmıştır[610]. Ancak bu unvan Valerianus ve Gallienus döneminde yeniden kente kazandırılmış ve Nikomedeia'da çok sayıda neokorosluk unvanına işaret eden tapınak tasvirli sikke darbedilmiştir[611]. Bu dönem sikkeleri üzerinde Augustus Tapınağı, Septimius Severus Tapınağı ve sonradan İmparator tapınağına dönüştürülen Demeter tapınakları aynı sikke dairesi içerisinde betimlemiş [612] ve bunlar TPIC ΝΕΩΚ-ΟΡΩΝ [613] lejandıyla gösterilmiştir. Nikomedeia üçüncü neokoros unvanını Elagabalus Dönemi'nde, karısı Iulia Paula ile evlendiği yıl olan MS 220'de almış olmalıdır[614]. Bu nedenle İmparator hükümdarlığının ilk yıllarında kendisini misafir eden Nikomedeia kentini ödüllendirmek istemiş olabilir. Bununla ilgili İmparator Elagabalus ve eşi Iulia Paula adına darbedilen sikke serilerinde üç imparator tapınağının birlikte resmedildiği görülmektedir (**Kat. No. 112-113**). Sikke tasvirinde Demeter tapınağını kuşatan iki imparator tapınağı perspektif açıdan birlikte gösterilmiştir. Benzer tapınak kompozisyonunun yer aldığı bir Gallienus serisinde ise tapınak betimlerinin üzerinde zafer tanrıçası Nike'nin heykelleri görülmektedir[615] (**Kat. No. 114**). Ortadaki tapınağın iç kısımdaki kült figürü, Recueil Général adlı eserde Tykhe olarak tanımlanmış olsa da, kentin baştanrıçası Demeter olma ihtimali daha yüksektir. Zira İmparator Elagabalus (**Kat. No. 115**) ve I Valerian - Gallienus ve II Valerian (**Kat. No. 116**) dönemlerinde darbedilen TPICΝΕΩΚΟΡΩΝ lejandlı sikkelerde Demeter üç neokor tapınağı ile birlikte açıkça gösterilirken, bunlar esasen Nikomedeia forumunun asıl durmuna da işaret etmekteydi. Bu sikkelerin arka yüzünde üç tapınak figürüne de aynı anda yer

[608] Anabolu 1983: 1 vd.
[609] Arslan 1996: 107; Erol-Özdizbay 2011: 189.
[610] Burrel 2004: 158.
[611] Donaldson 1965: 138; Bosch 1935: 232; Burrel 2004: 156; Erol-Özdizbay 2011: 222.
[612] Burrel 2004: 156.
[613] Bosch 1937: 26; RG 1910: 552, no.278.
[614] Erol-Özdizbay 2011: 279.
[615] Weiser 1983: Taf. 26/15.

verilmiştir. Karşılıklı duran imparator tapınakları 4/3 açı ile gösterilirken Demeter tapınağı bu ikisi arasında cepheden tasvir edilmiştir. Orta kısımda bir yılanın sarıldığı yuvarlak sunak ve bunun her iki yanında imparator tapınakları yer almaktadır. Sunağın üst kısmında yer alan Demeter tapınağı altı sütunludur ve kült heykeli orta sütunlar arasında durmaktadır. Sunaktaki yılan ise Asklepios kültüyle ilişkili olmalıdır[616]. Sunağın altında TPIC ΝΕΩΚ-ΟΡΩΝ lejandıyla kentin aldığı üçüncü neokorlusluk unvanı vurgulanmıştır.

Antiochialı antik yazar Libanius, tapınakların bulunduğu forumun kıyı kenarında olmayıp kentin yamacına kurulduğunu ve Nikomedeia limanı ile forum arasında sütunlu bir caddenin bulunduğundan bahsetmiştir[617]. Ayrıca Pogodin ve Wulf'un, daha önce yaptığı araştırmaları sonucunda Nikomedeia'da bir Demeter tapınağı ile Agora bulunduğuna inanmaktadır[618]. Buna kanıt olarak ise dağın eteklerindeki açık bir alanda, agoranın bulunduğu yerde ulaşmış oldukları altı sütunlu bir yapının kalıntılarını öne sürmüşlerdir. Bu kalıntıların üzerinde de kentin baş tanrıçası Demeter adının yazılmış olduğu bir sütun parçası keşfetmişlerdir[619]. Clemens Bosch ise Libanius'un aktardığı bilgileri destekler nitelikte açıklamalar yapmış, Nikomedeia'da tapınakların ve diğer kamusal binaların bulunduğu forum ile liman arasındaki bağlantının bir sütunlu cadde ile sağlandığını belirtmiştir[620]. Bununla ilgili olarak, imparator tapınaklarını gösterir sikke betimlerinden yola çıkarak Nikomedeia forumunun olası bir planını çizmiştir (Resim 33).

[616] Ruge 1936a: 485.
[617] Libanius, Orationes LXI 7 ve I 48.
[618] Pogodin-Wulf 1897: 148.
[619] Pogodin-Wulf 1897: 149.
[620] Bosch 1937: 31.

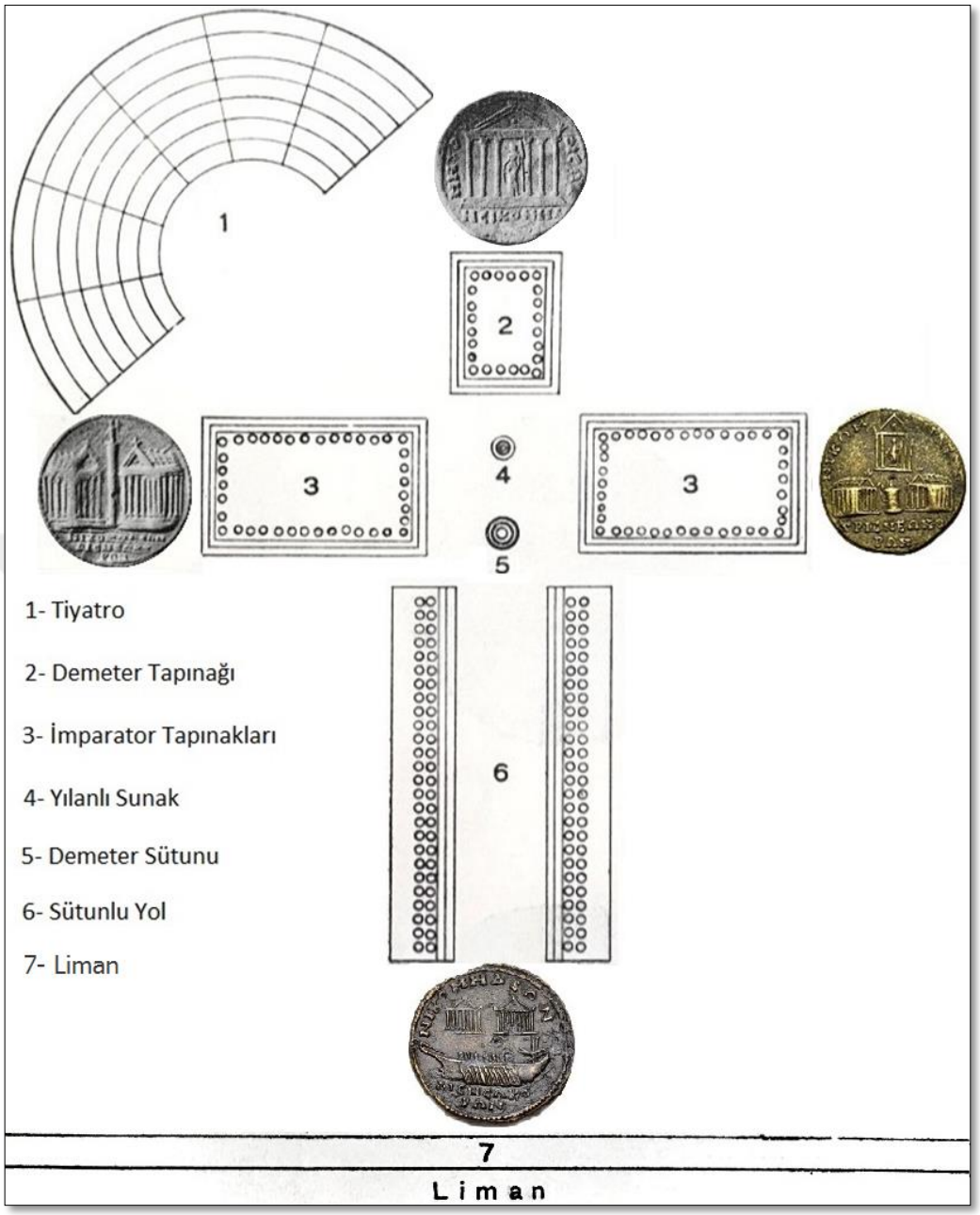

Resim 33: Nikomedeia Forumunu Gösterir Plan (Bosch 1937: Levha II'den eklemelerle)

Plana göre Nikomedeia'da tapınakların ve diğer kamusal binaların bulunduğu forum ile liman arasındaki bağlantı, bir sütunlu cadde ile sağlanmaktadır[621]. Ayrıca üzerinde Demeter heykeli ile süslenmiş anıtsal sütunun bulunduğu forum burada güneye, yani denize ve dağlara doğru yükselen şehrin oluşturduğu yarım dairenin

[621] Bosch 1937: 31.

merkezinde bulunmaktadır. Bunun her iki yanında Augustus ve Septimius Severus'a adanan imparator tapınakları yer almaktadır[622]. Yüksek bir sütun üzerinde yer alan şehrin tanrıçası Demeter heykelinin yer alması Nikomedeialıların koruyuculuğunu temsil amaçlı düşünülmüş olmalıdır. Dolayısıyla Nikomedeia'da sikkeler üzerinde resmedilen şehrin baştanrıçası Demeter bir anlamda, limanı ve körfezi koruyarak Nikomedeia denizciliğinin bereketini ve bolluğunu gözetmeketedir[623]. Onun imparator tapınaklarıyla birlikte gösterilmesinin sebebi budur. Sonradan imparator tapınağına dönüştürülen Demeter Tapınağı merkezdedir. Sunak ise Demeter tapınağının hemen önünde olacak şekilde yer almıştır[624]. Demeter'e adanan altarın bulunduğu yerin günümüzdeki iç kale hisarının bulunduğu yerde olduğu düşünülmektedir[625].

MS 111 – 113 yıllarında Bithynia-Pontus Eyaleti valiliği görevini üstlenen Genç Plinius'un İmparator Traianus'a yazdığı 49. mektupta Nikomedeia'daki eski foruma ek olarak bir yenisinin yapımına başladığından bahsetmektedir[626]. Ancak C. Bosch tarafından planı çizilen Nikomedeia Forumu'nun, Plinius'un kendi döneminde inşasına başlanan forum olup olmadığı henüz kesin olarak tespit edilmiş değildir C. Bosch tarafından çizilen Nikomedeia forum planı İmparator Commodus, Septimius Severus, Elagabalus ve Geta dönemlerinde basılan söz konusu sikkeler üzerindeki yapı kompozisyonlarıyla uygunluk göstermektedir. Ancak salt söz konusu sikke tasvirleri ve kalıntılardan yola çıkılarak hazırlanan bu planda forum ile liman arasında plansal bir bağlantıdan bahsedilebilse de sütunlu caddenin varlığı henüz tespit edilmemiştir. Çünkü bu iki yapı arasındaki unsuru biribirine bağlayan arkeolojik kalıntılar henüz keşfedilmemiştir. Plana göre forumun bir diğer önemli parçasını oluşturan tiyatro ise Nikomedeia kenti'nin Helenistik Dönem'de başkent olarak kurulmuş olmasından dolayı kentin manzaraya hâkim doğal yamacında ve belki de en görkemli yerinde yapılmıştır[627]. Bununla ilgili Nikomedeia kent surlarını inceleyen Clive Foss Nikomedeia tiyatrosunu Libanius'un aktardığı bazı bilgiler üzerinden incelemiştir (Foss, 1996: 9 vd). 2005 ve 2006 yıllarında Kocaeli'de gerçekleştirilen yüzey araştırmaları

[622] Bosch 1935: 249.
[623] Boyana 2006: 183.
[624] Bosch 1937: 217.
[625] Boyana 1997: 178.
[626] Plin. Epist. X. 49; Bengisun 2011: 61
[627] Güney 2013: 1475.

sırasında da Libanius'un bahsettiği tiyatroya ilişkin önemli kalıntılar tespit edilmiştir[628]. Ancak kentin böylesine önemli bir simgesi olan tiyatro binasının neden sikkeler üzerinde resmedilmediği merak konusudur.

Neokoros lejandlı sikkelerin en önemli mimari konularından birisi de Nikomedeia kentinin kuruluş efsanesini canlandıran tasvirlerdir. Rivayete göre I. Nikomedes daha önce Astakos kentinin olduğu yere kendi adına ithafen kurduğu Nikomedeia şehrine girdikten sonra bir mucize gerçekleşmişti[629]. Astakos sırtlarında kurban edilen bir hayvan kurbanlık altar üzerinde yanmaya başladığı sırada birden bire gökten hızla bir kartal uçarak gelip hayvanı çekip alır ve aynı zamanda da sunağın önünden büyük bir yılan toprağın içinden çıkarak bu hayvana sarılır[630]. Kartal havadan, yılan karadan olmak üzere bunların her ikisi de körfezin karşı yakasında Nikomedeia'nın temellerinin atılacağı yere yani kuzey tarafındaki dağ silsilesindeki bir tepeye giderek aynı zamanda oraya yerleşirler ki kurulan yeni kent de bu yamaçta bulunmaktaydı [631] . Kâhinlere göre Poseidon şehrin buraya kurulmasını istemiş ve böylece Nikomedeia'nın temelleri atılmıştır[632]. Bu mucizevî hadise daha sonra Roma İmparatorluk Dönemi sikkleri üzerinde gösterilmiştir. Kentin üçüncü neokoros unvanına sahip olduğu İmparator Elagabalus (MS 218-222) döneminde basılan bir bronzun arka yüzünde Nikomedeia'nın kuruluş personifikasyonu temsil edilmektedir[633]. Bu sikkenin arka yüz tasvirinin sol kısmında; ayakta, sağ elini beline dayamış, sol elindeki lituusu[634] aşağıya doğru tutmuş olan asker giyimli bir erkek figürü tutmaktadır (Kat. No. 117). Saçlarında krallara özgü bir diadem duruyor. Önünde ise üzerinde bir alev bulunan yılanlı sunak bulunmaktadır. Sağda; ayakta bir sakalsız erkek figürü, sol elinde asa, sağ elinde ise belirsiz bir nesne tutmaktadır. Bunun üzerinde aşağı doğru uçan bir kartal, yanında ise Poseidon'a ait olması muhtemel olan tetrastylos tapınak modeli ile temsil edilmiştir[635]. Bu tasvirde solda bulununan erkek figürü kendi devrinde sakalsız olarak gösterilmiş olan I. Nikomedes olup (Resim 34), karşısındaki figür de mucizenin

[628] Ross 2007: 97.
[629] Bosch 1937: 19.
[630] Sölch 1925b: 146; Bosch 1937: 19.
[631] Bosch 1937: 19.
[632] Sölch 1925b: 146.
[633] RG 1910: 564; Bosch 1937: 19; SNG 1957: Taf. 25/826.
[634] Lituus: Roma'da bilicilerin taşıdığı kıvrımlı asa. Özellikle Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde görülmektedir (Er 2006: 236).
[635] Bosch 1937: 20.

gerçekleştiği olaya şahit olan kâhini temsil etmektedir[636]. Tüm bu sikke tasvirleri ve daha önce gerçekleşen mucizevî olaylar Nikomedeia'nın tarihini ve kuruluşunu doğru olarak belirlememize yardım etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu kuruluş efsanesinin MS 3. yüzyıl sikkeleri üzerinde yeniden gösterilmiş olmasının nedeni, olasılıkla o sikkelerin darbedildiği yıl ile Nikomedeia kentinin yeniden tesisi arasında kuvvetli bir münasebetin mevcut olmasıdır.

Resim 34: I. Nikomedes Sikkesi MÖ 279-256

Sonuç olarak neorkosluk sikkelerine göre İmparatorluk kültü Nikomedeia kentinde İmparator Augustus ile birlikte başlamış olsa da sikkleler üzerinde Hadrianus Dönemi'nden itibaren imparator tapınakları gösterilmiştir. Bunun yanı sıra imparatorluğun üçüncü yüzyılının ortasına kadar bu tasvirler resmedilmeye devam etmiştir diyebilmekteyiz. Süregelen bu canlılık Bitnynia-Pontus Eyaleti çapında imparatorluk tapınaklarının sikkelere göre coğrafi dağılımı olarak görülebilir (Harita 15). Tapınakların yapımı Augustus'un saltanatından itibaren başlamış ve MS 3. yüzyıla kadar devam etmiştir. Aslında bu durum, kamu yapılarının aynı dönemdeki yüksek inşa oranıyla da açıklanabilir. Sayıların yorumlanmasındaki güçlüğe rağmen, üçüncü yüzyıldan sonra tapınak tasvirlerinde ani bir düşüş yaşanmıştır. Esasen kentlerdeki sikke basımı ve tapınaklara ait inşa projeleri, imparatorluk kültüyle hemen hemen aynı dağılım örüntüsüne sahiptir. Sikke tasvirlerine göre bu tarihten sonra yapılmış ve varlığı yalnızca epigrafik belgelerce kanıtlanan hiçbir yeni tapınak yoktur[637]. Ancak tarihi belirlenememiş tapınaklara ilk kez üçüncü yüzyılın sonuna doğru rastlanılmıştır ve bunların bir kısmı o dönemde inşa edilmiş olabilir. MS üçüncü yüzyıldan sonra da

[636] Bosch 1937: 20.
[637] Price 2004: 117.

eyalet oyunları boy göstermeye devam etmiştir. Ancak I. Constantinus'un Hristiyanlığa geçmesi ile pagan unsurların yasaklanması beraberinde gelmiştir. Buna bağlı olarak eyaletlerdeki bu unsurlar imparatorla olan yakın bağlarını yitirmiştir[638]. Bu nedenle üçüncü yüzyıldan sonra sikkeler üzerinde imparatorluk tapınaklarına ait tasvirler görülmemektedir.

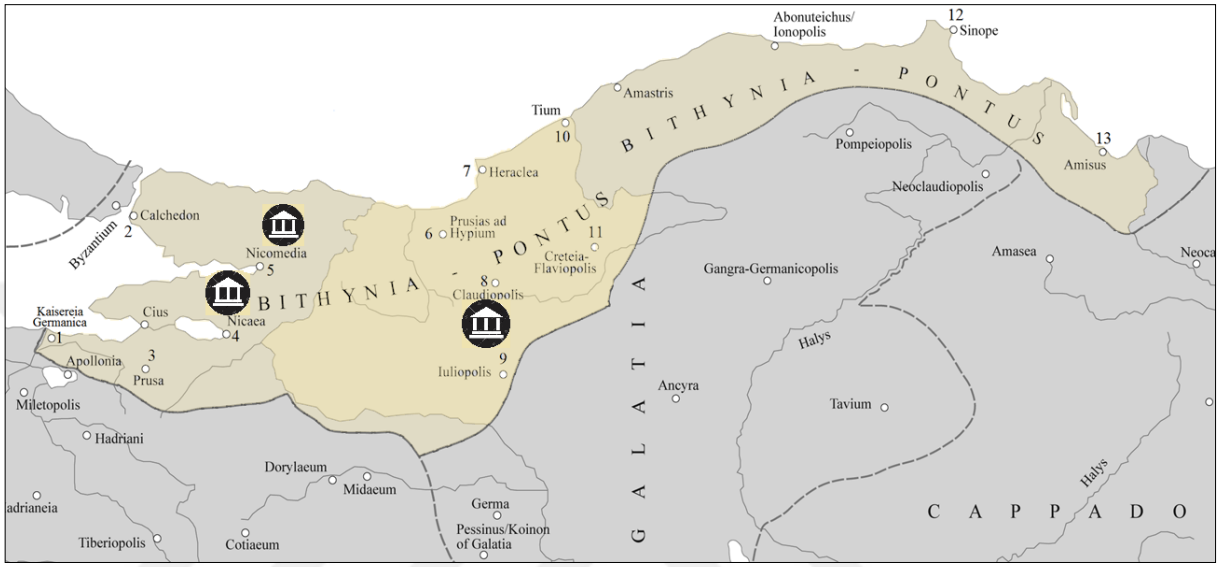

Harita 15: Bithynia-Pontus Eyaleti'nde Sikke Betimlerinde Gösterilen İmparator Tapınaklarına Sahip Kentler

5.3. Homonoia Betimli Tapınak

Nikomedeia sikkelerinde ele alacağımız bir başka mimari tasvir tipi de Homonoia betimleridir. MS 1. yüzyılda Küçük Asya'daki politik rekabet nedeniyle Pergamon, Nikomedeia, Nikaia, Ephesos ve Smyrna gibi kentler arasında yaşanan siyasal gerilim sonucu bu kentlerin ileri gelen politikacıları ve hatipleri arasında Homonoia anlaşmaları imzalanmıştır[639]. Yapılan bu Homonoia anlaşmalarında kentler arası ortak festivaller ve yarışmalar düzenlenmiş ve sınır anlaşmazlıklarına çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Epigrafik ve nümismatik belgelere göre yaklaşık 87 Küçük Asya kentinin 236 civarında Homonoia anlaşması yaptığı bilinmektedir [640] . Anlaşmaların bu denli fazla olması Homonoia'nın Roma Çağı Küçük Asyasındaki kent

[638] Price 2004: 118.
[639] Dönmez-Öztürk 2006: 23
[640] Dönmez-Öztürk 2006: 178.

politikasında önemli bir rol oynadığının açık bir göstergesidir. Howgego'ya göre kentler arasındaki ticari ilişkileri ve para dolaşımlarını gösteren en önemli delillerden biri Homonoia sikkeleridir[641]. Homonoia teması Roma Çağı hatiplerinin önemli bir ilgi alanı olmuş; bir kentin vatandaşları, iki imparator ya da kentler arasındaki uyum bu hatipler tarafından daima övülmüştür[642]. Yapılan bu anlaşmalar Roma İmparatorluk dönemi sikkelerine iki ödül çelengi, tokalaşan iki el, kentin kurucuları ve şehir tanrısı personifikasyonları betimleri olarak yansımıştır[643] (Resim 35). Tüm bunlar Homonoia sikkelerinin bir başka değişle 'İttifak' ya da "Uzlaşı" sikkelerinin temel karakteristik arka yüz tipleridir. Burada en önemli anlaşma ortağı kentlerin temsilidir. Yani Homonoia sikkelerindeki bu tanrı ve tanırça tasvirleri aslında bir bakıma kentlerin bir kişileştirilmiş şeklini ifade eder. Ayrıca bu karşılıklı antlaşmayla bağdaştırılan ve bu biçimde antlaşmalar bağlamında var olan Zeus ve tanrıça Roma arasındaki ilişki çerçevesinde de görülmüştür[644].

Resim 35: Homonoia Sikkesi - Nikomedeia

Bu sikke tipleri bazen de aynı yönetimi paylaşan iki imparatorun karşılıklı uyumunu ve anlaşmasını göstermiştir. Bu kapsamda Homonoia teması, Nikomedeia darplarında aynı dönemde yönetimi paylaşan Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un karşılıklı uyumunu görmek mümkündür. Homonoia vesilesiyle Marcus Aurelius ve Lucius Verus adına darbedilmiş sikkeler bu uyum için en güzel örneği sunarlar (**Kat. No. 118-119**). Ön yüzde karşılıklı betimlenen imparator büstleri burada Markus

[641] Howgego 2005: 36.
[642] Dönmez-Öztürk 2006: 18.
[643] RG 1910: 529, No 95. Pl. XCI/16; RG 1910: 564, No. 371. Pl. XCVII/29.
[644] Price 2004: 218.

Aurelius ve Lucius Versus arasındaki uyuma ve anlaşmaya dikkat çekmektedir. Sikke arka yüzlerinde ise tetrastylos bir tapınak betimlenmiştir Tapınağın altında yer alan OMONOIA lejandı bu tapınağın Homonoia için tasvir edildiğini nitelendirmektedir. Geniş bırakılan orta sütun aralığında oturur halde ve asa tutan kült heykeli Homonoia personifikasyonunu temsil etmektedir[645]. Nikomedeia kentinde fazla meşhur olamayan ve küçük boyutlarda olduğu tahmin edilen Homonoia tapınağı [646] yalnızca bu iki imparator dönemine özgüdür. Tapınağın lokasyonu ile ilgili ise henüz bir kanıt bulunmamaktadır.

5.4. Karargâh Kapısı Betimleri

Bir rituele ya da imparatorluk kültüne dayanan sikkelerdeki mimari betimler MS 3. yüzyıldan sonra azalmaya başlamış ve bunlar çoğunlukla askeri tahkimat içerikli betimler veya Roma heykellerini barındıran geleneksel tapınak tasvirleri ile sınırlı tutulmuştur. MS 4. yüzyılın ilk evresinde resmi din olarak Hristiyanlığın ilan edilmesiyle pagan tapınak tipleri sikke darplarından tümüyle kalkar. Bunda özellikle Roma İmparator'u I. Theodosius'un bu dönemde tüm pagan tapınımlara son vermiş olması en büyük etkendir. Bununla birlikte Geç Antik Çağ'da bu zenginlik giderek azalmış ve tipler tekdüzeleşmiştir[647]. Bunların yerini genellikle mimari tip olarak kabul edilebilecek olan kamp kapıları veya karargâh kapıları şeklinde tabir edilen anıtsal boyuttaki yapı tasvirleri almıştır[648]. Bu sikkelerde görülen tipler çoğunlukla askeri konularla alakalıdır[649].

MS 293 yılı tetrarşi döneminde Küçük Asya'da doğunun başkenti ilan edilen Nikomedeia'da darphane açan İmparator Diocletianus, egemenliği sürecinde özellikle idâri ve askeri alanda yenilikler yapmış ve bu durum kendi döneminden sonra basılan sikke serilerine de yansımıştır. Nikomedeia'da darbedilen bir II. Constantin (MS 337-340) sikkesinin arka yüzünde bir karargâh kapısı görülmektedir (**Kat. No. 120**). Oktagonal yapı teşkil eden yapı duvarlarının üzerine iki adet kartal biçimli burç yerleştirilmiştir. Yapı cepheden gösterilmiştir. Sikke üzerinde darphanenin bulunduğu

[645] Anabolu 1952: 273.
[646] Bosch 1935: 218.
[647] Baydur 1998: 93.
[648] Sear 1974: 34.
[649] Baydur 1998: 94

kentin adını gösteren S (Sacra), M (Moneta), N (Nikomedia) lejandı vardır. Sacra Moneta "Kutsal Darphane" anlamına gelmektedir. Sondaki A harfinin ise Helence'deki sayısal karşılığı 1'dir[650]. SM kısaltmasından sonra darphane adı ve devamında da darphanenin şubesini belirten harf (Officina) gelir. Yani bu sikkenin kesim bölümünde yer alan SMNA harfleri, sikkenin Nikomedeia kutsal darphanesinin birinci şubesinde basıldığını belirtmektedir. Bu sayısal simge ile Nikomedeia'nın eyalet içerisindeki birinciliği vurgulanmak istenmiş de olabilir. Bu sikke tipleri bu dönemde Tetrarşi yönetiminin getirdiği askeri yenilikler ve düzenlemeler ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

5.5. Köprü Betimi

Nikomedeia kentinde basılmış mimari betimli sikke konularının son örneğini köprü veya su kemeri diyebileceğimiz bir yapı tasviri oluşturmaktadır. Britanncius zamanında Proconsul Cadius Rufus (MS 41 - 48) adına basılmış olan bir sikkede olasılıkla Geudos nehri üzerindeki bir köprü canlandırılmaktadır[651] (**Kat. No. 121**). Tasvir basitleştirilmiş şekliyle iki sütun üzerine oturan bir kemer görüntüsünden ibarettir. Ancak sikke üzerinde yer alan ΓΕΥΔΟΣ sözcüğünün bir nehrin adı olduğu[652] düşünülürse, bunun iki sütun üzerinde yükselen bir su kemeri olduğu fikri daha gerçekçidir[653]. Nehrin genişliği muhtemelen küçük olduğu için köprü tek gözlü tasarlanmıştır. Sütunların arasında, kemerin altında ΓΕΥΔΟΣ sözcüğünün iki sıra halinde dizilmiş olan harfleri, üst tarafta ise bir capricorn yani oğlak betimi bulunmaktadır. Köprü kemerine oturan capricorn kesin olarak yorumlanamasa da, Augustus'a ait bir tema olduğu ve bunun bolloğun, bereketin ve dünya hâkimiyetinin astrolojik bir simgesi olduğu düşünülmektedir[654]. Geudos nehrinin lokasyonu günümüzde tartışmalı konudur.

[650] Dönmez-Öztürk 2006: 61.
[651] RG 1908: 236.
[652] Leschhorn - Franke 2002: 79.
[653] Anabolu 1952: 242
[654] Bosch 1935: 197.

Plinius, Bithynia'nın batı sahilinde bulunan Geudos nehrinden bahsetmektedir; "*…sunt in ora amnes Aesius, Bryazon, Plataneus, Areus, Aesyros, Geudos, qui et Chrysorroas, promunturium in quo Megarice oppidum fuit. (Kıyı boyunca Aeius, Bryazon, Plataneus, Areus, Aesyros, diğer adı Chrysorroas olan Geudos ırmakları ve bir zamanlar Megara'lıların kasabasının bulunduğu burun vardır…")* [655]. Ancak nehrin günümüzdeki lokasyonu kesin olarak bilinmediği için tasvir edilen mimari yapının da nerede olduğu konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Plinius'un bahsettiği coğrafi sıraya göre Geudos veya Chrysorroas muhtemelen kıyıda yer alan küçük bir nehrin adı olmalıdır. Ayrıca köprünün Claudius zamanında inşa edilmiş olduğu ve belki de imparatorun bu şehre bir hediyesini teşkil ettiği tahmin edilmektedir[656]. Çünkü bu dönemde Nikomedeia'nın korunaklı bir limana sahip olması, bu kentin kıyı ile iç kesimler arasındaki deniz ticaretinin önemli noktalarından birisi olmasını ve jeopolitik öneminin artmasını sağlamıştı[657]. Bu köprünün lokasyonu kesin olarak bilinmese de günümüzde Karayolları Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan Kocaeli İli, Körfez İlçesi, Kutluca Köyü'nde Gök Su üzerine inşa edilen tarihi Taş Köprü bizlere gerekli olan ipuçlarını vermektedir (Resim 36). 1940'lı yıllarda burada araştırma yapan Alman Arkeolog Karl Friedrich Dörner Kutluca köprüsünün kemer tekniği ve duvar işçiliğindeki mimari özelliklerini ve Britannicus'un caesarlık sikkesindeki Geudos lejandlı köprü tasvirini gözönünde bulundurarak bu yapının Claudius Dönemi'nde (MS 41-54) inşa edildiğini belirtmiştir[658]. Karl Dörner'in yapı hakkındaki görüşleri ve sikke arka yüzündeki tasvir benzerliği bizleri bu yapının Britannicus sikkesindeki köprüyü temsil ettiği düşüncesine sevketmektedir.

[655] Plin. Nat. 148, Geudos veya Chrysorroas.
[656] Bosch 1935: 197.
[657] Güney 2013: 1467.
[658] Dörner 1941:

Resim 36: Kutluca Köyü Tarihi Taş Köprü (Restorasyondan Sonra)

Sonuç olarak, Nikomedeia kentinde birçok farklı tipte mimari sikke basılmış ve bunlar şehrin dini, sosyal ve kamusal yapısını sikke arka yüzlerinde temsil edilmiştir. Kent, neokorosluk unvanını Augustus döneminde almış olmasına rağmen, darbedilen sikkelerdeki tapınak betimleri Hadrianus döneminden sonra görülmeye başlanmıştır. Bu durum Hadrianus'un Küçük Asya genelinde yürüttüğü imar faaliyetleriyle ilgilidir. Aynı zamanda en fazla mimari tasvir de Hadrianus döneminde basılan sikkelerde görülmektedir. Arka yüz tasvirlerinde görülen tapınak sayısı genellikle kentin aldığı neokorosluk sayısını temsil etmektektedir. Üç tapınağın aynı anda betimlendiği Geta, Commodus, Elagabalus, Valerianus ve Gallienus sikkeleri modern araştırmacılar tarafından tapınakların lokasyonu ve Nikomedeia forumunun tespitine yönelik çalışmalarda kullanılmış ve plan şemasına uygulanmıştır. Sikke üzerindeki tasvirler ve diğer arkeolojik verilerden yola çıkılarak Nikomedeia'da kentin baştanrıçası Demeter ve diğer Roma imparatorları için yapılan en az üç tapınağın varlığından bahsedilebilir. Ancak bunun doğruluğu günümüzde tartışmalı bir konudur. Çünkü bu yapıların varlığını tasdik edecek epigrafik ve arkeolojik kanıtlar henüz yetersizdir. Liman ve forum arasındaki kentsel bağlantıyı sağlayan unsurlar yapılacak olan arkeolojik kazı

çalışmaları ile desteklendiğinde açıklığa kavuşacaktır. Nikomedeia sikkeleri üzerinde yer alan tasvirlerde tapınaklar farklı düzenlerde ve formlarda gösterilmiş olmalarında sikke sanatçılarının bireysel tercihleri mimari gerçekliğin önüne geçmiş de olabilir. Bu durum göz önüne alındığında sikke tasvirleri kentin mimari dokusu hakkında doğrudan veya birinci dereceden kesin bilgi vermese de Nikomedeia yapı programı hakkında arkeolojik verilerimizi tamamlama konusunda bizlere yardımcı olabilecek en önemli bilgi kaynaklarından birisidir. Bunların dışında karargâh kapıları ve su kemerleri de sikke tasvirlerinde görülmüş olması Nikomedeia'da imparator kültlerinin yanı sıra sivil ve askeri konuların da işlenmiş olduğunu göstermektedir. Mevcut nümismatik veriler ileride yapılacak olan arkeolojik çalışmalar ile desteklendiğinde Nikomedeia kentinin Roma Dönemi tarihi dokusu açıklığa kavuşacaktır.

6. PRUSIAS AD HYPIUM / KONURALP

İlk olarak Kieros adıyla bilinen ve Hypios (Melen) Nehri üzerinde kurulduğu düşünülen bu kent Plinius'a göre bu nehrin civarındaki düzlükleri gören tepenin hâkim bir noktasına konuşlandırılmıştır[659] (Harita 16). Hypios Nehri, Rodoslu Apollonias'ın Argonautika'sında da bu adla anılmaktadır[660]. Hypios Nehri kaynağını bu kent ile Pontus Euxeinos arasında bir set oluşturan, Yığılca İlçesi'ndeki Liperius ve Hypios Dağları'ndan almaktadır[661]. Prusias ad Hypium kenti, Düzce İlinin aksine yüksek bir tepenin yamacına kurulmuştur. Kentin akropolisinin bulunduğu küçük tepe daha az iskan görmüş, ancak şehrin en önemli kısımları günümüzdeki modern yerleşim yerlerinin altında kalmıştır. Antik kent günümüzde Düzce İli, Konuralp İlçesi mevkiindedir. Konur Alp ise, yöreyi fetheden Osman Gazi'nin komutanının adıdır. Kentin ilk kuruluşu hakkında bilgi edinilebilen en önemli kaynaklardan birisi olan Memnon'a göre Kieros olarak bilinen yer, ilk olarak Bithynia Kralı Zipoetes tarafından ele geçirilmiş, ancak MÖ 280 yılında I. Nikomedes bu kenti I. Antiochos ile yaptığı savaşta kendisini destekleyen Herakleia'ya bırakmıştır[662]. Sonrasında I. Prusias (MÖ 230-183) tarafından şehir tekrar ele geçirilmiş ve eskisine göre burasını daha bayındır

[659] Plin. Nat. V.148.
[660] Umar 2004: 119.
[661] Karakuş 2017: 34.
[662] Mem. Frag. X 2; IX 4.

hale getirerek kendi adıyla (Prusias ad Hypium) şehri yeniden kurmuştur[663]. Bithynia Kralı I. Prusias Dönemi'nden itibaren kent, diğer Prusias kentlerinden ayırt edilebilmesi için Prusias ad Hypium adıyla anılmaya başlanmıştır[664].

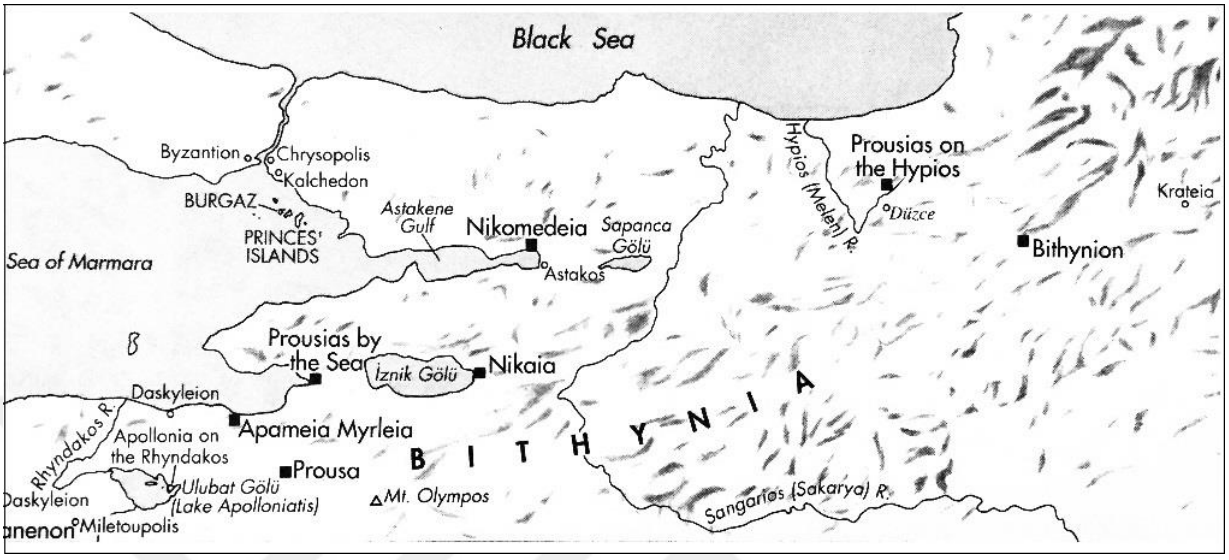

Harita 16: Prusias ad Hypium Kent Lokasyonu .

Kentin bölgesel sınırları olasılıkla güneyde Modrena (Mudurnu) ve doğuda Bithynion/Claudiopolis kentleri arasındadır [665] . Kentin kuzeyinde yer alan Dia (Akçakoca) şehrinin de Prusias ad Hypium egemenliğinde olduğu anlaşılmaktadır[666] (Harita 17). MÖ 72 yılındaki III. Mithridates Savaşı sırasında, o zamanki adı ile Prusias Pros Hypion'un Romalı consul ve Bithynia valisi Marcus Aurelius Cotta'ya teslim olduğu ve böylelikle kentin Roma egemenliğine girdiği bilinmektedir[667]. IV. Nikomedes zamanında bir süre VI. Mithridates tarafından istila edilip Pontus hâkimiyetinde kalan Prusias ad Hypium MÖ 74 yılında diğer Bithynia kentleri gibi vasiyet yoluyla yeniden Romalılara bırakılmıştır [668] . Kentteki Roma egemenliği Cumhuriyet döneminin sonlarından başlayıp imparatorluğun çöküşüne kadar kesintisiz devam eder.

[663] Mem. Frag. XIX 1; Haris-Ryde 1980: 861.
[664] Umar 2004: 119; Zeyrek-Çelik, 2005: 20.
[665] Bilir – Okan 2018: 906.
[666] Bilir – Okan 2018: 906.
[667] Magie 1950: 331.
[668] Magia 1950: 340.

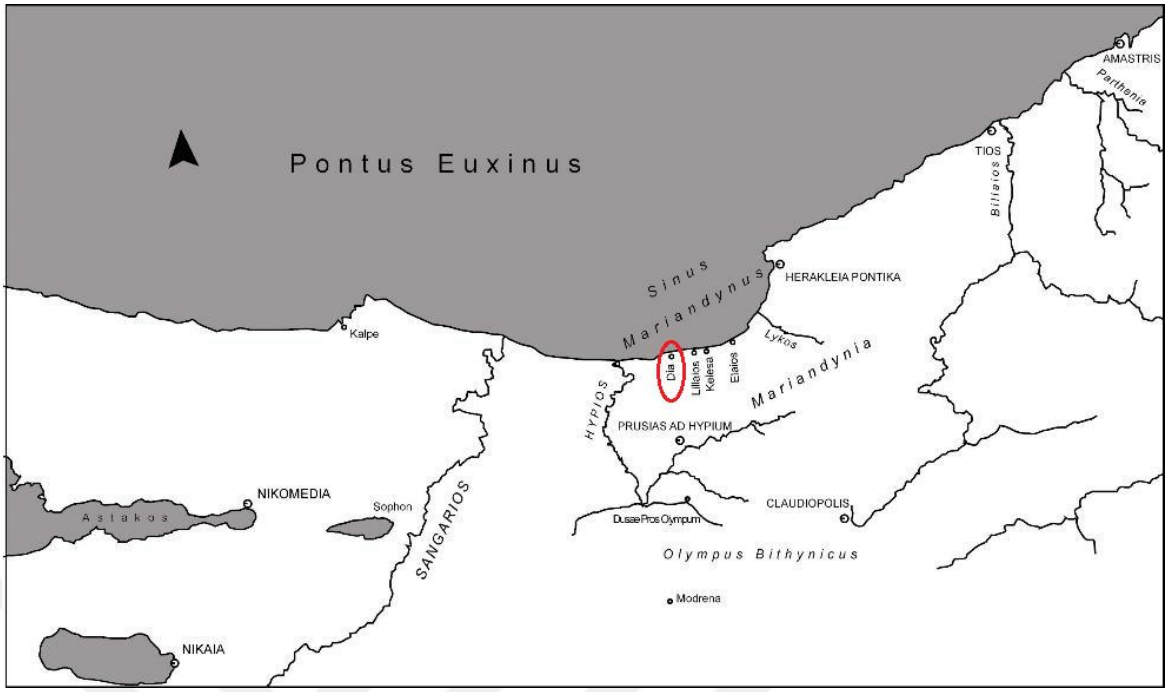

Harita 17: Dia ve Prusias ad Hypium Kent Lokasyonları

Prusias ad Hypium kentine ait sikkeler en erken İmparator Vespasianus döneminden başlar ve Gallienus dönemine kadar devam eder[669]. Otonom sikkelerde genellikle kentin ethnikonu görülmektedir. Bu nedenle nümismatik buluntularda genellikle ΠΡΟΥCΙΕΩΝ - ΠΡΟΥΣΙΕΙΣ veya ΠΡΟΥCΙΕΩΝ ΠΡΟC ΥΠΙΩΙ (Prusias Pros Hypios) şeklinde kentin adı yazılmıştır[670]. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde mimari anlamda yeniden biçimlendirilen kentte birçok yapı bulunmaktadır. Prusias ad Hypium antik kentinde; halk hamamları, agora, halkın su ihtiyacını gidermek için yapılan taşıyıcılar, tiyatroya ait yapı kalıntıları, sütunlu cadde, gymnasium, tapınak ve şehir kapısıyla sur yapılarının varlığı bilinmektedir[671]. Ancak kent sikkelerinde bunlardan yalnızca Zeus tapınağı ve şehir kapısı betimleri yer almaktadır.

[669] RG 1912: 603.
[670] RG 1912: 604.
[671] Karakuş 2017: 58.

6.1. Tapınak Betimleri

Prusias ad Hypium kentinde tapınak betimleri İmparator Domitianus (MS 81-96) ve Antoninus Pius (MS 138-161) adına basılan sikkelerde görülmektedir. Bununla ilgili bir Domitianus bronzunda cephesi dört sütunlu bir tapınak tasviri resmedilmiştir (**Kat. No. 122**) [672] . M. Jessop Price, Prusias ad Hypios'un kontrmarklarını incelediği makalesinde, "İmparatorluğun Yüce Başkenti" anlamına gelen ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ[673] lejandlı bu sikkenin kentin baş tanrısı olan Zeus ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür[674]. Dört sütunlu tapınağın Zeus adına inşa edilmiş olabilme ihtimalini güçlendiren sikke tasvirleri Antoninus Pius adına darbedilen bir bronzda görülmektedir (**Kat. No. 123**). Tapınak tasviri form ve tasarım açısından Domitianus serisindeki tapınak betimine oldukça benzemektedir. Tapınak yapısında orta sütunlar arası daha geniş tutularak kült heykeline yer verilmiştir. Kült heykeli oturur vaziyette sağa dönük şekilde durmakta ve sol elinde sceptre, sağ elinde patera tutuyor. Kült heykelinin duruş özellikleri ve kullandığı attibülerine bakılırsa tapınak içerisindeki bu figürün Zeus'a ait olduğu ileri sürülebilir. Price'nin ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ lejandlı diğer tapınak betimli sikke için yaptığı yorum dikkate alınırsa tasvir edilen tapınağın Zeus'a ait olduğu söylenebilir (Çizim 9). Tapınağın lokasyonu hakkında ise henüz herhangi bir veri mevcut değildir. Prusias ad Hypium kentinde kalıntıları günümüze kadar gelebilen bir tapınak yapısı bulunmamasına karşın kentte birden fazla tapınağın olduğu düşünülmektedir [675] . Bilindiği gibi MS 4. yüzyıldan sonra Roma halklarının hızla Hristiyanlaşması aynı zamanda pagan tapınaklarının da aynı hızda atıl duruma düşmesini ve birçoğunun kiliseye çevrilmesini de beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra Konuralp ilçesinde yerleşim yerinin dışında kuzeyde ve güneyde yer alan nekropollerde kilise mimarisine ait bazı mimari parçaların tespit edildiği de bilinmektedir[676]. Bu nedenle Prusias ad Hypium kentinde sonradan kiliseye çevrilen binalardan en az bir tanesinin Zeus'a adanmış olabileceği düşünülebilir. Bölgede yapılacak olan kazılar ve yüzey araştırmaları tapınağın olası konumu hakkındaki düşünceleri daha da netleştirecektir.

---

[672] Price 1967: 37, No. 1.
[673] Leschhorn - Franke 2002: 163; ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ: "kaserliches Kapitol / İmparatorluk Başkenti.
[674] Price 1967: 39; Erol-Özdizbay 2011: 324.
[675] Zeyrek-Çelik 2005: 40.
[676] Karakuş 2017: 65.

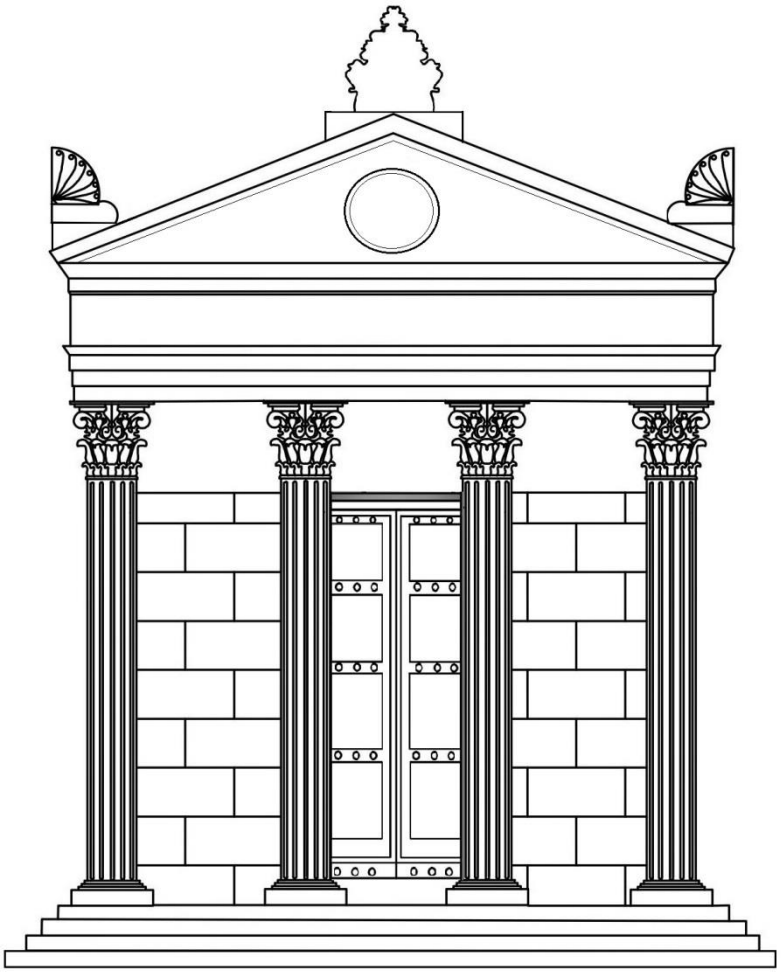

Domitianus Sikkesi (MS 81-96)

Çizim 9: Sikke Betimlerine Göre Prusias ad Hypium Zeus Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

6.2. Kent Kapısı Betimleri

Prusias ad Hypium kentinin güneyindeki dağın eteklerinde Bithynia Krallığı Dönemi'nden kalma sur kalıntıları olduğu bilinmektedir. K. Doğancı'ya göre kentte MS 3. yüzyıla tarihlenen bazı yazıtlar Goth saldırılarına karşı kent surlarının güçlendirildiğine dikkat çekmektedir [677]. Bu durumun benzeri 3. yüzyıl Nikaia serilerinde de görülmektedir. Gallienus Dönemi darbedilen bir sikkenin arka yüzünde görülen şehir surlarına ait kapılar buna işaret ediyor olmalıdır [678]. Bununla ilgili Gallienus sikkesinde (**Kat. No. 124**) iki kuleli bir kent kapısı işlenmiştir. Burada sur

[677] Doğancı 2007:142.
[678] RG 1912: 614, No. 76-79.

yapısının içine doğru açılmış olan esas ana giriş kapısı ortaya yerleştirilmiştir. Her iki yanda koni şeklindeki çatı formuna sahip burçlar ve altında bunlara ait kapılar görülmektedir. Yan kapılar ortadakilere nazaran daha küçüktürler. Kapıların her üçü de yarım daire bir kemerle sonlandırılmıştır. Tepelerinde koni şeklindeki çatılar burçların yuvarlak formda olduğunu göstermektedir. Bu haliyle Nikaia'daki İstanbul ve Lefke Kapı gibi tek bir geçişe ve çok katlı iki kuleye sahip olduğu düşünülmektedir (Çizim 10).

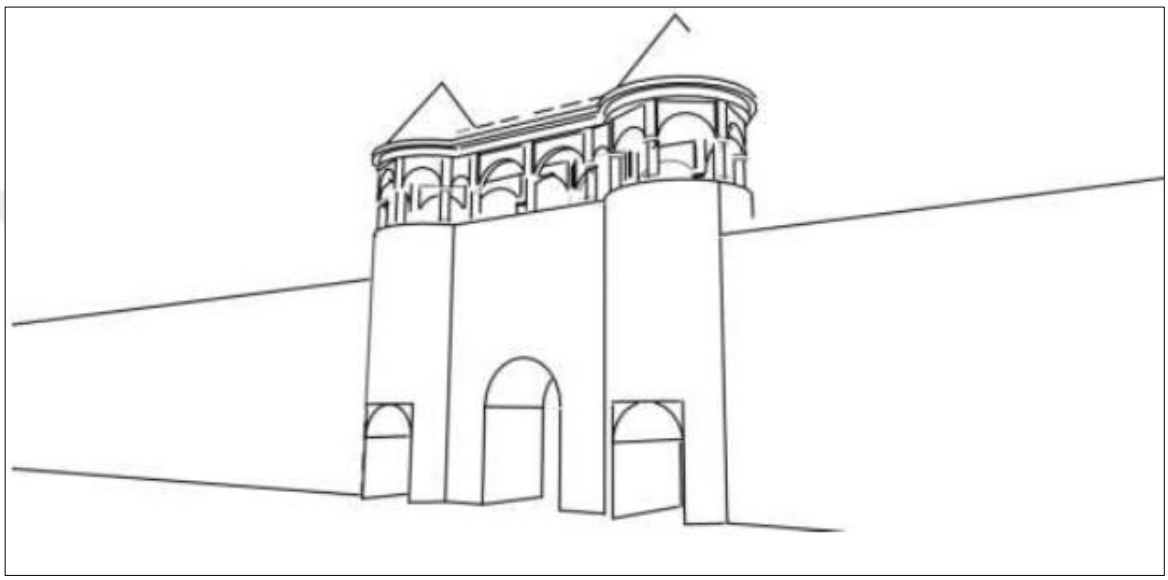

Çizim 10: Prusias ad Hypium Kent Kapısı Olası Görünüm

Sikkede tasviri görülen kapının kent surlarına ait hangi kapı olduğu bilinmemektedir. Ancak Gallienus dönemine tarihlenen bu yapının Nikaia surlarında olduğu gibi imparatorluğun 3. yüzyıldaki Goth istilalarından sonra yapılanı sur tahkimatlarına işaret ettiği açıktır. Çünkü yaklaşık on yıl süren Goth istilası Bithynia Eyaleti'ndeki birçok kentin savunma önlemleri almasına neden olmuştur. Bu nedenle Prusias ad Hypium kentinde de bu saldırılardan korunmak amacıyla kentin batısından güneyine ve oradan da doğusuna uzanan bir sur inşa edilmiş olmalıdır[679]. Prusias ad Hypium arkasını bir dağ yamacına vermiş olduğundan dolayı savunulması kolay olan bir tepenin üzerinde konumlanmıştır. Savaş tehlikesinin ortadan kalktığı dönemde kent, güneydeki ovaya doğru genişlemiş olduğu düşünülmektedir[680]. Bu nedenle surlar güney

[679] Karakuş 2017: 53.
[680] Anabolu 1952: 232.

kısımda da devam eder. Günümüzde Batı surunun bir kısmı ile Güney surunun bazı kısımları halen varlığını sürdürebilmektedir[681] (Resim 37).

Resim 37: Prusias ad Hypium Batı Surların Görünüm

1874'te kente gelen Fransız ressam ve gezgin Jules Laurens söz konusu sur kalıntılarının o dönemdeki durumunu gösteren bir resmini de çizmiştir (Çizim 11). Bölgede yapılacak arkeolojik çalışmalar ve bilimsel araştırmalar kentte darbedilen sikkeler üzerinde görülen mimari yapıların niteliğine ışık tutacaktır.

[681] Karakuş 2017: 53.

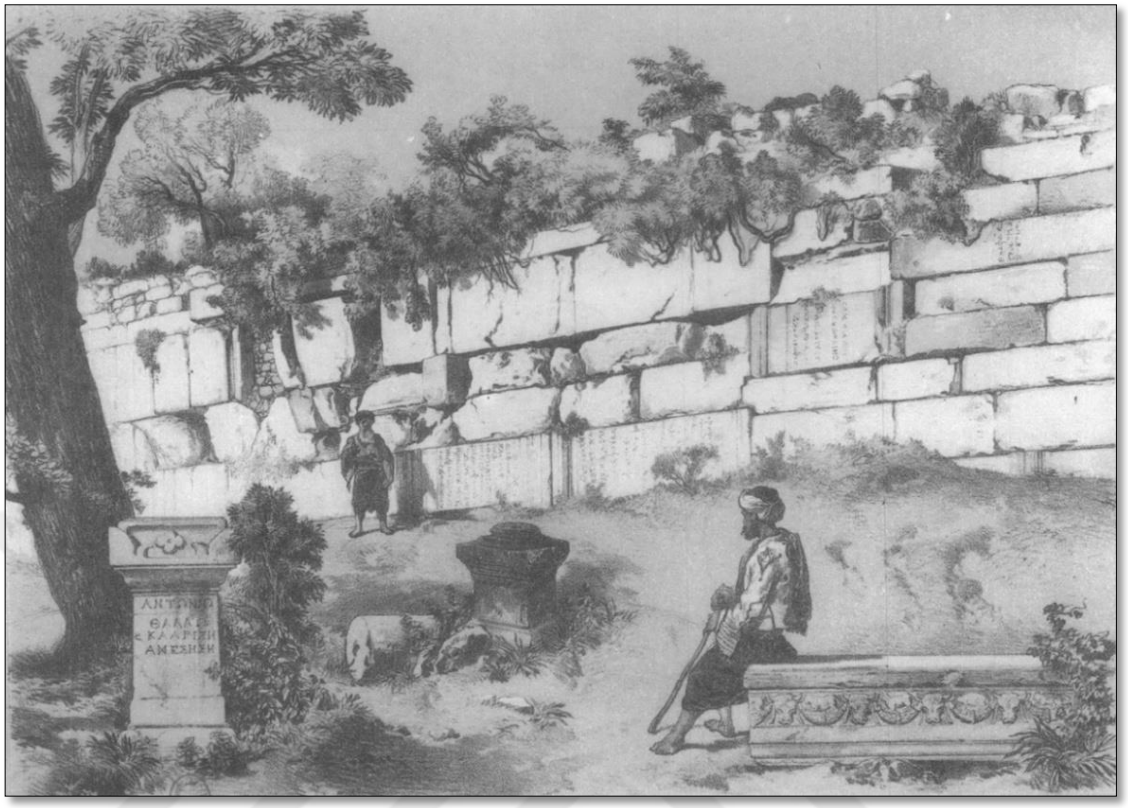

Çizim 11: Prusias ad Hypium Kent Surları, Jules Laurens Çizimi.

7. HERAKLEIA PONTIKA / ZONGULDAK-EREĞLİ

Bithynia Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Herakleia Pontika kenti, Antik yazarlara göre Mariandynlerin bölgesinde Megaralılar ve Boiotialılar tarafından MÖ 6. yüzyılda kolonize edilmiştir[682] (Harita 18). Aynı zamanda bu kent Antik Çağ'da önemli bir limana sahipti. Kentin liman kalıntıları günümüzde hala görülebilen dalgakıranlarla birlikte himaye altına alınmıştır[683]. Karadeniz Ereğlisine lokalize olan kent, adını Karadeniz'deki Herakles'in kenti anlamına gelen Herakleia Pontika'dan almaktadır. Bu nedenle kentin baştanrısı Herakles betimine Herakleia sikkelerinin ön ve arka yüzlerinde sıkça rastlanmaktadır (Resim 38).

[682] Plin. Nat. VI.4; Strab. XII.3.4.
[683] Magie 1950: 308.

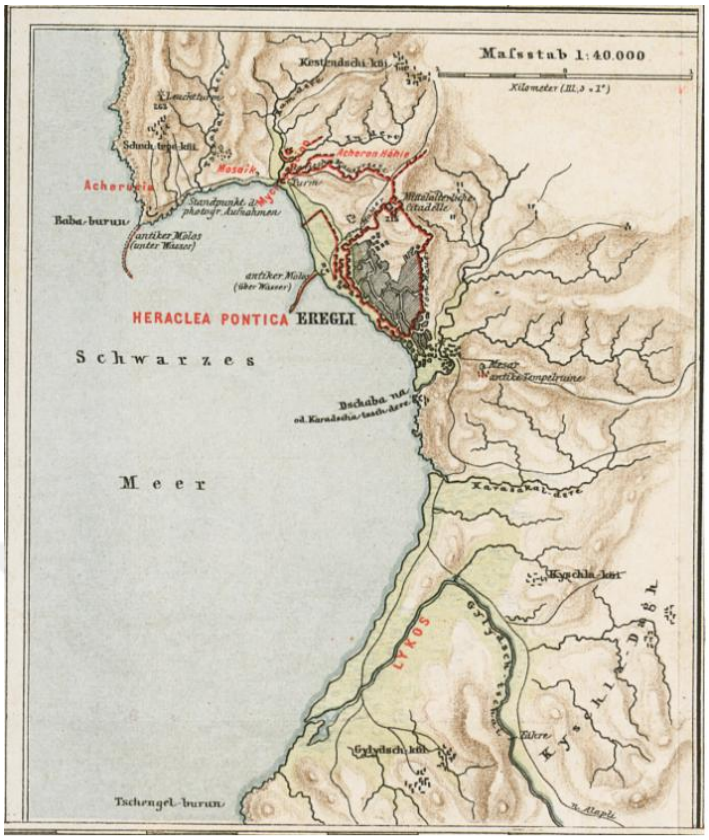

Harita 18: Herakleia Pontika Antik Kenti

Resim 38: III. Gordianus Sikkesi

MÖ 513-514'te Pers İmparatorluğu'nun Anadolu'yu egemenliği altına aldığı yıllarda Herakleia, Pers satraplığına görünürde bağlı kalmış, ancak bağımsızlığını koruduğu da düşünülmektedir[684]. Heraklia Pontika kenti, MÖ 4. yüzyılda kurduğu tiranlığa dayalı, güçlü idari yapısıyla, Roma Dönemi'ne kadar bölgenin en önemli siyasi otoritelerinden biri konumuna ulaşmıştır[685]. Kent, MÖ 364 yılından sonra tiranların eline geçmiş[686] ve burada Klearkhos adlı bir yurttaş kendini askeri tiran ilan etmiştir[687]. Tiran, 12 yıl boyunca şehri yönetmiş, halka açık bir kurban töreni düzenlediği sırada düşmanları tarafından öldürülmüştür[688]. Sonrasında sırayla Klearkhos'un büyük oğlu Timotheus ve küçük oğlu Dionysios tahta geçmişlerdir. MÖ 289 yılında Lysimakhos, ordusuyla birlikte Herakleia'ya girmesiyle bu hanedanlık sona ermiştir. Tiranlık döneminde baskı ve zulüm olsa da Herakleia giderek güçlenmiş ve sınırlarını Pontus

[684] Hoepfner 1966: 12. vd.
[685] Öztürk 2013a: 507.
[686] Magie 1950: 308.
[687] Diod. Bibliotheka, XV. 81. 5.
[688] Diod. Bibliotheka, XVI. 36. 3.

Euksenios boyunca ve iç kesimlere doğru genişletmiştir. Prusias ad Hypium ve Tios bu dönemde Herakleia himayesine girmişti[689]. MÖ 281 yılında Lysimakhos'un ölümüyle birlikte Herakleia yeniden özgürlüğünü kazanmıştır[690]. Herakleia kenti, Pontus Kralı VI. Mithridates ile Roma arasında geçen mücadelede Mithridates safında yer almıştır. Daha sonra Bithynia'nın MÖ 74 yılında IV. Nikomedes tarafından vasiyet yoluyla Roma'ya bırakılmasıyla yeni oluşturulan Bithynia Eyaleti'ne katılmıştır. Ancak Pontus Kralı VI. Mithridates tekrar saldırıp Herakleia ile birlikte Karadeniz kıyılarını yeniden ele geçirmiştir[691]. Bunun üzerine Roma yönetimi Marcus Aurelius Cotta ve Lucullus komutasında bir ordu göndererek Herakleia tekrar zaptedilmiştir[692]. Bu dönemde yeniden Roma hâkimiyetine giren Herakleia Pontika kenti, MÖ 64 yılında General Pompeius tarafından oluşturulan Bithynia et Pontus Eyaletine dâhil edilmiştir[693].

Kentin, Roma İmparatorluk Çağı'nda İmparator Claudius'tan Macrianus'a kadar sikke darbettiği bilinmektedir[694]. Kentin adı sikkeler üzerinde HPAKΛEOTAN - HPAKΛHAC lejandlarıyla görülmektedir. Herakleia'nın Roma egemenliğine girmesiyle Romalı kolonistler bölgeye gelmiş, imar faaliyetleri başlatılmış ve şehre yeni mimari yapılar kazandırılmıştır. Bu durum kent adına darbedilen sikkelere de yansımış ve bu kapsamda sikkelerde sıkça rastlanılan Herakales tasvirlerinin yanı sıra fener kulesi ve tiyatro gibi mimari tipler yer almıştır.

7.1. Fener Kulesi Betimleri

İmparator Geta, III. Gordianus ve Gallienus adına darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde çok katlı ışıklandırma kuleleri görülmektedir. İlk olarak Geta serisine bakacak olursak (**Kat. No. 125**) burada altı katlı bir kule tasvir edildiği görülmektedir[695]. Tasvirde hacim olarak geniş olan alt kattan yukarıya doğru çıkıldıkça hatlar daralmaktadır. Bu katların üzerlerinde bloklara işaret eden dikey çizgiler mevcuttur. Yapının en üst katında ateş yanmaktadır. Kentin adına vurgu yapan HPAKΛEΩTAN ΠONTΩ lejandı sikke yuvarlağını çevrelemektedir. Gordianus

[689] Magie 1950: 309.
[690] Mem. Frag. 9.
[691] Strab. XII 3. 1.
[692] Öztürk 2013a: 508.
[693] Strab. XII 3. 6.
[694] RG 1908: 344.
[695] RG 1908: 371 No.171 Pl. LX/16; SNG 1944: Pl. 11/456; Franke 1968: 55, No. 80.

sikkesinde (**Kat. No. 126**) tasvir edilen fener kulesi tipolojik olarak önceki serinin tasvir özelliklerini taşısa da burada kat sayısı dörde düşmektedir[696]. En alt katında kemerli geçişe sahip bir kapı bulunmaktadır. Çok katlı deniz feneri tasvirleri İmparator Gallienus Dönemi sikkelerinde de görülmektedir[697] (**Kat. No. 127**). Bu seride kuledeki kat sayısı üçe düşmektedir. Ancak kule hacim ve boy olarak daha yüksekçe tasarlanmıştır. Katların üzerlerinde yer alan dikey çizgiler burada bulunmamaktadır. En alt katında yarım daire kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kapının genişliği yan taraflarındaki taşıyıcı blokların uzunluğuna eşittir. Alt kat yukarıya doğru daralan biçimde ikinci ve üçüncü kata göre boyca biraz daha uzun form almaktadır. En üst katta ise yanan ateş burada daha da belirginleştirilmiştir.

Genel olarak bakıldığında epigrafik ve nümismatik kaynaklar, sikke tasvirlerinde gösterilen kule hakkında tamamlayıcı bir bilgi vermezler. Bu nedenle bu tip tasvileri daha sağlıklı yorumlayabilmek için benzer örnekler ile karşılaştırma yapmak daha yerinde olacaktır. Bu açıdan bakıldığında bilinen ilk deniz feneri tasvirlerinin bulunduğu İskenderiye serileri önplana çıkmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde İskenderiye darphanesinin en popüler tiplerinden biri olan İskenderiye Feneri tasvirlerinin bulunduğu sikkeler, İmparator Domitianus'dan Marcus Aurelius'a kadar altı imparatorluk yönetiminde tedavüle çıkmıştır[698]. İskenderiye Fenerine ait tasvirler burada özellikle Gallienus serisindeki kule tasvirine oldukça benzerlik göstermektedir (Resim 39; Çizim 12). Bahsi geçen deniz feneri tasviri farklı kaynaklardan rekonstruksiyonu yapılabilen sikkelerdeki tek İskenderiye anıtı olması bakımından oldukça önem taşımaktadır[699]. Bu bilinen ilk deniz feneri antik dünyanın yedi harikasından biridir.

[696] RG 1908: 379 No.226, Pl. LXII/7.
[697] SNG 1957: Taf. 14/459.
[698] Handler 1971: 60.
[699] Handler 1971: 61.

Resim 39: İskenderiye Feneri-Domitianus Sikkesi

Çizim 12: Herakleia Pontika Feneri - Sikke Çizimi

Sikke tasvirinde üç katlı yapı; yüksek dörtgen şekilli birinci kat, oktagonal formlu orta kat ve içinde bir ateş yanan üst yapı katı şeklinde tasarlanmıştır. Burada alt katın yüksekliği Herakleia sikkelerinde olduğu gibi genişliğinin iki katıdır ve yükseldikçe daralan bir formdadır. İskenderiye tasvirinde fener kulesine bir rampa ile çıkılırken, Herakleia'da giriş zemin seviyesindedir. Her iki kente ait yapı tasvirindeki kulelerin tepelerinde alevlerin bulunması ve üst katların genel görünüşünün yuvarlak planlı olarak tasarlanması plansal açıdan biribiryle uyuşmaktadır. Ancak bununla beraber bazı farklılıklar da bulunmaktadır. İskenderiye Feneri tasvirinde Triton heykelleri orta katı taçlandırmaktadır[700]. Tritonlar üfledikleri deniz kabukları veya boynuzlarla kötü hava koşullarında gemi kaptanlarına yol gösteren görevlileri temsil etmekteydiler[701]. Bunlar Roma Dönemi'nde basılan sikkelerde görülebilen zirve dekorasyonlarını temsil etmektedir. Herakleia sikkelerinde ise böyle bir ayrıntıya yer verilmemiştir.

Sonuç olarak sikke betimlerine göre kule tasvirleri en az üç katlı ve bu katların her biri dörtgen ya da yuvarlak bir plana sahiptir. En üst katında ise ateş yanmaktaydı. Herakleia Pontika'da Geta, Gordianus ve Gallienus adına darbedilen sikkelerde görülen kule tasvirlerinin kesin olarak bir deniz fenerini temsil edip etmediği tartışmalı bir konudur. 16. yüzyıl Fransız gezgini ve botanikçisi Joseph Pitton Karadeniz'i gezerken Herakleia kentine de uğramış ve yaptığı Ereğli limanı çiziminde herhangi bir deniz

[700] Donaldson 1965: No. 92; Handler 1971: 62.
[701] Anabolu 1952: 241.

feneri tasvirine yer vermemiştir (Çizim 13). Yapı olasılıkla Türkler bölgeye gelmeden önce yıkılıp yok olmuştur. Günümüzde bölgede herhangi bir arkeolojik çalışma veya sualtı araştırması olmadığı için bununla ilgili olası bir lokasyon bilgisi vermek olanaksızdır. Ancak Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Herakleia'nın önemli bir limana sahip olması dikkate alındığında ve benzer tasvirler ile yapılan karşılaştırma örneklerine göre bu antik kentte böyle bir yapının mevcudiyeti kabul edilebilir bir görüştür. Herakleia'nın deniz feneri gibi iyi bilinen Roma Dönemi yapıları, arkeolojik kazılar için esas itibariyle şimdilik erişilemez durumdadır. Çünkü modernleşen kentsel yapılar ve yükselen deniz seviyesi antik kalıntıların günyüzüne çıkarılmasını zorlaştırmaktadır.

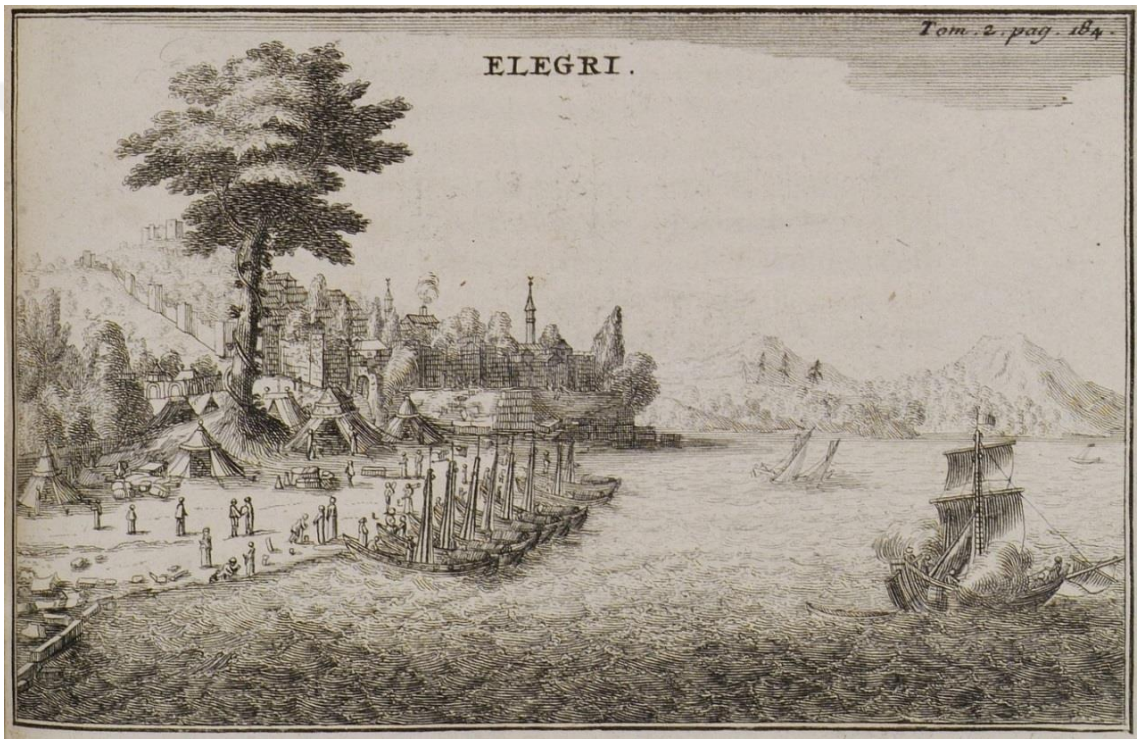

Çizim 13: Joseph Pitton'a göre Ereğli (Herakleia Pontika) 15. yüzyıl.

7.2. Tiyatro / Stadion Betimleri

Herakleia Pontika sikkelerinde diğer mimari konulu tasvirler ise tiyatro veya stadion yapılarıdır. Bununla ilgili İmparator III. Gordianus (MS 238-244) zamanında basılmış olan seriler, içi seyircilerle dolu bu yapıyı temsil etmektedirler (**Kat. No. 128-129**). Tasvirlere göre tiyatro binası dış cephesinden görülür bir şekilde tasarlanmıştır. Donaldson, bu yapı tasviri için orta kısımda herhangi bir spina yapısı bulunmadığından dolayı bir Roma circusundan ziyade stadion ya da tiyatro binası olabileceği üzerinde

durmaktadır[702]. Skene kısmı cavea ile bitişik değildir. Dış tarafta on iki kemer sırası ile kendisini gösteren cavea, iç kısımda iki sıra halinde seyircilerle dolu olarak tasarlanmıştır (Resim 40). Sağ tarafta tiyatro binasının kapısı görünmektedir.

Resim 40: Herakleia Pontika Sikkesi - Tiyatro Tasviri

Orkestranın içine doğru açılan tapınak şeklindeki bina skene vazifesi göstermektedir. Dörtte üç açı ile perskektif açıdan gösterilen tapınak binasının ön cephesinde altı sütun sayılabilmektedir. Belirgin şekilde çizilmiş hatlarla binanın çatı kiremitleri açıkça belirtilmiştir. Uzun tarafındaki sütunlar pek belirgin değildir. Tiyatro içerisinde yer alan tapınak benzeri yapılar esasen Roma mimarisinde olağan dışı bir durum değildi. Bununla ilgili karşılaştırılabiecek en güzel örneklerden biri MÖ 55 yılında Romalı Devlet adamı Pompeius Magnus tarafından inşa ettirilen Roma'daki Pompeji Tiyatrosu'nda görülmektedir (Çizim 14). Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenen ve ilk taş tiyatro olma özelliğine sahip bu yapıda tiyatroya sonradan eklenen Venüs Vitrix'e adanmış tapınak yapısı bulunmaktadır. Pompeius Magnus böyle bir yapıyı tiyatroya sonradan entegre etmesiyle birlikte Venüs'un yarışmaların ve şehrin koruyucu tanrısı olarak şehrin güvenliğini de sağlayacağı mesajını veriyordu.

[702] Donaldson 1965: 283.

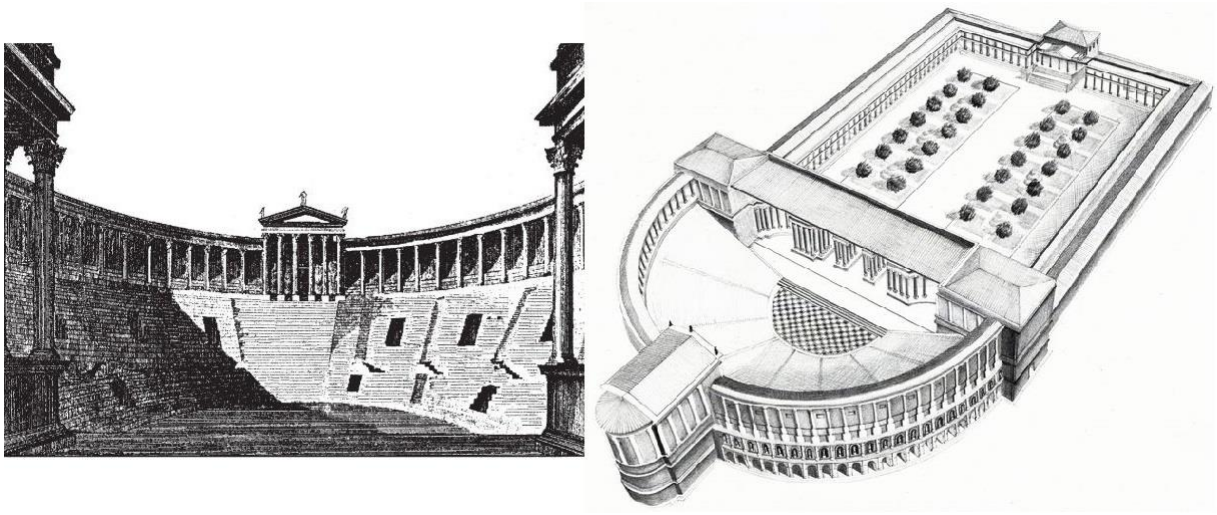

Çizim 14: Roma Pompeji Tiyatrosu Çizimleri

Herakleia Pontika sikkesindeki tiyatro yapısının üst kısmına ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΠΟΝΤΩ, alt kısmına ΜΑΤΡΟC ΑΠΟΙΚΩ-Ν ΠΟΛΙΩΝ[703] lejandı yerleştirilmiştir. Skene ve orkestra binasının önünde, karşılıklı duran iki figür bulunmaktadır. Figürler tasvir edilen yapıya göre oldukça büyük boyutlu yapılmışlardır. Bu açıdan bakıldığında esasen perspektif fazla başarılı değildir. Her iki figür de çıplaktır. Sol taraftaki figür ayakta durmakta ve sağ elini başının üzerine doğru kaldırarak diğer figürü selamlamaktadır. Ayrıca elinde bir yay veya palmiye yaprağı benzeri bir obje tutmaktadır. Sağ taraftaki figür ise oturur halde ve sağ elinde belirsiz bir nesne ve sol elinde ise olasılıkla bir gürz tutmaktadır. Recueil Général'de oturur vaziyetteki figürün elinde tuttuğu nesnenin de kantharos olabileceği ve figürün Dionysos olabileceği yönünde açıklama yapılmıştır[704]. Bu iki figürün kimliklerinin mutlak bir şekilde teşhis edilmesi mümkün olmasa da konuyla ilgili bazı görüşler ileri sürülebilir. Çünkü Yunan dünyasında kültü oldukça yaygın olan Herakles adına Herakleia Pontika dâhil pek çok bölgede agon düzenlendiği bilinmektedir[705]. Aliye Özdizbay Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki agonistik sikkeler hakkında yazdığı Doktora tezinde bu konuyla ilgili Roma İmparatorluk Dönemi'nde quasi autonomos adı verilen yarı otonom kent sikkelerine ait bir emisyonda stadyum içerisinde Herakles'in kült heykeli ve önünde başına çelenk koyan atlet betiminin kullanıldığını söylemektedir (Erol-Özdizbay 2011:

[703] Leschhorn - Franke 2002: 198: "Mutter von Koloniestaedten / Koloni Kentlerinini Anası"
[704] RG 1908: 357, No. 76 Pl. LVII/16.
[705] Erol-Özdizbay 2011: 245.

245). Kentin baştanrısının Herakles olduğu gözönüne alınırsa Herakleia sikkelerindeki tiyatro veya stadion benzeri tasvirlerin Dionysos'tan ziyade yarışmaların koruyucu tanrısı olarak Herakles onuruna düzenlenen agonlara işaret ettiği düşünülebilmektedir. Ayrıca Roma Pompeji tiyatrosunda olduğu gibi Herakleia sikke tasvirlerinde de tiyatroya dahil edilmiş bir tapınak yapısının görülmesi bu yapının şehrin baştanrı Herakles için imparatorluk kültüne özel bir mekan olarak tasarlanmış olduğu fikrini güçlendirmektedir. Bunun yanısıra bazı Herakleia Pontika sikkelerinde kentin aldığı "Neokoros" unvanı da görülmektedir[706]. Bu nedenle imparatorluk kültü kapsamında agonların da düzenlenmiş olabileceği de düşünülebilir[707]. Söz konusu yapının nerede konuşlandığı ise henüz bilinmemektedir. İleride yapılacak olan arkeolojik kazılar ve çalışmalar sikkeler üzerinde temsil edilen kente ait mimari yapıların niteliğini açıklığa kavuşturacaktır.

8. BITHYNION-CLAUDIOPOLIS / ESKİHİSAR

Bithynia-Pontus Eyaleti kentlerinden biri olan Bithynion kenti bugünkü Bolu ili Eskihisar mevkiinde yer almaktadır (Harita 19). Hypius nehrinin doğu havzasını oluşturan dağ sırası boyunca uzanan Bithynium kenti Helenistik dönemde Bithynia Krallığı'nın doğudaki kentilerinden biridir ve Pontus'a giden ana yol üzerindedir[708]. Adını Bithynia Krallığı'ndan alan kent, I. Nikomedes tarafından kurulmuştur[709]. Roma Çağı'nda İmparator Claudius tarafından kentin ismi Claudiopolis olarak değiştirilmiştir[710]. Genç Plinius da İmparator Traianus'a yazdığı mektuplarda kentten Claudiopolis diye bahsetmektedir[711]. İmparator Hadrianus, gözdesi Antinous'un doğum yeri olması nedeniyle kente heykelini diktirmiş [712] ve sikkelerinde ona da yer vermiştir[713]. İmparatorlar, kimi zaman akrabalarının veya yakınlarının kültlerini bu şekilde teşvik etmişlerdir [714] . Bu kapsamda İmparator Hadrianus, Antinous'un

[706] RG 1908: 380, No. 233 Pl. LXII/13; RG 1908: 381, No. 240 Pl. LXII/18.
[707] Erol-Özdizbay 2011: 249.
[708] Magie 1950: 307.
[709] Jones 1971: 151.
[710] Haris-Ryde 1980: 880.
[711] Plin. Epist. X 39.
[712] Cass. Dio. LXIX 11. 2; RG 1908: 270; No. 13-18.
[713] RG 1908: 270 No.18, Pl. XLI/20.
[714] Price 2004: 129.

tanrısallaştırılmasını ve tapınılmasını önermiş ancak zorunlu kılmamıştır[715]. Böylece İmparator Hadrianus'un, Antinous kültünü burada kurdurtmuş olduğu söylenebilir.

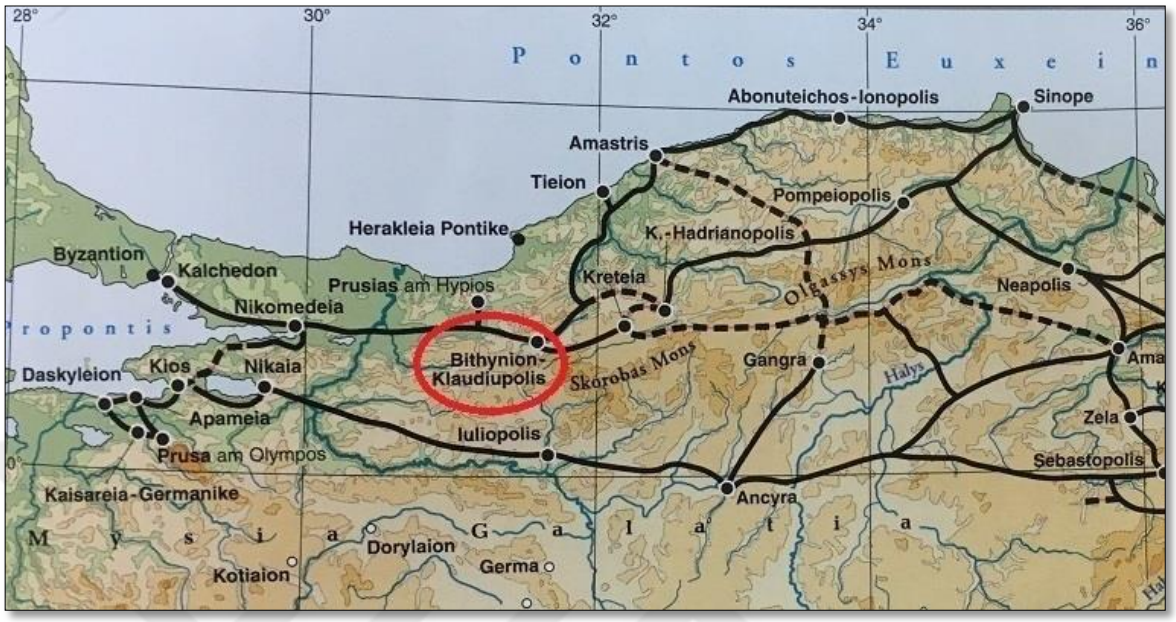

Harita 19: Bithynion/Claudiopolis Antik Kenti Bölgesel Konumu

Kentte Pompeius'un eyaletten ayrılmasından sonra sikke basımına başlanmıştır[716]. Bu doğrultuda Bithynion'da ilk sikkeler MÖ 61-59 yıllarında Bithynia Proconsul'u olan C. Papirius Carbo tarafından bronz olarak darbedilmeye başlanmıştır[717]. Bu dönemde kentin adı sikkeler üzerinde ΒΙΘΥΝΕΩΝ ethnikonuyla anılmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise sikke darbı Gallienus dönemine kadar devam etmiş ve kentin adı sikkeler üzerinde ΚΛΑΥΔΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ - ΒΙΘΥΝΙΕΩ Ν veya ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΒΕΙΘΥΝΙΕΩΝ lejandları ile belirtilmiştir [718] . Bithynion kentinde darbedilen sikkelerde mimari tasvir olarak tapınaklar hâkimdir. Bunlar cepheden tasvir edilmiş oktastylos tapınakları teşkil etmektedir. Mimari tasvirler detaylardaki küçük farklılıklara rağmen kentteki tapınaklar hakkında fikir verici özelliklere sahiptir.

[715] Boyana 1997: 65.
[716] RG 1908: 268, nr. 1-3.
[717] RG 1908: 267.
[718] RG 1908: 267-268

8.1. İmparator Tapınağı Betimleri

Bithynion kentindeki sikkelerde cephesi sekiz sütunlu tapınak tasviri ilk olarak Hadrianus tarafından, gözdesi Antinous adına darbedilen bir sikkede görülmektedir (**Kat. No. 130**). Sikke tasvirinde ön yüzde Antinous'a ait portreye yer verilirken, arka yüzde ise oktasytlos tapınak cephesi tercih edilmiştir. Tasvirdeki tapınak iki kademeli bir krepidoma üzerinde yükselmektedir. Sütunlar oldukça kalın yapıldığından sütun aralıkları dar ve çizgi halindedir. Bu nedenle tapınak düzeni de belirsizdir. Ancak sütunların alt kısmında görülen iki yatay çizgi ile kaide kısmı belirtilmek istenmiş olduğu açıktır ve bu nedenle en azından yapının dor düzeninde olmadığı anlaşılmaktadır. Ön yüzde ANTINOOC HP[ΩN], arka yüzde ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ lejandı sikke yuvarlağını çevrelemektedir[719]. Antinous'a ait portrelerin sikkelerde görülmesi onun tanrı yerine konulduğunun nümismatik kanıtlarından biridir[720]. Cephesi oktastylos tapınak tasvirleri İmparator Antoninus Pius sikkelerinde de devam eder. Bunlardan birinde sekiz sütunlu tapınak cephesi üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir (**Kat. No. 131**). Burada korinth düzenindeki sütunlar daha ince ve nizami çizilmiştir. Septimius Severus (**Kat. No. 132**) ve Caracalla (**Kat. No. 133**) serilerine göre oktastylos tapınak cephesinin önceki tasvirden farklı olarak ion sütunları ile birlikte yükseldiği anlaşılmaktadır. Özellikle Caracalla serisinde üçgen formata sahip alınlığın figürleri daha zengindir. Burada tepe ve köşe akroterleri belirtilmiş, alınlık ve sütunlar arasına bir clipeus yerleştirilmiştir. Ayrıca birbirine paralel bir şekilde uzanan diagonal hatlardan oluşan friz burada özellikle vurgulanmıştır. Bluma L. Trell, "Architektur Darstellungen auf römischen Münzen" adlı eser incelemesinde Günter Fuchs'un tapınak tasvirlerinde arşitrav boyunca çizilen bu dikey ve yatay çizgileri friz kısmının farklı reprezentasyonları olarak yorumladığını söylemiştir[721]. İmparator Elagabalus adına darbedilen sikkede ise alınlığın ortasındaki clipeus daha kalın olarak kalkan formunda yapılmıştır (**Kat. No. 134**). Elagabalus (**Kat. No. 135**) ve Macrianus (**Kat. No. 136**) adına darbedilmiş Bithynion sikkeleri oktastylos tapınağı sağ perspektiften 3/4 açı ile göstermektedirler. Bu sikke tasvirlerinde krepis sayısı belirgin değildir. Sekiz sütunlu ön cephede kült heykelleri gösterilmemiş olduğundan sütunlarda herhangi bir eksiltme veya daraltma yapılmamıştır. Ancak uzun

[719] RG 1908: 270 No.18, Pl. XLI/20.
[720] Boyana 1997: 339.
[721] Trell 1972: 51.

taraftaki sütunlar için durum farklıdır. Uzun cephede en az altı sütun sayılabilmektedir. Tapınak 3/4 açı ile gösterildiği için sikke yuvarlağına sığdırılması zor bir durumdur. Bu nedenle uzun tarafta sütun adedinde kısaltma yapılmış olmalıdır.

Bithynion sikkelerinde oktastylos tapınak tasvirlerinin niteliği hakkında fikir oluşturacak seriler Iulia Paula, Alexander Severus ve Valerianus adına darbedilmişlerdir. Iulia Paula sikkesinde (**Kat. No. 137**) oktastylos tapınak cephesinde orta sütun aralığı sıkıştırılarak kült heykeli için geniş bir alan bırakılmıştır. Kült figürü ayakta soluna bakar şekilde durmakta, sağ elinde mızrak, sol elinde bir hançer tutmaktadır. Başında ise tacı bulunmaktadır. Figür olasılıkla bir İmparator'a aittir. İmparatorların zırh içerisindeki tasviri, sikkelerin hem ön yüzünde, hem de arka yüzündeki tapınak cephesinde bulunabilirdi. Alexander Severus serisinde (**Kat. No. 138**) ön yüzde zırh giyimli ve defne çelenkli imparator sola doğru bakmakta, omuz üzerinde bir mızrak tutmuş ve sağ elini selamlamak için kaldırmış durumdadır. Burada imparatorun ilâhi temsilinden askeri temsiline zamanla bir geçiş olduğu düşünülebilir. Sikkenin arka yüzününde kalın bir podyum üzerinde yükselen tapınak yine korint düzenindeki sütunlar ile yükselmektedir. İç kısımdaki figürün belden yukarısı çok belirgin olmasada bir mızrak tutmakta ve sağa doğru bakmaktadır. Valerianus serisinde (**Kat. No. 139**) kült heykeli sağ elinde tuttuğu asaya dayanmaktadır. Figürün üst kısmı belirgin değildir. Tapınak tasvirinde sütunlar sağa ve sola iyice sıkıştırılmış, alınlığın köşe çizgileri açısal olarak iç sütunlar üzerinde gösterilmiştir. Bu nedenle yapı kompozisyonu burada genel olarak pek uyumlu değildir. ΑΔΡΙΑΝΩΝ lejandı tapınak podyumunun altına yerleştirilmiştir. Sütun başlıkları korint düzenindedir. Bithynion sikkelerinde İmparator tapınaklarında diğerlerinden farklı olarak korint düzeni kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, Bitnynion oktastylos tapınakları cepheden ve perspektif açılardan resmedilmiş ve iki farklı düzende tasarlanmış olduğu söylenebilir. İmparator Hadrianus zamanında Antinous nedeniyle kent büyük bir üne sahip olmuş ve bu nedenle "Hadriane" unvanı almıştır[722]. Bu nedenle mimari tasvirli sikkelerin ön yüzlerinde Antinous portresine de yer verilmiştir. Aynı zamanda Bithynion kentinde Antinous'un İmparator Hadrianus tarafından kurulan bir tapınağı ve kültü olduğu

[722] Haris-Ryde 1980: 895.

düşünülmektedir[723]. Sikkelerde tasvir edilen tapınak içindeki zırh giyimli, elinde hançer ve mızrak tutan kült heykelinin sikke arka yüzlerinde yer alan ΑΔΡΙΑΝΩΝ lejandı da göz önüne alınırsa İmparator Hadrian'a ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Sikkeler, tapınağın içinde mızrağıyla duran bir imparatoru gösterdiğine göre bu tasvirler olasılıkla Bithynion kentindeki bir imparator tapınağının varlığını göstermektedir[724]. Nitekim tapınaklara yerleştirilen farklı tipteki imparatorluk imgeleri, imparatorluk ritüelinin kilit noktalarından biri olarak dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca Hadrianus'un ülke içinde yaptığı gezilerin birinde bu kenti de ziyaret etmiş olmasından bu durum anlaşılabilir. İmparatorluk tapınağını tasvir eden tapınakların genel görüntüsüne göre bu yapının varsayımsal olarak ön cephesi korint düzenindeki sekiz sütunla yükselen ihtişamlı bir görüntüye sahip olduğu tahmin edilmektedir (Çizim 14). Ancak tapınağın niteliği ve genel görüntüsüyle alakalı olarak edinilen tüm bu bilgilere rağmen İmparatorluk tapınağının lokasyonuna ait buluntu ve deliller henüz tespit edilebilmiş değildir.

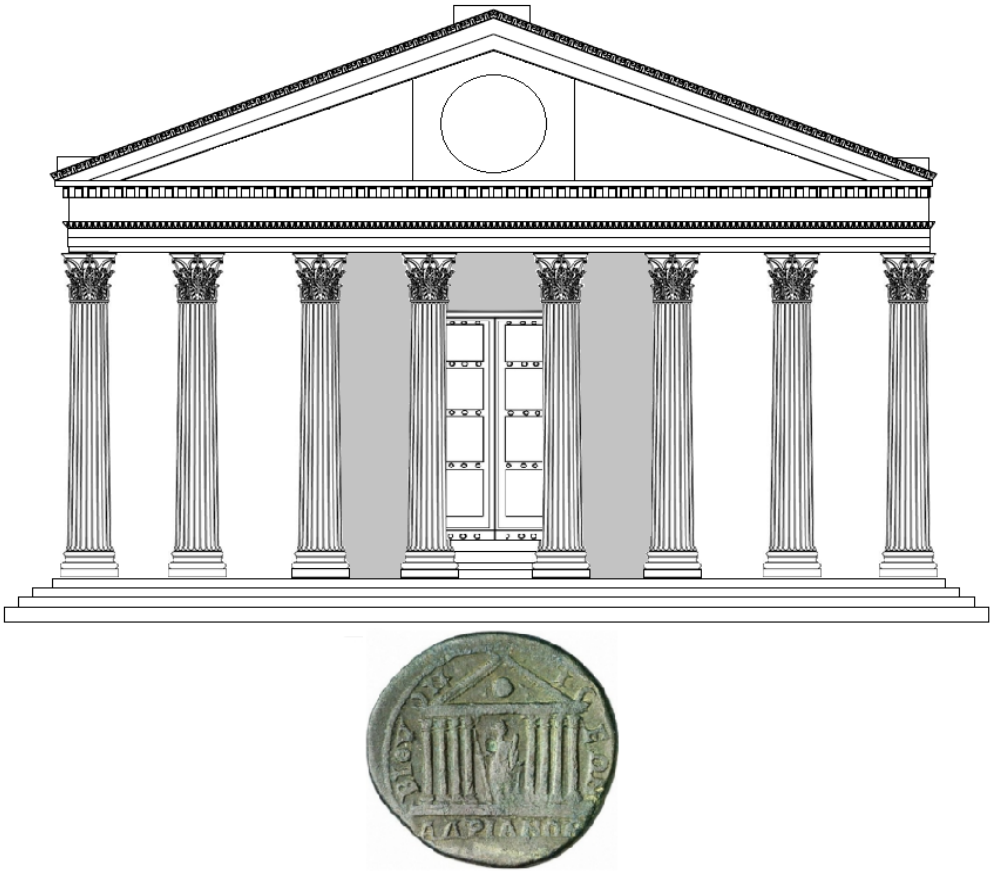

Çizim 14: Sikke Betimlerine Göre Bithynion'daki İmparator Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

[723] Price 2004: 433.
[724] Price 2004: 433.

9. IULIOPOLIS / NALLIHAN

Iuliopolis kenti Bithynia'nın iç kısmında, eyaletin güney sınırında Nikaia'ya giden önemli bir yolun üzerinde kurulmuştur[725] (Harita 20). Kent, bugünkü Ankara ili Beypazarı yakınlarındaki Nallıhan'ın güney kesimine konumlanmaktadır[726]. Burası yaklaşık olarak İlçenin Çayırhan Beldesi civarındaki Aladağ Çayı (Antik Skopas) kenarına lokalize edilmektedir[727]. Aynı zamanda güney kısımda Bithynia Eyaleti'nin Galatia ile olan sınırını da belirlemektedir. Iuliopolis kenti kuzeyde Claudiopolis şehrinden güneyde Sangarius ırmağı ile sınırlanır. Kentin doğudaki sınırı tartışmalı olmakla birlikte Hierus (Aladağ Çayı) ile sınırlandığı düşünülmektedir ki, Yaşlı Plinius'a göre burası aynı zamanda Bithynia topraklarının doğudaki en son sınırı idi[728].

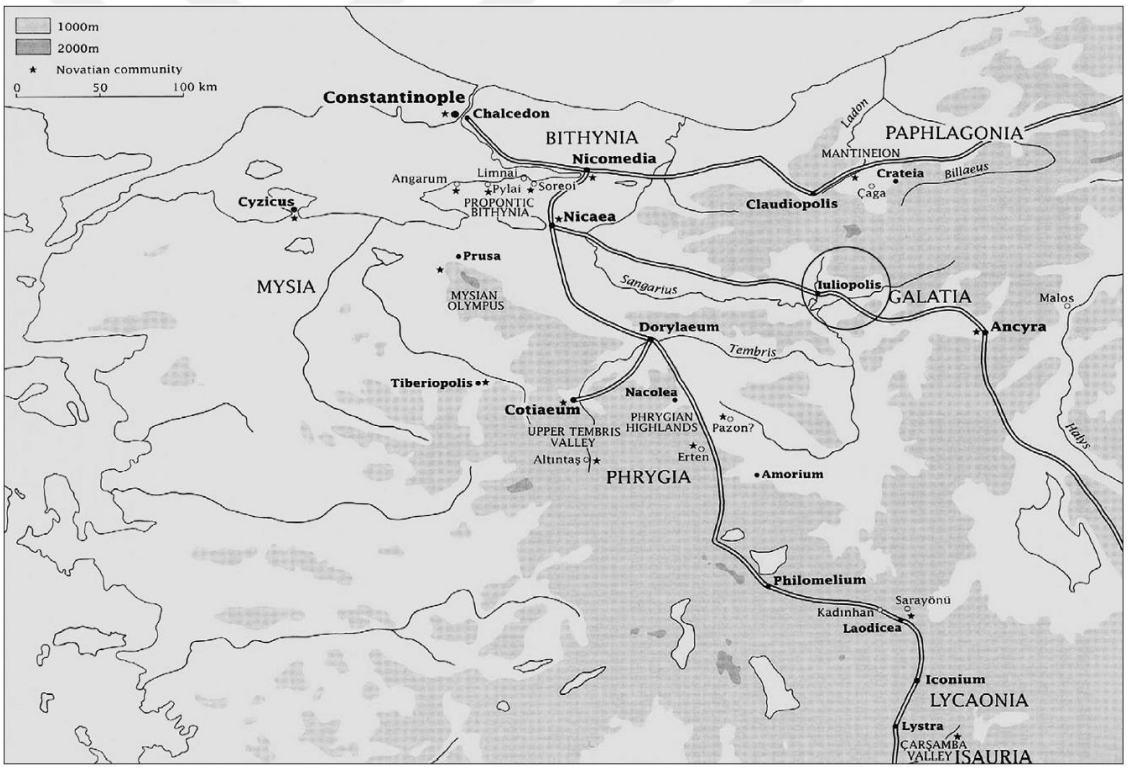

Harita 20: Iuliopolis Antik Kentinin Bölgesel Konumu

[725] Plin. Nat. V. 148; Plin. Epist. X.77; Haris-Ryde 1980: 877.
[726] Wilson 1961: 139.
[727] Arslan 2014: 13.
[728] Plin. Nat. V 149.

Yaşlı Plinius "Doğa Tarihi" adlı eserinde Bithynia Bölgesi kentlerinden bahsederken burasını için "*Gordioukome"* olarak anmaktadır[729]. Bithynia Bölgesi'nde yerel bir lider olan Kleon, Augustus döneminde şehrin adını Iulius Caesar'a ve Augustus ile başlayan Iulio-Claudiuslar hanedanına ithafen Iuliopolis (Iuliusların kenti) olarak değiştirmiştir (Strab. XII.8.9). Iuliopolis kenti Augustus'un ölümünden sonra Bithynia-Pontus Eyaletine katılmıştır[730]. İmparator Traianus tarafından Bithynia valiliğine gönderilen Genç Plinius da Iuliopolis'i Bithynia kentleri arasında göstermiş ve imparatora yazdığı mektuplarda bu kentten "…*içinden geçenlerin çok yoğun olduğu bir sınır kasabası*" olarak bahsetmiştir[731]. İmparatorluğun sınırları içinde MS 1. ve 3. yüzyılları arasında yaşanan Pax Romana döneminde kentin, imparatorluğun gelişimine paralel olarak büyüdüğünü sikke darplarına bakarak da anlayabilmekteyiz[732]. Iuliopolis kenti, Roma İmparatorluk Çağında, İmparator Vespasianus'tan Gallienus'a kadar bronz sikkeler basmıştır[733]. Kentin adı sikkeler üzerinde ΙΟΥΛΙΟΠΟΛΕ Ι ΤΩΝ ve Ι Ο Υ ΛΙΟΠΟΛΙC olarak geçmektedir[734]. Iuliopolis kentinin imparatorluk döneminde "Neokoros" unvanı aldığı düşünülmektedir[735]. Clemens Bosch buna kanıt olarak kentin Elagabalus ve Caracalla sikkelerinde görülen neokoros lejandlı sikkelerini göstermektedir[736]. Ancak basılan neokoros lejadlı sikkelerin arka yüz tasvirlerinde imparatorluk kültüne işaret eden imparatorluk tapınağı resmedilmemiştir (Resim 41). Bunun yerine kent sikkelerinde şehir tanrıçası Tykhe betimli tapınaklar tercih edilmiştir.

Resim 41: Iuliopolis Neokorosluk Sikkesi – İmparator Caracalla

[729] Plin. Nat. V 143.
[730] RG 1908: 384.
[731] Plin. Epist. X 78.
[732] Arslan 2014: 14.
[733] RG 1908: 384.
[734] RG 1908: 385-393.
[735] Erol-Özdizbay 2011: 262.
[736] Bosch 1935: 146.

9.1. Tapınak Betimi

Iuliopolis sikkelerine ait tek mimari öge İmparator Geta adına darbedilmiş bir bronz sikkenin arka yüzünde görülmektedir (**Kat. No. 140**). IOVLIO-POLEIT-ΩN lejandlı sikkenin arka yüzünde iki basamaklı bir podyum üzerinde cephesi dört sütunlu bir tapınak tasviri yer almaktadır[737]. Tapınak alınlığı bir halka ile süslenmiştir. Genişçe bırakılan orta sütun aralığında tapınağa ait kült heykeli bulunmaktadır. Başında sur çelengi taşıyan giyimli tanrıça sol elinde bereket boynuzu ve sağ elinde başak demeti tutmaktadır. Taşıdığı atribülerinden dolayı kült heykelinin tanrıça Fortuna'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Fortuna tapınağı sikke betimlerine göre ion düzeninde ve tetrastylos bir fasada sahip mekân özelliğindedir (Çizim 15).

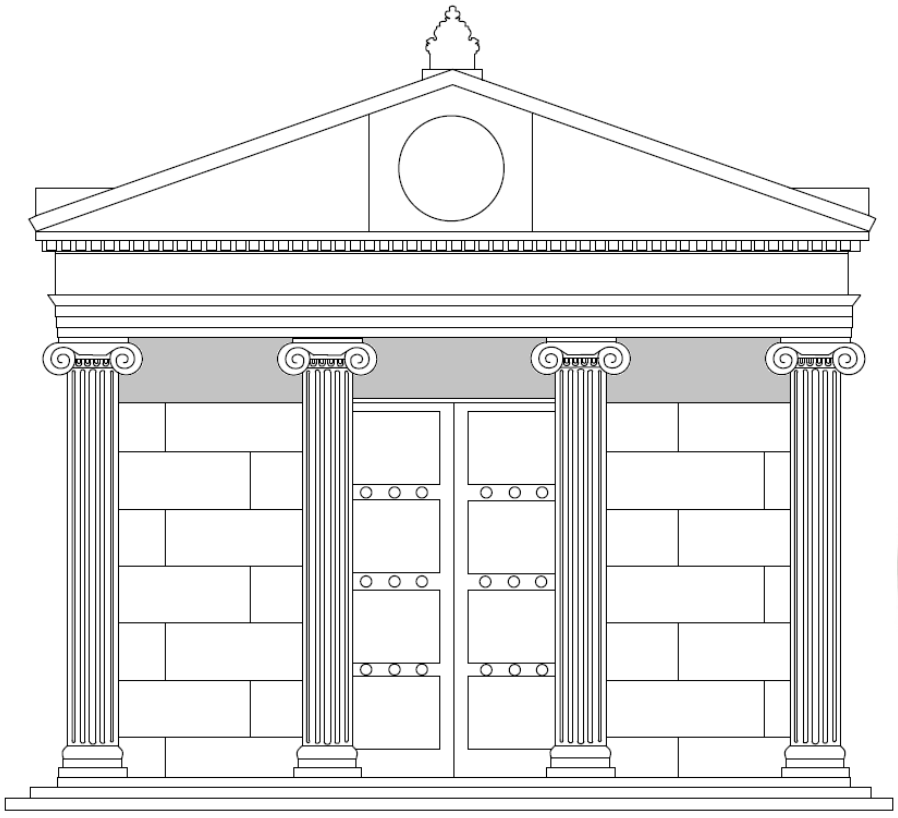

Geta Sikkesi (MS 198-209)

Çizim 15: Sikke Betimlerine Göre Iuliopolis Tykhe Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi

[737] RG 1908: 389 No.30, Pl. LXIII/24.

Iuliopolis Antik Kenti 1954 yılında yapılan "Sarıyar Baraj Gölü"nün yapımı aşamasında sular altında kaldığından kentin tarihi ve muhtelif Fortuna tapınağıyla alakalı bugün çok fazla bilgiye sahip olamamaktayız[738]. Bu alandan sadece Nekropol olarak adlandırılan kısım baraj gölünün sularından kurtulabilmiştir (Resim 42). 1970'li yıllarda bölgede yüzey araştırması yapan David French, Sarılar köprüsü'nün üzerinde ve özellikle sırtın doğusunda bir kent duvarı ve kapısı, Helenistik döneme ait küçük buluntuları gördüğünden bahseder, ancak tapınak yapısıyla alakalı herhangi bir buluntuya değinmemiştir[739]. Dolayısıyla günümüzde tapınak ile ilgili henüz kayda değer arkeolojik bir veri bulunmadığından yapının olası konumu hakkında herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

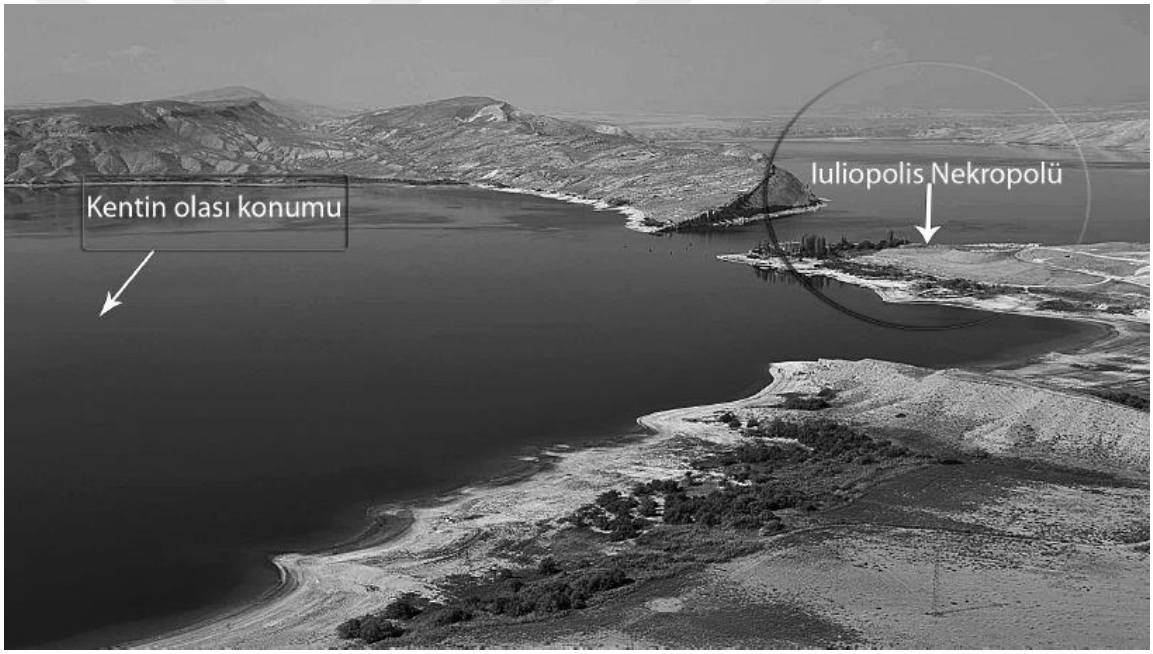

Resim 42: Iuliopolis Kenti'nin Olası Konumu

[738] Arslan 2014: 13.
[739] French 1981: 43.

10. TIOS / FİLYOS (HİSARÖNÜ)

Günümüzde Zonguldak İline bağlı Filyos/Hisarönü'ne konuşlandırılan Tios/Tieon antik kenti, MÖ 7. yüzyılda Tios adlı bir rahibin öncülüğünde Miletoslular tarafından kurulmuş bir koloni şehridir [740] (Harita 21). Kent hakkında bilgi edinebileceğimiz antik kaynak sayısı azdır. Strabon, eserinde "önemli bir şeyi olmayan kent" diye ifade etmiştir[741]. Arkaik ve Klasik Çağ'da çeşitli uygarlıkların egemenliği altında yaşayan Tios kenti, Helenistik Çağ'da Pontus ve Bithynia Krallıkları arasında el değiştirmiştir[742]. İskender'in generallerinden Lysimachos'un ölümünün ardından MÖ 3. yüzyılda Zipoetes tarafından Bithynia Krallığı'na dâhil edilen Tios kenti, Bithynia'daki taht kavgalarından dolayı MÖ 280 civarında tekrar Herakleia Pontika'nın işgaline uğramıştır. Daha sonra Pontus Kralı VI. Mithridates tarafından işgal edilmiştir. MÖ 70 yılında ise Roma Generali Aurelius Cotta tarafından Roma'nın hâkimiyeti altına alınmıştır[743]. MÖ 64 yılında Pompeius Magnus yapmış olduğu idâri düzenleme ile Tios kentini Pontus et Bithynia Eyaleti'ne dâhil etmiştir[744].

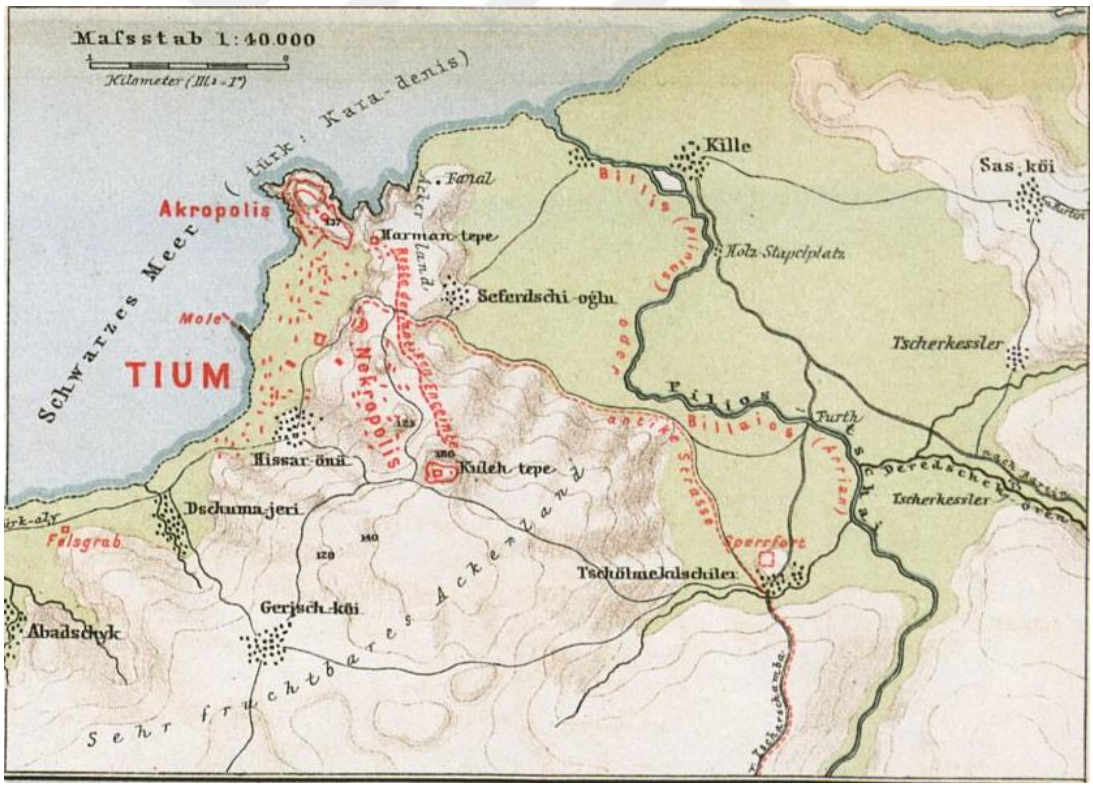

Harita 21: Tios Antik Kenti'nin Konumu

[740] Marek 1993: 16; Öztürk 2008: 64.
[741] Strab. XII. 3.5.
[742] Bosch 1946: 41-42.
[743] Mem. Hist. XVI, 35.
[744] Strab. XII. 3.6.

Kent ilk kez MÖ 4. yüzyılda Herakleia Pontika'nın egemenliği sırasında sikke darbetmiştir[745]. Otonom sikkelerini ise MÖ 282'de basmaya başlamıştır. Tios kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde İmparator Domitianus'dan Gallienus'a kadar olan zaman diliminde aralıksız sikke darbetmiştir[746]. Şehrin adı sikkeler üzerinde TIAON veya TIAOΣ olarak görülmektedir[747]. Tios kentinde görülebilen yapılar arasında Roma ve Bizans Dönemi'ne ait sur duvarları, sukemeri, savunma kulesi, hamam yapıları, tiyatro, Bizans kilisesi ve antik limana ait kalıntıların yanı sıra bir de Roma tapınağı da bulunmaktadır[748] (Harita 22). Kentte süren arkeolojik kazı çalışmaları sonucu keşfedilen söz konusu Roma tapınağına ışık tutacak mimari betimli sikke serileri mevcuttur.

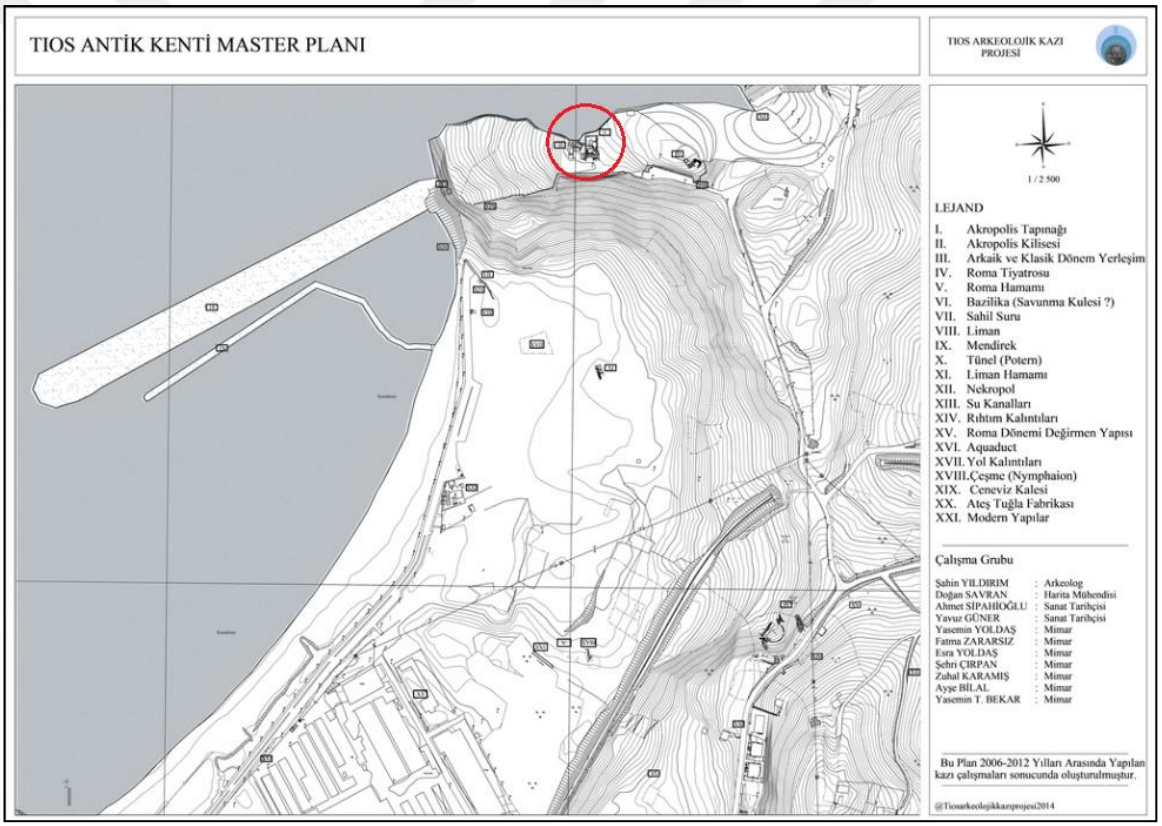

Harita 22: Tios Antik Kenti'nin Master Planı

[745] Arslan 1997: 102.
[746] Öztürk 2013b: 488.
[747] RG 1912: 615.
[748] Öztürk 2013b: 488; Yıldırım 2017: 207.

10.1. Tapınak Betimi

Sikke betimlerine göre Tios kentinde olması muhtemel Roma tapınağı hakkında burada yapılan arkeolojik kazılar sırasında temel seviyesinde ele geçen bir bronz sikke fikir verici özelliktedir[749]. İmparator Severus Alexander dönemi (MS 222-235) bir bronz sikkenin arka yüzünde ön cephesi iki sütunlu bir tapınak içerisinde devasa boyutlu kült heykeli resmedilmiştir. Tapınak tasvirinin çevresinde TIANΩN yazısı bulunmaktadır[750] (**Kat. No. 141**). Distylos tapınağın cepheden görünüşünde bina oldukça basitleştirilmiştir. Ortada yer alan kült heykeline yer açmak için olasılıkla köşe sütunları hariç cephedeki tüm sütunlar kaldırılmıştır. Çatı iki tarafa doğru eğimli ve üçgen formdadır. Ancak burada alınlık belirtilmemiş, alt kenarın kaldırılması suretiyle alınlık boşluğunun cellaya ilâvesi tercih edilmiştir. Burada daha önce Zeus'a adanan Prusa sikkelerinde ve Apollon'a adanan Kalkhedon sikkelerinde görüldüğü gibi kült heykelinin ihtişamını vurgulamak ve onu yüceleştirmek için tapınağın alınlık kısmında form değişikliğine gidildiği görülmektedir. Kült heykeli giyimli ve cepheden, ayakta, başı sola dönük şekilde durmakta, sol elinde bir asa ve sağ elinde bir patera tutmaktadır. Solda ayaklarının yanında ise kanatları açık şekilde görülen bir kartal figürü durmaktadır. Kült heykelinin bu özellikleri ile Zeus'a ait olduğu ve tapınağın ona adanmış olduğu anlaşılmaktadır. S. R. F. Price'nin Strabon'dan aktardığı Zeus heykelleri ile ilgili yorumuna göre tapınakların çok büyük olmalarına rağmen heykellerin de büyük olduğu ve sikke ustasının bu oranı gözlemleyemediği için tanrı oturmuş biçimde tasvir edilmesine karşın, kafası neredeyse çatıya değmekte ve ayağa kalkması durumunda çatıyı yerinden sökeceği izlenimi vermekte olduğunu söylemiştir[751]. Bu şekilde Tios sikkesinde de tanrıların bir tapınak içerisinde tasvir edilebileceği ancak yapının boyutlarıyla sınırlandırılamayacağı fikrine bir gönderme yapılmış olabilir. Tapınak tasviri, binanın genel mimarisi hakkında pek fikir verecek durumda değildir. Ancak Severus Alexander sikkesindeki Zeus Tapınağı'nın lokasyonuna ışık tutacak en önemli arkeolojik deliller kentin "Yukarı Akropolis" olarak adlandırılan mevkiisinde bulunmaktadır. Tios antik kenti Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır[752]. Yukarı Şehir, bölgede hâkim bir tepe

[749] Baran – Dirlik – Kendirici 2015: 136.
[750] RG I/4: 634, No.138, Pl.CX/6.
[751] Price 2004: 298.
[752] Yıldırım 2017: 215.

şeklinde olan Yukarı Akropolis denilen yerde konuşlanmaktadır. Kent ilk olarak burada kurulmuş ve zamanla genişlemiştir. Burada Geç Arkaik Dönemden itibaren askeri ve sivil anlamda yapılaşma yoğunlaşmış, ancak gerek arkeolojik gerekse mimari veriler ışığında Klasik ve Helenistik Dönemle birlikte yapılaşma karakteri değişerek daha çok dini anlamda bir mimari organizasyon görülmeye başlamıştır [753]. Kentin Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinin yoğunlaştığı bölüm ise Yukarı Şehir'de (Akropolis) bulunan ikinci terastır. Burada karşılaşılan en önemli yapı MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendiği düşünülen yüksek podyumlu korint düzenli muhtelif Zeus Tapınağı'dır (Resim 43). Yapı kalıntılarına göre 6 x 11 sütunlu bir peripteros veya pseudo-peripteros plana sahip olması muhtemel bu yapıdan günümüze sadece 11 basamakla çıkılan podyum kaplamasına ait bir bölüm ve harçlı moloz taşlardan oluşmuş temel dolgusu korunarak gelmiştir[754]. 2009 yılında gerçekleştirilen kazılarda 14.50 m. (kuzey), 15.70 m. (güney), 23.70 m. (batı) ve 23.50 m. (doğu) boyutlarında[755] olduğu anlaşılan yapının çevresinde gerçekleştirilen çalışmalar sırasında giysi kıvrımlarını içeren mermer heykel parçları, diş kesimi frizi, Lesbos kymationu, akanthus kabartmalarını içeren çeşitli mermer mimari parçaları bulunmuştur[756]. Yapı kuzey-güney yönlüdür.

Resim 43: Tios kenti Roma Tapınağı ve Bizans Kilisesi

[753] Yıldırım 2017: 216.
[754] Baran – Dirlik – Kendirici 2015: 137.
[755] Kortanoğlu 2013: 217.
[756] Atasoy – Yıldırım 2011: 1 vd.

Arkeolojik veriler göz önüne alındığında bu yapı kalıntısının S. Alexander serisinde Zeus ile birlikte tasvir edilen tapınağı temsil ettiği kuvvetle muhtemeldir (Çizim 16). Çünkü kentte az sayıdaki yazıtlardan ve sikkelerden öğrenildiği kadarıyla Dionysos ve Asklepios tapınımları da olmasına rağmen Zeus'un bir sikkenin arka yüzünde tapınak ile belirtilmiş olması onu bir adım öne çıkarmaktadır[757]. S. Alexander Dönemi'ne tarihlendirilen bu sikke, yapıda ele geçen mimari parçaların MS 3. yüzyıl karakteristiği göstermesi bakımından da uyum göstermektedir[758]. Sonuç olarak, Tios kentinde ele geçen bu sikke ve çevresinde bulunan Roma dönemi mimari parçaları muhtelif tapınağın varlığı için belirleyici bir unsur olarak kabul edilirse bu sikkenin Tios Zeus tapınağını betimlemiş olabileceğine ilişkin varsayımda bulunmak mümkündür. Tios kentinde Zeus tapınağının lokasyonu mutlak olarak belirlenebilse de özellikle akropoliste yapılacak olan kazıların sürmesiyle birlikte kentin mimari dokusu ve muhtelif tapınak ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olacaktır.

Çizim 16: Sikke Betimine göre Tios Zeus Tapınağının Ön cephe Rekonstruksiyonu

[757] Kortanoğlu 2013: 222.
[758] Baran – Dirlik – Kendirici 2015: 136.

11. KRETEIA-FLAVIOPOLIS / GEREDE

Kreteia kenti bugünkü Bolu iline bağlı Gerede ilçesi sınırları içerisindedir. Claudiopolis kenti'nin doğusunda aynı yol üzerinde konumlanmaktadır[759] (Harita 23). Kent Kral Ziaelas tarafından Bithynia topraklarına katılmış Roma İmparatorluk Çağı'nda ise Vespasianus tarafından Flaviopolis adıyla yeniden kurulmuştur[760]. Bilindiği gibi Flavius, Vespasianus'un ön adıdır. Antik araştırmacılardan Strabon bu kentten bahsetmemiştir. Yaşlı Plinius'a göre ise Kreteia, Bithynia kentlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır[761]. Erken Roma döneminde kentin "Κρη" lejandını taşıyan otonom sikkeleri olduğu düşünülmektedir[762]. Ancak kentin imparatorluk dönemi sikkelerinin büyük çoğunluğu Antoninus Pius'tan, Gallienus dönemine kadar olan dönem aralığında darbedilmişlerdir[763]. Sikkeler üzerinde Demeter, Fortuna, Artemis, Asklepios, Hermes, Athena, Apollon ve Dionysos gibi Olymposlu olan ve olmayan ilahlar önplana çıkmaktadır[764]. Bunun yanı sıra Zeus ile ilgili mitolojik sahneler, kartal, kurbanlık boğa ile geyik gibi hayvan tasvirleri de bulunmaktadır[765].

Harita 23: Kreteia/Flaviopolis Kentinin Bölgesel Konumu

[759] Haris-Ryde 1980: 880.
[760] Haris-Ryde 1980: 880.
[761] Plin. Nat. V.
[762] Laflı – Çeviköz 2021: 288.
[763] RG 1908: 333-340.
[764] Laflı – Çeviköz 2021: 288
[765] RG 1908: 388, No. 25 (Pl. LXIII/20).

11.1. Tapınak Betimleri

Kreteia/Flaviopolis sikkeleri üzerindeki mimari betimlerde henüz yeri tespit edilmemiş ve olasılıkla Zeus'a atfedilmiş tapınak cepheleri görülmektedir. Tapınak tasvirlerinin ilk örneği Iulia Domna adına darbedilen bir bronzda görülmektedir. Sikkede tetrastylos bir tapınak kült heykeli ile birlikte tasvir edilmiştir (**Kat. No. 142**). Tapınak cepheden ve oldukça basitleştirilerek resmedilmiş ve krepidomasındaki basamak sayısı belirgin değildir. Sütun başlıkları çok belirgin olmasa da olasılıkla ion düzenindedir. Üçgen formlu alınlık içerisine halka şeklinde bir clipeus yerleştirilmiş, köşe ve tepe akroterleri belirtilmiştir. Tapınak içindeki figür oturur vaziyette ve cepheden betimlenmiş bir kült heykeli bulunmaktadır. Kült heykeli sağ elinde bir patera ve sol elinde bir sceptre tutmaktadır. Iulia Domna adına darbedilen bir başka seride ise aynı tetrastylos tapınak bu defa perspektif açıdan gösterilmiştir (**Kat. No. 143**). Sol profilden ¾ açı ile gösterilen tapınakta kült heykeli oturur vaziyette sola doğru bakmaktadır. Bir önceki sikke tasvirinde olduğu gibi burada da kült heykeli sol elinde sceptre, sağ elinde ise bir patera tutmaktadır. Bu özellikleriyle kült figürünün Zeus'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Entablatürde tepe ve köşe akroterleri belirtilmiş alınlığın ortasına bir clipeus yerleştirilmiştir. Tapınağın uzun tarafı görsel açıdan sadeleştirilmiş olduğundan bu kısımda kaç sütun bulunduğu belirgin değildir. Antoninus Pius adına darbedilen bir başka bronzun arka yüzünde ise yine bir tetrastylos tapınak ön cephesi tasvir edilmiştir[766]. Tapınak tasvirinin her iki yanında bir podyum üzerinde duran geyikler bulunmaktadır (**Kat. No. 144**). Yapı diğerlerinden farklı olarak kült heykeli olmadan gösterilmiştir. Ancak Iulia Domna adına darbedilen tetrastylos tapınak tasvirleri dikkate alınırsa bu yapının da Zeus'a adanmış olabileceği olasıdır. Kreteia kentinde basılan sikkeler üzerinde temsil edilen tetrastylos tapınakların bölgesel konumu hakkında bilgi alınabilecek veriler henüz mevcut değildir. Bununla birlikte sikke tasvirlerine göre Kreteia kentinde en az bir tane Zeus'a adanmış olduğu düşünülen tapınağın varlığından bahsedilebilir (Çizim 17).

[766] RG 1908: 334 No. 4.

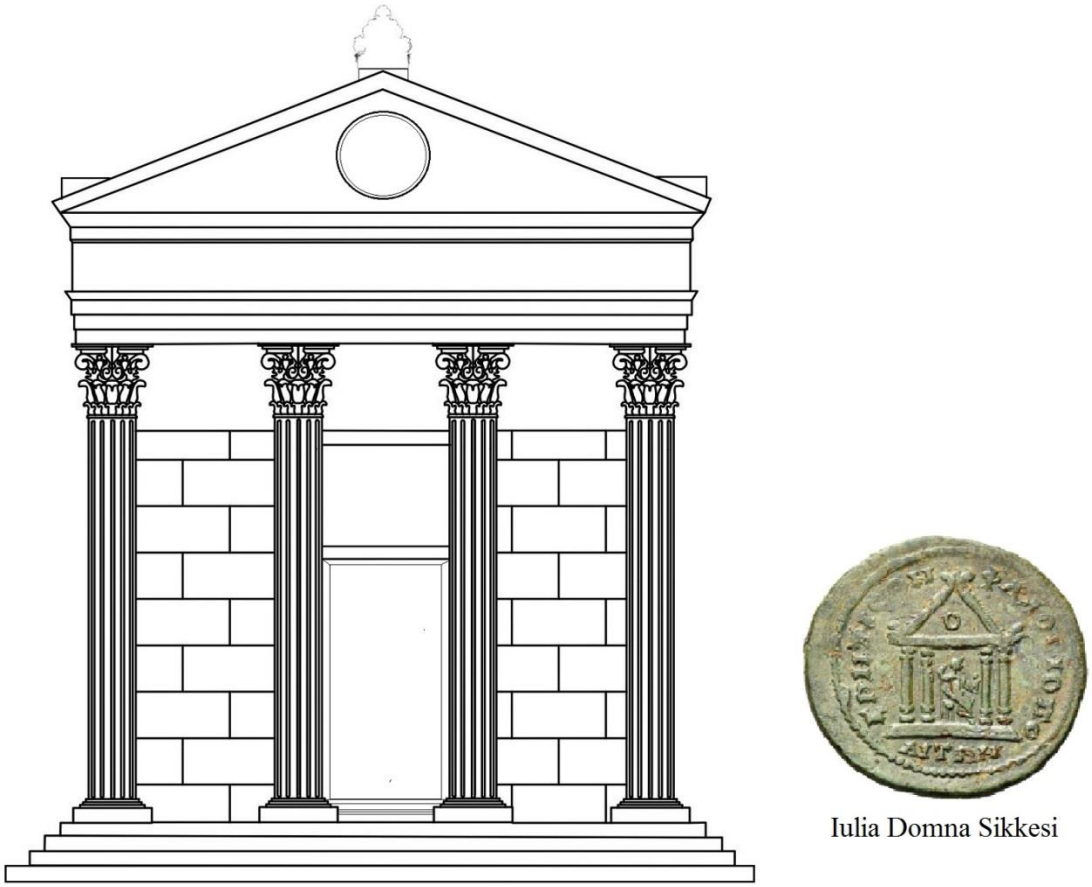

Çizim 17: Sikke Betimlerine göre Kreteia Zeus Tapınağının Ön Cephe Rekonstruksiyon Önerisi

12. SINOPE / SİNOP

Sinope (Sinop) kenti bir dönem Pontus-Bithynia Eyaleti'ne dâhil olduğu için tez kapsamında değerlendirilmiştir (Harita 24). Strabon'a göre Antik Çağ'da MÖ 7. yüzyılda Miletoslular tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan bu antik kentin[767] tahmin edilen en eski adı Sinope'dir. Bazı kaynaklarda Hititçe "Sinuwa" olarak da bilinmektedir[768]. MÖ IV. yüzyılda şehirde sırasıyla Pers, Kapadokya ve Makedonya Krallıklarının hâkimiyeti yaşanmış MÖ 183 yılında Pontus Kralı Pharnakes kenti ele geçirip başkent yapmıştır [769] . Roma İmparatoru Marcus Aurelius Dönemi'nde Paphlagonia yerleşmelerinden Abonuteichos, Amisos kentleri ile birlikte Sinope de Galatia Legatus'unun yönetimine verilmiştir[770]. MÖ 70 yılında ise Lucullus tarafından

[767] Strab. 2009: 22-23.
[768] Şahin-Altınkaynak 2020: 588.
[769] Şahin-Altınkaynak 2020: 589.
[770] Strobel 1997: 701-702; Doğancı 2007: 89.

kent Roma egemenliğine girmiştir. Caesar, burada MÖ 48 yılında "Colonia Iulia Felix Sinope" adlı bir Roma kolonisi kurmuş olduğu da bilinmektedir[771]. Strabon'a göre Sinope şehri Tiberius Dönemi'nde (MS 14-37) Bithynia ile ilintili Pontus kentlerinden biridir[772]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde eyaletin özellikle Karadeniz kıyısındaki ve iç Pontus'taki kentlerinin hangi eyalete ve Koinon'a bağlandığını saptamak oldukça güçtür. Ancak C. Marek'in araştırmalarına göre Sinope kenti Vespasianus ve Marcus Aurelius dönemleri arasında Pontus-Bithynia Eyaleti'nde hem Bithynia Koinonu ve hem de diğer Pontus Koinonları arasında sınıflandırmıştır[773]. MS 230/235'te Sinope kenti Amisos ile birlikte yeniden düzenlenen Pontus Eyaleti'ne geçmiştir[774]. Ancak mimari sikkeler Sinope Pontus Eyaletine dâhil edilmeden önce basıldığı için bu kent de tez kapsamına dahil edilmiştir.

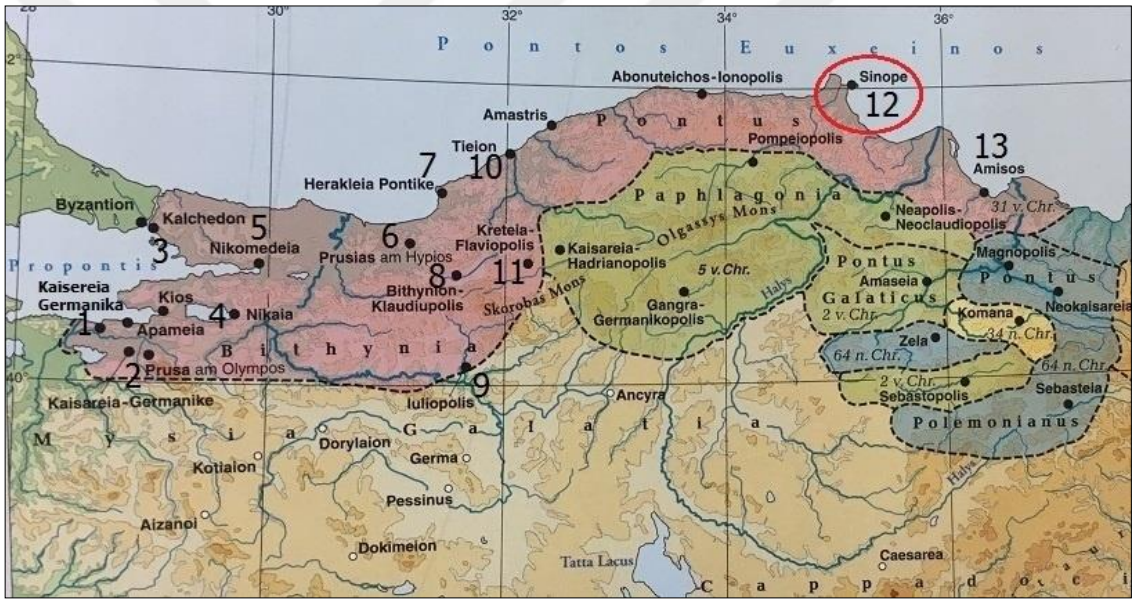

Harita 24: Sinope Kenti'nin Coğrafi Konumu

Sinope kentinde erken dönemlerde dini kültlerle ilgili festivallerin düzenlendiği bilinmektedir[775]. Aliye Özdizbay, Bithynia-Pontus Eyaleti'nde düzenlenen Agon oyunlarını incelediği tezinde Sinope kentine de yer vermiş ve bu kentte saygınlık gören Athena, Poseidon agonlarından ve İmparatorlar adına düzenlenen yarışmaların

[771] Doğancı 2007: 80; Marek 2009: 40; Filges 2019: 402.
[772] Strab. XII 3.
[773] Marek 1993: 80-81; Erol-Özdizbay 2011: 74.
[774] Erol-Özdizbay 2011: 76.
[775] Erol-Özdizbay 2011: 332.

olduğundan bahsetmiştir[776]. Strabon, eserinde kentteki gymnasiondan da bahsettiğine göre bu kentte agon oyunlarının düzenlenmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir[777]. MÖ 5. yüzyılda gümüş sikke bastığı bilinen Sinope'nin sikkelerinde geçen ΣΙΝΩ [778] kelimesi, ΣΙΝΩΓΕΩΝ ya da ΣΙΝΩΓΗΣ sözcüklerinin kısaltması olarak kabul edilir[779]. Roma Dönemi döneminden itibaren sikkelerde mimari betimler içinde tanrı figürleri görülmeye başlanır. Mimari betimler olarak sikkelerde arkad veya iki sütunlu tapınak cepheleri denilen yapılar gösterilmiştir. Bu yapıların içinde kentte tapınım gören Apollon ve Nemesis betimlenmiştir.

12.1. Tapınak Betimleri

Sinope kentindeki mimari betimli sikkeler genellikle ön cephesi distylos olarak tasvir edilen tapınakları temsil etmektedirler. C R I F şeklinde kısaltılan Colonia Romana Iulia Felix Sinope lejandlı bronz sikkeler, üzerinde yarım daire bir kemer taşıyan iki sütun ve bunlar arasında duran bir kült heykelini temsil etmektedirler. İmparator Vespasianus (Kat. No. 145)[780], Sabina (Kat. No. 146)[781], Antoninus Pius (Kat. No. 147)[782] ve Maximinus (Kat. No. 148)[783] adına basılan sikkelerde bahsi geçen bu yapılar resmedilmişlerdir. Söz konusu yapı, tapınaktan ziyade sütunlarla bezenmiş bir nişi de andırır. Bu nedenle Mükerrem Anabolu bu yapıları üzeri yuvarlak kemerle örtülü kör bir duvar arasında uzanan küçük bir arkad şeklinde de tanımlamıştır[784]. Vespasianus yönetiminde Titus'un bir caesarlık sikkesinde (**Kat. No. 145**) ve Hadrianus'un eşi Sabina adına darbedilen sikke arka yüzlerinde (**Kat. No. 146**) bu figür olasılıkla erkektir. Sikkelerde ayakta duran figürün her zaman aynı duruş özelliğine sahip olmadığı görülmektedir. Kült figürü kemerin altında çıplak, ayakta durmaktadır. Sağ elinde ise bir dal tutuyor. Sikke kataloglarında Apollon olarak geçmesine rağmen

[776] Erol-Özdizbay 2011: 254-258.
[777] Strab. XII, 546. 1; Erol-Özdizbay 2011: 257.
[778] BMC Pontus 1889: 95, No.4.
[779] Tekin 152.
[780] RG 1925: 200, No. 101. Lev.XXVII/13.
[781] RG 1925: 201, No. 107. Lev.XXVII/19.
[782] RG 1925: 208, No. 161. Lev.XXVIII/24.
[783] RG 1925: 208, No. 150. Lev.XXVIII/16.
[784] Anabolu 1952: 260.

birçok kaynakta bu kült heykelinin Sinope'nin efsanevi kurucusu Autolykos olduğu da söylenmektedir[785].

MS II. yüzyıl sikkelerinde Apollon figürlerinin yanı sıra Nemesis figürleri de görülmektedir. Kaynaklar bu hususta net bir şey söylemese de Nemesis kültünün MS II. ve III. yüzyılda Sinope'de önem kazandığı düşünülmektedir. Buna örnek gösterilebilecek olan bir Antoninus Pius (**Kat. No. 147**) serisinde Nemesis; ayakta ve sola doğru bakmakta, belinde kını içinde bir kılıç ve ayaklarında bir tekerlek durmaktadır. I. Maximinus sikkesinde ise aynı benzer bir tasarım söz konusudur. Burada ayaklarının dibinde duran tekerlekten Nemesis olduğu anlaşılan bir tanrıça figürü vardır. Kült figürü ayakta, bu kez sağa eğimli bir şekilde durmaktadır (**Kat. No. 148**). Sağ elinde ise olasılıkla bir kamçı tutuyor. Birçok imparatorluk sikkesinde Nemesis'in içinde bulunduğu iki sütunlu arkad tasvirleri, Sinope'de bu tanrıya ait kutsal bir yapının var olduğunun nümismatik kanıtlarından biridir[786]. Bu konuda kesin bir hüküm verilemese de gösterilen özellikle bu son sikkeler bizde Nemesis heykelini barındıran bu yapı tasvirlerinin tapınak olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak sikke betimlerinden anlaşıldığı kadarıyla Sinope kentinde hem Apollon hem Nemesis olmak üzere her iki külte ait tapınak yapıları bulunmaktadır. Ancak bu konuda kesin bi hüküm verilebilmesi için henüz yetersiz olan nümismatik kanıtların arkeolojik çalışmalar ile desteklenmesi gerekmektedir.

[785] Teselyalı Doimachos'un oğlu ve Phagios'un kardeşi olan kâhin Autolykos, Amazonlar savaşında Herakles tarafından Sinope'de bırakılmış ve daha sonra Argonautlara katılmış olduğu rivayeti vardır. (Ruge 1934, Autolykos, RE, II/3: 252).

[786] Robinson 1906: 266.

13. AMISOS / SAMSUN

Miletos veya Phokaia kolonisi olarak MÖ 6. yüzyılda kurulmuş olan Amisos kenti ilk gümüş sikkelerini MÖ 4. yüzyılda basmıştır[787]. MÖ 5. yüzyılda Atinalıların kenti yeniden kolonize ederek adını Peiraieos olarak değiştirdikleri bilinmektedir[788]. Kentin adı bu dönemdeki sikkelerde ΠΕΙΡΑ şeklinde kısaltılarak yazılmıştır[789]. Ancak VI. Mithridates Dönemi'nde basılan sikkeler üzerinde kentin adı Amisos olarak geçer[790]. MÖ 65'te Pompeius'un düzenlemeleriyle yeni kurulan Bithynia-Pontus Eyaleti'ne dahil edilen Amisos kenti imparatorluk döneminde 3. yüzyılın ortasına kadar bu eyalette yer almıştır[791]. Strabon'a göre İmparator Tiberius Dönemi'ndeki (MS 14-37) Bithynia ile ilintili Pontus kentlerinden biri olan Amisos[792], MS 230/235'te yeniden düzenlenen Pontus Eyaletine geçene kadar Bithynia Eyaleti sınırları içerisinde kalmıştır[793] (Harita 25). Bu zaman dilimi aralığında Amisos sikkelerinde mimari tiplerin görülmesinden dolayı bu kent de tez kapsamında değerlendirilmiştir. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde farklı zamanlarda yaşanan statü değişiklikleri nedeniyle Amisos kenti, Byzantion ve Kalkhedon ile birlikte üç bağımsız özgür kentten birini oluşturmaktaydı[794]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde eyaletin özellikle Karadeniz kıyısındaki kentlerin hangi Koinon'a bağlandığını saptamak oldukça güçtür. Ancak C. Marek, Amisos kentini hem Bithynia hem de Pontus Koinonu içerisinde değerlendirmiştir[795]. Amisos kentinin Roma Dönemi kalıntıları henüz yeteri kadar tetkik edilmiş değildir. Bu nedenle bu antik kentin tarihi yapıları belirgin değildir. Ancak sikkeler üzerindeki mimari tasvirler bizlere Roma Dönemi yapıları hakkında az da olsa fikir vermektedirler.

[787] Tekin 151.
[788] Tekin 151.
[789] BMC Pontus 1889: 13, No: 1-5.
[790] BMC Pontus 1889: 15, No: 22.
[791] Strobel 1997: 701-702; Erol-Özdizbay 2011: 73.
[792] Strab. XII 3.
[793] Erol-Özdizbay 2011: 76.
[794] Strobel 1997: 702.
[795] Marek 1993: 80-81.

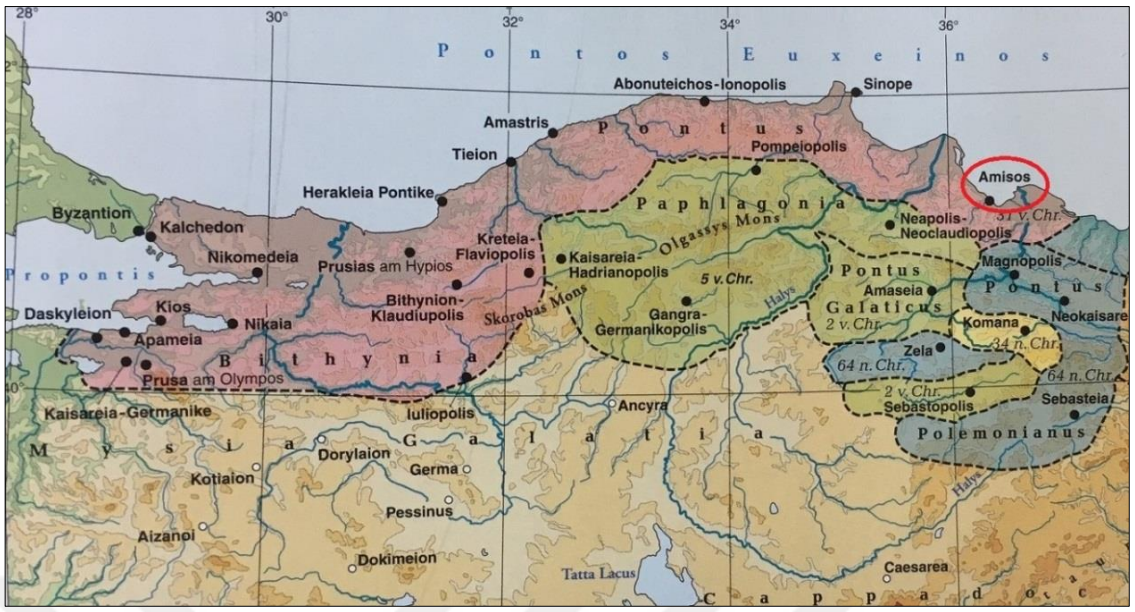

Harita 25: Amisos Kenti'nin Coğrafi Konumu

13.1. Kentin Dağ Üzerinden Perspektif Görüntüsü

Amisos kentindeki mimari tasvirler genellikle bir dağ yamacına kurulmuş olan tapınak ve sunak figürlerini içermektedirler. Bununla ilgili bir Hadrianus sikkesinin arka yüzünde üzeri ormanlarla kaplı üç tepe ve bunların eteğinde kurulmuş bir tapınak ve altar figürleri görülmektedir[796] (**Kat. No. 149**). Tasvirde tapınağın kapısı kapalı gösterildiğinden kült heykeli burada görülmemektedir. Sol tarafta ise üzerinde bir ateş yanan altar yerleştirilmiştir. Dağın eteklerindeki tapınakları ve altarları gösteren sikke tasvirlerinden biri de Traianus sikkesinin arka yüzünde bulunmaktadır[797] (**Kat. No. 150**). Buradaki tasvir bazı farklılıklar dışında bir önceki tasvirin hemen hemen aynısıdır. Gayet küçük resmedilmiş olan tapınak sikke yuvarlağının sağ köşesini kaplamaktadır. Sol tarafta kurbanlık altara doğru ilerleyen bir öküz, ortada merasim için hazır tutulan yuvarlak bir altar vardır. Altarın üzerinde ateş yanmaktadır. Tapınağın cephesinde yalnızca köşe sütunları gösterilmiştir. Dışarıya doğru açılan celladan taht üzerinde oturan ve sceptre tutan kült heykeli görünmektedir. Kült figürü tanrı Zeus'a ait olduğu izlenimi vermektedir[798]. Bu durumda kurban merasimi de Zeus adına yapılmış olmalıdır. Sikke tasvirinde alt kısımda deniz yılanına benzeyen bir hayvan yer

[796] RG 1925: 79, No. 76. Lev. VIII/25.
[797] RG 1925: 83, No. 90. Lev. IX/10.
[798] Anabolu 1952: 122.

almaktadır. Hadrianus sikkesinde alt kısımda görülen bu deniz yılanı şeklindeki hayvan olasılıkla kentin denizle ilişkili olduğuna işaret ediyor olmalıdır. Fakat daha önceki ve daha sonraki Amisos sikkelerinde benzerlerine pek rastlanmamaktadır. Sikkelerde resmi gösterilen tapınak ve altar yapısı kentin dışında olmalıdır. Bunun Amisos'a ait kült merkezlerinin en önemlilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Amisos'ta deniz tanrıları da diğerleri kadar saygınlık görmektedir. Hermes kara ticaretinin, Posedion, deniz ticaretinin öncüsüdür[799]. Dioskurlar, denizde seyahat edenleri korurlar.

Amisos sikkelerinde tapınağın ve altarın dağların eteğinde olduğunu belirtmek için peyzaj yani manzara resmi kullanılmıştır. Peyzaj burada mimarinin arkasında duran sabit bit dekor vaziyetindedir. Bu nedenle sikke resminde derinlik yoktur. Dönemin sikke tasvirlerinde bizim bildiğimiz anlamda başka bir manzara resmi yoktur. Ancak belirli bir mimari yapının bulunduğu mekâna dikkat çekilmek istendiğinde arka planda doğal manzaralara vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu sikke tiplerinde dağın yamacında bulunan tapınağı, üzerinde durduğu dağdan ayrı düşünmek imkânsızdır. Bunun için sikke ustaları, tapınağı dağ ile beraber tasvir etmişlerdir. Bu sırada dağın gerçek vaziyeti gösterilmemiş, sadece koni şeklinde yükselen cisimlerin sıralar halindeki tepeler olduğunun belirtilmesine dikkat edilmiştir. Şematik bir şekilde yerleştirilen ağaçlarla, dağın ormanlık olduğu, hayvan figürleriyle de vahşi hayvanlarla dolu bulunduğuna işaret edilmiştir. Ayrıntılar üzerinde çok durulmadığından yamaçtaki tapınak binası basitleştirilerek gösterilmiştir.

13.2. Tapınak Betimi

Amisos sikkelerinde bir dağ üzerindeki tapınakları ve altarları gösteren sikke tasvirlerinden başka salt bir tapınak cephesini konu alan sikke tasvirleri de bulunmaktadır. İmparator Caracalla adına basılan bir Amisos sikkesinin arka yüzünde cephesi dört sütunlu bir tapınak betimi görülmektedir[800]. Bina tek krepisli bir podyum üzerinde durmaktadır (**Kat. No. 151**). Sütun başlıkları korint düzenindedir. Üçgen alınlığın ortasına yuvarlak bir kalkan motifi yerleştirilmiştir. Geniş bırakılan orta sütun aralığında giyimli bir kült heykeli bulunmaktadır. Kült figürü ayakta ve sağa doğru

[799] Anabolu 1952: 123.
[800] RG 1925: 88, No. 114, Lev. IX/31.

durmakta, sağ elinde bir sceptre tuttuğu görülebilmektedir. Ancak sikke arka yüzünün korunma durumu çok iyi olmadığı için sol elinde tuttuğu sembolü görülememektedir. Atribüler iyi seçilememekle beraber uzun elbiseli bu figürün kentte tapınım gören tanrıça Demeter'e ait olduğu düşünülebilir. Farklı sikke emisyonlarındaki arka yüz tasvirleri Amisos kentinde Demeter kültünün varlığını ispatlamaktadır[801]. Sinope sikkelerinde tanrıça Demeter'in kent kavramının somutlaşmış hali olan Tykhe ile özdeşleştirildiği de belirtilmiştir[802]. Ancak Amisos'dan bahseden Victor Schultze de kült heykelinin daha çok Demeter olabileceği üzerinde durmuştur[803]. Schultze'nin bu yorumu ve kent sikkelerinde yoğunluk kazanan Demeter betimli sikke tasvirleri göz önüne alınırsa tapınağın Demeter'e ait adanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Tapınak hakkında esaslı bir bilgi edinmek için elimizde nümismatik delillerden başka herhangi bir veri mevcut değildir. Sonuç olarak Amisos sikkelerinde görülen mimari betimlerin kentte tapınım gören Zeus ve Demeter için inşa edilen tapınakları temsil ettiklerini söyleyebiliriz. Ancak kentin Roma dönemine yönelik arkeolojik çalışmalar yetersizdirler. Amisos antik kentinin güneydoğu yönündeki tepeye yakın yamacında gerçekleştirilen bir sondaj çalışmasında[804] in-situ halde ele geçen buluntular kentin Roma dönemine ışık tutsa da tapınak kalıntısına dair herhangi bir emaneye rastlanmamıştır[805]. Bu nedenle Amisos kentinde sikke arka yüzlerinde tasvir edilen bu yapılar hakkında fikir yürütmek olanaksız görünmektedir.

[801] RG 1925: 83, No. 95, Lev. IX/31; RG 1925: 88, No. 117, Lev. X/2.
[802] RG 1925: 88, No. 116, Lev. X/1.
[803] Schultze 1926: 158.
[804] Kurtarma kazısı yapılan alan, M.Ö. 4. yüzyılın sonlarında bugün Toraman Tepe olarak adlandırılan alan ve çevresinde konumlanmış Amisos kentinin yayılım alanında bulunmaktadır (Şirin 2018: 516).
[805] Şirin 2018: 516.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tezde Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia-Pontus Eyaleti'nde yer alan toplam 13 kentin mimari betimli sikkeleri antik tarihçiler, yazıtlar ve arkeolojik veriler ışığında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bahsi geçen kentler; Kaisereia Germanika, Kalkhedon, Prusa ad Olympum, Nikomedeia, Nikaia, Prusias ad Hypium, Bithynion-Claudiopolis, Herakleia Pontika, Iuliopolis, Tios, Kreteia-Flaviopolis Sinope ve Amisos olmak üzere batıdan doğuya doğru sıralanarak bastıkları sikkelerdeki mimari tipler tüm detayları ve anahatlarıyla ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Bithynia kentlerinin kısaca tarihçileri ve sikke darplarına yönelik açıklamalar verilmiş ve sikkeler üzerindeki mimari tasvirleri detaylı olarak incelenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu eyalette yer alan Prusias ad Mare (Kios) ve Myrleia (Apamea) gibi mimari anlamda herhangi bir sikke tipi barındırmayan kentler konu kapsamı dışında bırakılmıştır. Tezde nümismatik veriler epigrafik ve arkeolojik verilerle desteklenip Bithynia-Pontus Eyaleti'nde yer alan kentlerin olası mimari yapıları hakkında bazı fikirler ve düşünceler ileri sürülmüştür. Bu kapsamda Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki 13 kentte toplam 151 farklı mimari tip tespit edilmiştir (**Tablo 1**). Bu seriler toplam 43 farklı imparator ve imparatoriçe adına darbedilmiştir. Mimari tasvirlerin tamamı bu sikkelerin arka yüzlerinde gösterilmiştir. Sikke arka yüzlerinde şehirlerin yerel anıtlarının tasvirleri bulunurken, ön yüzlerinde ise dönemin imparatoru, imparatoriçesi veya o kentte tapınım gören önemli tanrı ve tanrıçalar resmedilmiştir.

Tez konusunun coğrafi sınırlarını oluşturan Bithynia-Pontus Eyaleti'nde basılan sikkeler üzerinde görülen özellikle tapınak tasvirlerinin, Roma'nın Augustus'tan sonra Küçük Asya'daki egemenliğiyle birlikte gelişen politik, kültürel ve sosyal değişime paralel olarak ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir (**Tablo 2**). Bu nedenle Küçük Asya'da Augustus'un ölümünden itibaren yayılmaya başlayan imparatorluk kültü kavramının daha anlaşılır olması için bu konu farklı bir bölüm başlığı altında ele alınmıştır. Bu amaçla oluşturulan "Anadolu'nun Romanizasyonu Işığında Mimari Betimli Sikkeler" bölümünde Anadolu'daki Roma hâkimiyetinin mimari betimli sikkeler üzerindeki etkisi etraflıca irdelenmiştir. Burada kullanılan Romalılaşma ve Romalılaştırma olarak da Türkçe'ye çevrilebilen Romanizasyon kavramının, Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki topluluklara uyguladığı tek yönlü bir kültür asimilasyonundan öte her iki tarafın karşılıklı kültür alış verişinden ibaret olduğu

vurgulanmıştır. Bu başlık altında öncelikle Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren İmparatorluk Çağı'na kadar Anadolu egemenliğinin gelişim aşamaları tespit edilerek olayların arkasında yatan politik, sosyal ve kültürel gelişmeler ve bunların Bithynia-Pontus Eyaleti üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu konuda MÖ 188 yılında imzalanan Apamea barış Antlaşması Roma için Anadolu hâkimiyeti adına hukuksal bir dayanak noktası olmuş ve Roma bu anlaşmaya dayanarak Küçük Asya'da tek taraflı olarak bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Anadolu'daki yerel krallıkların Apamea Anlaşması'nın ardından Roma'yı aralarındaki sorunların çözümünde bir karar merci olarak görmeye başlaması Roma'nın bu anlaşmayı takip eden süreçte herhangi bir eyalet kurmasa da Anadolu'da egemen güç konumuna geldiğini göstermiştir. MÖ 133 yılında III. Attalos'un vasiyetnamesi ile Pergamon Krallığını Roma'ya bırakmasıyla, Roma'nın Anadolu topraklarında doğrudan etkin olmaya başlamış ve Anadolu Roma nüfuzuna girmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra Anadolu'nun batı kıyılarında Tanrıça Roma kültü oluşmaya başlamış ve siyasal amaçla oluşturulan bu kült aracılığıyla Küçük Asya'daki yerel güçler Roma'nın himayesi altına girmiş oluyorlardı. Artık Roma'nın tüm Akdeniz dünyasındaki tartışmasız gücünün farkında olan Anadolu'daki yerel güçler egemenliklerinin devamının Roma'nın desteğine bağlı olduğunu anlamış ve bu kritik dönemde yerel krallıklar tarafından iç karışıklıklarda danışabilecekleri bir üst merci olarak gördükleri Roma'ya imtiyaz amaçlı simgesel yapılar yapılmıştır. Bu simgesel yapılar Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kentlerde basılan sikkelerde sıkça temsil edilmişlerdir. MÖ 29'da Augustus tarafından Nikomedeia'ya birer tapınak inşa etme hakkı verilmesiyle birlikte Roma egemenliğinin politik ve kült merkezlerinden biri olan Bithynia-Pontus Eyaleti'nde birçok tapınağın Roma İmparatorluk kültü ile yakından ilişkili olarak inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Bithynia Eyaleti'nin başkenti Nikomedeia'daki sikkelerde tapınak içerisinde Tanrıça Roma, askeri kıyafetler içindeki Augustus'u taçlandırdığı tasvirlere yer verilerek Tanrıça Roma ve Augustus kültleri vurgulanmıştır (**Kat. No. 80/85**). Ayrıca Nikomedeia sikkelerinde kentlerin kişiselleştirilmiş hali olan tanrıça Fortuna'nın Tanrıça Roma'ya tapınak modellerini sunduğu tasvir sahneleri (**Kat. No. 108**) Nikomedeia kentinin merkez Roma'ya karşı olan sadakatini temsil etmektedir. Bu dönemde İmpatatorluk kültü, Roma'nın doğu eyaletlerinde kentlere verdiği neokorosluk unvanıyla kurumsallaşmıştır. Bu kent unvanı imparatorluk kültü kapsamında eyalet çapında kentler arasında hiyerarşik bir düzen

olduğunu göstermiştir. Neokorosluk kavramı, MÖ 1. yüzyılın sonuna doğru Augustus ile birlikte ortaya çıkmış ve Roma imparatorları için tapınak yapan kentlere bir unvan olarak verilmiştir. Bithynia Eyaleti'nde Nikomedeia, Nikaia ve Iuliopolis bu unvanı almasına rağmen (**Resim 2**) yalnızca başkent Nikomedeia bastırdığı sikkelerde bu unvanı imparator tapınak tasvirleriyle birilikte kullanmıştır (**Kat. No. 100-116**). Nikomedeia'nın yanı sıra İmparator Hadrian'nın kente yaptığı ziyaretten sonra Bithynion/Claudiopolis de bir imparator tapınağı inşa ederek bunu sikkelerde göstermiştir (**Kat. No. 137-139**). Bu gelenek diğer imparatorlar tarafından da sürdürülmüş ve Bithynia Eyaleti'nin baş şehri Nikomedeia Senato'dan çıkan bir karar ile oyunlar düzenleme ve bir Commodus tapınağı yapma hakkı kazanmıştır. İmparator Commodus'a adanan tapınak onun döneminde darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde temsil edilmiştir (**Kat. No. 91**). Aynı tapınak daha sonra Septimius Severus'a da adanmış ve bu durum sikke betimlerinde temsil edilmiştir (**Kat. No. 92-93**). Nikomedeia kenti birden fazla neokoros tapınağına sahip olduğu için bunlar basılan sikkelerde ΔIC-NЄΩKOPΩN (**Kat. No. 104**) ya da TPIC-NEΩKOPΩN (**Kat. No. 116**) şeklinde belirtilmiştir. Bu yapılar esasen İmparatorluğun merkezden uzak eyaletler üzerindeki otoritesini tesis eden politik bir kurum vazifesi görmüştür. Nikomedeia darplarında görülen neokor lejandlı sikkeler Bithynia Eyaleti'ndeki imparatorluk kültünun varlığını kanıtlamakta ve bunun önemini vurgulamaktadır. Neokoros lejandlı sikkelerin en önemli mimari konularından birisi de Nikomedeia kentinin kuruluş efsanesini canlandıran tasvirleri olmuştur (**Kat. No. 117**). Roma dış politikası için hareketli sayılabilecek dönemlerde Romalı köklere yeniden vurgu yapan sikke betimleri de bulunmaktadır. Söz konusu tasvirler arasında Roma'nın dişi kurdu ile ikizler Remus ve Romulus sayılabilir. Remus ve Romulus, Roma toplumunun soyunu yürüten ve Roma kentini kuran kardeşlerdir. Başkent Nikomedeia'daki birlik sikkelerinde yer alan tapınak tasvirlerinde karşımıza çıkan bu figürler kentin kuruluş mitlerine işaret etmektedir[806] (**Kat. No. 77; Kat. No. 81**).

İmparatorluk kültü şüphesiz rekabete dayanan politik bir dünyanın ürünüydü. Özellikle Nikaia ve Nikomedeia kentleri arasındaki Neokoros, Prote Bithyniae ve Metropolis gibi unvan mücadelelerindeki prestij kaygısı bu tip mimari yapıların faaliyetlerini hızlandırmış ve bu yapılar yeni basılan bir çok madeni parada

[806] Filges 2015: 232.

resmedilmişlerdir. Nikaia ve Nikomedeia kentlerinin taşıdıkları unvanların niteliği kentlerin çıkarlarıyla doğru orantılı olduğu düşünülmektedir. Bu statünün kentlere verilmesi onların imparatora olan bağlılığını da beraberinde getirmekteydi. Ancak bu onursal unvanları elde etme ve imparatordan ayrıcalıklara sahip olma isteği, eyalet çapında mimari yapıların inşa sürecini hızlandırmış ve bu yeni yapılarında arka yüzlerde gösterilmesiyle birlikte sikkeler de mimari çeşitliliğe yol açmış olmalıdır.

Roma Dönemi Akdeniz Havzası'nda ilk olarak ortaya çıkan bir diğer yenilik de yerel yönetim alanında görülen büyük kent merkezlerindeki yerel toplulukların temsilcilerinden oluşan "Koinon"dur. Bu kapsamda COM BIT (Commune Bithyniae) gibi meclisin adına gönderme yapan kısaltmalar, Hadrianus döneminde Nikomedeia'da basılan gümüş ve bronz sikkelerin arka yüzlerinde imparatorluk kültüne adanmış tapınakların betimiyle bağlantılı olarak görülür (**Kat. No. 70-71**). Bu sikkelerde S.P.Q.R. lejandlarıyla Roma İmparatorluğu'nun Doğu Eyaletlerindeki egemenliği altında olan Bithynia kentlerinde Senato imgesine yer verildiği görülmektedir (**Kat. No. 73)**. Koinon sikkeleri her ne kadar başkent Nikomedia'da darbedilmiş olsa da kentin mimari kimliğinden çok darbı gerçekleştiren merkezi otoriteyi yansıtmaktadır.

Nümismatik verilere ve epigrafik kanıtlara göre Bithynia-Pontus Eyaleti'nde özelikle başkent Nikomedeia'da MS 3. yüzyılın başlarına kadar bir imparatorluk kültünün bulunduğu ve buna bağlı olarak imparatorlar adına kutlanan festivaller çerçevesinde birtakım oyunların düzenlendiği saptanmıştır. Bu tür aktiviteler için inşa edilen imtiyaz yapıları Roma sikkelerinin arka yüzlerinde sıkça resmedilmiştir. Bu nedenle Bithynia kent sikkelerinde görülen mimari betimli sikkelerde imparatorluk kültü kapsamında gerçekleştirilen ve Romanizasyon kavramı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan agonların da temsil edildiği görülmektedir. Agonistik sikke tasvirlerine göre Bithynia kentleri zenginlikleriyle doğru orantılı olarak kentsel yaşamı hayata geçirmek için inşa edilmiş olan tiyatro/stadion (**Kat. No. 128**), amphitiyatro/circus (**Kat. No. 7**) veya çift katlı anıtsal yapılar (**Kat. No. 25-29**) gibi görkemli binalarda festivaller ve imparatorlar adına düzenlenen agon oyunları en görkemli şekliyle yerine getirilmekteydi. Basılan kent sikkelerinin arka yüzlerinde bu mimari yapılar tüm ihtişamıyla resmedilmiştir. Bu agonların nümismatik verileri özellikle Nikaia kentinde imparatorlar adına gerçekleştirilen Kommodeia (**Kat. No. 34**) ve Severeia (**Kat. No. 30**), Herakleia Pontika kentinde ise Herakles adına bayramların düzenlendiği mimari

betimli sikkelerden elde edilmektedir (**Kat. No. 129**). Kitlesel Yunan Eğlence kültürünün bir parçasını oluşturan agonlar ve gerçekleştirilen diğer oyunlar, sikke betimlerine göre birçok Bithynia kentinde gerçekleştirilmiş ve eyaletteki topluluklara ait unsurları çeken merkezi bir faaliyet haline gelmiştir. Kült böylece, Roma tebaasının yıkıcı faaliyetlere yönelmesini de engellemiştir. Bu nedenle neokorosluk düzensizlikten çok düzeni sağlayan bir güç olarak, içinden çıktığı sosyal ve siyasi hiyerarşiyi güçlendirmiştir. Yani İmparatorluk kültü esasen site hayatının bir parçası haline gelmiştir. Anadolu kentleri bu sayede merkez Roma ile doğrudan diyalog kurarak barışçıl ve kutsal bir ortak paydada buluşma imkanı bulmuş olmalıdır. Nikomedeia kentindeki sikkelerde görülen Homonoia betimleri ise kentin kişiselleştirilmiş bir ifadesi olarak imparatorluk merkezi ile onursal bağların güçlendirilmesi ve imparatorlar arasındaki uyuma dikkat çekmektedir (**Kat. No. 118-119**). Tüm bunlar Augustus saltanatının bir ürünü olan imparatorluk kültünün madeni paralara yansıması olarak kabul edilebilir. Genel olarak eyaletin tamamına bakılacak olursa Bithynia'da Hellenleşmenin en somut örneklerinden biri olan agonların doğuya doğru gidildikçe azaldığı görülür. Eyalete sonradan eklenen Pontus kentlerinden Sinope ve Amisos'ta mimari anlamda sikke betimlerinin azlığı nedeniyle şehirleşme nispeten batıda yer alan diğer Bithynia kentlerine göre azdır.

Sikke tasvirlerine göre tapınakların yanı sıra tiyatro, amphitiyatro, circus, thermae, fener kulesi, köprü, liman kompleksi ve iki katlı anıtsal yapılar gibi farklı mimalık örnekleri ile imar edildiği anlaşılmaktadır (**Grafik 2-Tablo 3**). Bunlar arasında sayıca en fazla olan yapı türü tapınaklardır. Tapınakların bir kısmı imparatorluk kültleriyle alakalı olarak inşa edilmiş olmakla beraber bu yapıların kentlerde saygınlık gören bir çok tanrı ve tanrıça adına da inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kentlerde tapınım gören bir çok tanrı ve tanrıça sikke arka yüzlerinde yer alan tapınak tasvirleri ile beraber gösterilerek saygınlıkları korunmuştur. Tapınak yapıları çoğu zaman ön cepheden olmakla birlikte bazen perspektif açılardan da gösterilmiştir. Ancak şematik tasarımlar nedeniyle perspektif açılardan gösterilen tapınaklarda yan cephede yer alan sütun sayıları belirgin değildir. Tapınak ön cephelerin de ise sütun sayıları belirgin olarak gösterilmiş ve distylos, tetrastylos, hexastlylos ve oktasylos olarak tasarlanmıştır. Sikke sanatkarları bazen aynı tapınağın ön cephesinde kısaltma yöntemiyle sütun adedinde eksiltmeye gitmiş ve bu sayede kült figürlerine daha geniş yer vermişlerdir (**Kat. No.**

88-90). Bunun ötesinde bazen entablatürde farklı figüratif objeler de kullanarak güçlü ve zengin sanatsal bakış açılarına sahip olduklarını göstermişlerdir (**Kat. No. 75; Kat. No. 83**). Sikke tasvirlerine göre söz konusu tapınaklarda ion ve korint düzenleri birlikte kullanılmış olduğu görülmektedir. Sikke betimlerinde tasviri belirgin olan sütunların tamamında altlık veya kaide kısmı bulunmaktadır. Bu nedenle en azından dor düzeninin kullanılmadığı söylenebilir.

Yazılı kaynaklara göre Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki yapılarının depremler, yangınlar ve istilalar sonucunda tahrip oldukları anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Roma döneminde inşa edilen birçok mimari yapının lokasyonu henüz tespit edilememesine rağmen bununla ilgili bazı fikirler ve düşünceler öne sürülmüştür. Bu anlamda Helenistik Dönem'de ve Roma Dönemi'nde inşa edilen birçok pagan tapınağın Hristiyanlık sonrası kilise ve bazilikaya dönüştürüldüğü göz önüne alınmıştır. Bu doğrultuda özellikle bazı tanrı ve tanrıçalara adanmış olan tapınakların lokasyonu Nikaia'da olduğu gibi kentteki bazı önemli kiliselerin temellerinde aranması gerektiği hipotez olarak öne sürülmüştür. Bu anlamda sikke arka yüzlerinde görülen Nikaia'daki Dionysos ve Asklepios tapınakları ile Tios'daki Zeus tapınağı, lokasyonları hakkında yorum yapılabilen mimari yapı betimlerinden olduğu söylenebilir (**Grafik 3**). Sikke betimlerine göre Nikaia'da olması muhtemel Dionysos Tapınağı'nın (**Kat. No. 31-32**) lokasyonu için, Roma Dönemi'ndeki benzer Helenistik hippodomik kent planlarına sahip bazı çağdaşı antik şehirlerle karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda Nikaia kent merkezindeki benzer plan özelliklerinden dolayı kentin önemli mimari yapılarının bulunduğu birbirini dik kesen iki ana cadde aksında kentin baştanrısı Dionysos'a adanan bir tapınağın bulunabileceği önerisinde bulunulmuştur. Muhtelif Asklepios Tapınağı için ise Hristiyanlık Dönemi'nde Koimesis Kilisesi yakınlarındaki sağlık ve şifa merkezi konumunda bulunan Böcek Ayazma ile ilişkilendirilmiş ve antik dönemde de burasının aynı amaca hizmet eden bir yapı olarak işlevini devam ettirdiği düşünülmüştür. Tios Antik Kenti'nde bulunan Roma Tapınağına ait kalıntıların ve çevresinde keşfedilen mimari blokların, Zeus Tapınağı tasvirli tapınak betiminin yer aldığı Severus Alexander sikkesi (**Kat. No. 141)** ile zamansal açıdan paralellik göstermesi söz konusu tapınağın sikkede resmedilen yapı ile aynı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Kaisereia Germanika'da (**Kat. No. 4-5**), Nikomedeia'da (**Kat. No. 120**) ve Prusa ad Hypium kentinde (**Kat. No. 124**) görülen şehir kapıları veya kamp

kapıları şeklinde tanımlanabilen mimari yapıların MS 3. yüzyılın sonuna doğru artan Goth saldırılarına karşı savunma amaçlı yapılmış ve bu dönemde şehirlerde gerçekleştirilen askeri tahkimatlara dikkat çekmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ayakta kalabilen Nikaia surları günümüzde hala görülebilen yapılar arasındadır (**Kat. No. 21-24**) . Prusa ad Hypium kentinde ise güncel araştırmalara göre şehir surlarının bir bölümü açığa çıkartılabilmiştir (**Resim 37**). Kaisereia Germanika ve Nikomedeia'da ise henüz yetersiz olan arkeolojik veriler nedeniyle kent surlarına ait herhangi bir yorumda bulunulamamaktadır.

Sikkeler arasında arkeolojik ve nümismatik veriler ışığında konumları hakkında bilgi alabildiğimiz mimari yapılar olduğu gibi kentlerin lokasyonuna ışık tutacak betimler de yer almaktadır. Bunlardan biri Kaisereia Germanika liman betimleridir (**Kat. No. 1-3**). Mudanya İlçesi'nde bulunan tarihi kapanca limanında yapılan yüzey araştırmalarına göre, alanda tespit edilen düzgün kesilmiş mimari bloklar, pişmiş toprak amorf malzemeler ve arazi topoğrafyasının liman havzasına uygunluğu, Kaisereia Germanika kent sikkelerinde resmedilen liman yapısının burası ilişkilendirilebileceği düşünülmüştür. Kentin lokasyonuna ışık tutan bir diğer sikke betimleri de Amisos darplarında görülmektedir (**Kat. No. 150**). Bu tasvirlerde kentte yer alan tapınak ve sunak bir dağ yamacına kurulu şekilde resmedilmiş ve kesim bölümünde yer alan deniz hayvanı motifi ile de kentin dağ ile deniz arasında konuşlandığına işaret edilmiştir.

Sikke betimlerine göre Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kentlerde tapınım gören Zeus, Dionysos, Demeter, Apollon Asklepios, Serapis, Herakles, Nemesis ve Fortuna gibi tanrı ve tanrıçalar imparatorluk süresi boyunca önemini korumuş ve bunlar sikke tasvirlerinde anıtsal yapıtlar içerisinde gösterilerek abideleştirilmiştir (**Grafik 4-Tablo 4**). Bunlardan en yaygın olanı genellikle her kentte rastlanan, karakteristik özelliğine göre devlet güçlerinin kişiselleştirildiği tanrıça Fortuna'dir. Bu konuda imparatorlar kentlerde tapınım gören tanrı ve tanrıçaları sikke arka yüzlerinde göstererek onları onurlandırmak istemiş olabilirler. Ayrıca bu yapılar Bithynia kentlerinde saygınlık gören ilahlar için bir minnettarlığa ithafen tasvir edilmiş olduğu da söylenebilir.

Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki mimari tasvirler çoğu zaman Roma İmparatorluğunda basıldığı kentte tedavüle çıkan bronz kent sikkelerinde görülmektedir (**Grafik 5**). Bunun nedeni olasılıkla halkın geniş kesimlerine pratik ve hızlı ulaşım

sağlayarak merkez Roma'nın egemenliğini hissettirmekti. Bronz sikkeler aynı zamanda halk arasında dolaşımı en fazla olan en düşük değerdeki madeni paralardır. Esasen Roma İmparatorluğu eyaletlerde gümüş ve altın sikke basımına izin vermemiştir. Mimari anlamda gümüş olarak darbedilen seriler yalnızca başkent Nikomedeia'da Bithynia Birliğini simgeleyen Koinon Bithyniae adına basılmışlardır. Bithynia'nın senato izniyle basılan gümüş koinon serileri, bronz ve Yunanca yazıtlı olan kent sikkelerinin aksine Latince yazıtlıdır (**Kat. No. 77-78**).

Sikke tasvirlerine göre Bithynia-Pontus Eyaleti'nde Iulius Claudiuslar döneminde başlayan yapı faaliyetleri MS 3. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve bu yapılar Roma İmparatorluğu'nun finsansal desteği ile birer ihtiyaçtan öte siyasal propaganda amacı taşımıştır. Bithynia-Pontus sikkeleri Claudiuslardan itibaren imparatorluk yönetiminin ülkeyi ekonomik, politik, kültürel ve şehircilik anlamında kalkındırmanın görünür bir ifadesi olarak darbedilmiştir. Roma İmparatorluğu bu dönemde bastığı sikkeleri sadece bir ekonomik araç olarak değil aynı zamanda bu ihtişamlı yapılarını ve kentlerinin güzelliklerini tanıtmak için kullanmışlardır. Diocletianus'un tetrarşi döneminde yaptığı askeri yeniliklerden sonra sikke tipleri tekdüzeleşmiş ve tapınak tasvirlerinin yerini iki burçlu kale veya karargâh kapıları almıştır. MS 393'te I. Theodosius'un papan tapınımları kapatmasına karar verdiği tarih tez konusuna zamansal açıdan terminus postquem oluşturmaktadır. Çünkü bu tarihten sonra İmparatorlukta mimari tasvirler görülmez. Bu kapsamda II. Constantine (MS 337-340) dönemine tarihlenen karargâh kapısı tasvirli sikke bu tez için resmedilmiş en son tarihli sikkeyi oluşturmaktadır (**Kat. No. 120**).

Roma İmparatorluk Dönemi Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki mimari betimli sikkelere ilişkin kapsamlı bir Katalog oluşturulmuştur. Toplam 151 adet sikkenin bulunduğu katalogdaki sikkeler tez metnindeki anlam akışına paralel olarak coğrafi olarak doğudan batıya doğru kent sıralamasına göre sıraya konulmuştur. Ardından kent sikkelerinde görülen mimari tipler sırasıyla açıklanmıştır. Sırasıyla incelenen mimari tipli sikkeler metin kısmında imparatorların dönemine göre kronolojik olarak numaralandırılmıştır. Metin içinde söz konusu mimari sikkelere katalogdan atıfta bulunurken katalog numarası Kat. No şeklinde kısaltılmış, ardından katalogda yer alan sikkenin sıra numarası verilmiştir (Örn. Kat. No. 147). Sikke kataloğunda altın sikke (Aureus) bulunmamaktadır. Bronz sikkelerin ve en az altın kadar değerli olan gümüş

madeninden basılan sikkelerin kısaltmaları ilk satırda AE ve AR olarak gösterilmiştir. Ancak katalogdaki sikkeler nümizmatik kaynaklardan ve online veritabanlarından seçildiği için ve belirli bir envanter çalışması ile oluşturulmadığı için gram, çap, kalıp yönü gibi bilgiler verilememektedir. Katalogda yer alan sikkelerin ön yüz ve arka yüz lejandları Ö.Y. ve A.Y. kısaltmalarından sonra yapılmış olup, bunun alt satırında ise sikke ön ve arka yüzlerinin tanımları yer almaktadır. Sikkelerin ön ve arka yüz fotoğrafları ise sikke tanımlarının hemen altında yer almaktadır. Bazı sikkelerin ön yüz fotoğrafı bulunmadığından tanım kısmında Ön yüz " Belirsiz" olarak yazılmıştır. Son satırda ise sikkenin referans alındığı kaynak gösterilmiştir. Burada bazı sikkelerin referans alınan çalışmadaki görüntüsü ve lejantlarının okunabilirliği iyi durumda olmadığı için online numizmatik kaynaklardaki aynı sikkelerin resimleri kullanılmıştır. Bu şekilde kullanılan sikke resimlerinin referans alınan online nümizmatik kaynağının URL'si ve bu linkin kopyalandığı tarih katalogda son satırdaki bibliografya kısmına eklenmiştir. Tez metnin içerisinde geçen diğer sikke örnekleri kataloğa dâhil edilmeksizin referansları resimler listesine eklenmiştir. Aynı yapıyı tasvir eden ancak farklı dönemlerde basılmış mimari yapıları gösteren bazı sikkelerin çizimleri de yapılmıştır (**Çizim 4-6-12**). Bunun nedeni tasvirler hakkında çıkarımlar yapılırken aynı mimari yapıyı temsil eden söz konusu sikkelerdeki tüm farklı figüratif objelerin ve lejandların gözününde bulundurulmak istenmesidir. Bu nedenle çizilen sikke betimleri belli bir sikkenin arka yüz tipi olmayıp aynı yapıyı temsil eden tasvirlerin genel bir tipolojisidir. Bu noktada aynı yapıyı temsil eden farklı sikke tasvirlerinden yola çıkılarak rekonstrüksiyon önerileri yapılmıştır (**Çizim 7-9**). Söz konusu sikkelerdeki mimari sikke tasarımlarından yola çıkılarak hazırlanan bu rekonstrüksiyon önerilerinde sikke tasvirindeki tapınakların düzeni, stylobattaki basamak sayıları ve entablatür özellikleri gözönüne alınmıştır. Ayrıca normalde sikke tasvirinde tapınak ön cephesinde gösterilen kült figürü rekonstrüksiyonlarda gösterilmemiştir. Çünkü bilindiği gibi kült figürü gerçekte tapınak ön cephesinde değil, tapınak içerisinde bulunan naos odasında yer almaktaydı.

Bunun yanı sıra katalogda yer alan 151 farklı sikkenin hangi imparatorlar döneminde hangi amaçla darbedildiğini ve arka yüz tasvirlerinde hangi mimari yapıların ve hangi tanrı / tanrıçaların yer aldığını vurgulamak için sayısal veriler kullanılarak Tablo ve Grafikler oluşturulmuştur. Tablo ve grafiklerde genel bir bakış sağlanması için

verilen rakamlar kesin sonuçlar değil, bilakis bu çalışmada incelenen mimari sikkelerin sayısal verileridir. Çeşitli müze, koleksiyon ve müzayedelerde olan, ancak bu çalışmada henüz incelenmemiş sikke tipleri de olabilir. Tablo ve grafiklerde imparatorlar kronolojik sıraya göre, kentler doğudan batıya coğrafi sıraya göre, kült isimleri ise alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Belirtilen mimari tasvirlerde ise tapınaklar sütun sayısının adedine göre sıralanmıştır.

Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki kentlerin mimarisi hakkında fikir yürütebilmek ve önermelerde bulunmak için günümüzde yetersiz düzeyde olan sistemli arkeolojik kazıların arttırılması ve mevcut nümismatik kaynakların, somut arkeolojik verilerle desteklenmesi gerekmektedir. Elimizdeki tüm nümismatik birikimler, ileride yapılacak olan arkeolojik araştırmalar ile desteklendiğinde, Roma kent planının temel dokusu üzerine oturtulan şehir planlarının ve antik kaynaklarda aktarılan mimari yapıların detayları açıklığa kavuşacaktır. Bithynia-Pontus Eyaleti'nde yer alan antik kentlerde günümüzde kazısı yapılmış veya tanıtılmış olan mimari yapıtlar, ortak sonuçlar çıkarmak için henüz yetersizdirler. Henüz bilinmeyen birçok mimari sikke tipi de olabilir. Bu konuda eksik kalmış birçok detay, yeni kazılar ve araştırmalar sayesinde elde edilen veriler ile sonradan tamamlanabilecektir. Bununla birlikte, Bithynia kentlerinde arkeolojik yüzey araştırmalarının yapılması, kültür varlıklarının tespit edilmesi ve gerekli görülen alanlarda arkeolojik kazı ve sondajların yapılması da bölge coğrafyasının ve tarihinin araştırılmasına büyük katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle bölgede halihazırda sürdürülen arkeolojik araştırmaların sikke tasvirlerinde resmedilen mimari yapıtların niteliklerinin ve lokasyonlarının aydınlatılmasına olanak sağlayacağı sağlayacağı açıktır. Bithynia-Pontus Eyaleti mimari betimli sikkeleri için gerçekleştirilen bu çalışma ve ortaya konulan tüm veriler, Roma'nın diğer Küçük Asya eyaletleri ve kentleri ile ilgili ileride yapılacak olan mimari anlamdaki nümismatik araştırmalara öncülük edebilmesi bakımından önem taşıyacaktır.

Mimari betimli sikkeler hakkında yapılan tüm çalışmalar antik mimari yapıların modern dünyadaki gerçek birer el kitabı olarak işlevi görmektedir. Konuyla ilgili daha önce çalışan bilim insanları şimdiye dek bilinmeyen sikkeleri ve anıtsal yapıları gün yüzüne çıkarmışlardır. Geçmişin muazzam başyapıtlarının küçük görsellerini yapan sikke ustaları ise, tıpkı bu tezde olduğu gibi antik dünyaya bakış açılarımızı genişletmektedir ve genişletmeye de devam edeceklerdir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Bu çalışmada, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü tarafından önerilenler dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. Antik kaynakların kısaltmalarında Der Kleine Pauly'nin, Türkçe kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu'nun tavsiyelerine uyulmuştur.

ANTİK KAYNAKLAR

Amm. Marc.	Ammianus Marcellinus, Rerum Gestarum Libri, J.C. Rolfe (ed.), (London 1935-1939). Loeb Classical Library
App. Mithr.	Appianus, Mithridateios / Appian, The Foreign Wars, Horace White (ed.), (New York 1899). Loeb Classical Library
App. Civ.	Appianos Bella Civilia (The Civil Wars), J. Carter (ed.), (London 1996). Loeb Classical Library.
Strab.	Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV), A. Pekman (çev.) (İstanbul 2005). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Cass Dio.	Cassius Dio, Historia Romana, E. Carry (ed.), (London 1954). Loeb Classical Library
Diod.	Diodorus Sicilius, Bibliotheke, C. H. Oldfather (ed.), (London 1933-1967). Loeb Classical Library
Dion Chrys.	Dion Chrysostomos, Orationes, H. L. Crosby (ed.), (London 1962). Loeb Classical Library
Eus.	Eusebius, Historia Ecclesiastica, K. Lake (ed.), (London 1953). Loeb Classical Library
Hdt.	Herodotos, Herodot Tarihi, , M. Ökmen (çev.) (İstanbul 2002). Türkiye İş Bankası Yayınları
Lib. Or.	Libanius Orationes. A.F. Norman (çev.), Libanius: Selected Works, Vols. I-II. (Cambridge 1969-1977) Loeb Classical Library
Liv.	Titus Livius, Ab Urbe Condita, T. Page (ed.), (London 1954-1957) Loeb Classical Library
Iust.	M. Iunianus Iustinus, Epitoma Historiarum Philippicarum, J. S. Watson (çev.), M. C. J Miller (ed.), (Chicago 1992)
Mem. Frag.	Memnon, Fragment, C. Müller (çev.) (Paris 1853)

Plin. Epist. Plinius Epistulae (Genç Plinius'un Anadolu Mektupları), Ç. Dürüşken-E. Özbayoğlu (çev.), (İstanbul 2011) Yapı Kredi Yayınları

Plin. Nat. Gaius Plinius Secundus Doğa Tarihi (I. ve II. Kitap), İnanç Pastırmacı (çev.) (İstanbul 2017). Say Yayınları

Mela. Pomponius Mela, De Chorographia, E. Romer (ed.), (Michigan 1998)

Polyb. Polybios, Historiai, W. R. Paton (ed.), Harvard University Pres, (London 1960). Loeb Classical Library

Skylaks Skylaks, Geographi Graeci Minores, Vol. 1. K. Müller (ed.) Paris: Didot, 1855 (Tıpkı basım Hildesheim: Olms 1965)

Step. Byzas. Stephanos Byzantinos, TLG, CD ROM, (California 2000)

Tac. Ann. Cornelius Tacitus, Annales (The Annals of Tacitus), C.H. Moore and J. Jackson (ed.), (London, 1962). Loeb Classical Library

Thyky. Thykydides, History, Volume IV. Books 7-8, C. F. Smith (çev.), (London 1928-1930). Loeb Classical Library

Zos. Hist. Zosimos, Historia Nova, James J.Buchanan and Harold L. Davis (ed.), (Texas 1967) Trinity University Press San Antonio.

MODERN KAYNAKLAR

Abbasoğlu – Delemen 2004 H. Abbasoğlu – İ. Delemen, "Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar", Tarih Boyunca İznik I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (eds.), (İstanbul). 189-191.

Abay 2018 N. Abay, "Lykaonia Bölgesi'nde Roma Dönemi'ne Ait Bir Grup Koloni Iconium Sikkesi", SEFAD 40, 209-2014.

Alfödi 1999 M. R. Alfödi, Bild und Bildersprache der römischen Kaiser: Beispiele und Analysen, (Mainz). Verlag Phillipp von Zabern.

Arslan 1996 M. Arslan, "Bithynia Bölgesi Şehir Sikkeleri", Anadolu Medeniyetler Müzesi 1995 Yıllığı (İstanbul). 101-139.

Arslan 1997 M Arslan, "Bithynia Bölgesi Şehir Sikkeleri (Tium, Bartın-Filyos 108)", Anadolu Medeniyetler Müzesi 1996 Yıllığı (İstanbul). 101-133.

Arslan 2014 M. Arslan, “Iuliopolis Nekropolü Kharon Sikkeleri”, Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi – Bildiriler 25-28 Şubat 2013 Antalya, K. Dörtlük, O. Tekin, R. B. Seyhan (eds.), Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (İstanbul). 14-24.

Arslan 2000 M. Arslan, Antikçağ Anadolu’nun Savaşçı Kavmi Galatlar, (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları

Arslan 2007 M. Arslan, Roma’nın Büyük Düşmanı: Mithridates VI Eupator, (İstanbul). Odin Yayıncılık

Anabolu 1952 M. U. Anabolu, Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Betimler, İstanbul Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul).

Anabolu 1983 M. U. Anabolu, “Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimarlık Yapıtlarıyla İlişkili Resimler”, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II. (İzmir), 1-4.

Atasoy – Yıldırım 2011 S. Atasoy - Ş. Yıldırım, “Filyos-Tios 2009 Yılı Kazısı” 32. KST, C. 1, (Ankara) 1-16.

Avcı 2005 C. Avcı, “Bizans Döneminde İznik” Uluslararası İznik Sempozyumu 5-7 Eylül 2005 (İstanbul), 90-99.

Aytaçlar 2009 P. Özlem-Aytaçlar, “Küçük Asya’nın Romanizasyonu”, Doğu Batı (Romalılar I), S. 49, 286-296.

Baran – Dirlik – Kendirci 2015 A. Baran – N. Dirlik – R. Kendirci, “Tios Akropol Tapınağı 2011-2012 Yılı Çalışmaları”, S. Atasoy – Ş. Atasoy (ed.), (Zonguldak), 124-159.

Bayet 1993 T. Bayet, Architectura Numismatica: “Iconographie monétaire du temple de Rome, des mausolées et des ouvrages fortifiés au Bas-Empire”, p. 51-59.

Baydur 1998 N. Baydur, Roma Sikkeleri, (İstanbul) Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Bengisun 2010 O. Bengisun, Antik Edebi Kaynaklarda Bithynia (MÖ 333 – MS 284), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Bilir – Okan 2018 A. Bilir – E. Okan, "Sikkeler Işığında Prusias Ad Hypios'dan Pontos Euxeinos'a Nehir Taşımacılığı ve Ticari Faaliyetler", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, S. 2, 903-920.

BMC 1887 Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Peloponnesus, Gardner Poole (auth.), Reginald Stuart Poole (ed.), (London)

BMC 1889 Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, 13, Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus, Warwick William Wroth (ed.), (London)

BMC 1892 Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Mysia, Warwick William Wroth (ed.), (London)

Bosch 1935 C. E. Bosch, "Die Kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit", Teil II, Band I. (Stuttgart)

Bosch 1937 C. E. Bosch, İzmit Şehrinin Muhasır Tarihi, O. Nuri Arıdağ (çev.), (Ankara) Devlet Basımevi

Bosch 1946 C. E. Bosch, "Bithynia Tetkikleri", Belleten, C. 10, S. 37, 29-53.

Bosch 1948 C. E. Bosch, "Nikaia (İznik) Bayram Oyunları," Cevriye Artuk (çev.), Belleten XII.

Bosch 1950 C. E. Bosch, "Die Festspiele von Nikaia, "Jahrbuch für kleinasiatische Forschung I, 80-99.

Boyana 1997 H. Boyana, Bithynia Kültleri ve Tanrıları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara.

Boyana 2006 H. Boyana, "Nikomedia Kenti ve Tanrıça Demeter", Anadolu Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 39, 171-187.

Boyana 2016 H. Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri - II, 43-59.

Boatwright 2000 M. T. Boatwright, Hadrian and the Cities of the Roman Empire, (New Jersey). Princeton University Press

Burrel 2004 B. Burrel, Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors, Cincinnati Classical Studies, New Series Volume IX, Brill. Leiden, (Boston)

Burnett 2004 M. Burnett, Coinage in the Roman World, (London) Spink & Son Ltd.

Buruldağ 2017 E. Buruldağ, "Roma Kolonizasyon Sürecinin Parium'daki Siyasi Y ansımaları", MOSROP E-Dergi, C. 11, S. 17 (Kasım), 55-72.

Chilver 1954 G. E. F. Chilver, "Colonisation Under Caesar and Augustus", The Classical Review, New Series, Vol. 4, 43-44.

Cohen 1995 G. M. Cohen, The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor, (Los Angles). University of California Press

Corsten 1990a V. T. Corsten, "Caesarea Germanice", EpigrAnat 15, 19-42 Taf. 1-6.

Corsten 1990b V. T. Corsten, "Nachtrag zu Daskyleion am Meer", EpigrAnat 15, 43-48.

Çelikbaş 2010 E. Çelikbaş, Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Erzurum).

Demirer 2019 Ü. Demirer, "Telesphoros'un Köken Sorunu", TÜEFD, C. 9, Sayı.18: 54-55.

Doğancı 2005 K. Doğancı, "Antik Prusa Kenti", 1. Bursa Turizm Sempozyumu 30 Eylül – 2 Ekim 2005 Bildiri Kitabı, Osmangazi Belediyesi, Bursa. 35-41.

Doğancı 2007 K. Doğancı, Roma Principatus Dönemi (MÖ 27 – MS 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (Ankara)

Donaldson 1965 T. L. Donaldson, Architectura Numismatica or Architectural Medals of Classical Antiquity, (Chicago) Argonaut Publishers

Dowler 2019 A. Dowler, "Bithynia Krallığı", Helenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri, Oğuz Tekin (ed.), (İstanbul) Yapı Kredi Yayınları, 90-104.

Dräger 1993 M. Dräger, Die Städte der Provinz Asia in der Flavierzeit, (Berlin) Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften

Dörner 1941 F. K. Dörner, Inschriften und Denkmäler aus Bithynien, IstForsch 14, (Berlin) 47-127.

Dörner 1962 F. K. Dörner, Vorbericht über eine Reise in Bithynien und im bithynisch-Paphlagonischen Grenzgebiet, ANZWIEN, (Wien) 99-100, 30-139.

Dönmez-Öztürk 2006 Filiz Dönmez-Öztürk, Roma Çağı Küçük Asya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları, (İstanbul) Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Drew 1974 T. B. Drew, “Representations of Temples on the Greek Imperial Coinage”, ANSMN, Vol. 19, 27-63.

Dressel 1906 H. Dressel, “Der Metidiatempel auf einem Medaillon des Hadrianus.” Corolla Numismatica. Essats in honor of B. V. Head (Oxford) 21-22.

Diest 1889 W. V. Diest, “Von Pergamon über den Didymos zum Pontus (Ergaenzungsheft No 94. “Petermanns Mitteilungen”). Gotha: Justus Perthes.

Eckstein 2008 A. M. Eckstein, Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hierarchy in the Hellenistic Mediterranean 230-170 B.C. Oxford.

Elkins 2011 N. T. Elkins, Monuments on the Move: Architectural Coin Types and Audience Targeting in the Flavian and Traianic Periods, Proceedings of the XIV. International Numismatic Congress (Glasgow)

Elkins 2015a N. T. Elkins, Monuments in Miniature: Architecture on Roman Coinage (Numismatic Studies 29), The American Numismatic Society.

Elkins 2015b N. T. Elkins, “A City of Brick: Architectural Desings on Roman Republican Coins and Second-Style Wall Painting”, P.G. van Alfen, G. Bransbourg, and M. Amandry (eds.), (New York) 321-333.

Er 2006 Y. Er, Klasik Arkeoloji Sözlüğü, Phonix Yayınevi.

Erhat 2007 A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü (İstanbul) Remiz Kitabevi.

Erol-Özdizbay 2011 A. Erol-Özdizbay, Roma İmparatorluk Dönemi’nde Pontus-Bithynia Eyaleti’nde Agon’lar ve Agonistik Sikkeler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul)

Errington 1987 R. M. Errington, "θεαPωμη und römischer Einfluß südlich des Mæaders im 2. Jh. v.Chr". Chiron 17, 97-118.

Evans 2011 J. D. Evans, "Mount Gerizm on Roman Provincial Coins from Neapolis, Samaria", published by The American Schools of Oriental Research, Near Eastern Archaeology, Vol. 74, 170-182.

Eyice 1998 S. Eyice, İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri (İstanbul)

Eyice 2005 S. Eyice, "İznik'ten Hatıralar ve Düşünceler", A. Erbaş – L. Öztürk vd. (ed.), Uluslararası İznik Sempozyumu, 5-7; 327-339.

Fıratlı 1971 N. Fıratlı, İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi, Milli Eğitim Basımevi (İstanbul)

Franke 1968 P. R. Franke, Kleinasien zur Römerzeit, Griechisches Leben im Spiegel der Münzen, Verlag C. H. Beck. (München)

Franke 2007 P. R. Franke, Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı, Nezahat Baydur (çev.), (İstanbul) Ege Yayınları

French 1981 D. French, Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc. I: The Pligrim's Road / Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları, Fasikül I: Hacı Yolu, BAR International Series 10.

French 1996 D. French, Amasian Notes 5. "The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal", EpigrAnat 27, 75–92.

Foss-Winfield 1984 C. Foss – D. Winfield, Byzantine Fortifications. An Introductions. University of South Africa.

Foss 1996 C. Foss, Nicaea: A Byzantine Capital and Its Praises, (Brookline) Hellenic College Press.

Foss 2004 C. Foss, “İznik’in Bizans Surları 260-1330”. I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (ed.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 249-262.

Fuchs 1969 G. Fuchs, Architekturdarstellungen auf römischen Münzen der Republik und der frühe Kaiserzeit. (Berlin)

Filges 2015 A. Filges, Münzbild und Gemeinschaft, Die Paegungen der römischen Kolonien in Kleinasien, Frankfurter Archaeologische Schriften 29, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, (Bonn).

Filges 2019 A. Filges, “Anadolu’da Roma Kolonileri ve Sikkeleri”, Helenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri Oğuz Tekin (ed.) (İstanbul) Yapı Kredi Yayınları, 400-410.

Güçlü 2007 D. Güçlü, Antik Bithynia Bölgesi’nin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Antalya).

Güney 2013 H. Güney, “Antik Çağ’da Nikomedeia (İzmit) Kenti’nin Jeopolitik Önemi, ICANAS 38, (Ankara), 1467-1491.

Güney 2015 H. Güney, Unpublished Coins of the Bithynian Koinon, (Yayımlanmamış Bithynia Birlik Sikkeleri) Arkeoloji ve Sanat, S. 149, (Ankara), 83-88.

Grunow 2002 M. D. Grunow, Architectural Images in Roman State Reliefs, Coins and Medallions: Imperial, Ritual, Ideology and the Topography of Rome, The degree of Doctor of Philosopyh (Classical Art and Archaeology), in the University Michigan.

Handler 1971 S. Handler, “Architecture on the Roman Coins of Alexandria”, AJA, Vol. 75, No. 1, 57-74.

Harl 1981 K. W. Harl, “Caracalla or Elagabalus? The imperial imago at the Greek mint of Magnesia Maeandrum”, ANSMN 26, 163-184.

Haris-Ryde 1980 B. F. Haris – North Ryde, “Bithynia: Roman Sovereignity and the Survival of Hellenism”, ANRW 2.7.7, (eds.) Hildegard Temporini, (Berlin-New York), 857-901.

Hasluck 1910 F. W. Hasluck, Cyzicus, , (Cambridge) Cambridge University Press

Haverfield 1915 F. Haverfield, The Romanization of Roman Britain, 3. Baskı (Oxford). Clarendon Press.

Heimberg – Rieche 1998 U. Heimberg – A. Rieche, Colonia Ulpia Traiana: Die römische Stadt (Köln) Pulheim: Rheinland-Kultur

Hill 1983a P. V. Hill, “Buildings and Monuments of Rome As Coin Types, AD 14-69”, NumChron (1966-), Vol. 143, Royal Numismatic Society, 81-94.

Hill 1983b P. V. Hill, “Buildings and Monuments of Rome as Coin-Types: ADDENDA”, NumChron (1966-), Vol. 147, Royal Numismatic Society, 51-64.

Hicks 1907 E. L. Hicks, “Three Inscriptions from Asia Minor”, JHS, Vol. 27, 226–228.

Hoepfner 1966 W. Hoepfner, Herakleia Pontike-Ereğli: Eine baugeschichtliche Untersuchung. (Wien-Graz) Hermann Bölhaus

Howgego 1981 C. J. Howgego, “Ionian magistrates: Caracalla or Elagabalus” NumChron 141, 147-149.

Howgego 2005 C. J. Howgego, Greek Imperial Countermarks, (London) Royal Numismatic Society Special Publication No. 17.

IGR III 1964 Inscriptiones Graecae ad res Romans pertinentes, 3, René Cagnat (eds.), Roma.

Imhoof-Blumer 1923 F. Imhoof-Blumer, Fluss und Meergötter auf Griechischen und Römischen Münzen, Personifikationen der Gaewesser (Winterhurt)

İplikçioğlu 2015 B. İplikçioğlu, Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, 3. baskı, (İstanbul) Arkeoloji ve Sanat Yayınları

İhtiyar 2016 M. İhtiyar, Myndos Ayazması, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).

Karakuş 2017 O. S. Karakuş, Roma İmparatorluk Döneminde Prusias ad Hypium, Tarih (Eskiçağ) Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Eskişehir).

Kaya 1999 M. A. Kaya, "III. Makedonya Savaşı'na kadar Roma'nın Anadolu'nun Politikası". TİD 11, 211-232.

Kaya 2000 M. A. Kaya, Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi. (İzmir) Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Kaya 2005 M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 38, C. XXIV, 11 – 30. (Ankara)

Keleş – Çelikbaş 2014 V. Keleş – E. Çelikbaş, Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri, Arkeoloji ve Sanat, S. 145. (Ankara) 1-10.

Kleiner 1985 F. S. Kleiner, The Arch Of Nero In Rome: A Study Of The Roman Honorary Arch Before And Under Nero, (Rome) Published by G. Bretschneider

Kleiner 1989 F. S. Kleiner, “An Arch of Domitian in Rome on the Coins of Alexandria”, NumChron (1966), Vol. 149, 69-80.

Kraft 1972 K. Kraft, Das System der kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien. (Berlin) Verlag von Gebr Mann

Klose 2005 D. Klose, “Festivals and Games in the Cities of the East During the Roman Empire”, Coinage and Identity in the Roman Provinces, C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett (eds.), (Oxford) Oxford University Press, 125-133.

Krause 1841 J. H. Krause, Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen, (Leipzig) Verlag von Johamm Ambrosius Barth

Kolb 1984 F. Kolb, Die Stadt im Altertum (München). Verlag von C.H.Beck

Kortanoğlu 2013 R. Eser Kortanoğlu, “Tieion/Tios Akropolis’inde Ortaya Çıkartılmış Anıtsal Bir Yapının Kalıntıları Üzerine Gözlemler”, CollAnXII, 221-238.

Köse 2017 V. Köse, Akkulturation in Pisidien, (İstanbul) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Kılıç 2014 M. Kılıç, “The Cult of Nemesis At Smyrna”, Belleten S. 283, 833-854.

Kienast 1966 D. Kienast, Untersuchungen zu den Kriegsflotten der römischen Kaiserzeit, in A. Alföldi (Hrsg.), Abhandlungen zur alten Geschichte 13. (Bonn)

Laflı – Çetingöz 2021 E. Laflı – A. Çetingöz, “Kretia-Flaviopolis (Bolu-Gerede) Sikkeleri”, Y. Kıraç, U. Alagöz, Z. F. Taşkıran, A. Alpagut (eds.) Vol. 2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Anı Dizisi 2.

Leschhorn 1998 W. Leschhorn, “Die Verbreitung von Agonen in den Östlichen Provinzen des Römischen Reiches” Stadion XXIV- 1. Colloquium, , Münster, Akademia Verlag, 31-57

Leschhorn - Franke 2002 W. Leschhorn – P. R. Franke, Lexikon der Aufschriften auf griechischen Münzen, Band I, (Wien) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

Lehmann - Hartleben 1923 K. Lehmann-Hartleben, “Die Antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres. Beitrage zur Geschichte des Städtebaus im Altertum”, Klio Beih. 14, (Leipzig) Dieterich’sche Verlagsbuchhandlung

Macro 1980 A. D. Macro, “The Cities of Asia Minor Under the Roman Imperium”, ANRW, (eds.) Hildegard Temporini, Walter de Gruyter (Berlin-New York), 659-695.

Magie 1939 D. Magie, “Rome and the City-States of western Asia Minor from 200 to William Hepburn Buckler, 161-185. (Manchester)

Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ I-II. Princeton.

Marek 1993 C. Marek, Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia. (Tübingen)

Marek 2003 C. Marek, Bithynia et Pontus, Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens, Sonderbaende der Antikewelt, Verlag Philipp Von Zabern. (Berlin)

Marek 2009 C. Marek, Hellenisation and Romanisation in Pontus-Bithynia: An Overview. 36-45.

Marek 2019 C. Marek, "Anadolu'daki Roma Eyaletlerine Genel Bakış", Helenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri, Oğuz Tekin (ed.), (İstanbul) Yapı Kredi Yayınları, 276-302

Mansel 1936 A. M. Mansel, Yalova ve Civarı, Yalova und Umgebung, (İstanbul) İstanbul Müzeleri Neşriyatı XIII.

Manoledakis 2010 M. Manoledakis, "On the Cults of Sinope and the Founders of the City", Ancient Sacral Monuments in the Black Sea, E. K. Petropoulos-A. Maslennikov (eds.). (Thessaloniki)

Matheson 1994 S. B. Matheson, "The Goddess Tyche", in: S.B. Matheson (ed.) An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art, (New Haven) 18-33.

Mellor 1975 R. Mellor, The Worship of the Goddes Roma in the Greek World. (Göttingen)

Merkelbach 1978 R. Merkelbach, "Der Rangstreit der Staetde Asiens und Rede des Aelius Asistides über die Eintracht", ZPE 32, 287-296.

Merkelbach 1986 R. Merkelbach, Nikaia in der römischen Kaiserzeit, (Düsseldorf) Westdeutscher Verlag

Mert 2011 İ. H. Mert, "Nikaia (İznik) Kent Planı Tipolojisi", Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri, M.Şahin (ed.), (Bursa) 171-182.

Mitchell 1987 S. Mitchell, "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", HarvStClPhil, Department of the Classics Harvard University, Vol. 91, (Cambridge) 333-365.

Mitchell 1993 S. Mitchell, Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor vol. I-II The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule, (New York) Oxford: Clarendon Press

Mitchell 1999 S. Mitchell, “The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250”. (eds.) W. Eck. Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert, (Oldenbourg) 17-46.

Mitchell 2008 S. Mitchell, “Geography, Politics and Imperialism in the Asian Custom Law”, The Customs Law of Asia, M. Cottier (ed.), (Oxford) 165-201.

Miranda 1992-1993 E. Miranda: “Testimonianze sui Kommodeia, Scienzedell’Antichità,” Storia Archeologia Antropologia 6-7, 69-88.

Mommsen 1856 T. Mommsen, Römische Geschichte. Dritter Band: Von Sullas Tode bis zur Schlacht von Thapsus (Leipzig) Waidmannsche Buchhandlung.

Pogodin-Wulff 1897 P. D. Pogodin – D. F. Wulff "Ad Demetris Nikomedeia Templum", Izwestija II, 77-184.

Price 1967 M. J. Price, “Countermarks at Prusias ad Hypio”s, NumChron 7.7, 37-42.

Price – Trell 1977 M. J. Price – Bluma L.Trell, Coins and their Cities. Architecture on the ancient coins of Greece, Rome and Palestine, (London) Published by Vechhi.

Price 1984 S. R. F. Price, Rituals and Power, The Roman Imperial Cult in Asia Minor, 1. baskı, (Cambridge) Cambridge University Press

Price 2004 S. R. F. Price, Ritüel ve İktidar – Küçük Asya’da Roma İmparatorluk Kültü, T. Esin (çev.), (Ankara) İmge Kitabevi

Ross 2007 A. Ç. Ross, Antik İzmit: Nikomedeia (İstanbul) Delta Yayınları

Robert 1946 L. Robert, “Sur un Type Monotaire de Prousa de L’Olmpe et Sur des Epigrammes”, Hellenica, II (Paris) 94-102.

Robinson 1906 D. M. Robinson, “Ancient Sinope: Second Part”, The American Journal of Philology, Vol. 27, No. 3: 245-279.

Ruge 1933 W. Ruge, “Bithynion”, RE III:542.

Ruge 1934 W. Ruge, “Sinope” RE III A.1: 252-255.

Ruge 1936a W. Ruge, “Nikomedeia”, RE XVII,1: 468–492.

Ruge 1936b W. Ruge, “Nikaia”, RE XVII: 218-243.

Ronzevalle 1940 P. S. Ronzevalle, ‘Les Monnaies de la dynastie de ‘ Abd-Hadad et les c ultes de Hierapolis-Bambyce, Melanges de I’Universite Saint Joseph, 5.

RG 1908 Recueil Général des Monnaies Mineure 1/2, (eds.) W. H. Waddington - E. Babelon - T. Reinach, (Paris) Ernest Leroux Êditeur

RG 1910 Recueil Général des Monnaies Mineure 1/3, (eds.) W.H. Waddington-E. Babelon-T. Reinach, (Paris) Ernest Leroux Êditeur

RG 1912 Recueil Général des Monnaies Mineure 1/4, (eds.) W.H. Waddington-E. Babelon-T. Reinach, (Paris) Ernest Leroux Êditeur

RG 1925 Recueil Général des Monnaies Mineure 1/1, (eds.) W. H. Waddington - E. Babelon - T. Reinach, (Paris) Ernest Leroux Êditeur

Ryan 1994 F. X. Ryan, “The Magistrates in Dio 36.40-41”, Classica et Mediaevalia, vol. XLV, (Copenhagen) 185-192.

Jones 1971 A. H. M. Jones, The Cities of The Eastern Roman Provinces, Second Edition, (Oxford) Oxford At The Clarendon Press.

Salmon 1955 E. T. Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy", Phoenix, Vol. 9. No: 2, 63-75.

Sartre 1995 P. Sartre, L'Asie Minure et I'Anatolie d'Alexandre a Diocleation, IV s iecle av. J.-C. / IIIe siecle ap. J.-C, (Paris) Armand Colin

Sartre 2001 P. Sartre, "Les Colonies Romaines dans le Monde Grec. Essai de Synthèse", Roman Military Studies: Electrum, E. Dabrowa (ed.),111-152.

Sear 1974 D. R. Sear, Roman Coins and Their Values, Second Revised Edition, (London) Seaby's Publications Ltd.

Sear 1982 D. R. Sear, Greek Imperial Coins, (London) Seaby's Numismatic Publications Ltd.

Seltman 1929 C. T. Seltman, The Administration of Bithynia under Claudius and Nero. NumChron, Fifth Series, Vol. 8, No. 29/30, (London), 100-103.

Schneider – Karnapp 1938 A. M. Schneider – W. Karnapp, Die Stadtmauer von Iznık (Nicaea), IstForsch. 9 (Berlin) Verlag: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches

Schultze 1926 V. Schultze, Altchristliche Staedte und Landschaften, Kleinasien II. Verlag von C. Bertels in Güterstoh

Schuler 2019 C. Schuler, "Küçük Asya'da Seleukoslar Egemenliği", Helenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri, Oğuz Tekin (ed.), 14-27 (İstanbul) Yapı Kredi Yayınları

Schrötter 1970 Friedrich V. Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, (Berlin) Verlag von Walter de Gruyter & Co.

Sölch 1911 J. Sölch, "Über die Lage von Kaisareia in Bithynien", Klio 11, 325-334.

Sölch 1925a J. Sölch, Historisch-geographische Studien über bithynische Siedlungen: Nikomedeia, Nikäa, Prusa. (Berlin) Verlag der Byzantinisch-Neugriech Jahrbücher

Sölch 1925b J. Sölch, "Bithynische Staedte im Altertum", Klio. XIX, 140-188.

SNG 1944 Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals: Bosporus-Bithynia, Danish National Museum, (Copenhagen) Printed by Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri

SNG 1957 Sylloge Nummorum Graecorum: Deutschland. Sammlung v Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien. (Berlin) Verlag Gebr. Mann

Strobel 1997 K. Strobel, "Bithynia et Pontus," DNP 2,700-702.

Storey 1998 S. J. Storey, Bithynia: History and Administration to the Time of Pliny the Younger, Edmonton.

Şahin 1978 S. Şahin, IK 7: Bithynische Studien / Bithynia İncelemeleri (Bonn) R. Habelt GMBH

Şahin 1981 S. Şahin, IK 10, 1. Teil (Kısım) II, 1: Katalog der Antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Katalogu. Testimonia, (Bonn) R. Habelt GMBH

Şahin 1987 S. Şahin, "Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih", V. AST, C. I, (Ankara), 367-371.

Şahin 2004 S. Şahin, "Helenistik ve Roma Çağlarında İznik", I. Akbaygil – H.İnalcık – O. Aslanapa (ed.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 3-23.

Şahin 2009 M. Şahin, "Sikke Betilerine Göre Roma Çağı Nikaia'sında (İznik) Yapı Programı", Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürel Dergisi, S. 26, (Bursa), 15-21.

Şahin – Polat – Zimmerman 2011 M. Şahin – Y. Polat – T. Zimmerman, Der Hafen von Kapanca: Ein Neuer Vorschlag ZurLokalisation der Stadt Caesarea Germanica (Kapanca Limanı – Caesarea Germanica Kenti'nin Lokalizasyonu İçin Yeni Bir Öneri), OLBA XIX, 203-232.

Şahin 2015 M. Şahin, "İznik Gölü Bazilika Kalıntısı Sualtı Yüzey Araştırması - 2015", TINA Denizcilik Arkeoloji Dergisi S. 4, 32-51.

Şahin 2016 M. Şahin, "İznik Gölü Bazilika Kalıntısı Sualtı Yüzey Araştırması - 2016", TINA Denizcilik Arkeoloji Dergisi S. 6, 64-78.

Şahin 2017 M. Şahin, "Bursa'nın Kök İsmi Nereden Geliyor?", Şehrengiz, S. 83, 10-18.

Şahin-Altınkaynak 2020 M. Şahin-Serhat Altınkaynak, Sinop İli Ortaçağ Bibliyografya Denemesi, Journal of Black Sea Studies: 2020; (28): 588.

Şahin-Gülsefa 2017 D. Şahin – G. Gülsefa, "Bursa Tophane Seramikleri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, S 32: 77-101.

Şirin 2018 O. A. Şirin, "Amisos'ta Roma İmparatorluk Dönemi (MS 2. Yüzyıl)'ne Ait Kalıntılarda Gerçekleştirilen Kurtarma Kazısı ve Buluntuları", Uluslar Arası Amisos Dergisi, C. 3, S. 5: 515-537.

Tekdemir 2016a N. Tekdemir, Roma Dönemi Nikomedeia Sikkelerinde Tapınak Betimleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) (İstanbul).

Tekdemir 2016b N. Tekdemir, “Roma Duvar Resimleri ve Sikkeler Üzerindeki Mimari Perspektif Karşılaştırmaları” Yapı Kredi Müzesi.

Trell 1972 B. L. Trell, “An extended review of G. Fuchs, Archtitecturdarstellungen auf römischen Münzen”, NumChron (1966-), Seventh Series, Vol. 12, 45-59.

Trell 1976 B. L. Trell, “Architecture on Ancient Coins, Archaeology”, Vol. 29, No. 1, , 6-13. Published by: Archaeogical Institute of America

Trophe 2012 M. Trophe, Roma Mimarlığı, R. Akbulut (Çev.) (İstanbul) Homer Kitabevi

Tozan 2016 M. Tozan, Roma’nın Anadolu’daki Egemenlik Politikası, (İstanbul) Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Texier 2002 Ch. Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, A. Suat (çev.), (Ankara) Enformasyon ve Dökümantasyon Hizm. Vak.

Okçu – Artar– Dumlupınar 2016 R. Okçu - A. Artar - E. Dumlupınar, Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu, R. Okçu (Ed), (Bursa) Uludağ Üniversitesi.

Özsait 1999 M. Özsait, "Küçük Asya’da Roma Kolonileri". Zafer Taşlıklıoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (İstanbul) 123-130.

Öztürk 2008 B. Öztürk, “Kuruluşundan Bizans Devrine Kadar Tios Antik Kenti”, Arkeoloji ve Sanat 128 (İstanbul), 63-78.

Öztürk 2013a B. Öztürk, “Herakleia Pontika (Zonguldak-Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları”, I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildiri Kitabı (Sinop), 505-527.

Öztürk 2013b — B. Öztürk, "Tios / Teion (Zonguldak-Filyos) Antik kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları", I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildiri Kitabı (Sinop), 485-504.

Umar 2004 — B. Umar, Bithynia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, (İstanbul) İklılâp Kitabevi

Waelkens 2002 — M. Waelkens, "Romanization in the East: a Case Study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)", IstMitt 52, 311-368

Weiser 1983 — V. W. Weiser, Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universitaet zu Köln, Vol. XI, Band 1: Nikaia (Köln)

Weber 1907 — W. Weber, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus, (Leipzig) Verlag von B. G. Teubner

White 1973 — A. N. Serwin-White, Roman Citizenship, Second Edition, Clarendon Press (Oxford).

Woolf 1994 — G. Woolf, "Becoming Roman, Staying Greek: Culture, Identity And The Civilizing Process in The Roman East" ProcCambPhilSoc 40, 116-143. (Los Angles)

Wilson 1961 — D. R. Wilson, The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods, Oxford University.

Vitale 2019 — M. Vitale, "Asia Eyaleti", Helenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri, Oğuz Tekin (ed.), (İstanbul) Yapı Kredi Yayınları, 276-301

Yalman (Tarihsiz) — B. Yalman, Nikaia İznik, (Bursa) Simens-Bursa Rotary Kulübü

Yegül 2016 — F. K. Yegül, "The Question of Romanization – To Be or not To Be (Roman): An Introductory Study", Seleucia Olba Kazısı Serisi VI, S. 6, 11-21. Homer Kitabevi ve Yayıncılık

Yıldırım 2017 Ş. Yıldırım, "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Bir Şeyi Olmayan Kent", Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 17, (Edirne) 206-242.

Yılmaz – Işık 2018 M. Yılmaz – İ. Işık, Latince Dil Bilgisi ve Antik Terimler Sözlüğü, (Konya) Atlas Yayınevi

Zeyrek – Çelik 2005 G. B. Çelik – T. H. Zeyrek, Prusias ad Hypios (Kieros) Anadolu'nun Kuzeybatısında Antik Bir Kent (Konuralp/Üsküb), (İstanbul) Ege Yayınları

ELEKTRONİK KAYNAKLAR LİSTESİ

Harita 2: İmparatorluk Dönemi Bithynia-Pontus Eyaleti
https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/maps/1.2/ (20.12.2019)

Resim 5: Apamea Koloni Sikkesi
https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/619B (25.05.2021)

Resim 22: Antik Roma'daki Circus Maximus.
https://mariamilani.com/colosseum/colosseum_picture.htm (11.05.2022)

Resim 23: Prusa Sikkesi (C. Papirius Carbo)
https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1973-0501-3 (11.04.2022)

Resim 34: I. Nikomedes Sikkesi MÖ 279-256
https://www.wildwinds.com/coins/greece/bithynia/kings/nikomedes_I/i.html (26.05.2021)

Resim 36: Kutluca Köyü Tarihi Taş Köprü (Restorasyondan Sonra)
http://www.korfez-bld.gov.tr/idet/169/420/tarihi-taskopru (10.05.2022)

Çizim 11: Prusias ad Hypium Kent Surları, Jules Laurens Çizimi.
https://www.persee.fr/doc/anatv_1013-9559_1990_cat_4_2_1074 (04.12.2020)

Çizim 12: Herakleia Pontika Feneri - Sikke Çizimi: Metehan İhtiyar / Yazar

Çizim 13: Joseph Pitton'a göre Ereğli (Herakleia Pontika) 15. Yüzyıl
http://tr.travelogues.gr/tag.php?view=9893# (10.12.2021)

Çizim 14: Roma Pompeji Tiyatrosu Çizimleri
https://romainfinita.com/teatro-de-pompeyo/ (18.07.2022)

RESİM LİSTESİ

Resim 1: I. Prusias'ın Gümüş Tetradrahmisi: Dowler 2019: 19, Fig. 2.

Resim 2: Asia Minor'daki Neokor Kentleri: Donaldson 1965: 139.

Resim 3: Nikaia'da Kommodeia Agonlarını Gösteren Sikkeler: SNG 1957: 575; RG 1/3: Pl. 7 No. 10.

Resim 4: Apamea – Commodus Sikkesi: Filges 2015: Abb. 530.

Resim 6: Hierapolis-Bambyce Sikkesi: Trell 1972: Pl. 4/1.

Resim 7: Tarsos Sikkesi: Trell 1972: Pl. 4/2.

Resim 8: Parium Sikkesi: BMC 1892: No.42 Pl. 21/11.

Resim 9: Mantinea Sikkesi: BMC 1987: No.6 Pl. 34, 23

Resim 10: Paestum Sikkeleri: Trell 1972: Pl. 4.

Resim 11: Çeşme Binası-L. Scribonius Libo: Fuchs 1969: Taf. 3 No. 35.

Resim 12: Venüs Tapınağı - C. Nonianus: Evans 2011: 172 Fig. 5.

Resim 13: Colosseum – III. Gordianus Sikkesi: Donaldson 1965: No: 79.

Resim 14: Zafer Takı – Augustus Sikkesi - MÖ 19/18: Fuchs 1969: 134, Taf. 7 No. 89.

Resim 15: Daina Tapınağı - Tetrastylos: Donaldson 1965: No. 24.

Resim 16: Diana Tapınağı - Oktastylos: Donaldson 1965: No. 6.

Resim 17: Astarte Tapınağı - Elagabalus Sikkesi: Trell 1976: 11.

Resim 18: Liman Çevresinde Düzgün kesilmiş Taş Bloklar: Metehan İhtiyar / Yazar.

Resim 19: Kapanca Limanı – Fotoğraf: Metehan İhtiyar: Metehan İhtiyar / Yazar.

Resim 20: Liman Çevresinde Yoğunlaşan Seramik Parçalar: Metehan İhtiyar / Yazar.

Resim 21: Liman Çevresinde Bulunan Düzgün Kesilmiş Mimari Bloklar: Metehan İhtiyar / Yazar.

Resim 24: Mevcut Sur Duvarları, İznik: Marek 2003: 79.

Resim 25: Anchialus Sur Kapısı: Donaldson 1965: 324, No. 82.

Resim 26: Nicopolis Moesia Inferior Kapısı: Donaldson 1965: 324, No.82.

Resim 27: Gallienus Sikkesi (MS 253-268): RG 1/3 1910: Pl. 77. No. 39.

Resim 28: Anıtsal Yapı Tasvirindeki Agonistik Figürler (Marek 2003:

Resim 29: Geta Sikkesi-Nikaia: RG 1910: Pl.LXXXI/1.

Resim 30: Nikaia'nın Severeia Agonları: Erol-Özdizbay 2011.

Resim 31: Iulia Domna Adına Darbedilen Sikkelerdeki Hexastylos Tapınak Tasvirleri: RG 1910: 446 No.381, Pl. LXXVI/31; SNG 1957: Taf. 18/580.

Resim 32: Elagabalus Sikkesi: Şahin 2009: 20.

Resim 33: Nikomedeia Forumunu Gösterir Plan: Bosch 1937: Levha II'den eklemelerle.

Resim 35: Homonoia Sikkesi – Nikomedeia: RG 1910: 529, No 95. Pl. XCI/16.

Resim 37: Prusias ad Hypium Batı Surların Görünüm: Karakuş 2017: Ek 11b.

Resim 38: III. Gordianus Sikkesi: RG 1/2: 378, Pl. LXII/1.

Resim 39: Domitianus Sikkesi - İskenderiye Feneri: Handler 1971: Plate 11/1-3.

Resim 40: Herakleia Pontika Sikkesi, Tiyatro Tasviri: Donaldson 1965: No. 75

Resim 41: Iuliopolis Neokorosluk Sikkesi – İmparator Caracalla: RG 1908: 388, No. 25, Pl. LXIII, 20.

Resim 42: Iuliopolis Kentinin Olası Konumu: Arslan 2014: Res. 1.

Resim 43: Tios kenti Roma Tapınağı ve Bizans Kilisesi: Yıldırım 2017: Res.17.

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Bithynia Bölgesi Helenistik Dönem Kent Sınırları: Marek 2003: Karte 1.

Harita 3: MS 1. Yüzyıl Ortalarında Bitnynia-Pontus Eyaleti Sınırları: Marek 2019: 270, Harita 2.

Harita 4: Roma İmparatorluk Darphaneleri: Sear 1974: 46.

Harita 5: İmparatorluğun Kuruluş Sürecinde Asia ve Bithynia Eyaletleri Sınırları: Marek 2017 265: Harita 1)

Harita 6: Anadolu'da Roma Kolonileri: Filges 2019: 402.

Harita 7: Bithynia-Pontus Eyaleti Kentleri ve Sınırları: Marek 2003: 181.

Harita 8: Kalkhedon Antik Kentinin Bölgesel Konumu: Erol-Özdizbay 2011: Lev.17/2.

Harita 9: Prusa ad Olympum Antik Kenti Bölgesel Konumu: Erol-Özdizbay 2011: Lev. 17/2.

Harita 10: İznik - Nikaia Haritası: Yalman (Tarihsiz)

Harita 11: Nikaia (İznik) Kentinin Genel Durumunu Gösterir Planlar: Merkelbach 1986: 9, Abb. 2; C. Texier 2002.

Harita 12: Colonia Ulpia Traiana (Xanten) - Colonia Claudia Ara Agrippinessium (Köln) Kent planları: Heimberg-Rieche: 1998; Kolb 1984: 40.

Harita 13: Dionysos Tapınağının Lokasyon Önerisi: Foss 1996'dan eklemelerle.

Harita 14: Asklepios Tapınağının Lokasyon Önerisi: Foss-Winfield 1984'den eklemelerle.

Harita 15: Bithynia-Pontus Eyaleti'nde Sikke Betimlerinde Gösterilen İmparator Tapınaklarına Sahip Kentler: Metehan İhtiyar / Yazar.

Harita 16: Prusias ad Hypium Kent Lokasyonu: Cohen 1995: 467/12.

Harita 17: Dia ve Prusias ad Hypium Kent Lokasyonları: Bilir – Okan 2018: 906, Fig.1.

Harita 18: Herakleia Pontika Antik Kenti: Von Diest 2003: Blatt II.

Harita 19: Bithynion/Claudiopolis Antik Kenti Bölgesel Konumu: Marek 2003: Karte V.

Harita 20: Iuliopolis Antik Kentinin Bölgesel Konumu: Arslan 2014: Harita 1.

Harita 21: Tios Antik Kenti'nin Konumu: Diest 1889.

Harita 22: Tios Antik Kenti'nin Master Planı: Yıldırım 2017: Res.1.

Harita 23: Kreteia/Flaviopolis Kentinin Bölgesel Konumu: Laflı–Çetingöz: 288, Harita 1.

Harita 24: Sinope Kenti'nin Coğrafi Konumu: Marek 2003: Karte V.

Harita 25: Amisos Kenti'nin Coğrafi Konumu: Marek 2003: Karte V.

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Kapanca Limanı – Kroki: Şahin–Polat–Zimmerman 2011: Fig.10.

Çizim 2: Sikke Betimlerine Göre Kalkhedon Apollon Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 3:Sikke Betimlerine Göre Prusa ad Olympum Zeus Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 4: Nikaia Surları-Sikke Çizimi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 5: Nikaia Doğu Kapısı (Lefke Kapı) Çizimi: Merkelbach 1986.

Çizim 6: Nikaia Anıtsal Yapı Tasviri – Sikke Çizimi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 7: Sikke Betimlerine Göre Nikaia Dionysos Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 8: Sikke Betimlerine Göre Nikaia Tykhe Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar

Çizim 9: Sikke Betimlerine Göre Prusias ad Hypium Zeus Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar

Çizim 10: Prusias ad Hypium Kent Kapısı Olası Görünüm: Karakuş 2017: 274, Ek 43a.

Çizim 14: Sikke Betimlerine Göre Bithynion'daki İmparator Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 15: Sikke Betimlerine Göre Iuliopolis Tykhe Tapınağı'nın Ön cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

Çizim 16: Sikke Betimine göre Tios Zeus Tapınağının Ön cephe Rekonstruksiyonu: Baran – Dirlik – Kendirci 2015: 141, Çizim 4.

Çizim 17: Sikke Betimlerine göre Kreteia Zeus Tapınağının Ön Cephe Rekonstruksiyon Önerisi: Metehan İhtiyar / Yazar.

KATALOG*

1. KAISAREIA GERMANIKA

No. 1. Pescennius Niger (MS 193-194)

Æ

Ö.Y. : AYT K Γ ΠЄCK NIΓPOC IOYCTOC CЄB

İmparatorun defne çelenkli ve sakallı büstü, sağa.

A.Y. : KAICAPIAC ΓЄPMANIKHC

Kaisereia Germanika Limanı'nın kuş bakışı görünümü. Ortada; kürekçileri ile birlikte kadırga. Liman girişinde bir dalgakıran ve onun altında deniz feneri. Solda; distylos tapınak cephesi, alınlığında bir clipeus. Altta; yatan bir boğa, baş sağa dönük.

Kaynak: RG 1908: 281 No. 5, PL. XLIV/5.

* Roma İmparatorluk Dönemi Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki mimari betimli sikkelere ilişkin bu Katalog'da toplam 151 adet sikke yer almaktadır. Sikkeler coğrafi olarak doğudan batıya doğru kent sıralamasına göre sıraya konulmuştur. Metin içinde söz konusu mimari sikkelere katalogdan atıfta bulunurken Katalog Numarası Kat. No şeklinde kısaltılmış ve ardından Katalogda yer alan sıra numarası verilmiştir (Örn. Kat. No. 1). Altın sikkenin bulunmadığı bu katalogda gümüş ve bronz madeninden imal edilen madeni paralar ilk satırda kısaltma olarak AE ve AR olarak gösterilmiştir. Katalogdaki sikkeler belirli bir envanter çalışması ile oluşturulmadığı için gram, çap, kalıp yönü gibi bilgileri bulunmamaktadır. Sikkelerin ön yüz ve arka yüz lejandları Ö.Y. ve A.Y. kısaltmalarından sonra yapılmış olup, bunun alt satırında ise sikke ön ve arka yüzlerinin tanımları yer almaktadır. Bazı sikkelerin ön yüz fotoğrafı bulunmadığından tanım kısmında "Belirsiz" olarak yazılmıştır. Son satırda ise sikkenin referans alındığı kaynak gösterilmiştir. Online nümismatik kaynaklardan alınan fotoğrafların URL'si ve bu linkin kopyalandığı tarih Kaynak kısmına eklenmiştir.

No. 2. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : AKΛCЄΠCЄV HPOCΠЄPCЄ

Defne çelenkli imparator başı, sağa.

A.Y. : KAICAPЄIACΓЄP MANI KHC

Kaisereia Germanika Limanı'nın kuş bakışı görünümü. Ortada; kürekçileri ile birlikte kadırga. Liman girişinde bir dalgakıran ve onun altında deniz feneri üzerinde bir heykel (Nike?) Solda; distylos tapınak cephesi, alınlığında bir clipeus. Altta; yatan bir boğa, baş sağa dönük.

Kaynak: BMC 1889: 122 No. 2, Pl. XXVI.10.

No. 3. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA AYΓOYCTA

Iulia Domna'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KAICAPEIAC ΓEPMANIKHC

Kaisereia Germanika Limanı'nın kuş bakışı görünümü. Ortada; kürekçileri ile birlikte kadırga. Liman girişinde bir dalgakıran ve onun altında deniz feneri üzerinde bir heykel (Poseidon?) Solda; distylos tapınak cephesi, alınlığında bir clipeus. Altta; yatan bir boğa, baş sağa.

Kaynak: Mionnet V, 23; Mionnet Supp. VIII 17; Anabolu 1952: 233, Pl. LXIV/10.

No. 4. Germanicus (MS 20)

Æ

Ö.Y. : ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΚΤΙΣΤΗΣ

İmparator başı, sağa.

A.Y. : ΚΑΙΣΑ[ΡΕΙΑ ΓΕ]ΡΜΑΝΙΚΗ

Her iki yanı iki kule ile çevrili şehir kapısı. Burçların üzerinde mazgallar bulunmaktadır.

Kaynak: RG 1908: 281 No.1 Pl. XLIV/1.

No. 5. Titus (Caesar) MS 79-81

Æ

Ö.Y. : ΑΥΤΟΚΡΑ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ[Σ.ΥΙ]ΟΣ

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΡΠΙ Μ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΑΣΓΗΝΑ ΑΝΘΥ ΚΑΙΣΑ

Her iki yanı iki kule ile çevrili şehir kapısı. Burçların üzerinde mazgallar bulunmaktadır.

Kaynak: BMC 1889: 122 No.1, Pl. XXVI/9; RG 1908: 281 No.2, Pl. XLIV/2.

No. 6. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : KAICAPEIAC ΓERMANIKHC

Amphitiyatro veya Circus betimi. İçi seyirci dolu olan yapı kuşbakışı gösterilmektedir. Dairesel ön cephede üç kalkan. Altta; yapı ile bağlantılı meta.

Kaynak: RG 1908: 283 No.15 Pl. XLIV/10.

No. 7. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CEYH AΛLEΞANΔPOC AYΓ

Defne çelenkli imparator büstü, sağa.

A.Y. : KAICAPEIAC ΓERMANIKHC

Amphitiyatro veya Circus betimi. İçi seyirci dolu olan yapı kuşbakışı gösterilmektedir. Dairesel ön cephede üç kalkan. Solda; bereket boynuzu, üzerinde meşale. Sağda; bir asa ve üzerinde capricorn. Altta; yapı ile bağlantılı meta.

Kaynak: RG 1908: 285-286 No.31, XLV/1.

No. 8. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : AYT K M AYPH ANTΩNЄINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KAICAPEIAC ΓERMANIKHC

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Zeus, oturuyor sola.

Kaynak: RG 1908: 285 No. 28.

2. KALKHEDON

No. 9. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : AYT K M AYP ANTΩNINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli büstü, sağa.

A.Y. : KA – X Λ – A Kesimde: ΔONIΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Sütun başlıkları korint düzeninde. Tapınak içinde; Apollon, ayakta, çıplak, sola; sol kolunda Khlamys, bir dal tuttuğu sağ elini alevli küçük bir sunağın üzerine uzatmış libasyon yapıyor.

Kaynak: RG 1908: 304 No. 91 Pl. XLVIII/11.

No. 10. III Gordianus Pius (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ

İmparatorun ışın taçlı, giyimli ve zırhlı büstü, sağa.

A.Y. : KA – X Λ – A Kesimde: ΔONIΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Sütun başlıkları korint düzeninde. Tapınak içinde; Apollon, ayakta, çıplak, sola; sol kolunda Khlamys, bir dal tuttuğu sağ elini alevli küçük bir sunağın üzerine uzatmış libasyon yapıyor.

Kaynak: RG 1908: 307 No.111 Pl. XLVIII/22; SNG 1957: 15/499.

3. PRUSA AD OLYMPION

No. 11. Commodus (MS 177-192)

Æ

Ö.Y. : AYT K Λ AYP KOMOΔOC

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΠP OY CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Sütun başlıkları korint düzeninde.

Kaynak: BMC 1889: Pl. XXXV/4; RG 1912: 583 No.53, Pl. C/7; SNG 1944: Pl. 15/591; SNG 1957: Taf. 18/571.

No. 12. Pertinax (MS 193)

Æ

Ö.Y. : AYT K Π ЄΛBIOC ΠЄPTINAΞ CЄB

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΠP OY Kesimde: CAEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Sütun başlıkları ion düzeninde.

Kaynak: RG 1912: 584 No.65, Pl. C/16.

No. 13. Didius Iulianus (MS 193)

Æ

Ö.Y. : AYT K M ΔIΔIOC IOYΛIANOC AYΓ

İmparatorun defne çelekli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΠP OY CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir halka.

Kaynak: BMC 1889: 196 No.15; RG 1912: 584, No.66, Pl. C/17; Sear 1982: 197, No. 2107.

No. 14. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : A K Λ CЄΠ CЄVHPOC

İmparator başı, sağa.

A.Y. : ΠP OY CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. İç sütunlar üzerinde kemerli geçiş ve altında clipeus.

Kaynak: SNG 1944: Pl. 15/592;

http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=13838 (07.04.2020)

No. 15. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : ANTΩNINOC AVΓOYCTOC

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΠP OY Kesimde: CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve tapınak içinde; bir clipeus.

Kaynak: RG 1912: 590 No.108; SNG 1944: Pl. 15/598.

No. 16. Macrinus (MS 217-218)

Æ

Ö.Y. : MAKPЄINOC AYΓOYCTOC

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΠP OY Kesimde: CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: RG 1912: 591 No.121.

No. 17. Iulia Maesa (MS 165-224)

Æ

Ö.Y. : MAKPЄINOC AYГOYCTOC

Iulia Maesa'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΠP OY CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; halka içinde clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 29; RG 1912: 593 No. 134.

No. 18. Iulia Paula (Elagabalus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA KOPNHΛIA ΠAYΛA

Iulia Paula'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΠP OY CAЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Zeus, oturuyor, sola; sol elinde sceptre, sağ elinde patera tutuyor.

Kaynak: BMC 1889: 198 No.48; RG 1912: 593 No.130, Pl. CI/35.

No. 19. Geta (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : TON KTICTHN ΠPOYCAЄIC

Solda; yüksek bir stylobat üzerinde yükselen yuvarlak tapınağın perspektif betimi. İki sütun ile desteklenmiş giriş kısmı yarım daire kemer ile örtülü. Yan cephede üç sütun görülmekte. Üst yapıda çatı koni şeklinde yükselmektedir. Sağda; askeri kostümlü kült heykeli (Prusias?), ayakta, cepheden, baş sola, sol elinde sceptre, sağ elinde belirsiz bir nesne tutarak önünde alevli altara doğru libasyon yapıyor. Üstte; kanatları açık bir kartal.

Kaynak: RG 1912: 591 No.57 Pl. CI/22.

No. 20. Iulia Mamaea (MS 180-235)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA MAMAIA AYГ

Iulia Mamaea'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΠPOYCAЄΩN

Kıvrık arşitrav ve üçgen alınlık taşıyan bina cephesi. Önünde, karşılıklı uzanmış yatan iki figür (Hypios?) Ortasında; ağızları dışarıya eğimli testiler, ağızlarından sular akmakta.

Kaynak: RG 1912: 595 No.143 Pl. CII/10; Imhoof-Blumer 1923: 103-104, PL. CI/6.

4. NIKAIA

No. 21. Gallienus (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : ΠΟΥ ΛΙ ΕΓ ΓΑΛΛΙΗΝΟC CEB

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : Kesimde: NIKAIEΩN

Nikaia surlarının kuşbakışı görünümü. Üst ve alt merkezde her iki yanı iki kule ile çevrili, üstü yuvarlak kemerle örtülü iki giriş kapısı. Ön kapının her iki yanındaki nişlerde büstler bulunmakta. Sur duvarlarının merkezinde: APICTΩN-MEΓ yazıtı.

Kaynak: RG 1910: 507 No.846, Pl. LXXXVII/38-39; Weiser 1983: Taf. 19, No. 255; http://citygate.ancients.info/gates2.htm (07.04.2020)

No. 22. Salonina (Gallienus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : KOPN CAΛΩNЄINA CEB

Diademli ve giyimli Salonina büstü, sağa.

A.Y. : Kesimde: NIKAIEΩN

Nikaia surlarının kuşbakışı görünümü. Üst ve alt merkezde her iki yanı iki kule ile çevrili, üstü yuvarlak kemerle örtülü iki giriş kapısı.

Kaynak: https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=37903&AucID=41&Lot=46 (07.04.2020)

No. 23. Macrianus (MS 261-262)

Æ

Ö.Y. : TIT ΦOYΛ IOY MAKPIANOC CEB

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : Kesimde: NIKAIEΩN

Nikaia surlarının kuşbakışı görünümü. Üst ve alt merkezde her iki yanı iki kule ile çevrili, üstü yuvarlak kemerle örtülü iki giriş kapısı.

Kaynak: BMC 1889: 177 No.157; RG 1910: 510 No.867, Pl. LXXXVIII/12-13; SNG 1944: Pl.13/543; SNG 1957: Taf. 21/733; Weiser 1983: Taf. 19, No. 263.

No. 24. Quientus (MS 261-262)

Æ

Ö.Y. : TIT ΦOYΛ IOY KYHTOC CEB

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : Merkezde; APICTΩN-MEΓIC Kesimde: NIKAIEΩN

Nikaia surlarının kuşbakışı görünümü. Üst ve alt merkezde her iki yanı iki kule ile çevrili, üstü yuvarlak kemerle örtülü iki giriş kapısı. Ön kapının her iki yanındaki nişlerde büstler bulunmakta. Sur duvarlarının merkezinde: APICTΩN-MEΓ yazıtı.

Kaynak: BMC 1889: 178 No. 160, Pl. XXXIII/18; RG 1910: 511 No. 872, Pl. LXXXVIII/15; SNG 1944: Pl.13/544.

No. 25. Claudius (MS 41-54) - Prokonsül C. Cadius Rufus (MS 47-48)

Æ

Ö.Y. : ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ

İmparatorun defne çelenkli başı, sola.

A.Y. : Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ

İki katlı ve altı sütunlu Anıtsal yapı cephesi. İki katı ayıran friz üzerinde; ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ yazıtı.

Kaynak: RG 1910: 400 No.28 Pl. LXVI/4; Franke 1968: 56, No.95.

No. 26. Claudius (MS 41-54) - Prokonsül C. Cadius Rufus (MS 47-48)

Æ

Ö.Y. : ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ

İmparatorun defne çelenkli başı, sola.

A.Y. : Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ

Her biri dört sütunlu Anıtsal yapı cephesi. Alınlık kısmı üç parçaya bölünmüştür. Sütunlar ion düzeninde. Podyum üzerinde; ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ yazıtı.

Kaynak: RG 1910: 400 No.27, Pl. LXVI/3.

No. 27. Claudius (MS 41-54) - Prokonsül C. Cadius Rufus (MS 47-48)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ

Üç krepisli stylobat üzerinde ön cephesinde dört sütun bulunan iki katlı Anıtsal yapı. Üçgen alınlık saçaklığın üzerinde yükselmektedir. İki katı ayıran bir friz üzerinde: NEIKAIEΩN yazıtı.

Kaynak: BMC 1889: 153 No.13 Pl. XXXXI/15.

No. 28. Messalina (MS 41-48) - Prokonsül C. Cadius Rufus (MS 47-48)

Æ

Ö.Y. : ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ

Messalina'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ

Yüksek bir stylobat üzerinde yükselen her biri dört sütuna sahip iki katlı Anıtsal yapı. Üç parçaya bölünmüş alınlık yapısı. İki katı ayıran bir friz üzerinde; NEIKAIEΩN.

Kaynak: RG 1910: 401 No.31-32 Pl. LXVI/7-8; BMC 1889: 154 No.14 Pl. XXXI/16.

No. 29. Messalina (MS 41-48) - Prokonsül C. Cadius Rufus (MS 47-48)

Æ

Ö.Y. : ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ

Messalina'nın giyimli büstü, sola.

A.Y. : Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ

Yüksek bir stylobat üzerinde yükselen her biri dört sütuna sahip iki katlı Anıtsal yapı. Yapının her iki yanında zafer taçları. Üçgen alınlık altında; ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ.

Kaynak: RG 1910: 401 No.33 Pl. LXVI/9.

No. 30. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : [...] Λ CЄΠΤ. CЄΟΥΗΡΟC ΠЄΡ [...]

İmparatorun defne çelenkli büstü, sağa. Kontremank; Nike heykeli, elinde bir taç.

A.Y. : CЄΟΥΗ[РЄΙΑ] ΝΙΚΑΙΕΩΝ

Tetrastylos tapınak cephesi. Her bir sütun aralığında; kaide üzerinde ayakta üç figür. Alınlık kısmında; pencere şeklinde üç adet boşluk.

Kaynak: RG 1910: 442 No. 346, Pl. LXXVI/4.

No. 31. Marcus Aurelius (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKAIЄΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; içinde bir clipeus. Tapınak içinde; Dionysos, ayakta, cepheden, baş sola; sol elinde thyrsos, sağ elinde ise kantharos tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 418 No.152, Pl. LXX/18.

No. 32. Lucius Verus (MS 161-169)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKAIЄIC- KTICTH

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; iki yılan. Tapınak içinde; Dionysos, ayakta, cepheden, baş sola; sol elinde thyrsos, sağ elinde ise kantharos tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 426 No.219 Pl. LXXII/18.

No. 33. Marcus Aurelius (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : M AYPHΛI ANTΩNINOC

İmparatorun giyimli ve zırhlı büstü, sağa.

A.Y. : CΩ - THP - NIKAIEΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; İç sütun aralığında; Asklepios, ayakta, profilden, sola dönük, baş sola; sağ elinde yılanlı asa tutuyor. Alınlıkta; iki yılan.

Kaynak: RG 1910: 420 No.167, Pl. LXXI/4; SNG 1944: Taf. 12/483.

No. 34. Commodus (MS 177-192)

Æ

Ö.Y. : A K M A KO ANTΩNIN

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : NIK-A-IEΩN Tapınak içinde; KOMO-ΔEIA

Distylos tapınak cephesi. Alınlıkta büyük kalkan (clipeus). Sütunlar arasında; KOMO – ΔEIA yazıtı.

Kaynak: RG 1910: 437 No.302, Pl. LXXXVI/6; SNG 1957: Taf. 18/575.

No. 35. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP ΣEVHA AΛEΞANΔPOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIK-A-IEΩN

Nikaia sur duvarlarının perspektif görünümü. İç kısımda; Serapis, giyimli, ayakta, cepheden, sola dönük; sol elinde sceptre, sağ elini yana doğru açıyor.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=4262 (06.04.2020)

No. 36. Marcus Aurelius (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : M AYPHΛI ANTΩNINOC

İmparatorun giyimli ve defne çelenkli büstü, sağa.

A.Y. : NI-KAI-ЄΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; kült heykeli, ayakta cepheden, baş sola; sol elinde meşale, sağ elinde başak demeti tutuyor. Alınlıkta; kalkan içerisinde clipeus.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 17/561.

No. 37. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NI-K-A-IE-ΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta bir clipeus. Tapınak içinde; Demeter, profilden, ayakta, sola; sol elinde meşale, sağ elinde mısır demeti tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 488 No.705, Pl. LXXXIV/38.

No. 38. Commodus (MS 177-192)

Æ

Ö.Y. : A K M A KO ANTΩNIN

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : N-I-KAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; clipeus. İç sütun aralığında; Tykhe, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde bereket boynuzu tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 434 No.278, Pl. LXXIV/16.

No. 39/19. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; halka içinde clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, cepheden, ayakta; sol elinde gemi dümeni, sağ elinde bereket boynuzu tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 446 No.381, Pl.LXXVI/31.

No. 40. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : ANTΩNINOC AYΓOYCTOC

İmparatorun defne çelenkli başı, sola.

A.Y. : NIKAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; halka içinde clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, cepheden, ayakta, baş sağa; sol elinde gemi dümeni, sağ elinde bereket boynuzu tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 456 No.458 Pl. LXXIX/3.

No. 41. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : ANTΩNINOC AYΓOYCTOC

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIE-ΩN

Dörtte üçlük görünümlü hexastylos tapınak betimi. Alınlıkta iki capricorn arasında iki clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, ayakta, sola; sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde Nike figürü tutuyor, önünde bir sunak.

Kaynak: RG 1910: 456 No.461, Pl. LXXIX/5; SNG 1957: Taf. 18/595; Franke 1968: 56, No.92; Weiser 1983: Taf. 4 No. 46.

No. 42. Plautilla (MS 202-205)

Æ

Ö.Y. : [ΦOY]Λ.ΠΛAYTIΛΛA.CEBACTH

Plautilla'nın giyimli büstü, sağa. Kontremark içinde; ayakta Nike figürü.

A.Y. : NI-KAI-EΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde gemi dümeni, sağ elinde bereket boynuzu tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 461 No.497, Pl. LXXX/7.

No. 43. Macrinus (MS 217-218)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde bereket boynuzu, önündeki alevli sunağa doğru libasyon yapmakta.

Kaynak: RG 1910: 468 No. 552 Pl. LXXXI/22.

No. 44. Tranquillina (III. Gordianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : CAB TPANKYΛΛINA

Tranquillina'nın giyimli ve diademli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIE-ΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta bir clipeus. Tapınak içinde; Tykhe, ayakta, cepheden, baş sağa, sol elinde sceptre, sağ elinde bereket boynuzu.

Kaynak: BMC 1889: 172 No. 129; RG 1910: 490 No. 722, Pl. LXXXV/13; SNG 1944: Pl. 12 No. 529; Weiser 1983: Taf. 6, No. 80.

No. 45. Salonina (Gallienus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : KOPN CAΛΩNЄINA CEB

Salonina'nın diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAI-EΩN-S

Hexastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Tykhe, ayakta, cepheden, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde gemi dümeni tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 509 No.863, Pl. LXXXVIII/8-9.

No. 46. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : CЄYHP[OC] AYΓOYCTOC

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIK-A-IE-ΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; bir clipeus.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=6639 (05.04.2020)

No. 47. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA CЄBACTH

Iulia Domna'nın giyimli büstü sağa.

A.Y. : NIKA-IEΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=11031 (10.04.2020); RG 1910: 447 No.391, LXXVII/7.

No. 48. Caracalla (MS 211-217)

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : NIK-A-I-EΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 165, No. 80; RG 1910: 459 No.479 Pl. LXXIX/22-23.

No. 49. Geta (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Λ CЄPTI ΓЄTAC KAI

Sakalsız Geta başı, sağa.

A.Y. : NIKA-IEΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlığın ve iç sütunlar arasında bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 464 No.521.

No. 50. Otacilia Severa (I. Philip'in eşi)

Æ

Ö.Y. : MAPKIA OTAKI CEOYHPA AYΓ

Otacilla Severa'nın giyimli ve diademli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIEΩN

Dörtte üçlük görünümlü karşılıklı iki tetrastylos tapınak. İki tapınak arasında clipeus.

Kaynak: Weiser 1983: Taf. 8, No. 109.

No. 51. Marcus Aurelius - Caesar (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : M AY ANTΩNINOC KAIC

Marcus Aurelius başı, sağa.

A.Y. : N-I-KAI-EΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütunlar arasında clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 157 No.37, Pl. XXXII/9; RG 1910: 415 No.129, Pl. LXIX/28.

No. 52. Commodus (MS 177-192)

Æ

Ö.Y. : [A K] M AYP KO ANTΩNEINOC

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : N-I-KAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Sütun başlıkları korint düzeninde.

Kaynak: RG 1910: 437 No.301, Pl. LXXV/5.

No. 53. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : CЄYHP[OC] AYΓOYCTOC

Defne çelenkli, zırh giyimli imparator büstü sağa

A.Y. : N-I-KAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 18/580.

No. 54. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA CЄBACTH

Iulia Domna'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 447 No.390, Pl. LXXVII/6; SNG 1957: Taf. 18/584.

No. 55. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : NI-KAI-EΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 458 No.475, Pl. LXXIX/19-20.

No. 56. Caracalla - Caesar (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : M ANTΩNINOC KAICAP

Genç Caracalla başı, sağa.

A.Y. : NIKA-IEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak:http://www.wildwinds.com/coins/ric/caracalla/_nicaea_AE30_RecGen_478.jpg (07.04.2020) ; RG 1910: 449 No.405, Pl. LXXVII/21.

No. 57. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : TY-XH AΓA-ΘH NIKAIEΩ-N

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 459 No.478, Pl. LXXIX/21.

No. 58. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : [M] AYP ANTΩNЄINOC...

Sakalsız imparator başı, sağa. Kontremark içinde; ayakta Nike/Tykhe heykeli.

A.Y. : N-I-KAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 458 No.474, Pl. LXXIX/18.

No. 59. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIE-ΩN

Dörtte üçlük görünümlü hexastylos tapınak betimi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: SNG 1944: Pl. 13/508; Weiser 1983: Taf. 4, No. 49.

No. 60. Macrinus (MS 217-218)

Æ

Ö.Y. : AYT K M OΠЄΛ CЄOVHP MAKPЄINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : TY-XH AΓA-ΘH Kesimde: NIKAIE-ΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 469 No.556, Pl. LXXXI/26.

No. 61. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNINOC AYΓOYC

İmparatorun defne çelenkli büstü, sağa.

A.Y. : NIK-AIE Kesimde: ΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütun aralığında; yıldız biçiminde bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 470 No.566, Pl. LXXXI/22; SNG 1957: Taf. 18/603.

No. 62. Iulia Maesa (Elagabalus'un büyük annesi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA KOPNHΛIA ΠAYΛA

Giyimli Iulia Maesa büstü, sağa.

A.Y. : NI-KAI Kesimde: EΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 472 No.576.

No. 63. Severus Alexander - Caesar (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP AΛЄEΞANΔPOC KAI

Defne çelenkli Severus Alexander büstü, sağa.

A.Y. : NIK-AI Kesimde: ЄΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 472 No.579, Pl. LXXXII/6-9.

No. 64. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CЄY AΛEZANΔPOC AY.

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NI-K-AIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 476 No.613, Pl. LXXXIII/5; Weiser 1983: Taf. 4, No. 50.

No. 65. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP ΣEVHA AΛEΞANΔPOC AYΓ

Defne çelenkli imparator büstü sağa.

A.Y. : NIK-AIEΩN

Dörtte üçlük görünümlü hexastylos tapınak betimi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 19/620; Weiser 1983: Taf. 4, No. 47.

No. 66. Maximinus Thrax (MS 235-238)

Æ

Ö.Y. : [Γ] IOY OYH MΞIMEINOC

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKAIEΩN

Dörtte üçlük görünümlü hexastylos tapınak betimi. Alınlıkta; halka bir clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 169 No.109, Pl. XXXIII/13; RG 1910: 432 No.657, Pl.LXXXIII/40; Weiser 1983: Taf. 4, No. 48.

No. 67. Maximinus Thrax (MS 235-238)

Æ

Ö.Y. : [Γ] IOY OYH MΞIMEINOC

İmparatorun giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NI-KA-IEΩN

Cephesi beş sütunlu tapınak. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 485 No. 684, Pl. LXXXIV/23; Anabolu 1952: LXXI/19.

No. 68. Maximinus Thrax (MS 235-238)

Æ

Ö.Y. : [Γ] IOY OYH MΞIMEINOC

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NI-KA-IEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 169 No.110; RG 1910: 485 No.683, Pl. LXXXIV/22; SNG 1957: Taf. 19/632-648; Weiser 1983: Taf. 5, No. 64-65.

No. 69. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKAIEΩN

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında clipeus.

Kaynak: RG 1910: 488 No.707, Pl.LXXXV/1; Boyana 1997: 236.

5. NIKOMEDEIA

No. 70. Hadrianus (MS 117-138)

AR

Ö.Y. : IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P

İmparatorun defne çelenkli büstü, sağa.

A.Y. : S P - Q P Kesimde: COMBIT

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında: bir clipeus.

Arşitravda: ROMAVG.

Kaynak: RG 1908: 240 No.31, Pl. XXXVI/3; Franke 1968: 88, No. 498.

No. 71. Hadrianus (MS 117-135)

AR

Ö.Y. : IMP CAES TRA - HADRIANO AVG P P

İmparatorun defne çelenkli ve paludamentum giyimli büstü, sağa.

A.Y. : COM – BIT

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında: bir clipeus.

Arşitravda: ROMSPAVG.

Kaynak: RIC II: 396, 461; RG 1908: 239 No. 29, Pl. XXXVI/1.

No. 72. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC TPAI AΔPIANOC CЄBA

İmparatorun ışın taçlı başı, sağa.

A.Y. : KOM – BIT Kesimde: BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütunlar arasında: bir clipeus. Sütun başlıkları korint düzeninde.

Kaynak: RG 1908: 243 No.46, Pl. XXXVI/13; SNG 1957: Taf. 9/289.

No. 73. Hadrianus (MS 117-135)

AR

Ö.Y. : IMP CAES TRA - HADRIANO AVG P P

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : S COM – PR BIT

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; halka içinde clipeus. Arşitravda: ROMSAVG.

Kaynak: RG 1908: 240 No. 30 Pl. XXXVI/2.

No. 74. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC TPAI AΔPIANOC CЄBA

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkt; bir clipeus.

Kaynak: BMC 1889: 106, Pl. XXIV/8; RG 1908: 243 No.59 Pl. XXXIV/15; SNG 1957: Taf. 9/284.

No. 75. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC TPAI AΔPIANOC CЄBA

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta bir clipeus. Frizde; sıralı hayvansal betimler.

Kaynak: RG 1908: 241 No. 41, Pl. XXXIV/9; Franke 1968: 48, No. 4.

No. 76. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; üç clipeus yan yana. Frizde; sıralı hayvansal figürler. Tapınak içinde; İmparator, cepheden, ayakta, baş sola; sağ elinde sceptre, sol elinde Nike tutuyor.

Kaynak: BMC 1889: 105 Pl. XXIV/6; RG 1908: 240 No.34 Pl. XXXVI/6.

No. 77. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC TPAI AΔPIANOC CЄBA

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : KOI-NON BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Orta sütun aralığında; bir clipeus. Alınlıkta; ikizleri emziren dişi kurt.

Kaynak: RG 1908: 241 No.43 Pl. XXXVI/10.

No. 78. Hadrianus (MS 117-135)

AR

Ö.Y. : IMP CAES TRAI HADRIANO AVG P P

İmparator başı, sağa.

A.Y. : COM BIT Arşitravda: ROMSPAVG

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta halka içinde clipeus. Köşe akroterleri Nike biçiminde. Tapınak içinde; zırh giyimli İmparator, cepheden, ayakta, baş sola; sağ elinde mızrak, sol elinde Nike tutuyor.

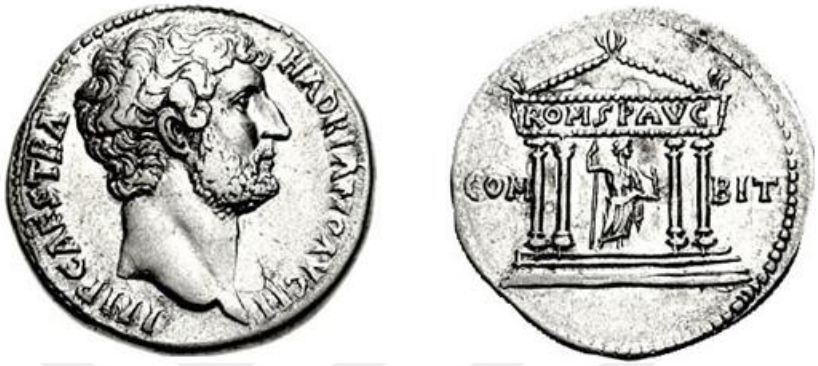

Kaynak: RG 1908: 240 No.32, Pl. XXXVI/4; SNG 1947: Pl.9/322; Franke 1968: 88, No. 499.

No. 79. Hadrianus (MS 117-135)

AR

Ö.Y. : IMP CAES TRAI HADRIANO AVG P P

İmparatorun defne çelenkli ve paludamentum giyimli büstü, sağa.

A.Y. : COM BIT Arşitravda: ROMSPAVG

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta halka içinde clipeus. Köşe akroterleri Nike biçiminde. Tapınak içinde; zırh giyimli İmparator, cepheden, ayakta, baş sola; sağ elinde mızrak, sol elinde Nike tutuyor.

Kaynak: RG 1908: 240 No.33 Pl .XXXVI/5; SNG 1944: Pl. 9/322.

No. 80. Hadrianus (MS 117-135)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC TPAI AΔPIANOC CЄBA

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : KOI-NON BEIΘYNIAC

Distylos tapınak cephesi. Tapınak içinde üç figür: Solda; Bithyniae, ayakta, baş sağa, peplos giyimli, sağ elinde sceptre tutuyor, ortada; himation giyimli imparator, ayakta, baş sağa, sağ elinde sceptre tutuyor, sağda; miğferli ve giyimli Tanrıça Roma, sol elinde aplustre tutuyor, sağ eli ile imparatoru taçlandırılıyor.

Kaynak: BMC 1889: 10, Pl. XXIV No.7; RG 1908: 240 No.35, Pl. XXXVI/7; SNG 1944: Taf. 9/323.

No. 81. Sabina (Hadrianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : ΣEBINA ΣEBAΣTH

Sabina'nın diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; clipeus. Alınlıkta; ikizleri emziren dişi kurt.

Kaynak: RG 1908: 243 No.55 Pl. XXXVI/18; SNG 1957: Taf. 8/290.

No. 82. Sabina (Hadrianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : CЄBACTH CABЄINA

Sabina'nın topuz saçlı, diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KOI-NON BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Arşitrav üç fascia bölümlü. Alınlıkta; büyük kalkan.

Kaynak: RG 1908: 243 No.54 Pl. XXXVI/17; SNG 1947: Pl. 9/328.

No. 83. Sabina (Hadrianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : ΣEBINA ΣEBAΣTH

Sabina'nın diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KOI-NON BEIΘYNIAC

Oktastylos tapınak cephesi. Orta sütun aralığında; bir clipeus. Arşitrav üç fascia bölümünden oluşmaktadır. Alınlıkta; iki clipeus arasında bir erkek figürü, ayakta, sola dönük, elinde sceptre tutuyor, önündeki küçük altara doğru libasyon yapıyor.

Kaynak: BMC 1889: 107 Pl. XXIV No.10; RG 1908: 242 No.52 Pl. XXXVI/16.

No. 84. Sabina (Hadrianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : CЄBACTH CABЄINA

Sabina'nın topuz saçlı, diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; bir kadın (Bithyniae) heykeli, cepheden, ayakta, baş sola; sağ elindeki asasına dayanmış, sol elinde bereket boynuzu tutuyor.

Kaynak: RG 1908: 243 No.60, Pl. XXXVII/2.

No. 85. Sabina (Hadrianus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : CЄBACTH CABЄINA

Sabina'nın topuz saçlı, diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : KOI-NON Kesimde: BEIΘYNIAC

Distylos tapınak cephesi. Tapınak içinde üç figür; Solda; Bithyniae, ayakta, baş sağa, peplos giyimli, sağ elinde sceptre tutuyor, ortada; himation giyimli imparator, ayakta, baş sağa, sağ elinde sceptre tutuyor, sağda; miğferli ve giyimli Tanrıça Roma, sol elinde aplustre, sağ eli ile imparatoru taçlandırılıyor.

Kaynak: BMC 1889: 106, Pl. XXIV/ 11; RG 1908: 243 No.59, Pl. XXXVII/1; SNG 1944: Pl. 9/329.

No. 86. Marcus Aurelius (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : MHTP NEΩK - NEIKOMHΔ

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. İç sütun aralığında; Demeter, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde başak demeti.

Kaynak: RG 1910: 527 No.82 Pl. XCI/5.

No. 87. Commodus – Caesar

Æ

Ö.Y. : Λ AYPHΛIOC KOMMOΔOC KAI

Genç Commodus'un giyimli ve sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : MHTPO NEΩKO Kesimde: NЄIKOMHΔ

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; kanatlarını açık kartal. İç sütun aralığında; Demeter, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde başak demeti .

Kaynak: RG 1910: 532 No.121 Pl. XCII/2.

No. 88. Diadumenianus - Caesar (MS 217)

Æ

Ö.Y. : M OΠ ANTΩNEINOC KAICAP

Genç Diadumenianus'un giyimli, sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : MHTPO – NEΩKO – NЄIKOMHΔ

Hexastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; kanatlarını açık kartal. İç sütun aralığında; Demeter, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde başak demeti.

Kaynak: RG 1910: 551 No.271, Pl. XCV/16.

No. 89. Lucius Verus (MS 161-169)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : MHTPO NEΩKO – NIKOMHΔIAC

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. İç sütun aralığında; Demeter, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde meşale, sağ elinde başak demeti.

Kaynak: RG 1910: 531 No.116 Pl. XCI/32.

No. 90. Marcus Aurelius (MS 161-180)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : ΜΗΤΡΟΠ ΚΑΙ ΠΡΩΤ ΝΕΩΚΟΡΟΥ Kesimde: ΝΙΚΟΜΗΔΕΙ

Distylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir büst, her iki yanında çelenk. Tapınak içinde; Demeter, cepheden, ayakta, baş sola; sol elinde sceptre, sağ elinde başak demeti tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 527 No.83 Pl. XCI/6.

No. 91. Commodus (MS 177-192)

Æ

Ö.Y. : ΑΥ Κ Μ ΑΥ ΚΟ ΑΝΤΩΝΙΝ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΝΙΚΟΜΗ ΜΗΤ ΝΕΩ

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 537 No.161, Pl.XCII/34.

No. 92. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : AY K Λ CЄΠTI CЄYHPOC Π

İmparatorun ışın taçlı başı, sağa.

A.Y. : NIKO-M-H-ΔEΩN - ΔIC NEΩKO-PΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve tapınak içinde; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 539 No.178, Pl.XCIII/9-10; SNG 1957: Taf. 23/767; Weiser 1983: Taf. 31/3-4.

No. 93. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA ΔOMNA CЄBA

Iulia Domna'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMH ΔEΩN Kesimde: ΔICNEΩKO-PΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Kontrmarkt içinde; giyimli imparator? büstü.

Kaynak: RG 1910: 541 No.199-200, Pl.XCIII/22-23.

No. 94. Caracalla – Caesar (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : M AYPH ANTΩNINOC KAICAP

Genç Caracalla'nın çıplak, sakalsız başı, sağa.

A.Y. : NIKOM HΔЄΩN Kesimde: ΔICNЄΩKO-PΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 542 No.201, Pl. XCIII/24; Weiser 1983: Taf. 31/5-6.

No. 95. Caracalla (MS 198-217)

Æ

Ö.Y. : AYTO K M AYP ANTΩNЄINOC AYГOYCTOC

İmparatorun giyimli ve defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : NIKO-M-H-ΔЄΩN Kesimde: ΔICNЄΩKO-PΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 547 nO. Pl. XCIV/28-29-30. SNG 1957: Taf. 22/774.

No. 96. Geta - Caesar (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Λ CЄΠTIMI ΓЄTAC KAICAP

Genç Geta'nın giyimli, sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : Alınlıkta: ΔIC, Frizde: NЄΩKOPΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Kesimde: ΔEIAC

Kaynak: RG 1910: 549 No.258, Pl. XCV/7; SNG 1957: Taf. 22/776.

No. 97. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CЄYH AΛЄΞANΔPOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIK-OM-HΔ-EΩN Kesimde: ΔIC NE-Ω

Oktastylos tapınak cephesi.

Kaynak: RG 1910: 559 No.325, Pl. XCVI/29; SNG 1944: Pl.14/576.

No. 98. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CЄYH AΛЄΞANΔPOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NI-KO MH-ΔE-Ω-N ΔICNE-Ω

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; Medusa? başı. İç sütun aralığında: bir clipeus.

Kaynak:http://www.wildwinds.com/coins/ric/severus_alexander/_nicomedia_AE20_SNGCop_576.jpg (09.04.2020); Tekdemir 2016: 16.

No. 99. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CЄYH AΛЄΞANΔPOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : TP-IC - NЄ-ΩK OP-ΩN - NIKOMHΔ-EΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve iç sütun aralığında; bir clipeus.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=7650(08.04.2020); (07.04.2020); RG 1910: 559 No.324, Pl. XCVI/28.

No. 100. Commodus – Caesar

Æ

Ö.Y. : AYT K M AYP KOMMOΔOC ANTΩNINOC

İmparatorun defne çelenkli, paludamentum ve zırh giyimli, sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : ΔIΣ NEOKOPΩN NIKOMHΔEΩN

Örtülü ve khiton giyimli Demeter, ayakta, profilden, sola; sol elinde meşale, sağ elinde mısır demeti tutuyor. Her iki tarafında; oktastylos tapınak cephesi.

Kaynak: RG 1910: 535 No.142, Pl.XCII/19; BMC 1889: 183, Pl.XXXIV/6.

No. 101. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKO-PΩN

İki hexastylos tapınak cephesi. Alınlıklarda bir clipeus.

Kaynak: RG 1910: 564 No.369, Pl.XCVII/27; Weiser 1983: Taf. 34/8.

No. 102. I. Philippus (MS 244-249)

Æ

Ö.Y. : M IOYΛIOC ΘIΛIΠΠOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΔIΣ NEOKOPΩN Kesimde: NIKOMHΩN

İki hexastylos tapınak cephesi. Her iki tapınak arasında ve alınlıklarında bir clipeus.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 25/834.

No. 103. Maximus - Caesar (MS 238)

Æ

Ö.Y. : Γ IOY OYH MAΞIMOC KA

Genç Maximus'un giyimli, sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMHΔEΩN ΔICNЄΩKO-PΩN

Dörtte üçlük görünümlü karşılıklı iki hexastylos tapınak. Her iki tapınak arasında ve alınlıklarda bir clipeus.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 24/799.

No. 104. Geta – Augustus (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ – ΔΙC– ΝЄΩΚΟ – ΡΩΝ

Dörtte üçlük görünümlü hexastylos karşılıklı iki tapınak. Ortada; bir sütun, ü. Demeter, ayakta, sol elinde sceptre, sağ elinde bereket boynuzu.

Kaynak: RG 1910: 550 No. 263, Pl. XCV/10.

No. 105. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙCΝЄΩΚΟ – ΡΩΝ

Sur taçlı Tykhe, oturuyor, profilden, sola; her iki elinde tapınak modeli ile.

Kaynak: SNG 1957: Taf.25/814; Weiser 1983: Taf. 32/1-2.

No. 106. Trajan Decius (MS 249-251)

Æ

Ö.Y. : TPAIAN ΔEKIOCAVCE

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMH ΔICNЄΩK Kesimde: OPΩN

Sur taçlı Tykhe, oturuyor, profilden, sola; her iki elinde tapınak modeli ile.

Kaynak: Weiser 1983: Taf. 36/4-5.

No. 107. Gallienus (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : NIKOMHΔEΩN TPIC NEΩKOPΩN

Tykhe, oturuyor, sur taçlı, sağa; üç tapınak modeli ile.

Kaynak: Weiser 1983: Taf. 26/13; Franke 1968: 63, No. 177.

No. 108. III Gordianus – Caesar

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC KA

Genç Gordianus'un giyimli, sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMHΔNΩN ΔICNЄΩKO-PΩN

Sağda; tanrıça Roma, miğferli, oturuyor, profilden, sola, kılıcı ve kalkanı ile birlikte, üstte; Nike, solda; sur taçlı Tykhe, ayakta, cepheden, baş sola, her iki elinde tapınak modeli ile tanrıça Roma'ya sunuyor.

Kaynak: RG 1910: 563 No.361 Pl. XCVII/21; SNG 1957: Taf. 24/810.

No. 109. Commodus – Caesar

Æ

Ö.Y. : AYT K M AYP KOMMOΔOΣ ANTΩNINOΣ

Genç Commodus'un defne çelenkli, paludamentum ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMHΔEΩN Kesimde: ΔIΣNEOKO-PΩN

Altta; beş sıra kürekçi ile birlikte kadırga, arka kısmında bayrak. Üstte; iki oktastylos tapınak cephesi.

Kaynak: Waddington 1908: 540, 187/2; RG 1910: 537 No.165 Pl.XCII/36-37.

No. 110. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : AY K Λ CЄΠTI CЄYHPOC Π

İmparatorun ışın taçlı başı, sağa.

A.Y. : NI – KO – MH – ΔЄ – ΩN Kesimde: ΔICNЄΩKO – PΩN

Altta; beş sıra kürekçi ile birlikte kadırga, arka kısmında bayrak. Üstte; iki oktastylos tapınak cephesi.

Kaynak: RG 1910: 540 No.187 Pl.XCIII/11.

No. 111. I. Valerian - Gallienus (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : AYT OYAΛЄPIANOC ΓAΛΛIЄNOC CЄBB

Karşılıklı İmparator büstleri, solda; ışın taçlı, zırh giyimli Valerian büstü sağa, sağda; ışın taçlı, zırh giyimli Gallienus büstü sola.

A.Y. : TPIC NEOK-OPΩN Kesimde: NIKOMHΔEΩN

Altta; yedi kürekçisi ile birlikte cepheden savaş gemisi, üstte üç tapınak modeli; ortadaki cepheden diğerleri dörtte üç perspektif açıdan.

Kaynak: RG 1910: 570 No.406 Pl.XCVIII/27; SNG 1957: Taf. 26/858; Weiser 1983: Taf. 16/14.

No. 112. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : M AYPH ANTΩNEINOC AYΓOY

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΔHMHTPIA TPIC-NEΩKOPΩN-NIKOMHΔE-ΩN

Ortadaki cepheden ve bunun her iki yanında perspektif açıdan gösterilmiş yan yana üç Neokor tapınağı. Ortadaki tapınağın iç kısımda; bir kült figürü Tykhe?

Kaynak: RG 1910: 552 No.278, Pl. XCV/22.

No. 113. Iulia Paula (Elagabalus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : IOYΛIA KOP ΠAYΛA AYΓ

Iulia Paula'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : TPIC NЄΩKOPΩN – NIKOMH ΔЄΩN

Ortadaki cepheden ve bunun her iki yanında perspektif açıdan gösterilmiş yan yana üç Neokor tapınağı. Ortadaki tapınağın iç kısımda; bir kült figürü, Tykhe?

Kaynak: RG 1910: 553: No.284, Pl. XCVI/1.

No. 114. Gallienus (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : ΠΟ ΛΙ ΕΓΝ ΓΑΛΛΗΝΟC ΑVΓ

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΤΡΙC ΝΕΩΚ-ΟΡΩΝ

Hexastylos üç neokor tapınağı yan yana. Alınlıklarında; bir clipeus. Tapınakların üzerinde Nike heykelleri.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=5247(10.04.2020); Weiser 1983: Taf. 26/15.

No. 115. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : ΤΡΙC - ΝΕΩΚΟΡΩΝ - ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ

Üç Neokor tapınağı. Yukarıda, hexastylos tapınak içinde bir tanrıça heykeli; Demeter ayakta, bir elinde sceptre tutuyor. Altta; perspektif açıdan karşılıklı hexastylos iki tapınak. Ortada; yılanlı bir sunak, üstte alev.

Kaynak: RG 1910: 552 No.279, Pl. XCV No.23.

No. 116. I Valerian - Gallienus - II Valerian (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : AYT OYAΛEPIANOC ΓAΛΛIENOC OYAΛEPIANOC KAICA

Solda; Işın taçlı, zırh giyimli Valerian I büstü sağa. Sağda; Işın taçlı, zırh giyimli Gallienus büstü sola, ortada; defne çelenkli ve zırh giyimli Valerian II büstü, sağa.

A.Y. : NIKOM – HΔEΩN – TPIC NEOKO PΩN

Üç Neokor tapınağı. Yukarıda, tetrastylos tapınak içinde bir tanrıça heykeli; Demeter ayakta, bir elinde sceptre tutuyor. Altta; perspektif açıdan karşılıklı hexastylos iki tapınak. Ortada; yılanlı bir sunak, üstte alev.

Kaynak: RG 1910: 571 No.407 Pl. XCVIII/28-29; BMC 1889: 191 No.68 Pl. XXXIV/17; SNG 1944: Pl.14/581-582; SNG 1957: Taf. 26/859.

No. 117. III Gordian (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ

İmparatorun ışın taçlı ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NIKOMHΔNΩN ΔICNЄΩK Kesimde: PΩN

Nikomedia'nın kuruluş personifikasyonu. Ortada; yılanlı bir sunak, üstte alev, solda; asker giyimli I. Nikomedes, ayakta baş sağa, sağ elinde lituus, sağda; bir Rahip, ayakta, baş sola, sol elinde asa, sağ elinde belirsiz bir nesne, yukarıda; uçan kartal, yanında tetrastylos tapınak modeli ile.

Kaynak: RG 1910: 564 No.367; Bosch 1937: Katalog III/5; SNG 1957: Taf. 25/826.

No. 118. Marcus Aurelius - Lucius Verus (MS 161-169)

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNЄINOC - Λ AYP OYPHPOC Kesimde: AYTOKPA – TOPEC

Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un karşılıklı büstleri.

A.Y. : NEΩKO NIKOM Kesimde: OMONOIA

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Homonoia, oturuyor, profilden, sola; sağ elinde patera, sol elinde sceptre tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 531 No.112 Pl. XCI/28; SNG 1944: Pl.14/561.

No. 119. Lucius Verus (MS 161-169)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIC Λ AYP OYHPOC

İmparatorun zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : NEIKO NIKOM Kesimde: OMONOIA

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Homonoia, oturuyor, profilden, sola; sağ elinde patera, sol elinde sceptre tutuyor.

Kaynak: RG 1910: 531 No.115 Pl.XCI/31.

No. 120. II Constantine (MS 337-340)

Æ

Ö.Y. : FL IVL CONSTANTIVS NOB S

İmparatorun diademli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : PROVIDENTIAE AVGG

Karargâh kapısı, iki burçlu. Yukarıda yıldız. Kesimde: SMNA

Kaynak: https://www.beastcoins.com/RomanImperial/VII/Nicomedia/ConstantiusII-RICVII-94-SMNd-7.jpg (10.04.2020)

No. 121. Britannicus Caesar- Prokonsül C. Rufus (MS 41 - 48)

Æ

Ö.Y. : ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΥΙΟΣ

İmparator başı, sağa.

A.Y. : ΕΠΙ Γ ΚΑΔΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΠΑΤΡ, ΓΕΥΔΟΣ

İki sütun tarafından desteklenen bir köprü ya da su kemeri (aquaduct). Üstte; capricorn. Sütunların arasında ve kemerin altında: ΓΕΥ-ΔΟΣ yazıtı.

Kaynak: RG 1908: 236 No.6, Pl. XXXV/4.

6. PRUSIAS AD HYPIUM

No. 122. Domitianus (MS 81-96) M. Plancius Vars, Prokonsül

Æ

Ö.Y. : ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡΜ

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Sütunlar korint düzenindedir.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=10890 (10.04.2020); Price 1967: 37 No. 1.

No. 123. Antoninus Pius (MS 138-161)

Æ

Ö.Y. : ΑΥΤ ΚΑΙΣΑΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli başı, sağa.

A.Y. : ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΠΡΟΣ ΥΠΙΩ

Tetrastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Zeus, oturuyor, profilden, sağa; sol elinde sceptre, sağ elinde patera tutuyor.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 27/888; http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/4838/ (07.09.2021)

No. 124. Gallienus (MS 253-268)

Æ

Ö.Y. : AY Π ΛΙ ΓΑΛΛΙΗΝΙC CЄB

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΠΡΟΣ ΥΠΙΩ

İki kuleli sur kapısı. Ön cephede burçlara ait yarım daire kemerli üç kapı.

Kesimde: H

Kaynak: RG 1912: 614 No.78 Pl.CVI/3; SNG 1957: Taf. 28/915; Franke 1968: 54, No. 78; Weiser 1983: Taf. 28/1.

7. HERAKLEIA PONTIKA

No. 125. Geta – Augustus (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : HPAKΛEΩTAN ΠONTΩ

Altı katlı fener kulesi, üstte alev. Katların üzerinde bloklara işaret eden yatay ve dikey çizgiler.

Kaynak: RG 1908: 371 No.171 Pl. LX/16; SNG 1944: Pl. 11/456; Franke 1968: 55, No. 80.

No. 126. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓOPΔIANOC K

İmparatorun giyimli büstü, sağa.

A.Y. : HPAKΛEΩ[TAN ΠON)

Dört katlı fener kulesi, altta kapı, üstte alev. Katların üzerinde bloklara işaret eden çizgiler bulunmakta.

Kaynak: RG 1908: 379 No.226, Pl. LXII/7.

No. 127. Gallienus (MS 254-268)

Æ

Ö.Y. : AYT KAIΣ Π[OY] ΓAΛΛIHNOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : HPAKΛEΩTAN NEΩXOPΩ ΠONTΩ

Üç katlı fener kulesi, altta kapı, üstte alev.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 14/459.

No. 128. III Gordianus (MS 238-24)

Æ

Ö.Y. : M ANT ΓORΔIANOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli ve zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : HPAKΛEΩTAN ΠONTΩ Kesimde: MATPOC AΠOIKΩ-N ΠOΛIΩN

Tiyatro yapısı: kuş bakışı açısı ile. Solda; dörtte üç açı ile cephesi hexastylos tapınak, sağda; Herakles, oturuyor, sola; sol elinde gürz, sağ elinde kantharos. Herakles önünde; bir atlet, çıplak, cepheden, ayakta, baş sağa, sağ kolu yukarıda ve elinde bir yay?

Kaynak: RG 1908: 379 No.225 Pl. LXII/6.

No. 129. III Gordianus (MS 238-244)

Æ

Ö.Y. : TON KTICTAN

Herakles'in diademli, giyimli ve sakallı büstü, sağa; omzunda gürz taşıyor.

A.Y. : HPAKΛEΩTAN ΠONTΩ Kesimde: MATPOC AΠOIKΩ-N ΠOΛIΩN

Tiyatro yapısı: içi seyirci dolu, kuş bakışı açısı ile. Solda; dörtte üç açı ile cephesi hexastylos tapınak, sağda; Herakles, oturuyor, sola; sol elinde gürz, sağ elinde kantharos tutuyor. Herakles önünde; bir atlet, çıplak, cepheden, ayakta, baş sağa, sağ kolu yukarıda sol elinde yay?

Kaynak: RG 1908: 357 No.76, Pl. LVII/16.

8. BITHYNION-CLAUDIOPOLIS

No. 130. Hadrianus (MS 117-138)

Æ

Ö.Y. : ANTINOOC HP[ΩN]

Antinous başı, sağa.

A.Y. : ANTINO[ON] – [H] ΠATPIC Kesimde: BIΘYNIEΩN – AΔPIAN[ΩN]

Oktastylos tapınak cephesi.

Kaynak: RG 1908: 270 No.18, Pl. XLI/20.

No. 131. Antoninus Pius MS 138-161

Æ

Ö.Y. : AVT KAICAP ANTΩNEINOC

İmparator başı, sağa.

A.Y. : AΔPI – ANΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Kesimde: BIΘYNIEΩN

Kaynak: RG 1908: 271 No.22, Pl.XLII/2.

No. 132. Septimius Severus (MS 193-211)

Æ

Ö.Y. : AVKΛ C Є Π T CЄVHPOCΠC

İmparatorun ışın taçlı ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : BIΘY-NIEΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir clipeus. Kesimde: AΔPIANΩN

Kaynak: BMC 1889: 118, No.6 Pl.XXVI/4.

No. 133. Caracalla – Caesar

Æ

Ö.Y. : M AYP ANTΩNINOC K

Genç Caracalla'nın giyimli ve sakalsız büstü, sağa.

A.Y. : BEIΘYNIЄΩ – N AΔPIANΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta ve orta sütunlar arasında; bir clipeus.

Kaynak: RG 1908: 273 No.38, Pl. XLII/15.

No. 134. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : M AYPH ANTΩNINOC AYΓ

İmparatorun defne çelenkli, zırhlı büstü, sola; sağ elinde mızrak, sol elinde üzerinde quadrika olan kalkan tutuyor.

A.Y. : BIΘYN-IЄΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir kalkan. Kesimde; AΔPIANΩ-N

Kaynak: SNG 1957: Taf. 10/315-316.

No. 135. Caracalla (MS 198-217) veya Elagabalus (218-222)

Æ

Ö.Y. : M AYPH ANTΩNEINOC AYΓOY

İmparatorun defne çelenkli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : BIΘYNIЄΩN Kesimde: AΔPIANΩ-N

Dörtte üçlük görünümlü oktastylos tapınak. Alınlıkta; bir kalkan.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 10/320.

No. 136. Elagabalus (MS 218-222)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : ΒΙΘΥΝΙЄΩΝ ΑΔΡΙΑ-ΝΩΝ

Dörtte üçlük görünümlü oktastylos tapınak. Alınlıkta; bir kalkan.

Kaynak: RG 1908: 276 No.58, Pl. XLIII/10.

No. 137. Iulia Paula (Elagabalus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : ΙΟΥ ΚΟΠ ΠΑΥΛΑ ΣΕΒΑ

Iulia Paula'nın giyimli büstü, sağa; elinde gelincik demeti tutuyor.

A.Y. : ΒΙΘΥΝ-ΙΕΩΝ Kesimde: ΑΔΡΙΑΝΩΝ

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir kalkan. Tapınak içinde; İmparator? heykeli, cepheden, ayakta, baş sağa; sağ elinde mızrak, sol elinde hançertutuyor.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=7362(22.04.2020);

SNG 1957: Taf. 10/324.

No. 138. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP ΣЄY AΛЄΞANΔPON

İmparatorun defne çelenkli, zırhlı büstü, sola; sağ elini selamlamak için kaldırıyor, sol elinde bir mızrak tutuyor.

A.Y. : BIΘY – NI – EΩN Kesimde: AΔPIANΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir kalkan. Tapınak içinde; İmparator? heykeli; cepheden, ayakta, sol elinde hançer tutuyor.

Kaynak: SNG 1957: Taf. 10/327-328.

No. 139. I. Valerianus (MS 253-260)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : BIΘY – NIEΩN Kesimde: AΔPIAN – ΩN

Oktastylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; İmparator heykeli, cepheden, ayakta; sağ elinde mızrak tutuyor.

Kaynak: RG 1908: 278, No.70. Pl.XLIII/19.

9. IULIOPOLIS

No. 140. Geta – Caesar (MS 198-209)

Æ

Ö.Y. : Π CЄΠ ΓЄTAC K

Genç Geta'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : IOY IO ΠO ΛCIT – ΩN

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta halka. Tapınak içinde; Fortuna, ayakta, cepheden, baş sola; başında sur çelengi taşıyor, sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde başak demeti tutuyor.

Kaynak: RG 1908: 389 No. 30, Pl. LXIII/24.

10. TION

No. 141. Severus Alexander (MS 222-235)

Æ

Ö.Y. : M AYP CEY AΛΕΞΑΝΔΡΟΝ AYΓ

İmparatorun defne çelenkli, zırhlı büstü, sola; sağ elini selamlamak için kaldırıyor, sol elinde bir mızrak tutuyor.

A.Y. : TIANΩN

Distylos tapınak cephesi. Tapınak içinde; Zeus, ayakta, cepheden, sola; sol elinde sceptre, sağ elinde patera tutuyor, altta kartal.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=8187 (11.04.2020); RG 1912: 634, No. 138 Pl. CX/6.

11. KRETIA-FLAVIOPOLIS

No. 142. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CЄΒ

Iulia Domna'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΚΡΗΤΙЄΩΝ ΦΛΑΟΥΙΟΠΟ ΛΙΤΩΝ

Tetrastylos tapınak cephesi. Alınlıkta; bir halka. Tapınak içinde; Zeus, oturuyor, sağa; sağ elinde sceptre, sol elinde patera.

Kaynak: RG 1908: 336 No. 19, LIV/6.

No. 143. Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

Æ

Ö.Y. : ΙΟΥΛΙΑ ΑΥΓΟΥCΤΑ

Iulia Domna'nın giyimli büstü, sağa.

A.Y. : ΚΡΗΤΙΕΩΝ Kesimde: ΦΛΑΟΥΙΟ – ΠΟ

Tetrastylos tapınak, sol perspektiften 4/3 açı ile. Alınlıkta; bir clipeus. Tapınak içinde; Zeus, oturuyor, sola; sol elinde sceptre, sağ elinde patera.

Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=5751 (22.04.2020);

RG 1908: 336 No. 18; SNG 1957: Taf. 16/519.

No. 144. Antoninus Pius (MS 138-161)

Æ

Ö.Y. : A[V]T KAICAP ANTΩNEINOC

İmparatorun diademli büstü, sağa.

A.Y. : KPHTIEΩN Kesimde: ΦΛΑΟΥΙΟΠΟ

Tetrastylos tapınak cephesi, her iki yanında bir platform üzerinde ayakta duran geyikler.

Kaynak: RG 1908: 334 No.4, LIII/24.

12. SINOPE

No. 145. Vespasianus – Titus Caesar (MS 69-79)

Æ

Ö.Y. : T . CAESAR IMO VESPASIANVS PON [M] TR P.

Titus'un defne çelenkli başı, sağa.

A.Y. : C . I . F . AN . CXIIX

Distylos tapınak içerisinde Apollon, çıplak, ayakta, sağ elinde bir dal tutuyor.

Kaynak: RG 1925: 206, No. 101. Lev. XXVII/13.

https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=15405 (17.05.2022)

No. 146. Sabina

Æ

Ö.Y. : . . . AVGVSTA.

Sabina'nın diademli ve giyimli büstü, sağa.

A.Y. : . . . CLXX. . . .

Distylos tapınak içerisinde Apollon, çıplak, ayakta, sağ elinde bir dal tutuyor.

Kaynak: RG 1925: 208, No. 109. Lev.XXVII/19.

No. 147. Antoninus Pius (MS 138-161)

Æ

Ö.Y. : Sakallı İmparator başı, sağa.

A.Y. : CIF A-NN CL-XXXU

Distylos tapınak içerisinde Nemesis; ayakta sola, sağında globus, solunda kını içinde kılıç, ayaklarında tekerlek.

Kaynak: https://www.wildwinds.com/coins/ric/antoninus_pius/_sinope_Schulten_372.txt (07.04.2020)

No. 148. I. Maximinus (MS 235-238)

Æ

Ö.Y. : IMP MAXIMINVS AVG

İmparatorun zırh giyimli büstü, sağa.

A.Y. : C R I F . S . AN CCCV, Kesimde: CP

Distylos bir tapınak içerisinde Nemesis; ayakta sağa, sağında globus, solunda kını içinde kılıç, ayaklarında tekerlek.

Kaynak: RG 1925: 208, No. 150. Lev.XXVIII/16.

13. AMISOS

No. 149. Traianus (MS 98-117)

Æ

Ö.Y. : ΘЄOY CЄBACTOY TPAIANOY

Nike, ayakta, sola yürüyor, sağ elinde taç ve sol elinde palmiye dalı tutuyor.

A.Y. : AMICOY ЄΛЄΘЄPAC Kesim: ЄTOYC PKΘ

Üzeri ormanlarla kaplı üç tepe ve bunların eteğinde, sağda distylos tapınak cephesi, kapı kapalı. Solda üzerinde ateş yanan bir altar.

Kaynak: RG 1925: 79, No. 76. Lev. VIII/25.

No. 150. Hadrianus (MS 117-138)

AR

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : AMICOY ΕΛΕΥΘΡAC ETOYC PIH

Üzeri ormanlarla kaplı üç tepe ve bunların eteğinde kurulmuş distiylos tapınak. Sağda tapınak içinde Zeus oturuyor, sola. Ortada, üzerinde bir ateş yanan yuvarlak sunak, solda bu sunağa doğru ilerleyen bir kurbanlık öküz. Altta deniz yılanına benzeyen bir hayvan yer almakta.

Kaynak: RG 1925: 83, No.90 Lev. IX/10.

No. 151. Caracalla (198-217)

Æ

Ö.Y. : Belirsiz.

A.Y. : AMICOY ЄΛЄΘЄPAC Kesimde: ЄT . CMA

Tetrastylos tapınak cephesi. Ortada Demeter? giyimli, ayakta, baş sağa, elinde sceptre tutuyor.

Kaynak: RG 1925: 88, No. 114, Lev. IX/31.

SİKKE LEJANDLARI LİSTESİ

ΑΔΡΙ ΑΝΩΝ, 131

ΑΔΡΙ ΑΝΩΝ ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ, 131

Α Κ Λ CЄΠ CЄV HPOCΠЄPCЄ, 2

Α Κ Λ CЄΠ CЄV HPOC, 14

Α Κ Μ Α ΚΟ ΑΝΤΩΝΙΝ, 34-38

[Α Κ] Μ ΑΥΡ ΚΟ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC, 52

ΑΡΙCΤΩΝ-ΜΕΓ ΝΙΚΑΙΕΩΝ, 21

ΑΡΙCΤΩΝ ΜΕΓΙC ΝΙΚΑΙΕΩΝ, 24

ΑΝΤΙΝΟΟC ΗΡ[ΩΝ], 130

ΑΝΤΙΝΟ[ΟΝ] [Η] ΠΑΤΡΙC ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝ[ΩΝ], 130

ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΓΟΥCΤΟC, 15-40-41-57

ΑΜΙCΟΥ ЄΛЄΘЄΡΑC, 149-151

ΑΜΙCΟΥ ΕΛΕΥΘΡΑC ΕΤΟΥC ΡΙΗ, 150

ΑVΤ ΚΑΙCΑΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC, 131

ΑVΚΛ C Є Π Τ CЄVΗΡΟCΠC, 132

. . . AVGVSTA., 146

ΑΥΤ Κ Γ ΠЄCΚ ΝΙΓΡΟC ΙΟΥCΤΟC CЄΒ, 1

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝЄΙΝΟC ΑΥΓ, 8

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΓ, 9

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΚΟΜΜΟΔΟC ΑΝΤΩΝΙΝΟC, 100

ΑΥΤ Κ Λ ΑΥΡ ΚΟΜΟΔΟC, 11

ΑΥΤ Κ Π ЄΛΒΙΟC ΠЄΡΤΙΝΑΞ CЄΒ, 12

ΑΥΤ Κ Μ ΔΙΔΙΟC ΙΟΥΛΙΑΝΟC ΑΥΓ, 13

ΑΥΤ Κ Π CЄΠΤ ΓЄΤΑC ΑΥΓΟΥ, 19

ΑΥΤ ΚΑΙ ΜΑ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝ, 31

ΑΥΤ ΚΑΙ Λ ΟΥΡΗΟC CЄΒ, 32

ΑΥΤ Κ Μ ΟΠΕΛ CΕΟΥΗΡ ΜΑΚΡΕΙΝΟC ΑΥΓ, 43-60

ΑΥΤ ΚΑΙC ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CΕΒΑ, 72-74-75-76-77-80

ΑΥΤ Κ Μ Α ΑΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC, 86

ΑΥΤ Κ Μ Α ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝΙΝΟC, 90

ΑΥΤ ΚΑΙC Λ ΑΥΡΗΛΙΟC ΟΥΗΡΟC, 89

ΑΥΤ ΚΑΙC Λ ΑΥΡ ΟΥΗΡΟC, 119

ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ ΚΟΜΜΟΔΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ, 109

ΑΥ Κ Μ ΑΥ ΚΟ ΑΝΤΩΝΙΝ, 91

ΑΥ Κ Λ CΕΠΤΙ CΕΥΗΡΟC Π, 92-110

ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡΜ, 122

ΑΥΤ ΚΑΙΣΑΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ, 123

ΑΥΤ Ο ΚΡΑ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ[Σ.ΥΙ]ΟΣ, 5

ΑΥΤ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΓΑΛΛΙΕΝΟC CΕΒΒ, 111

ΑΥΤ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΓΑΛΛΙΕΝΟC ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΚΑΙCΑ, 116

ΑΥΤ Ο Κ Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΑΥΓΟΥCΤΟC, 95

ΑΥ Π ΛΙ ΓΑΛΛΙΗΝΙC CΕΒ, 124

ΑΥΤ Κ Π CΕ ΓΕΤΑC ΑΥΓ, 125

ΑΥΤ ΚΑΙΣ Π[ΟΥ] ΓΑΛΛΙΗΝΟC ΑΥΓ, 127

ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ, 132-133-134-135-136-137-138-139

ΒΡΕΤΑΝΝΟΚΟ ΚΑΙΣΑR ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΥΙΟΣ, 121

CAB ΤΡΑΝΚΥΛΛΙΝΑ, 44

CΕΒΑCΤΗ CΑΒΕΙΝΑ, 82-84-85

CΕΥΗΡ[ΟC] ΑΥΓΟΥCΤΟC, 46-53

CΕΟΥΗ[ΡΕΙΑ] ΝΙΚΑΙΕΩΝ, 30

CΩ ΤΗΡ ΝΙΚΑΙΕΩΝ, 33

COM BIT ROMSPAVG, 71-78-79

C . I . F . AN . CXIIX, 145

C R I F . S . AN CCCV [CP], 148

CIF A-NN CL-XXXU, 147

ΔΗΜΗΤΡΙΑ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕ ΩΝ, 112

ΔΙΣ ΝΕΟΚΟΡΩΝ ΔΕΙΑC, 96

ΔΙΣ ΝΕΟΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΩΝ, 102

ΔΙΣ ΝΕΟΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ, 100

[...] Λ CЄΠΤ. CЄΟΥΗΡΟC ΠЄΡ [...], 30

ΕΠΙ Γ ΚΑΔΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΠΑΤΡ, 121

FL IVL CONSTANTIVS NOB S, 120

ΦΟΥΛΠΛΑΥΤΙΛΛΑ CEBACTH, 42

ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΚΤΙΣΤΗΣ, 4

Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ, 25-26-27-28-29

[Γ] ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΞΙΜΕΙΝΟC, 66-67-68

Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΟC ΚΑ, 103

ΘЄΟΥ CЄΒΑCΤΟΥ ΤΡΑΙΑΝΟΥ, 149

ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΝΕΩΧΟΡΩ ΠΟΝΤΩ, 127

ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΠΟΝΤΩ, 125-126

ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΠΟΝΤΩ ΜΑΤΡΟC ΑΠΟΙΚΩ Ν ΠΟΛΙΩΝ, 128-129

IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P, 70-71-73

IMP CAES TRAI HADRIANO AVG P P, 78-79

IMP MAXIMINVS AVG, 148

ΙΟΥ ΚΟΠ ΠΑΥΛΑ ΣΕΒΑ, 137

ΙΟΥΛΙΑ ΑΥΓΟΥCΤΑ, 3-6-39-143

ΙΟΥΛΙΑ CЄΒΑCΤΗ, 47-54

ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CЄΒ, 142

ΙΟΥΛΙΑ ΚΟΡΝΗΛΙΑ ΠΑΥΛΑ, 18-62

ΙΟΥΛΙΑ ΚΟΡ ΠΑΥΛΑ ΑΥΓ, 113

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΑΙΑ ΑΥΓ, 20

ΙΟΥ ΙΟ ΠΟ ΛCΙΤ ΩΝ, 140

ΚΑΙCΑΡΙΑC ΓΕΡΜΑΝΙΚΗC, 1-3-6-7-8

ΚΑΙCΑΡЄΙΑCΓЄΡ ΜΑΝΙ ΚΗC, 2

ΚΑΙΣΑ[ΡΕΙΑ ΓΕ]ΡΜΑΝΙΚΗ, 4

ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ, 122

ΚΑ Χ Λ Α ΔΟΝΙΩΝ, 9-10

ΚΟΜ ΒΙΤ ΒΕΙΘΥΝΙΑC, 72

ΚΟΡΝ CΑΛΩΝЄΙΝΑ CΕΒ, 22-45

ΚΟΙ ΝΟΝ ΒΕΙΘΥΝΙΑC, 74-75-76-77-80-81-82-83-84-85

ΚΡΗΤΙΕΩΝ ΦΛΑΟΥΙΟΠΟ, 143-144

ΚΡΗΤΙЄΩΝ ΦΛΑΟΥΙΟΠΟ ΛΙΤΩΝ, 142

Λ ΑΥΡΗΛΙΟC ΚΟΜΜΟΔΟC ΚΑΙ, 87

Λ CЄΡΤΙ ΓЄΤΑC ΚΑΙ, 49

Λ CЄΠΤΙΜΙ ΓЄΤΑC ΚΑΙCΑΡ, 96

ΜΑΡΚΙΑ ΟΤΑΚΙ CΕΟΥΗΡΑ ΑΥΓ, 50

ΜΑΚΡЄΙΝΟC ΑΥΓΟΥCΤΟC, 16-17

Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ, 10-101-105-117-128

Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟC Κ, 126

Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΚΑ, 108

Μ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΚΑΙCΑΡ, 56

Μ ΑΥ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΚΑΙC, 51

[Μ] ΑΥΡ ΑΝΤΩΝЄΙΝΟC... 58

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC Κ, 133

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΓ, 48-55-59

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΓΟΥC, 61

Μ ΑΥΡ ΑΝΤΩΝЄΙΝΟC Λ ΑΥΡ ΟΥΡΗΡΟC ΑΥΤΟΚΡΑ ΤΟΡΕC, 118

Μ ΑΥΡ ΑΛЄΕΞΑΝΔΡΟC ΚΑΙ, 63

Μ ΑΥΡ CЄΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΑΥΓ, 141

Μ ΑΥΡ CЄΥ ΑΛЄΖΑΝΔΡΟC ΑΥ. , 64

Μ ΑΥΡ CЄΥΗ ΑΛЄΞΑΝΔΡΟC ΑΥΓ, 7-97-98-99

Μ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΓ, 134

Μ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΑΥΓΟΥ, 112-115-135

Μ ΑΥΡΗ ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΚΑΙCΑΡ, 94

Μ ΑΥΡΗΛΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟC, 33-36

Μ ΑΥΡ ΣЄΥ ΑΛЄΞΑΝΔΡΟΝ, 138

Μ ΑΥΡ ΣΕΥΗΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC ΑΥΓ, 35-65

ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ, 28-29

ΜΗΤΡ ΝΕΩΚ ΝΕΙΚΟΜΗΔ, 86

ΜΗΤΡΟ ΝΕΩΚΟ ΝΕΙΚΟΜΗΔ, 87-88

ΜΗΤΡΟ ΝЄΩΚΟ ΝΙΚΟΜΗΔΙΑC, 89

ΜΗΤΡΟΠ ΚΑΙ ΠΡΩΤ ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙ, 90

Μ ΟΠ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΚΑΙCΑΡ, 88

Μ ΙΟΥΛΙΟC ΘΙΛΙΠΠΟC ΑΥΓ, 102

ΝΕΩΚΟ ΝΙΚΟΜ ΟΜΟΝΟΙΑ, 118-119

ΝΙΚΑΙΕΩΝ, 21-22-23-31-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-46-47-48-49-51-52-53-54-55-56-58-59-61-62-63-64-65-66-67-68-69

ΝΙΚΑΙΕΩΝ S, 45

ΝΙΚΑΙЄΙC ΚΤΙCΤΗ, 32

ΝΙΚΑΙΕΩΝ ΚΟΜΟ ΔΕΙΑ, 34

ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙCΝΕΩ, 97-98

ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙΣΝΕΟΚΟΡΩΝ, 92-94-95-100-101-103-104-105-109-110-117

ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ, 107-115-116

ΝΙΚΟΜΗ ΔΙCΝЄΩΚ ΟΡΩΝ, 106

ΝΙΚΟΜΗ ΜΗΤ ΝΕΩ, 91

Π CЄΠ ΓЄΤΑC Κ, 140

ΠΟ ΛΙ ΕΓΝ ΓΑΛΛΗΝΟC ΑVΓ, 114

ΠΟΥ ΛΙ ΕΓ ΓΑΛΛΙΗΝΟC CΕΒ, 21

ΠΟΥ ΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΝ, 139

ΠΡ ΟΥ CΑЄΩΝ, 11-12-13-14-15-16-17-18-20

ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΠΡΟΣ ΥΠΙΩ, 123-124

PROVIDENTIAE AVGG SMNΔ, 120

RΠΙ Μ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΑΣΓΗΝΑ ΑΝΘΥ ΚΑΙΣΑ, 5

S COM PR BIT ROMSAVG, 73

S P Q P ROMAVG COMBIT, 70

ΣΕΒΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, 81-83

Τ . CAESAR IMO VESPASIANVS PON [M] TR P., 145

ΤΙΑΝΩΝ, 141

ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, 25-26

ΤΙΤ ΦΟΥΛ ΙΟΥ ΚΥΗΤΟC CΕΒ, 24

ΤΙΤ ΦΟΥΛ ΙΟΥ ΜΑΚΡΙΑΝΟC CΕΒ, 23

ΤΡΑΙΑΝ ΔΕΚΙΟCAVCΕ, 106

ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ, 99-111-113-114-115

ΤΟΝ ΚΤΙCΤΑΝ, 129

ΤΟΝ ΚΤΙCΤΗΝ ΠΡΟΥCΑЄΙC, 19

ΤΥ ΧΗ ΑΓΑ ΘΗ ΝΙΚΑΙΕΩ-Ν, 57-60

TABLOLAR

TABLO 1: Bithynia-Pontus Eyaleti Mimari Sikke Yoğunluğunun Kentlere ve İmparatorlara Göre Sayısal Dağılımı	1.Kaisereia Germanika	2.Prusa ad Olympum	3.Kalkhedon	4.Nikaia	5.Nikomedia	6.Prusias ad Hypium	7.Herakleia Pontika	8.Bithynion / Claudiopolis	9.Iuliopolis	10.Tios	11.Kreteia / Flaviopolis	12. Sinope	13. Amisos	TOPLAM
1. Germanicus	1													**1**
2. Britannicus					1									**1**
3. Claudius				2										**2**
4. Messalina				2										**2**
5. Titus (Caesar)	1											1		**2**
6. Domitianus					1	1								**2**
7. Traianus													1	**1**
8. Hadrianus					11			1					1	**13**
9. Sabina					5							1		**6**
10. Antoninus Pius						1		1			1	1		**4**
11. Marcus Aurelius				4	2									**6**
12. Lucius Versus				1	2									**3**
13. M. Aurelius-L.Verus					1									**1**
14. Commodus		1		3	4									**8**
15. Pertinax		1												**1**
16. Didius Iulianus		1												**1**
17. Pescennius Niger	1													**1**
18. Septimius Severus	1	1		3	2			1						**8**
19. Iulia Domna	2			3	1						2			**8**
20. Geta		1		1	2		1		1					**6**
21. Caracalla		1		8	2			2					1	**14**
22. Plautilla				1				1						**2**
23. Macrinus		1		2										**3**
24. Diadumenianus					1									**1**
25. Elagabalus	1		1	2	2			2						**8**
26. Iulia Paula		1			1									**2**
27. Iulia Maesa		1		1										**2**
28. Alexander Severus	1			4	3			1		1				**10**
29. Iulia Mamae		1						1						**2**
30. I. Maximinus(Thrax)				3	1			1				**1**		**6**
31. III. Gordianus			1	2	4		3							**10**
32. Tranquillina				1										**1**
33. Otacilia Severa				1										**1**
34. II. Philippus (Genç)					1									**1**
35. Trajan Decius					1									**1**
36. I. Valerianus					1			1						**2**
37. Gallienus				1	2	1	1							**5**
38. I. Valerian-Gallienus					1									**1**
39. I.Valerias- II.Valerian					1									**1**
40. Salonina				2										**2**
41. Macrianus				1										**1**
42. Quientus				1										**1**
43. II. Constantine					1									**1**
TOPLAM:	**8**	**10**	**2**	**48**	**53**	**3**	**5**	**12**	**1**	**1**	**3**	**5**	**3**	**151**

Tablo 2: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Sikkelerde Resmedilen Kültlerin Kentlere Sayısal Göre Dağılımı	Tanrısal Kültler										İmparatorluk Kültleri						TOPLAM
	Apollon	Asklepios	Demeter	Dionysos	Fortuna (Tykhe)	Herakles	Hypios	Nemesis	Serapis	Zeus	Agonistik Yapılar	Homonoia	İmparator Tapınağı	Tanrıça Roma	Neokoros	Koinon Bithyniae	
1. Kaisereia Germanika										1	2						**3**
2. Prusa ad Olympum							1			2							**3**
3. Kalkhedon	2																**2**
4. Nikaia		1	1	2	8				1		7		5				**25**
5. Nikomedeia			9		6							2	4	3	30	16	**70**
6. Prusias ad Hypium										1							**1**
7. Herakleia Pontika						2					2						**4**
8.Bithynion/Claudiopolis													3				**3**
9. Iuliopolis					1					1							**2**
10. Tios										1							**1**
11. Kreteia /Flaviopolis										2							**2**
12. Sinope	2							2									**4**
13. Amisos			1							1							**2**
TOPLAM	**4**	**1**	**11**	**2**	**15**	**2**	**1**	**2**	**1**	**9**	**11**	**2**	**12**	**3**	**30**	**16**	**122**

Tablo 3: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Betimli Sikke Tiplerinin Kentlere Göre Sayısal Dağılımı	1. Kaisereia Germanika	2. Prusa ad Olympum	3. Kalkhedon	4. Nikaia	5. Nikomedeia	6. Prusias ad Hypium	7. Herakleia Pontika	8.Bithynion/Claudiopolis	9. Iuliopolis	10. Tios	11. Kreteia /Flaviopolis	12. Sinope	13. Amisos	**TOPLAM**
Distylos Tapınak		1		2	3					1		4	2	**12**
Tetrastylos Tapınak	1		2	10	7	2			1		3		1	**27**
Hexastylos Tapınak		8		27	9									**44**
Oktastylos Tapınak					24			12						**36**
Anıtsal Yapılar				5										**5**
Sur Betimleri				5										**5**
Karargâh Kapısı	2				1	1								**4**
Liman Betimleri	3													**3**
Amphitiyatro/Circus	2													**2**
Tiyatro							2							**2**
Thermae		1												**1**
Fener Kulesi							3							**3**
Su kemeri / Köprü					1									**1**
TOPLAM	**7**	**10**	**2**	**49**	**45**	**3**	**5**	**12**	**1**	**1**	**3**	**5**	**3**	**145**

Tablo 4: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Betimli Sikkelerde Resmedilen Kültlerin İmparatorlara Göre Sayısal Dağılımı	Apollon	Asklepios	Bithyniae (Kişileştirme)	Demeter	Dionysos	Fortuna	Herakles	Homonoia	Nemesis	Serapis	Koinon Bithyniae	Tanrıça Roma	Zeus	**TOPLAM**
Titus (Caesar)	1													**1**
Hadrianus			1								11	1	1	**14**
Sabina	1		2								5	1		**9**
Antoninus Pius									1				1	**2**
Marcus Aurelius		1		2	1			1						**5**
M. Aurelius - L. Versus								1						**1**
Lucius Versus				1	1									**2**
Commodus				2		1								**3**
Iulia Domna						1							2	**3**
Geta				1									2	**3**
Caracalla				1		2								**3**
Plautilla						1								**1**
Macrinus						1								**1**
Diadumenianus				1										**1**
Elagabalus	1			1									1	**3**
Iulia Paula													1	**2**
Alexander Severus										1			1	**3**
I. Maximianus									1					**1**
III. Gordianus	1			1		2	2					1		**7**
Tranquillina						1								**1**
Trajan Decius						1								**1**
I. Valerianus														**1**
Gallienus						1								**1**
Salonina						1								**1**
TOPLAM	**4**	**1**	**3**	**11**	**2**	**12**	**2**	**2**	**2**	**1**	**16**	**3**	**9**	**68**

GRAFİKLER

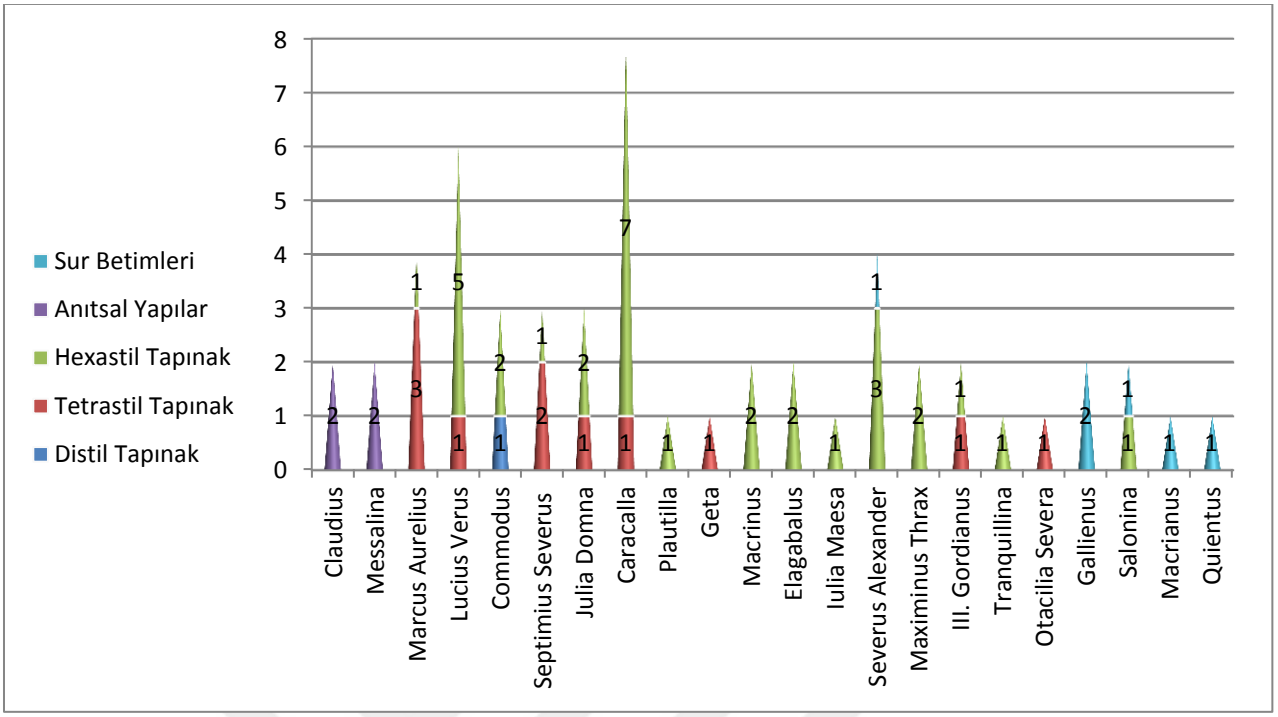

Grafik 1: Nikaia Kentinde Mimari Sikke Yoğunluğunun İmparatorlara Göre Dağılımı

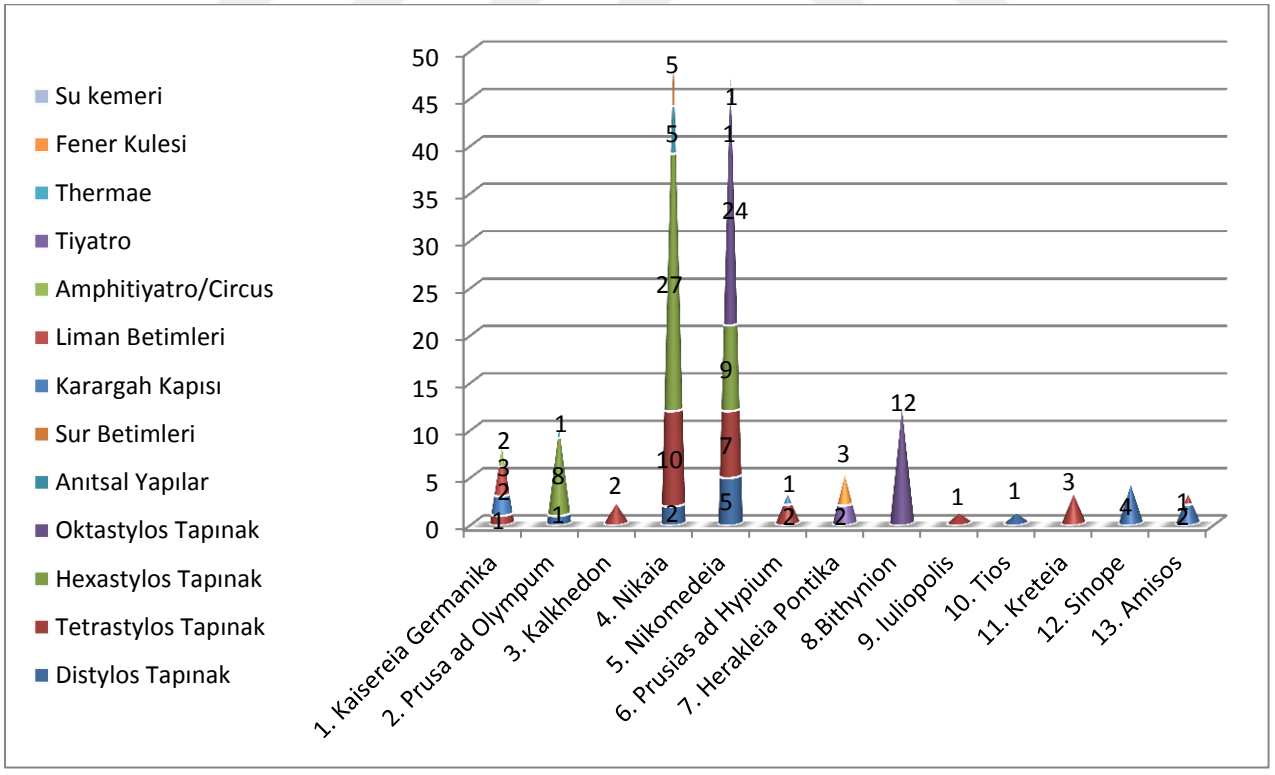

Grafik 2: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Betimli Sikke Tiplerinin Kentlere Göre Dağılımı

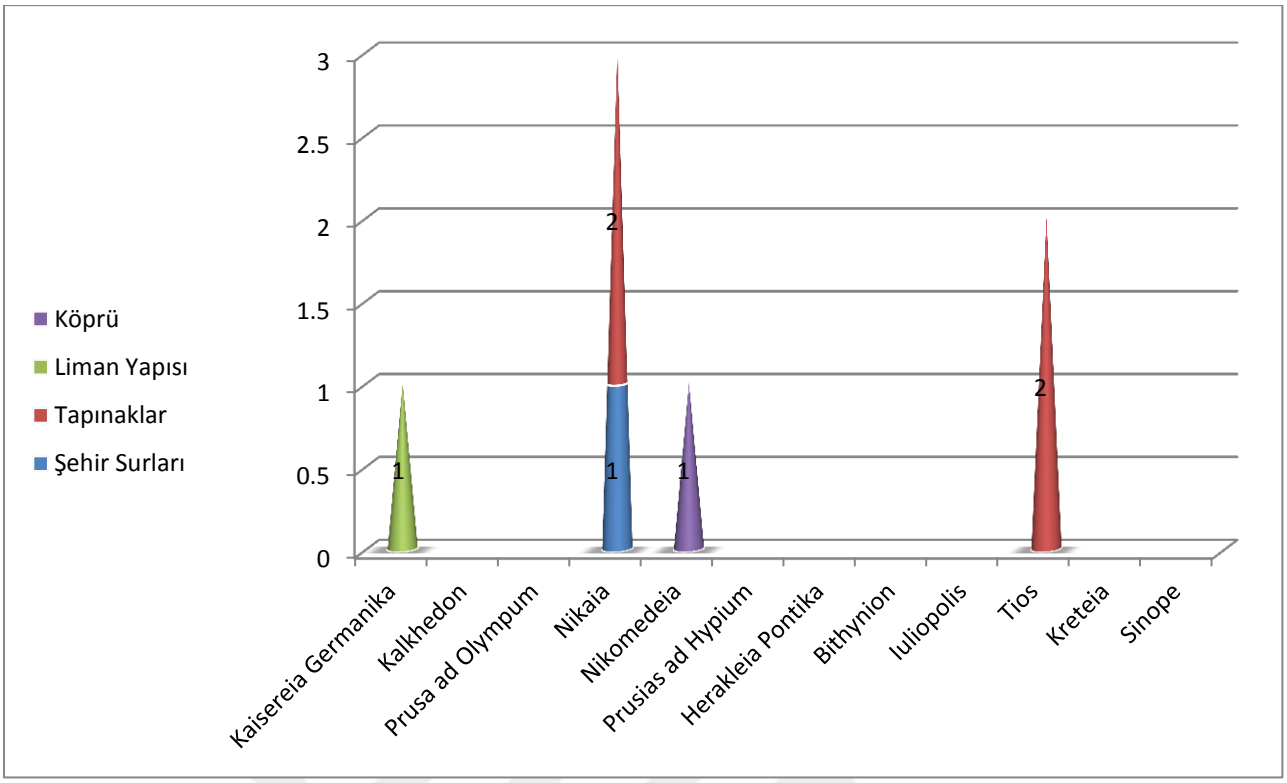

Grafik 3: Lokasyonları Belirlenebilen Yapılar ve Bulundukları Bithynia Kentleri

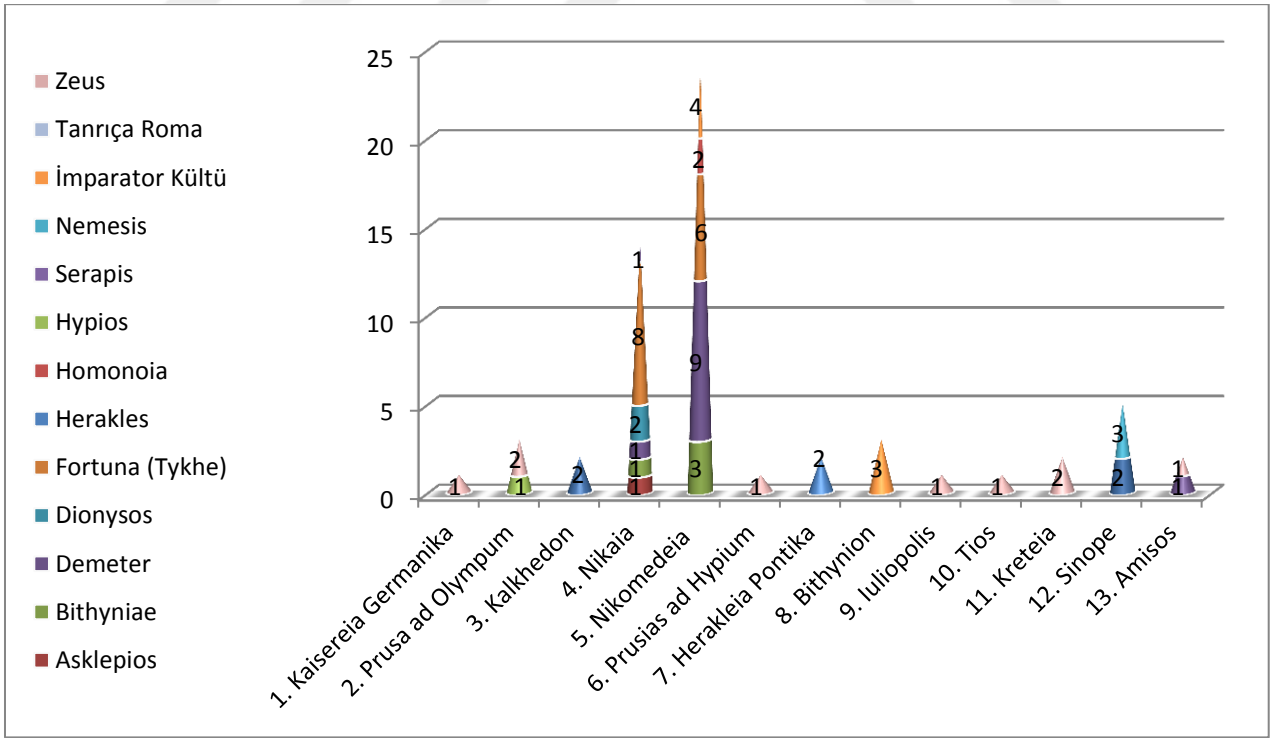

Grafik 4: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Sikkelerde Resmedilen Kültlerin Kentlere Göre Dağılımı

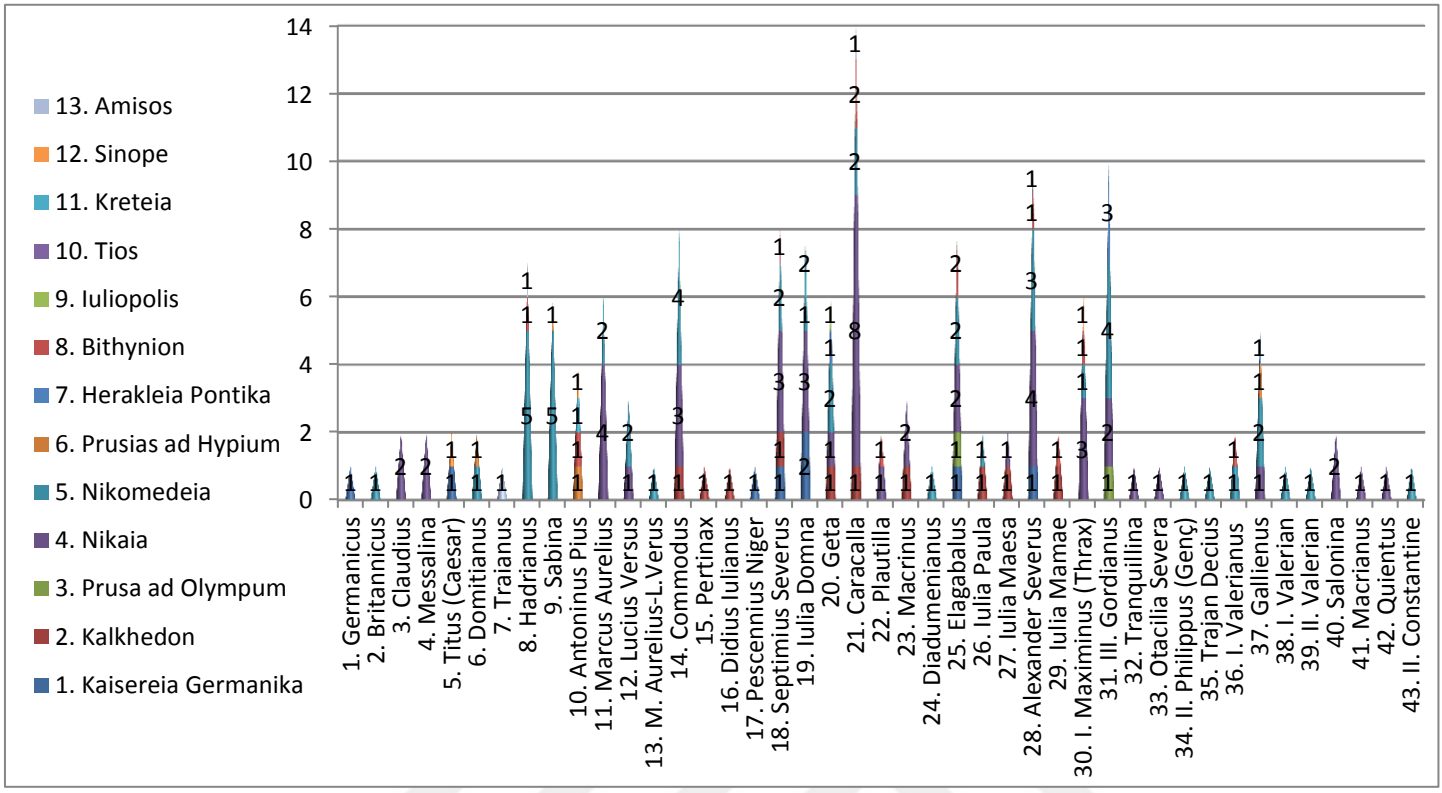

Grafik 5: Bithynia-Pontus Eyaleti'ndeki Mimari Betimli Bronz Sikkelerin Kentlere ve İmparatorlara Göre Sayısal Dağılımı

ANTİK TERİMLER SÖZLÜĞÜ[*]

AE: Latince aes'ten türemiş, altın ya da gümüş içermeyen, bakır ve bronz birimler için kullanılan kısaltmadır.

Agon: Bayramlarda, dini törenlerde yapılan spor ve yarışma müsabakalarına verilen isim; çoğulu agones.

Agora: Bir Helen kentinde Pazar yeri; çoğulu agorai.

Akropolis: Bir Helen kentinde yüksekçe bir tepe üzerinde yer alan istihkam edilmiş mevki; genelde kamusal yapılar bulunurdu.

Alınlık: Bir tapınak ya da benzer şekilli bir yapıda, giriş saçaklığı ile kırma çatısı arasındaki üçgen alan ve bunlardan türemiş üçgen şeklinde mimari süsleme.

Altar (Sunak): Dinsel amaçla üzerinde kurban kesilen, sıvı akıtılan veya ateş yakılan yüksekçe kaide veya mimari yapı.

AR: Latince argentum'dan türemiştir. Nümismatikte gümüş sikke birimi için kulanılan kısaltmadır.

Arka Yüz: Madeni paraya üst kalıpla basılan ve ön yüze göre daha az önem taşıyan yüzdür.

Arkad: Mimarlıkta, sütunların taşıdığı kemer sırası, böyle bir kemer sırası ile kör bir duvar arasında uzanan geçit ya da yan yana yapılmış dükkânlara girişi sağlayan üstü örtülü yaya yolu. Arkadın ilk kullanıldığı yerlerden biri su kemerleridir. Daha sonra Roma yapı ustaları bu yapı düzenini geniş duvar yüzeyleri inşa etmekte kullanmışlardır.

Arkhe: Helence," başlangıç", "yetkil", "emretme gücü olan" gibi pek çok anlamı olan sözcük.

Arkhon: Baş magistrat.

Atribü: Tanrı veya tanrıçaları tanıtan simge, onlara özgü obje.

Antefix: Antik yapılarda saçağın üstüne yerleştirilmiş ve kiremitlerin bitim noktalarını gizleyen özenle bezenmiş levhalar.

[*] Burada yer alamayan özel terimlerin açıklamaları esas metin içinde yer almaktadır. Hazırlanan terimler sözlüğünde R. Okçu - A. Artar - E. Dumlupınar tarafından hazırlanan Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu adlı eserden, Martin Trophe'nin "Roma Mimarlığı" adlı eserinden, Yasemin Er'in, Klasik Arkeoloji Sözlüğü'nden, Azra Erhat'ın, Mitoloji Sözlüğü'nden ve Friedrich V. Schrötter'in "Wörterbuch der Münzkunde" adlı Sözlüğü ve Mustafa Yılmaz-İlker Işık'ın hazırladığı "Latince Dil Bilgisi ve Antik Terimler Sözlüğü" adlı eserinden alıntılar yapılmıştır.

Amphora: İçine tahıl, yağ, şarap gibi maddeler konulan iki kulplu vazo veya küp.

Asa: Bir imparatora ait egemenlik simgesi olup üstün bir yetkiyi sembolize etmekte etmektedir.

Aureus: Roma İmparatorluğu'nun altın sikkesidir. İlk kez MÖ 217'de basılmıştır.

Basileus: Helence "kral" anlamında sözcük. Aynı zamanda baş rahip, baş komutan anlamlarına da gelmektedir.

Bazilika: Bir Roma kentinin idari, ticari ve yargı merkezi olan halk salonudur. (Vitrivius, V, 1). Uzun dikdörtgen şeklinde yapı olan bazilikayı iki sıra sütun merkezi bir orta kesim ve iki dış koridora böler. Esasen antik Roma forumlarındaki halk salonları gibi herhangi bir büyük salona verilen bu ad daha sonra erken Hristiyan kiliseleri için de kullanılmıştır.

Bereket boynuzu: Bereketi simgeleyen, içi meyve ve yiyeceklerle dolu boynuz.

Bronz: Bakır ile kalay karışımından meydana gelen antik dönem sikke birimi.

Bosphorus: İstanbul Boğazı.

Capricorn: Ön yarısı keçi, arka yarısı balık olan mitolojik yaratık. Augustusla ilişkilendirilir.

Cardo, Decumanus: Bir Roma kentinin ızgara planını oluşturan caddeleri tanımlamak için haritacılıktan alınmış teknik terim. Cardo, kuzey-güney, Decumanus, doğu-batı doğrultusunda uzanır.

Cavea: Tiyatrolarda izleyicilerin oturduğu bölüm.

Colonia: Latince "colore" fiilinden türetilmiş olup toprağı işlemek, yerleşmek anlamınddadır. Romalılar ele geçirdikleri topraklarda bazı yerlere emekli askerleri yerleştirerek koloniler kurdular.

Commune Asiae: Asya birliği. Esas olarak Anadolu'nun batısında yer alan Asya Eyaleti'ndeki tüm kentlerin ve toplulukların oluşturduğu meclise denir.

Consul: Roma Cumhuriyet Dönemi'nde yıllık olarak atanan devletin en yüksek devlet memuru. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde imparatorun unvanlarından biridir.

Curia: Roma'da Senato Binası, diğer yerlerde de yerel meclisin toplanma yeri. Genellikle bazilika ile bitişiktir.

Circus (Hippodromlar) : Eski Yunan mimarisindeki karşılığı Hippodrum olan Circus, at ve araba yarışlarının yapıldığı yerdir. Bir tarafı yarım daire şeklinde olan ince uzun dikdörtgen

binalar olup, oturma sıralarına sahiptir. Circuslar plan olarak stadiona benzer ancak boyut olarak çok daha büyüktür.

Cista Mystica: Sur sepeti. İçinde veya etrafında yılanlar bulunan Dionysos'un kutsal sepeti.

Cippus: Cippus, Eski Romalılar tarafından askeri amaç için kurulmuş alçak, yuvarlak veya dikdörtgen bir kaidedir.

Civitas Liberatis: Özgür kent devletleri. Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde başka devletin egemenliğinde olmayan kentler; bu statü kral veya imparator tarafından verilirdi.

Damnatio Memoriae: Hafızadan silme cezası. Bir önceki imparatorun icraatlarını, heykellerini, yazıtlarını ortadan kaldırmak.

Denarius: Roma'nın esas gümüş sikke birimi.

Diadem: İmparatorların başına taktıkları, zaferi simgeleyen bir cins taç veya çelenk.

Eparkheia: Roma İmparatorluğu'nun idari bölünmelerini gösteren terim. Roma İdari sisteminde ana eyalete bağlı daha küçük eyaletlerdir.

Epiphanes: II. Nikomedes'in lakabı.

Epigrafi (Yazıt Bilim): Yazıtları inceleyen bilim dalı.

Ethnikon: Bir Helen kentinde yaşayan halkı ifade eder. Örneğin Nikaia kent adıdır, ancak Nikaialılar ethnikondur.

Emisyon: Bir devletin parayı basma ve tedavüle koyma işlemidir.

Girland: Bitki yaprakları, çiçekler ve meyvelerden oluşan çelenge benzer süsleme elemanı.

Greko-Romen: İlk Çağ sonlarında Akdeniz havzasına egemen olan kültürdür.

Gymnasium: Her türlü beden eğitiminin yapıldığı spor okulu.

Helen: Yunan ve Grek ile özdeş sözcük.

Homonoia: Sözcük anlamı "uyum", "ahenk" ve "uzlaşı" olan bu sözcük aynı zamanda kentler arasındaki karşılıklı uzlaşıyı ifade etmektedir. Latince Condordia.

Himation: Sol omzu ve vücudu saran kalın, uzun giysi.

İon Düzeni: Başlıca üç antik sütun düzeninden biridir. Korint düzeninden çoğunlukla sütun başlığıyla farklılaşır.

Kalathos: Meyve sepeti.

Kantharos: Yüksek, iki dikey kulplu derin içme kabı.

Kalıp Yönü: Bir sikkenin arka yüzünün ön yüze göre ekseni. Bunlar ok, saat ya da derece işaretleri ile ifade edilir.

Kaide: Bir tapınak veya başka bir yapının tabanını oluşturan yükseltilmiş zemin.

Kesim: Sikkenin alt kısmında zemin çizgisinin altındaki boşluk, bazen kesim çizgisi ile ayrılmıştır.

Kistophor: Ön yüzde birbirine dolanmış iki yılan tarafından taşınan sır sepeti betimlemesi bulunan gümüş sikkeler.

Khiton: İnce bir kumaştan yapılan, vücut hatlarını belli eden kollu veya kolsuz, hem erkek hem de kadınlar tarafından kullanılan bir tür elbise.

Khylamys: Sağ omzunda fibula ile tutturulan uzun mor pelerin.

Korint Düzeni: Başlıca üç antik sütun düzeni arasında en narin olanı ve Romalıların en yaygın olarak kullandıkları mimari düzen.

Koinon: Sözcük anlamı birlik; kent devletleri birliği. Çoğulu "koina".

Koinoboulion: Üye kentlerin delegelerinden oluşan eyalet meclisi.

Kontrmark: Mevcut sikkeye ikinci kez kullanılabileceğini göstermek için vurulan damga.

Legatus: Roma ordusunda yüksek rütbeli komutan.

Lex Pompeia: Romalı General Pompeius Magnus'un Roma'nı doğusunda yeni oluştutulan eyaletlerdeki düzenlemelerini içeren kanun yetkisi.

Lituus: Roma'da bilicilerin taşıdığı kıvrımlı asa. Özellikle Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde görülmektedir (Er 2006: 236).

Magistrat: Nümismatikte sikke basımından sorumlu memurdur.

Mazgal: Kale, hisar, şato duvarlarında gözetleme yeri olarak kullanılan yer.

Neokoros: Tapınak muhafızı anlamındadır. İmparatorluk kültünü işaret eder. MS 1. yüzyıldan sonra Roma İmparatoru için bir tapınak yapan kentlere unvan olarak verilmiştir.

Officina: Ana darphanenn şubesi veya ana darphaneye bağlı atölye. Sikkenin arka yüzünde hangi atölyede darbedildiğini Yunan harfleri ile gösteren işararet.

Patera: Kutsal günlerde şarap içmek veya libasyon yapmak için kullanılan kap.

Paludamentum: Genellikle zırhın üstüne giyilen, sağ omuzda fibula ile tutturulan düz ve uzun askeri pelerin.

Pax Romana: Roma barışı, MÖ 27 yılında başa geçen Augustus'tan Antoninler hanedanının son temsilcisi Commodus'un başa geçtiği (MS 180) döneme kadar olan ve Roma coğrafyasında bolluk ve refahın yaşandığı yer.

Preator: Roma'da adalet mekanizmasının başında bulunan ve adli ve hukuki işlerin yönetimini üstlenmiş olan en yüksek rütbeli kişi mahkeme işlerine bakan üst düzey memur.

Proconsul: daha önce concul olmuş memur, eyalet valisi.

Pseudo Autonom: Ön yüzünde portre taşımayan Roma Dönemi sikkeleri.

Protom: Klasik mimaride ve nümismatikte bezeme olarak kullanılan hayvan ya da insanın üst bölümü veya yarı figür.

Quadriga: Dört atın çektiği, iki tekerlekli, yarış ve zafer alaylarında kullanılan araba.

Quasi Autonom: Yarı otonom sikkeler.

Saçaklık: Bir sütun üslubunun, sütun başlığının üzerinde yatay olarak duran ve baştaban, friz ve kornişten oluşan taş kısmı.

Satrap: Pers imparatorluğunun eyalet valilerine verilen isim.

Sceptre: Hükümdarlara ait bir egemenlik simgesi olan asa.

Sestertius: Denarius'un dörtte bir değerindeki bronzdan imal edilmiş Roma sikkesi ve para birimi.

Senatus Consultum (S.C.): Senato kararı. Roma'da sikkeler üzerinde genellikle „SC" harfleri şeklide görülür. Senato kararı ile basılan para demektir.

Sunak (Altar): Tanrıya sunu amacıyla üzerinde kurban kesilen, yuvarlak veya dörtgen şekilli taş blok.

Şua Tacı (Işın Tacı): İmparatorların başına taktıkları ışınsal taç.

Sütun Düzenleri: Bir sütun düzeni, sütun ile buna uygun saçaklıktan oluşur. Vitrivius, (3.5 ve 4.1-6) Romalılar tarafından kullanılan üç ana düzeni – Korint, Dor, İon- betimlemiş ve tasarımlarının, farklı parçalar arasındaki bir dizi orantıyı gözeterek nasıl yapıldığını açıklamıştı.

Tedavül: Sikkenin elden ele geçmesi, kullanılması, geçerli olması ve sürümde bulunması anlamındadır.

Telesphoros: Asklepios kültünde önemli rolü olan bir şifa tanrısıdır.

Tetradrachmi: 4 Drahmi değerindeki gümüş sikke birimi. (17,2 gr.)

Thrysos: Dionysos'un atribüsü. Tepesinde çam kozalağı, etrafında asma dalları bulunan sopa.

Tripod: Üç ayaklı kutsal kazan.

Tip: Sikke üzerinde bulunan ve esas olarak tanımlanan figür ya da tasvirlerin bütününe denir.

Zafer Taçları: Bayram oyunlarında galibe ödül olarak sunulan hafif bir sepet görüntüsünden ibaret, alt ve üst tarafı açık yuvarlak kaplardır. Oyunlardan önce ve oyunlar sırasında bütün hediyeler bir masa üzerinde teşhir edilirdi.